This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

B 974,315

ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN

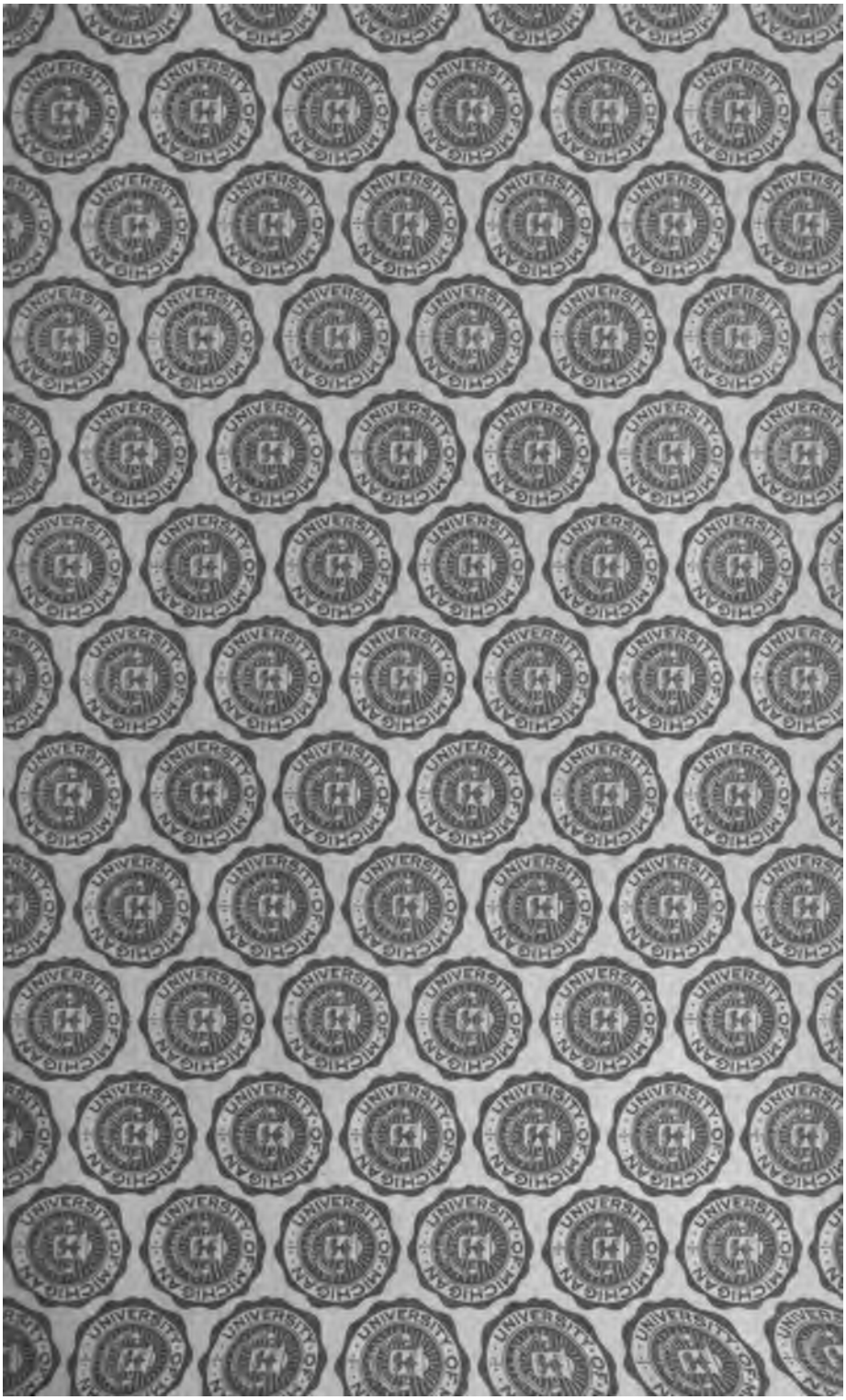
UNIVERSITY OF MICHIGAN

839.88
B8 maj.
1917

NAPOLEON OG GARIBALDI

839.88
B8nap
1917

Trykt ialt 2000 Eksemplarer.

GEORG BRANDES

NAPOLEON
OG
GARIBALDI

MEDALJER OG RIDS

ANDET GENNEMSETE OPLAG

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCXVII

Copyright 1917 by Georg Brandes.

Oversættelsesretten for Rusland forbeholdes.

839.68
B8map
1917

KØBENHAVN - GRÆBES BOGTRYKKERI

Scandinavian
Höst
12-30-27
15997

INDHOLD

Side

Medaljer.

Napoleon 1
Giuseppe Garibaldi 28
Jules Favre 51
Gilles de Rais 90
Henrik VIII og Anne Boleyn 97
Giordano Bruno 112
Aurora Königsmark 119
William Shakespeare 124
Smaa Romaner i det gamle Testamente 157
Georg af Kappadokien 176
Forældrenes Confession 180

Rids.

Jules Clarétie 187
Georges Picquart 188
Francis de Pressensé 190
Adrien Hébrard 193
August Bebel 195
Jean Jaurès 197
Paul Hervieu 202
Octave Mirbeau 205
Emile Verhaeren 214
Jens Paludan-Müller 216
Bengt Lidforss 219
Alfred Sutro 226
Chaim Bialik 233
Ku Hu-Ming 239
Strøtanker om Krig 247
Historiske Ord 252
Fortale til japansk Udgave af Hovedstrømninger 257
Fra en Amerikarejse 261

Taler Side

i Rom 279
Rustale i Kjøbenhavn 281
i Royal Society i London 288
ved Engelske Forfatteres Fest I og II 288
i Polyglot Club 288
i Overhuset 297
ved de Danskes Fest i London I og II 299
i Manchester 304
i Edinburgh 306
i Shakespeare Reading Society i London 307
for Sophus Michaëlis, i Kjøbenhavn 308
i Bergen 313
i Kristiania 316
i Chicago I og II 319
i Minneapolis 323
i New York 326

MEDALJER

NAPOLEON

(1915)

Det er lige hundrede Aar siden, at med Felttoget i Frankrig 1814 og med Waterlooslaget 1815 Napoleonstiden afsluttedes. Den Krig, der i dette Øjeblik sætter tre Fjerdedele af Menneskeheden i Bevægelse og omspænder den hele, er ved sit Omfang beslægtet med Krigene da, dog højst forskellig fra dem ikke blot ved de uhyre Soldatermasser, den tumler, men ved Samfærdselsmidlernes Udvikling i det forløbne Hundredaar. Napoleon førte Krig som Alexander den Store mer end to Tusind Aar forinden, til Fods, til Hest og til Vogns ad Landeveje, med Sejlskibe paa Havet. Vilde han have en Besked fra sin Gesandt i Petersburg, saa maatte han sende et Ilbud til Hest, der sex Uger efter bragte Svaret tilbage. Hans Feltslag varede en Dag, højst to. Hans Felttog var forholdsvis korte.

Hele hans Regering var kort. Han var Consul lidt over fire Aar, han var Kejser i Alt ti Aar. Sjældent har et saa kort Tidsrum været saa begivenhedsrigt og uforglemmeligt.

I

Den første Gang Napoleon følte sine Planer smerteligt krydsede af Skæbnen, var ved Efterretningen om Duponts Kapitulation ved Baylen i 1808. Fra dette Øjeblik af har den ubetingede Medgang, der bar ham sejrrigt over Vanskeligheder, forladt ham.

Men endnu saa sent som i Begyndelsen af Oktober 1812 stod Napoleon i Moskvá som det europæiske Fastlands afgjorte Herre. Han havde personligt endnu intet Nederlag lidt. Han var 43 Aar gammel, de Franskes Kejser og Konge af Italien. Han havde ægtet en Kejserdatter og faaet en Tronarving. Hans Rige strakte sig fra Hollands Kyst til de ioniske Øer, fra Danzig til Italiens Sydspids. Han regerede som Selvhersker hundrede Millioner Mennesker.

Men den 19. Oktober begyndte han Tilbagetoget fra Moskvá, og 1912 fejrede man i Rusland Hundredaarsdagen for dette Tilbagetog med store Fester som Minde om en Triumf for det russiske Folk. Imidlertid er det neppe tvivlsomt, at var det lykkedes Napoleon at vinde Fodfæste i Rusland, saa vilde dette have været en Velsignelse for Landet. Saa vilde de russiske Livegne været blevne frigjorte halvhundred Aar før det skete. Den religiøse Frihed, som paa Skrømt blev forkyndt af Czaren 1905, vilde have været en Kendsgerning 1812, og overhovedet vilde det slet regerede russiske Folk være blevet ført ind paa den Vej til Frihed og Velstand, ad hvilken det franske Folk er gaaet siden da.

Men Sammenbruddet i Rusland gav Napoleons Magt det afgørende Stød. Halvandet Aar efter hans Ophold i Moskvá var hans Herredømme indskrænket til Øen Elba. Et Aar derefter igen sad han som Fange paa St. Helena.

Hans Magts Bygning faldt da tilsyneladende sammen som et Korthus.

Ikke desmindre blev den hele Construction indenfor Frankrigs Grænser staaende helt op til vore Dage, fordi Napoleon ikke blot var Revolutionens Arvtager, men den, som gav den Lovform. Han skabte ikke de store Fremskridt, Revolutionen skyldte det 18. Aarhundredes Tænkere, men han fæstnede dem. Han heldte Revolutionens glødende Malm i Lovens Former, saa dette Malm blev haard og skinnende Bronce, som Intet bed paa. Da Kejsermagten gled ud af hans Hænder, efterlod han — som det gamle Rom, da det mistede Verdensherredømmet — sine Love, der for største Delen gælder den Dag i Dag.

Den tredie franske Republik har begyndt en besværlig Omformning, har f. Ex. afløst Concordatet med den katolske Kirke ved en Adskillelse af Kirke og Stat der, i sig selv et Storværk, dog ubehændigt gennemført, endnu ikke har gjort ret megen Gavn, men har delt det franske Folk i to fjendtlige Lejre.

Og end mindre er Sporene af Napoleons Herredømme udslettede udenfor Frankrigs Grænser, hvor det satte det gamle Statsstyre og Retsvæsen ud af Gyldighed.

II

Goethe har i sin *Fausts* første Scene dannet Ordet *Overmenneske*. (Det bruges af Jordens Aand som Haansord til Faust).

I sin Velmagts Dage stod Napoleon som Overmennesket. Under Krigene imod ham blev han Europa over betragtet og

skildret som Umennesket. I Datidens Karikaturer, de engelske især, er han jævnligt Djævelen selv, eller Djævelen peger paa ham og siger: »Dette er min enbaarne Søn, i hvem jeg haver Velbehag«. Grundtvig udgav 1814 en gammel Profeti, der beviste at Napoleon var »den Store Anti-Christ eller sidste Forfølgere«. Siden da har man forstaaet Mennesket i ham.

Man negtede ham efter hans Fald enhver god Egenskab. Han var kun Tyrannen, en umaadelig Slagter, en storstilet Tilintetgører af Menneskeliv. Og det er ubestrideligt: 1,700,000 Franskmænd og to Millioner andre er faldne alene i Kejserdømmets Krige 1804—1814.

Det hed sig, at han helt igennem var Løgner, at han løj i sine Bulletiner — disse Frembringelser af en stor Skribent — at han tilegnede sig Æren for sine Generalers Sejre, for Augereau's Bedrift ved Arcole, for Desaix's Sejr ved Marengo, skønt han netop her i sin Bulletin taler om Desaix næsten som Achilles om Patroklos. Han skulde have tilegnet sig Æren for sine Juristers Lovgivningsarbejde; thi Portalis havde udarbejdet *Code Napoléon*. Som om han ikke selv havde arbejdet sine Jurister trætte! Han skulde paa St. Helena have omdigtet sit Liv i store Usandheder. Hans Væsen var Humbug. I Alfred de Vigny's berømte Fortælling i *Stello* kalder den fangne Pave Napoleon afvekslende *Commediante* og *Tragediante*. Det hed sig, at han havde indstuderet sine Betoninger og Stillinger med Skuespilleren Talma, mens Talma sikkert nok har efterlignet ham.

End ikke den militære Evne vilde man indrømme ham. I Chateaubriands Flyveskrift *Buonaparte og Bourbon'erne* skildres Napoleon som uduelig General, der kun formaaede at lade sine Tropper gaa paa, og som ganske vist sejrede, men udelukkende paa Grund af disse Troppers Fortræffelighed, der var uafhængig af hans Førelse. Ordlydende siger Chateaubriand: »Hvad havde denne Fremmede at forføre Franskmændene med? Sin Krigshæder? Men endog for den er han nu klædt af. Han har uden Tvivl vundet en stor Mængde Slag. Men *fraset det* er den ringeste General dueligere end han. Man har indbildt sig, at han har udviklet og fuldkommengjort Krigskunsten. I Virkeligheden har han ført den tilbage til dens Barndom.« (Flaubert har optaget denne Passus i den Samling, han anlagde af notable Dumheder.)

Det blev hævdet, at Napoleon personligt var fejg. Se Chateaubriands Skildring i *Mémoires d'Outretombe* af hans Angest under Rejsen gennem Frankrig efter Tronfrasigelsen i Fontainebleau. Han laante den østerrigske Obersts Uniform, Prøjserens Kasket,

Russerens Kappe. Han skælvede og skiftede Farve ved mindste Støj. — Pøbelen vilde rive ham i Stykker. Intet Under, at han som havde bevaret Stenro i enhver Kugleregn, rædde-des for en saadan Død.

I tyske Spottedigte fra 1813—1814 kaldes han jævnligt Kujon, og hver lille tysk Stat, endog Hessen-Darmstadt, tilskrev sig Æren for hans Nederlag. I en Darmstadter Soldatervise fra Datiden har jeg fundet disse Vers:

Napoleon, du Schustergesell'!
Kujon, was läufest du so schnell?
Hättest du mit Darmstadt Frieden gemacht,
Du hättest es wahrlich weiter gebracht.

I Frankrig blev det atter og atter fremhævet, at han over-hovedet slet ikke var fransk, men som Italiener en Fremmed. Hans Navn var Buonaparte. Han løj, naar han sagde sig født efter Corsica's Erobring (1769); han var et Aar ældre, altsaa født før Corsica's Indlemmelse i Frankrig, havde ladet Raad-husbogen i Ajaccio med Optegnelsen om hans Daab forfalske.

Denne Paastand er usand, skønt man i Frankrig endnu kan høre den udtalt af fremragende Mænd. Jeg har selv undersøgt Folio-Protokollen og overbevist mig om, at en Forfalskning er umulig. Ligegyldigheden for Navnets Stavemaade var dengang saa stor, at *Bonaparte* staves forskelligt, med og uden *u*, de to Gange, Navnet dèr med faa Linjers Mellemrum forekommer.

Det er i Tyskland Troesartikel, at Napoleon var Løgner. Sik-kert er det at han, der var Politiker, som de fleste andre Politikere uden Skrupler brugte en Usandhed, hvor den tjente ham. Han var desuden Kriger og som Corsicaner vokset op i den Tro, at Krigslist var saa berettiget som aaben Fejde. Men hvor forsigtig man maa være med Beskyldningen for Løgn-agtighed, viser f. Ex. dette vrede Brev fra ham til Hertugen af Rovigo efter de hæderfulde Slag ved Montmirail og Vaux-champs i 1814:

»De maa have tabt Hovedet i Paris, siden De lader ud-raabe, at vi her slaas en mod tre, medens jeg overalt ud-basuner, at jeg har 300,000 Mand, saa Fjenden tror det, og jeg vedbliver at gentage det indtil Væmmelse. Saaledes øde-lægger De med et Pennestrøg alle de gode Følger af vore Sejre. De burde forstaa, at det her ikke gælder en tom Nim-bus, og at en af de første Grundsætninger i Krig er at over-drive sine Kræfter. Men hvorledes forklare sligt for Poeter, der kun tænker paa at smigre mig og smigre Nationalfor-fængeligheden!«

Her lyver han altsaa af Pligtfølelse, ringeagter den Hæder, som Kendskabet til de sande Forhold vilde bringe ham.

Man nøjedes dengang ikke med at betone Napoleons Voldsomhed og Haardhed, hans Evne til at gøre Mennesker til sine Redskaber og udnytte dem. Man fremdrog atter og atter hans Forbrydelser, det fæle Justitsmord, som han — umiddelbart før han 1804 blev Kejser — lod begaa paa Hertugen af Enghien for at forfærde sine kongetro Modstandere; Justitsmordet 1806 paa Boghandler Palm i Nürnberg, fordi denne var Forlægger af et Skrift om Tysklands Fornedrelse og de franske Troppers slette Opførsel i Bayern da; Justitsmordet 1810 paa Andreas Hofer, Tirolernes Frihedshelt, hvem den usle Kejser af Østerrig end ikke holdt sin Haand over.

De to sidste Drab lader sig forsvare efter Datidens barbariske Krigsmoral, der jo iøvrigt, endog i meget forværret Skikkelse, gælder endnu. Det første Drab skulde synes uforsvarligt; men det bør dog bemærkes at ingen ringere end Goethe har forsvaret det, ja end ikke har ment, det trængte til Forsvar. I en Samtale, som Goethe i Begyndelsen af Oktober 1808 i Weimar hos Wolzogen's førte ved Bordet, fremhævede han som det Store og Kloge hos Napoleon, at han altid forfulgte et Maal. Andre Fyrster tillod sig Sympatier og Antipatier, Napoleon tillod sig derimod aldrig at elske eller bekæmpe andet end hvad der fremmede eller hæmmede hans Maal. Hvad der stod ham i Vejen blev slaaet ned. Goethe fandt det aldeles i sin Orden, at Napoleon lod en Tronkræver som Enghien, en Skraalhals som Palm, skyde en Kugle for Panden for en Gang for alle ved et iøjnefaldende Exempel at afskrække Publikum, der overalt griber forstyrrende ind i Geniets Foretagender. Og Goethe sluttede (efter Falks Fremstilling): »Han kæmper med Forholdene, med et fordærvet Aarhundrede midt i et fordærvet Folk. Lad os prise ham lykkelig, ham og Europa, at han med sine uhyre Verdensplaner ikke selv er fordærvet.«

Napoleon opfattedes 1815 af Fyrsterne og Folkene blot som den afgørende Fare for Europas Fred, saa længe han var fri. Derfor ansaas hans Fangenskab som berettiget, skønt det var uhørt og ellers er uhørt, at en Monark, der overgiver sig — tilmed af egen Drift — efter et tabt Slag og en Tronfrasigelse, bliver behandlet som Forbryder og ikke blot holdt i Varetægt indtil Freden er sluttet, men i livsvarigt Fangenskab. De faa svage Paralleler er Mary Stewarts Skæbne, da ogsaa hun byggede paa en engelsk Regerings Ædelmodighed, og hendes Husbond Bothwells Skæbne, da han byggede paa en dansk Re-

gerings Neutralitet og Højsind. Man plejer at advare mod at bygge paa Sand. Det lader sig dog meget godt gøre. Man har bagtalt Sandet. Det er Højsind, man aldrig skal bygge paa.

III

I Frankrig som udenfor Frankrig kom op imod Julirevolutionen som bekendt et heftigt Omslag. I Frankrig med Henri Beyle, med Victor Hugo (i de Østerlandske Sange og Tusmørkedigtene), med Armand Carrel i hans Artikler, med Thiers i hans Consulatets og Kejserdømmets Historie — ufilosofisk, men klart og stort anlagt — og endelig med Bérangers Viser, hvoriblandt Perlen er *Les souvenirs du peuple*, hvor Fortællingen om Kejseren er lagt en gammel Bondekone i Munden Her er han fuldt færdig som Sagnhelten med den lille trekantede Hat og den lange graa Frakke: »Han har talt til dig, Bedstemoder, han har talt til dig!«

Hertil svarer i Tyskland Heinrich Heine's Vers og Prosa, derefter Laube's og andres. I den engelsk talende Verden fik Napoleon først langt senere Beundrere, har i vore Dage mangfoldige; nu senest som Englands Bekæmper ligesaa mangfoldige i Tyskland.

Under Louis-Philippe var Omslaget i Stemning saa afgjort, at Regeringen maatte lade Kongesønnen hente Napoleons Lig tilbage fra St. Helena og maatte nedsænke hans Sarkofag i Invalidedomen.

Udenfor Frankrig gik Forgudelsen af hans Minde videst hos polske Digtere. For dem er Napoleon ved Aaret 1830 den overnaturlige Mand, den gaadefulde, som ikke ved nogen Forstandsbetragtning lader sig udgranske; han ene havde paany fremkaldt Evnen til at beundre, som efter deres Paastand det 18. Aarhundrede havde mistet. Intet menneskeligt Væsen havde kunnet fælde ham, ingen anden General end Hans Excellence General Frost og Hans Excellence General Sult i Rusland. Napoleon bliver hos Mickiewicz og Krasinski en Halvgud, en Messias. Hans Sendelse var at frelse Folkene. Og idet St. Helena for dem nærmer sig til at blive et Lidelsessted som Golgatha, falder et Skær fra Christi Lidelseshistorie over Napoleons Fangenskab og Død.

IV

I vore Dage er det rent Menneskelige i Napoleons Væsen blevet studeret, fjendtligt under Napoleon III, da man gennem Onkelen vilde ramme Brodersønnen, sidenhen upartisk. Umen-

nesket og Overmennesket er forlængst smeltet sammen til en dæmonisk Skikkelse, hvis Urgrund forklarer Yderlighederne i dens Natur.

Napoleon var oprindeligt fuldblods Italiener. I hans unge Aar vakte Corsicas Erobring hans stadige Forbitrelse og lidenskabelige Had til de Franske. Skønt formelt født som Franskmand, var han i sin Naturgrund ikke fransk, lærte sent at bruge Sproget som en Indfødt, lærte sig aldrig den franske Retskrivning, hvad han skjulte ved at diktere. Han havde et ægte romansk Geni, som var lutter Klarhed, men intet Glimt af fransk Esprit.

Hans Moder var en Cornelia, ingen fransk Dame fra det 18. Aarhundrede. Der er i ham et antikt Romer-Element (hans Hoved minder om Augustus) og et endnu langt mere udpræget italiensk Renæssance-Element. Hans Familie stammer fra Florents, og han har visse Grundegenskaber tilfælles med en Condottiere fra det 15. Aarhundrede: den fortættede Energi og fra først af den relative Ligegyldighed for Sagen, han tjener, da han inderst inde tjener sig selv. Han har som hine Tiders Krigsmænd Viljens Haardnakkethed, Beslutningens Ubøjelighed, Evnen til paa Stedet at fatte en ny Beslutning, naar den tidligere viser sig uigennemførlig. Han taber aldrig sine Formaal af Sigte. Og han har Italienerens udprægede politiske Instinkt, Instinktet for Magtforhold, for Midlerne til Flytning af det politiske Tyngdepunkt, der er lige udpræget hos Machiavelli, hos Giulio II og hos Mazarin (Giulio Mazarini). Naar man følger ham i hans politiske Brydekamp med Alexander I, er det som saa man en Italieners List kæmpe med en Byzantiners Smidighed og Snuhed.

Han minder om den italienske Renæssances største Mænd ved sin Forening af Virkelighedssans og storladen Fantasi. Den franske Genius har et Fodstykke af simpel sund Sans, klar men ganske ufantastisk Forstand. Saaledes hos dens mest udprægede Legemliggørelser, Montaigne (halvt jødisk), La Fontaine, Molière. Geniet er hos de franskeste Franskmænd udmærket ved Smag og Takt; det er skelnende som hos Racine og Voltaire eller verbalt som hos Hugo. Bonaparte er saglig, ikke verbal, sammensmeltende, ikke skelnende. Om hans Smag er der ikke stort at sige, meget derimod om hans skabende Fantasi. Han er som Michelangelo anlagt paa det Colossale, det Grandiose.

Under sit lange Ophold i Carrara 1505 saa Michelangelo et Bjerg, der beherskede Kysten. Han fik det Indfald, han længe kælede for, at forvandle det hele Bjerg til en Kæmpe-Billed-

støtte. Det svarer til Napoleons Plan i 1808 om at grundlægge Verdensherredømmet ved at angribe England i Indien ad tre Veje paa én Gang, over Suez, fra Centralasien, omkring Cap, og til den Ende lade Flaader udruste i Brest, i Lorient, i Toulon, i Spezzia, i Genua, i Vlissingen, i Boulogne, Dunkerque, Havre, Cherbourg, Rochefort, Bordeaux, Ferrol, Lissabon, Carthagena: Escadren fra Toulon skal tage 20,000 Mand ombord i Tarent og generobre Ægypten; Flaaderne fra Brest og Lorient landsætter 18,000 Mand i Indien; den fransk-russiske Hær naaer hurtigt Eufrat efter paa sin Vej at have delt Tyrkiet mellem Frankrig og Rusland. Alt var forberedt, da Oprøret i Spanien tvang Napoleon til at udsætte Planen.

Ved den Retning i Napoleons Geni, der er i Slægt med Poesien og Kunsten — han kaldte sig selv ikke sjældent Kunstner — er han mere italiensk end fransk. Hans Geni har det matematiske Skelet, der ligger til Grund for Dante's *Divina Commedia* med dens strengt symmetriske Arkitektur, og har det Gigantiske, som saa tidligt træder frem hos Michelangelo, der endog afbilder den lille David i hans Strid med Goliath som Kæmpe.

Naar Bonaparte trods sit italienske Blod naaede til Overherredømmet over Franskmænd, beroer det paa den Særegenhedens Lov, i Kraft af hvilken de Mænd, der har udøvet størst Indflydelse i et Land, ofte har været af fremmed Oprindelse. Iøvrigt blev han naturligvis for hvert Aar, som gik, mere fransk.

V

Napoleons Personlighed lader sig ikke forstaa uden Sysselsættelse med de Forudsætninger, der gjorde dens Udfoldelse mulig. Der er tre: Corsica, den franske Revolution og den franske Hær.

Der havde paa hans Fødeø længe i det Skjulte været samlet paa de Kræfter, der kom til Udbrud i ham. Med ham naaer hans Stamme sit Højdepunkt. Oldtidens og Middelalderens utøjlede Energi, der i nyere Tid gik tabt i det øvrige Italiens Politistater, bevaredes paa det ensomme og vilde Corsica. Formen for denne Energi var hos hans Landsmænd Blodhævn og almenyndet Banditvæsen, hos Bonaparte Ærgerrighed, Attraa efter Magt. Paa Island, som frembyder en svag Parallel, tabte den hedenske Energi sig langt hurtigere, og ingen stor Mand sammenfattede den i nyere Tid. Paa Corsica blev Energien Person.

Attraaen efter Magt mødte en Jordbund, hvor den kunde

slaa dybe Rødder og voxe himmelhøjt, da den franske Revolution henimod det 18. Aarhundredes Slutning havde fejet alle det gamle Samfunds Skranker bort, først med ædel Begejstring havde indført en ny Retstilstand, saa tilsidst sat vild Retløshed i Rettens Sted. Ingen var længer sikker paa Liv og Ejendom, Retten var politiske Dilettanters Bytte. Bonapartes tidligste politiske Handling var da ogsaa Undertrykkelsen af Opstanden 1795.

Under Direktoriet var Frankrig ikke mere revolutionært, men det var revolutioneret. Der raadede en grænseløs Uorden indtil udbredt Landevejsrøveri. Frankrig sukkede efter en Magtmand, en Organisator.

Der gaves ved det Aar 1798 en Vrimmel af Undtagelseslove. Slægtninge af Emigranter og forhenværende Adelige var udelukkede fra Stemmeret. Parlamentets Tribune var forbeholdt Revolutionære med Regeringens Stempel. Man var i Provinserne stavnsbunden; ifald En nogen Tid fjernede sig fra sin Kommune, var han udsat for at indføres paa Emigrantlisterne. Pressen var lænkebunden; Ejere og Redaktører af 35 Aviser blev deporterede, og alle Blade stod under Politi-Opsyn. Gudsdyrkelsen var fri paa Papiret, men enhver Præst kunde deporteres naarsomhelst. Foreningsfrihed fandtes ligeledes kun paa Papiret, og den personlige Frihed var sløjfet, da Enhver vilkaarligt kunde arresteres. De tidligere Adelige, der var forblevne paa deres Herregaarde, var udsatte ikke blot for Plyndring af Skattevæsenet men for Ydmygelser uden Tal. Regeringen var saa kirkefjendsk, at det var Bønderne forbudt at danse om Søndagen, der jo var afskaffet. Selve Frihedsideen vendte sig da mod Revolutionen.

Paa den anden Side var der i Samfundet ingen herskende Kaste mere, men en ubegrænset Mulighed for Stigning fra Trin til Trin. Uvilkaarligt skænkede Frankrig Napoleon det hele Indbegreb af ny, sejrrige Ideer, som han skylder sit aandelige Indhold, sin historiske Værdi.

Næst Corsica og Revolutionen er Napoleons Forudsætning den, at han var Militær og et militært Geni. Medens det civile Samfund faldt fra hinanden og den tidligere Samfundstugt var sprængt, var der endnu Sammenhold i Hæren, Disciplin i Hæren, indbyrdes Tillid og Respekt i Hæren. Revolutionen havde gennemtrængt Hæren med sin Begejstring og med sine Lidenskaber, men havde ikke turdet ødelægge den, da det først og fremmest gjaldt om at sejre. Den militære Aand var bleven en af den revolutionære Aands Former.

Revolutionens Løsen havde været Frihed, Lighed, Broderskab. Frihed udelukkede enhver Lighed i Kaar. Ligheden som ubetinget udelukkede Frihed; thi Lighed kan kun tilvejebringes ved Tvang. Til Broderskabet saas aldrig meget. I Hæren alene var Broderaand.

VI

Naar Franskmændene fra 1799 af taalte Bonaparte som Herre, skønt de lige havde gjort en tiaars Revolution for at afryste deres Herrers Aag, saa beroede det paa, at af de to Løsener Frihed og Lighed, under hvilke de havde gjort Revolutionen, var Ligheden dem langt dyrebarere end Friheden. Man kan maaske laste Bonaparte for at han ikke grundlagde Friheden, men ikke for at have nedbrudt den, thi han fandt den ingensteds. Jacobinerne havde forgudet Ordet og udrydet Tingen.

Bonaparte hævdede strengt Lighedsgrundsætningen som Ret for Enhver til at stige til de højeste Tinder, blot han var nyttig eller tapper. Han gjorde mere end hævde Ligheden, han forherligede den. Han gjorde den kærere for Franskmændene. Og ved tre Gange at ty til den almindelige Stemmeret, stadfæstede han det revolutionære Princip: Folkets Suverænitet.

Der gaves allerede før hans Tid ingen Fødselsrettigheder eller Rigdoms-Forrettigheder mere, men under ham heller ingen Jacobiner-Forrettigheder. Napoleon beskyttede de Fordrevne, de Overvundne, Emigranterne og deres Slægtninge, Adelen, Gejstligheden, de Tilbagevendte, udnævnte dem saa vel som Republikanerne til enhver Stilling, de kunde udfylde.

Forsaavidt beroligede han de Konservative.

Men han sikrede den ny Ejendomsfordeling til Borgeres og Bønders Bedste, som var foretaget ved Kirke- og Adels-Godsers Inddragning og Udstykning. De, der havde stiftet Republiken og overlevet Rædselstiden, vilde i Fred nyde Frugten af deres Daad og Værk. Napoleon skænkede dem denne Tryghed.

Derved tiltalte han de Revolutionære.

Og Friheden, der gik tabt, men i Grunden aldrig havde været til, blev til fri Forfremmelse: alle Baner aabne for Dygtigheden. Ikke Fødsel — Mod, Kraft, Talent, Geni gjorde Udslaget.

For Europas Kejsere, Konger og Fyrster var Revolutionen naturligvis en Rædsel. De drømte kun om at genindføre den gamle Tilstand i Frankrig, for at Oprørsaanden ikke skulde

smitte Europa og brede sig til deres Lande. Napoleon forsvarede den ny Tingenes Tilstand: Kastevæsenets og Forrettighedernes Afskaffelse, Kirkens Afhængighed af Staten, Menneskerettigheder, Borgerrettigheder, den ny økonomiske Orden — mod hele det fjendtlige Europa, der indgik den ene Coalition efter den anden imod ham. Han fælder Lehnstiden.

Ja, hvad mere er: overalt, hvor han kom hen paa sine Krigstog, bragte han den ny Tid med sig. Han afskaffede Inquisitionen i Spanien; han gav Jøderne Menneskerettigheder i Tyskland. Han indførte *Code Napoléon* med dens reformatoriske Grundsætninger i Rhinlandene som i russisk Polen, hvor den trods Alt gælder den Dag idag, og saaledes udbredte den Mand, som var Revolutionens Overvinder i det Indre, Revolutionens Principer allevegne i Udlandet.

Da han naaede frem til Magten, ventede Frankrig to Ting af ham, Fred indadtil og Fred med Udlandet. Han bragte ikke nogen af Delene.

Han frygtede den politiske Frihed; men han beraabte sig paa den og bevarede Skinnet af den. Han fordømte den aldrig, og han meddelte den tilsidst ved *L'acte additionel* 1815.

Han bragte ikke heller Fred med Udlandet. England, som atter og atter hidsede Europa imod ham, og hans eget stridbare Temperament tillod det ikke. Men han har den store Fortjeneste at have været Frankrigs Fredsstifter indadtil. Han sammensmeltede Folket, som var delt, genskabte den nationale Sammenhæng. Sansen for Lov og Lovlighed var gaaet tabt; han gav Franskmændene den tilbage. Han kunde ikke stifte Fred i det Indre ved at unde Frihed. Han kunde kun gøre det ved fast Myndighed. Derfor blev han, der lod sin Hær anlægge Sorg ved Washingtons Død, ikke nogen Washington. Han blev heller ingen Cæsar, saa tidt han end kaldtes saa. Han har intet af Cæsars fornemme Abandon, intet af hans Ynde og Elegance. Han blev Napoleon, ny i sin Art, ene i sin Art.

VII

Ved hensynsløs Energi nedslog altsaa Napoleon Opstande som Optøjer i det Indre. Han enede Frankrig. Han gennemførte Lighed. Han sikrede Resultaterne af Revolutionens økonomiske Omvæltning og han udbredte dens Ideer over Europa.

Ved hvilke Evner?

Ved Intuition af det Virkelige, det Konkrete, der ytrer sig som Blik for det Afgørende, for Tingenes Kærne.

Det er hos ham oprindeligt Artilleristens Blik. Han ser, det gælder om at være den Stærkeste paa det afgørende Punkt i det afgørende Øjeblik.

Han kommer som pur ung Officer til Toulon, da Byen er Revolutionen fjendsk og den engelske Flaade beskytter den mod den franske. Ved første Blik ser han, at det højtliggende Punkt L'Eguillette er det afgørende Punkt til Byens Erobring, det, som behersker Toulons store og lille Rhed. Han kræver dets Indtagelse. Forsøg gøres af den modstræbende Øverstbefalende med kun tre Hundrede Mand. Det mislykkes, og Englænderne slæber nu en hel Artilleripark derop. Han kræver ligefuldt paany dets Indtagelse og gennemfører den.

Dette er hans Geniblik som Feltherre. Han har det samme som Lovgiver, som Administrator og i Reglen som Menneskekender, Blikket for Tingenes Kærne. Han overvinder længe enhver Modstand ved Virkelighedssansen i sin Intelligens (der først fordunkledes, da uafbrudt Medgang steg ham til Hovedet), ved sin Forstands forbausende Omfang og rastløse Aarvaagenhed, sin Hukommelses Rækkevidde og Klarhed, sin Evne til sammenfattende Domme og Slutninger.

Som Førsteconsul havde han i sit Arbejdsværelse i Tuilerierne, der var hans sande Laboratorium, hans Værksted med hans Redskaber, et Bogskab, hvori fandtes hans *Etats de situation* (Beretninger om den øjeblikkelige militære og finansielle Tilstand), hans Dokumentpakker, hans Regnskabsbøger og Notitsbøger. Man har for at give en Forestilling om hans Kundskabsfylde brugt den Lignelse, at han havde alle disse i sit Hoved. (Det var disse Notitsbøgers Indhold, som Spionen Michel, først opdaget 1812, ti Aar igennem røbede til Rusland).

Der var i Napoleons Sind, har Taine sagt, tre Oversigtssamlinger. Hver bestod af en Snes tykke Hovedbøger, der altid holdtes *à jour*.

Den første Samling var militær og indbefattede et uhyre Atlas af topografiske Kort med Angivelse af alle Hærens og Flaadens Afdelinger, deres øjeblikkelige Anvendelse og Udrustning: Regimenterne, Batterierne, Linieskibe og Fregatter, Tøjhuse, Forraadskamre og deres Indhold: Heste, Vogne, Vaaben, Levnedsmidler.

Den næste Samling var civil og omfattede Finanserne i deres øjeblikkelige Tilstand, alle almindelige og overordentlige Indtægter og Udgifter, Skatterne i Frankrig, Udskrivning

af Krigsskatter i Udlandet, Statsgælden, Lønninger og Efterlønninger, offentlige Arbejder, hele Forvaltningen; Senatorer, Deputerede, Ministre, Præfekter, Dommere, Embedernes hele Rangfølge.

Den tredie Samling var et kæmpestort Konversationslexikon med Levnedsløb og Karakteristiker, hvor ethvert Folk, han regerede eller bekrigede, enhver Klasse eller Gruppe af Mennesker, enhver fremragende Enkelt af de Tusind og atter Tusind, han kendte, var indført og særtegnet.

I 1812 regerede han personligt 70,000 Kvadratmile Land, Størstedelen af Europa. og havde det altsammen med et Utal af Enkeltheder nærværende for sig. (Hans umaadelige Brevvexling er Vidnesbyrd derom, og i de 32 Bind af hans Breve, som udgaves paa Foranstaltning af Napoleon III, er endda alle de udeladte, hvis Offentliggørelse ansaas for upolitisk.)

Blandt hundrede Træk, som røber hans Aands Allestedsnærværelse, dette lille: Optaget af mangfoldige Forretninger sender han en Officer til Belgien for at undersøge de militære Forraad der. Denne overbringer sin Redegørelse. Napoleon giver ham Heftet tilbage med de Ord: »Der mangler to Kanoner i Ostende«. Og der manglede virkelig to.

15. Oktober 1812 udstedte han i Moskvá Reglementet for *Théâtre Français*, som i alt Væsentligt gælder den Dag idag med Reglerne for de forskellige Skuespillerklassers Pligter og Rettigheder, for Rollernes Fordeling, for naar Orlov skal tilstedes, paa hvilke Betingelser der skal debuteres, hvorledes Indtægten skal fordeles og hvorledes Efterløn skal bestemmes.

Den kejserlige Myndighed, der repræsenteredes ved en Commission, er kun nu bleven Statsmyndighed, repræsenteret ved en Administrator.

Han havde opsat Underskriften paa Dekretet. Men han sad der i Moskvá, truet af Kulden og Russerne, snart omgivet af Flammerne fra den brændende By, og han havde Sindsro og Sans nok for det Blændende til under disse Omstændigheder at underskrive et Teaterreglement.

VIII

Hans Karakter stod ikke i Højde med hans Geni. Den Egenkærlighed, hans Geni medførte, den Magtsyge, der var hans Grundlidenskab, forledte ham stundom til Uret, til ukloge Handlinger, ja den formentlige Almagts Svimmelhed formørkede endog en kort Tid hans Genialitet.

Man kan skelne tre Tidsrum i hans Historie. Det første, hvor hans egen Interesse og Frankrigs falder sammen. Toget til Ægypten, der medførte Flaadens Tab, foretoges vel mest for hans egen Skyld, om end Frankrig ikke nu vilde undvære det; men det var rettet mod England. Han var som ung General og i Consulatets Begyndelse en straalende Skikkelse, Frankrigs Lykke. — Det andet Tidsrum er det, hvor hans Interesser og Frankrigs ikke altid dækker hverandre, skønt hans Politik hænger sammen fra først til sidst. Det usalige Felttog i Rusland fremkaldtes ikke af Napoleons Herskesyge, men af Alexander I's Troløshed, der atter beroede paa uforstandig Tvivl om, at Napoleon var ærlig overfor ham, og paa den Omskifteliges Uvilje mod en »Usurpator«, af hvis Venskab han nylig havde været stolt. Dynastiets Interesser og det franske Folks Vel — to højst forskellige Ting, som undertiden naturligvis faldt sammen — bliver ét for Napoleon under hans Felttog mellem 1808 og 1813. — Saa er der det sidste Tidsrum, hvor hans og Frankrigs Interesse paany er den samme; det er Aarene 1814 og 1815, da han kun er Frankrigs Overgeneral.

Det er, da han sidder inde med al Magt og stadig Medgang, at hans Naturs stygge Sider kommer frem, det rene Despoti, Undertrykkelseslysten, Frihedsfjendskabet.

Han bliver tiltalende paany, da han fra Erobreren bliver Forsvareren, fra den Ofrende Offeret. Og i dette sidste Tidsrum er han, som fra først af, som iøvrigt bestandig, men særlig tydeligt da, den Folkekaarne, ja mere end han var det fra først af. Thi i 1799 udtrykker Folkesuveræniteten, som det kaldtes, der meddelte en Enkelt Magten, i Virkeligheden ikke Folkets frie Valg, men Hærens Vilje. 1814, ved Tilbagekomsten fra Elba, da han paany staar der, slagen, forvist, med tomme Hænder, kaares han af et Folk. Man kan ikke med fuld Sandhed sige: Kun hans Skæbne er her ny; hans Væsen er forblevet det samme. Napoleon er ingen Undtagelse fra den Regel, at Ens Væsen ændres med Ens Skæbne.

IX

Bonaparte gjorde en saare daarlig Figur den 18. Brumaire. Hans Broder Lucien reddede Situationen. Et Statskup foretages ikke uden List, Løgn og Vold. Og dog betragter jeg (i Modsætning til Victor Hugo og mange andre) ikke selve Statskupet som nogen Forbrydelse; thi Datidens Parlament fortjente

ikke bedre end at sprænges fra hinanden af Grenaderere, foragteligt som det var, om end lovligt.

Bonaparte kunde den 18. Brumaire ikke have anden Plan end den at komme til Magten i Frankrig, om han end alt som ung General i Italien, end mere foran St. Jean d'Acre, havde drømt om et Herredømme i Orienten. Alligevel er Bernard Shaw's Fremstilling af ham i *The man of destiny*, hvor han paa samme Tid lader sig trodse af sin Løjtnant, tage ved Næsen af en kvindelig irsk Spion, og henrive af Drømme om Verdenserobring, en rentud taabelig Karikatur, i hvilken hvert Træk er falsk.

Bonaparte har attraaet Magt, og Magten beruser ham. Han, der var vokset op, ensom og skummel, fremmed og ilde lidt af de Franske som uvillig sindet imod dem, opdager en Egenskab hos sig, som neppe siden Oldtiden Nogen havde havt i den Grad, en overvældende Blændkraft. Man beundrer ham, elsker ham, tilbeder ham. Hans Navn fortrænger alle andre Navne.

Det begynder med Hæren. Der udgaar den Blændkraft fra ham, som udstraaler fra den, der altid ser rigtigt, handler rigtigt og derfor sejrer — ikke af et Slumpetræf altsaa, men i Kraft af Geni.

En Aften efter et vundet Slag udnævner Underofficerer og Menige af hans Garde ham, Overgeneralen, til Underofficer, og giver ham Hædersnavnet, Kælenavnet, *Den lille Korporal*. Han var jo meget lille af Vækst, kun 1 Meter 63. Der er en vis Ømhed i Udtrykket. Man vilde dø for ham. Endnu ti Aar senere raabte dødeligt saarede Soldater, ja endog Soldater, der ved deres Dristighed satte Livet til, i Dødsøjeblikket: Leve Kejseren! Saaledes i Begyndelsen af det russiske Felttog de polske Ryttere, som istedenfor at søge Vadested vilde ride over Floden Wilya ved Wilna og reves bort. Druknende hyldede de ham.

Alexander Kiellands lille efterladte Skitse *Kejserens Kurér* gengiver mesterligt denne Dyrkelse, medens hans tykke Bog om Napoleon er værdiløs.

Efterhaanden betog denne sjældne Blændkraft det franske Folk. Han blev elsket for sin Medgang og sit Geni. Han selv troede paa sin Stjerne og maatte tro paa den. Men han bevarede Millioners begejstrede Hengivenhed efter at denne Stjerne forlængst var begyndt at synke.

X

Den græsk-romerske Oldtid var Forbilledet, efter hvilket den franske Revolutions Mænd og Kvinder havde dannet sig. Bonapartes Officerer havde til Mønstre de Spartanere, de havde set paa Scenen i klassiske Tragedier, eller de Romere, de kendte fra Corneille's *Horace* og fra Louis David's antiktrepublikanske Malerier.

Han selv, der aandeligt udgaar fra Revolutionen, har Revolutionsmændenes Synsmaade. Det Glar, hvorigennem han ser Verden, er fra først af Revolutionsmændenes Glar. De vilde gøre det gamle Roms Gerning om igen, sagde *Du* og *Borger* til hverandre, var Hedninge som Romerne, lod deres Kvinder klæde sig som Romerinder. Madame Roland, Charlotte Corday følte som romerske Kvinder eller rettere troede at føle som de.

Han, der til Forskel fra dem, virkelig stammer fra Italien, bliver i dette Spor, tager først Consultitlen, en gammel romersk Titel, saa Imperator-Titlen, en anden gammel romersk Titel. Hans Faner er Ørne som det gamle Roms. Han lader som Romerne de overvundne Folk beholde deres Religioner i Fred. Han lægger ogsaa Planen til en Genoprettelse af det romerske Verdensrige. Det var blevet afløst af Pavedømmet paa den ene Side, af Karl den Stores Efterladenskab, det tyske Kejserrige (*das römische Reich deutscher Nation*) paa den anden. Han overtager Herredømmet over Pavemagten ved Pius VII's Tilfangetagelse. Han bliver Kejser 1804, og kun to Aar efter, 1806, ophører det da næsten tusindaarige hellige romerske Kejserdømme (grundlagt 843) at bestaa.

Det synes en Barnlighed at sige, Napoleon i de Hundrede Dage var forandret, var blevet oprigtigt forfatningstro. Men han lod dog Benjamin Constant udarbejde Constitutionen, og han gav i ethvert Tilfælde i 1815 Afkald paa Tronen, da Kamrene krævede det af ham, skønt en eneste Bataillon havde været nok til at jage dem fra hverandre. Han var loyal overfor Forfatningen, medens Ludvig XVIII, saa svag og ubetydelig han var, sprængte disse Kamre strax efter sin Ankomst, uden videre lod dem lukke, endda uden at møde Modstand.

Napoleon forsøgte ved Waterloo sin sidste Kamp. Var det til nogen Nytte, om han havde sejret? Han synes jo fremtidsløs. Hans Søn var ikke engang levedygtig. Men en

femtenaarig skrækkelig Reaktion over hele Europa var dog bleven undgaaet ved hans Sejr. Det kan neppe nogen Upartisk betvivle.

XI

Hvad det rent Menneskelige angaar, er det vanskeligt at erfare Sandheden om ham. De Samtidiges Optegnelser er tidt urene Kilder.

Som Hovedkilder anføres f. Eks. stadigt Skrifter af to Kvinder, som begge havde været forelskede i ham og hadede ham grundigt bagefter: Fru de Staël og Fru de Rémusat.

Napoleons bitre Fjende, Fru de Staël, sagde som ung en Dag næsten grædende til Lucien Bonaparte: »Jeg bliver dum, naar jeg staar overfor Deres Broder, af Trang til at behage ham. Jeg søger mine Ord, drejer og vender dem, vil tvinge ham til at sysselsætte sig med mig.« — Hun blev afvist, hadede, angreb, og — blev grusomt forfulgt.

Fru de Rémusats oprindelige *Erindringer* blev nedskrevne under overstrømmende Beundring for Bonaparte, dernæst brændte. De, vi nu har, er nedskrevne mange Aar efter, da hendes Stemning var slaaet om.

Der er dernæst Metternichs grimme *Erindringer*, som helst fremstiller Napoleon efter den Grundregel, man kender fra Gadesamtaler, af hvilke man opsnapper Brudstykker bag sig: Han sagde saa og saa, en Taabelighed. *Men saa sagde jeg* — og den Anden bliver ganske bragt til Taushed.

Napoleon forebringer en Raahed eller Dumhed, hvorpaa Metternich klemmer ham op mod Væggen ved sit overlegne Svar — tyve Aar derefter.

Det skortede ikke Napoleon paa de simple, menneskelige Dyder. I Skolen var han en flittig Elev, i Hæren en samvittighedsfuld Officer. Hele sit Liv igennem var han en god Søn, en god, omend streng Broder.

Han var anlagt til nøjeseende Sparsommelighed. Derfor blev han ude af sig selv, naar Nogen vilde forfordele ham ved Salg eller Leverancer. Derfor gennemsaa han Joséphines Regnskaber og krævede, hun ikke skulde være ødsel som hun var, ikke styrte sig i Gæld, ikke lade sig sende Regninger, der lød paa dobbelt saa meget som Tingen var værd. Derfor skred han ind mod bedrageriske Pengemænd. Under Direktoriet havde Frankrigs sande Matadorer været de Mænd, der havde tjent Millioner ved at forsyne Soldaterne med for-

ældede Geværer og fordærvede Levnedsmidler. De blev Tidens Finansmænd, til hvem Direktorerne tyede for at opnaa Statslaan. Bonaparte slog strax ned paa den mægtigste af dem, Ouvrard, og lod hans Formue beslaglægge for Bedrageri.

Han var tidt ædelmodig. Som Kejser understøtter han sin gamle Modstander Carnot, og paa den fineste Maade, blot fordi han i ham alene vil se det udmærkede Talent, der trods al personlig Svaghed er Frankrigs Ære. — Atter og atter tilgiver han Misbrug af sin Tillid, smaa og store Forræderier.

Hans Overbærenhed er forbausende mod Joséphine, denne troløse, men ak! saa elegante Kreolerinde, denne Gaas fra en tropisk Ø, der ikke blot bedrog ham som Hustru, men sveg ham og ved sin Bestikkelighed var paa Nippet til at vanære ham.

Aldrig havde hun elsket ham; hun giftede sig med ham af Beregning. Hun skriver før Giftermaalet til en Veninde: Jeg føler mig i den Tilstand af Lunkenhed, som de Fromme finder værst.

Bonaparte var heftigt forelsket. Man har sagt, han giftede sig, for ved Joséphines tidligere Elsker Barras' Beskyttelse at faa Kommandoen i Italien. Deri er det Sande, at Joséphine udvirkede Kommandoen for ham. Men af hendes Breve ser man, hvor langt det var fra at han overfor sine Vaabenbrødres Misundelse følte sig som trængende til Beskyttelse for at naa frem. »Det vil«, sagde han, »være en stor Lykke for de Folk, om jeg engang i Tiden vil skænke dem *min* Beskyttelse.«

Joséphine vakler mellem sine Følelsers Lunkenhed og den glimrende Fremtid, Bonaparte tror paa: »Undertiden smitter hans latterlige Sikkerhed mig, saa jeg begynder at tro alt det muligt, som dette besynderlige Menneske vil have mig til at tro.« — Ikke en Anelse hos hende om hans Geni.

Den første Brug, hun gjorde af hans Sejre, var den at lade sig underkøbe af Hærens Leverandører, indtil hun — til sin Forbauselse og Forskrækkelse — erfor, at her hverken skulde snydes eller stjæles. Ligefuldt modtog hun uafbrudt Perlehalsbaand, Diamantsmykker, Malerier, Antiker, og skjulte ved behændige Løgne, at det var Foræringer. 1796 staar Brylluppet. 1797 allerede har hun foretrukket en Hr. Charles, en lille firskaaren Fyr, der stadig siger Brandere. Medens Bonaparte er i Ægypten, lader hun Hr. Charles tage fast Ophold paa Malmaison, hvor han fører sig som Husets Herre.

Hun forfærdes ved Bonapartes Hjemkomst; hun havde tænkt, han vilde falde i Ægypten. Hun kører ham da imøde, men desværre ad en urigtig Vej, saa han naaer Paris 48 Timer før hun. Han vil ikke se hende mere. Men da hun ligger Dag og Nat udenfor hans laasede Dør, lader han sig røre af hendes Bønner og Graad og tilgiver, og nævner aldrig mere et Ord om det Skete.

Sammenlign hans Forhold til Bernadotte, hvis forræderiske Anslag han kjendte. Fra Schönbrunn skriver han 11. September 1809: »Det er min Agt ikke længer at lade Kommandoen bero i Fyrsten af Pontecorvo's Hænder. Han vedbliver at brevvexle med Rænkesmedene i Paris, og er en Mand, paa hvem jeg ikke kan stole.« — 15. September 1810 hedder det: »Hr. Greve af Mollien, giv Fyrsten af Pontecorvo en Million af Tjenestekassen; det skal senere blive ordnet.« Efter at have drøftet Sagen med Finansministeren tog Kejseren imidlertid denne Sum af sin Civilliste. Bernadotte behøvede Pengene til efter den svenske Rigsdags Valg at gøre Figur som Kronprins af Sverig. Man kan iøvrigt vanskeligt tænke sig en vildere Farce end den, ved hvilken Bernadotte, opfundet og foreslaaet af en tilfældig Eventyrer ved Navn Mörner, i Kraft af den Misforstaaelse, at han elskedes og støttedes af Napoleon, tilsidst blev Sverigs Konge.

Faa Mennesker er blevne forraadte som Napoleon. (Det skulde være Cæsar.) Bernadotte ikke blot forraadte ham, men søgte at ophidse hans Forbundsfæller til Frafald. Efter Selvmordsforsøget i Fontainebleau sagde Napoleon til Hertugen af Vicenza: »Det er ikke Tabet af Tronen, der gør mig Livet uudholdeligt. Men véd du, Caulaincourt, hvad der er værre at udholde end Skæbnens Omslag? Menneskenes Lavhed og gyselige Utaknemmelighed. Hvad jeg har lidt i de sidste tyve Dage lader sig ikke sige.«

General Solignac havde stjaalet sex Millioner Francs af Krigskassen. Napoleon afsatte ham, lod ham tilbagebetale Summen og skaanede ham for Straf. 1815 var han en af de første, som i Kammeret forlangte Napoleons Tronfrasigelse.

Masséna var blandt Generalerne den særlig uhæderlige. Kærlighed til Penge havde besat ham. Napoleon maatte en Gang tvinge ham til at give tre Millioner tilbage. Forøvrigt straffede han ham kun ved at udnævne ham til Hertug af Rivoli og Fyrste af Essling.

Han handlede ikke saadan, fordi han trængte til sine Generaler; han bar sig ligedan ad mod ganske underordnede Offi-

cerer. En af Vicekongen af Italiens Adjutanter tabte alle Kejserens Depecher under en Kørsel i Italien. Napoleon skriver derom til Stedsønnen; »Din Adjutant Bataille har tabt mine Depecher. Sæt ham et Par Dage i Arrest. En Adjutant kan til Nød tabe sine Buxer paa Vejen, men ikke sin Sabel eller sine Depecher.«

Bourienne var hans Meddiscipel i Skolen i Brienne, hans Privatsekretær under Felttogene i Italien og Ægypten og saalænge han var Førsteconsul. Han solgte sig til den højest Bydende, svindlede, underslog offentlige Midler, underrettede Fouché om ethvert Skridt, som Bonaparte foretog, mod en fast Løn af 25,000 Francs om Maaneden. Napoleon havde en Anelse derom.

Men først da Huset Coulon, Kavalleriets Leverandører, gjorde en Fallit paa tre Millioner, og da man erfor, at Bourienne var Husets Compagnon, fik han sin Afsked uden Straf. 1804 tog Napoleon ham i sin Tjeneste paany; han blev 1805 Minister i Hamburg. Der skaffede han sig en ulovlig Indtægt paa syvotte Millioner og begyndte at forraade Napoleon ved Forhandlinger med Bourbonerne i London. Faa Dage efter Kejserens Fald skriver Bourienne til Talleyrand: »Selv da jeg var forbunden med Kejseren, ønskede jeg altid, at denne udmærkede Fyrste [Ludvig XVIII] og hans høje Hus maatte vende tilbage til Frankrig.« Det Ønske havde han ikke ladet Napoleon mærke.

Alverden forraadte ham, indtil Marmont, der iøvrigt med Heltemod havde kæmpet til det Yderste, tilsidst 1814 aabnede Paris for de mod Napoleon forbundne Hære. Kejseren slettede ham da 1815 af Hærens Lister. Og dog, da paa St. Helena en Dag det Ord falder, at Kejseren er bleven forraadt af sine Generaler, protesterer Napoleon mod Ordet som altfor stærkt: »Ikke forraadt« siger han: »Fouché vilde altid vise mig Breve fra dem, som han opsnappede, hvori de talte ondt om mig. Jeg svarte, at jeg slet ikke vilde se de Breve. Naar de skriver til deres Koner og Kærester, har de en Trang til at snakke ondt om mig, kalde mig Tyran osv.; men det maa de have Lov til; de maa have et Afløb. De holder meget af mig ligefuldt.«

Det er den Art Træk, hvori Storhed røber sig.

XII

Overfor Kvinder manglede Napoleon god Opdragelse, fin Høflighed, endsige Ynde. Men det er ikke sandt, at han gennemgaaende i sit Forhold til Kvinder var grov og uden Ridderlighed. Hans grimme Bulletiner mod Dronning Louise af Prøjsen var Politik, om end en daarlig Politik; han var artig mod Louise af Sachsen-Weimar, skønt det lille Weimar havde trodset og udæsket ham.

I Warszawa blev han 1807 indtaget i den pur unge Grevinde Walewska, født Laczinska, som gik op i Beundring for ham, men ikke vilde være hans. Saa gik den polske Adel i stort Optog for at bevæge hende, og i en Skrivelse, undertegnet med alle Polens første Navne, henledede man hendes Opmærksomhed paa at smaa Aarsager kan have store politiske Virkninger: »Tror De, at Esther hengav sig til Ahasverus af Kærlighed? Den Afmagt, hvori hun faldt af Skræk ved Skuet af ham, viser bedst, at Ømhed ikke havde nogen Del i denne Forbindelse. Hun ofrede sig for at frelse sit Folk og vandt den Hæder at have frelst det. Gid vi kunde sige det samme til Deres Ære og vor Lykke!«

Napoleon vandt hende ved at love hende, om muligt at genoprette hendes Fædreland. Han havde store Synder paa sin Samvittighed overfor Polakkerne, havde misbrugt og sveget dem. Han vilde gerne glæde Marie Walewska, ifald det kunde stemme med hans Politik. Men dog har han jævnligt det Ord paa Læberne, at han ikke vil være Polens Don Quichotte, og dog ser vi, at han allerede 1809, da han vil opnaa, at Czaren giver ham sin unge Søster Anna Pávlovna til Ægte, saa Alliancen med Rusland bliver ubrydelig, højtideligt lover ikke blot aldrig at ville udvide Storhertugdømmet Warszawa, men aldrig at ville nævne Navnet Polen. Det er først, da man vægrer sig ved at give ham Storfyrstinden og da Forholdet til Alexander opløses ved et Brud, at han i 1812 paany henvender sig til de godtroende Polakker.

Iøvrigt indeholder Alexanders Forhold til Polen en mærkværdig Parallel. Ogsaa han var lidenskabeligt knyttet til en skøn polsk Kvinde, Marie Antónovna Nariszkin, født Fyrstinde Czetwertynska, som altid rettede Bønner til ham om at genoprette Polen. Længe handlede han stik imod hendes Ønske, ja taalte end ikke at se Navnet nævnt. Pludselig ved Krigens Udbrud 1812 udsteder Alexander en Proklamation, hvori han, ganske som den russiske Overgeneral 1914, og med samme

Falskhed, lover Polakkerne Genoprettelse af deres gamle Rige under russisk Overhøjhed.

Napoleons Forhold til Marie Walewska var og blev iøvrigt bestandig en øm Omsorg. Hendes Giftermaal i 1816 med en Fætter af Kejseren, en af hans Officerer, General Grev d'Ornano, smertede ham, da han paa St. Helena erfor det. Hun døde Aaret efter, 1817.

XIII

Hvor stærk en Trolddom der udgik fra Napoleon, viser sig bedst efter hans Fald, nemlig under hans Tog gennem Frankrig efter hans Tilbagekomst fra Elba.

Han flygter fra Elba, fordi han véd, man pønser paa at overføre ham til en fjern, øde Ø. Navnet St. Helena var da allerede nævnt.

Han havde Held paa Overfarten, ɔ: undgik de engelske Skibe; havde Uheld straks efter Landstigningen. Han mødte et Had, som tvang ham til den møjsomme Vej tilfods over Alpernes Stier. Saa følger Vanskeligheden ved at vinde de først udsendte Hærafdelinger, der vil skyde paa ham; men ogsaa det Mod, den Bestemthed og Genialitet, hvormed han fremtvinger deres Omslag, de næste Troppekorpsers Overgang til ham og atter de næstes.

Maréchal Ney var særligt forpligtet til at gjøre det af med Napoleon. Han havde opført sig brutalt mod Kejseren i Fontainebleau, og var bunden ved sit Løfte til Ludvig XVIII at bringe Bonaparte i et Jernbur. Men han bevæges til at svigte sin Ed, rent betaget som han er af Napoleons Proklamation om Ørnen, der vil flyve fra Klokketaarn til Klokketaarn, indtil den naaer Notre Dames Taarne. Han havde læst den under Udbruddet: »Saadan skal man skrive!« (ɔ: Saadan kan Bourbonerne ikke skrive) og han følte sin Modstand smelte.

Han havde kun 6000 Mand mod Napoleons 14,000, og de 6000 var kejserligt sindede og ventede blot paa et Signal for at raabe: Leve Kejseren! — »Jeg kan ikke standse Havet med mine Hænder« var hans Ord. Da ogsaa Ney ved Besançon var gaaet over, slog overgivne unge Bonapartister i Paris Plakater op paa Vendômesøjlens Gitter:

»Min gode Broder Louis! De behøver ikke at sende mig flere Tropper. Jeg har nok nu.«

Napoléon.

XIV

Han havde sagt: »Den 20. Marts vil jeg være i Paris.« Han anede det.

I Paris var den Dag Kl. 7 om Morgenen en Mængde Mennesker strømmet til Tuilerierne, Nysgerrige fra Nabokvartererne, som beklagede den stakkels Konge, der var flygtet bort om Aftenen. En trefarvet Kokarde, der bares af en Officer, vakte en Gruppe kongetro Mænds heftige Forbitrelse. Saa uvant var allerede Synet.

Kl. 10 ilede en Folkehob ind paa Karuselpladsen under heftige Raab: Leve Kejseren! Ned med Borgervæbningen! Ned med Kalotterne! (Gejstligheden). Det var Forstædernes Arbejdere. De ruskede i Slotsgitteret og søgte at rive det løs, men blev splittede ad.

Snart derefter hørtes Vaabenklirren og Hestetrampen mod Stenbroen og en Rullen af Kanonvogne. Man saa Sabler og Bajonetter glimte i Solen. Det var de kejserlige Officerer, som Ludvig XVIII havde sat paa halv Sold, hvilke General Excelmans førte fra St. Denis ind i Paris tilligemed en Eskadron Kyradserere og noget Artilleri. Hurraraab, fjendtlige Skrig, Hujen og Piben lød paa deres Vej. Excelmans besatte Tuilerierne, men lod Nationalgarden beholde sine Poster. Hele Resten af Dagen saas ved hver af Slottets forskellige Indgange en Officer med trefarvet Kokarde Side om Side med en Grenader af Nationalgarden med hvid Kokarde og Liljemærke.

Kl. 2 hejsedes den trefarvede Fane paa Tuilerierne, paa Raadhuset og Vendômesøjlen. Flokke af Arbejdere drog syngende igennem Gaderne. Borgerstanden var bedrøvet og misfornøjet. Den frygtede eller anede en ny Indmarche af europæiske Hære, beklagede den gode Konge, Ludvig XVIII, »en saa brav og retskaffen Mand.«

Allerede da havde det fordums Kejserhofs Personale taget Tuilerierne i Besiddelse. Fra Kl. 2 saa Hoben, der stod udenfor, en for en snige sig gennem Gitterporten, først frygtsomt, ligesom stjaalent. Siden kom man roligt gaaende med sikre Skridt. Det var fordums Statsraader, Ministre, Kammerherrer, Staldmestre, Ceremonimestre i Galla-Uniform, men ogsaa Mundskænke, Overkokke, Kammertjenere i deres Livréer fra gamle Dage. Saa Palædamerne, Fruerne til de høje Embedsmænd, til Generaler, store Pengemænd og Industridrivende, der under deres Pelse og Hermelinskaaber var nedringede, med Diamantbaand om Halsen; deres Hofkjoler var smykkede

med Kejserdømmets Violer. De fandt hinanden igjen, lykønskede hverandre. Med barnlig Glæde løb de gjennem Maréchalssalen, Tronsalen, Dianagalleriet, alle de Rum, de kendte saa godt og hvor deres smukke Udseende forhen havde glimret.

I Tronsalen bemærkede de, at Liljerne paa Gulvtæppet kun var paasyede. En rev en Lilje af; en kejserlig Bi viste sig under den. Disse Damer i Festdragt lagde sig saa ned paa Knæ og gav sig muntert og ivrigt til Arbejdet. I mindre end en halv Time havde de gjort Gulvtæppet kejserligt paany. De saa op, og saa Kejserdømmets Hertuger: Bassano, Gaeta, Rovigo; de saa Grev Lavalette, Marechal Lefebvre, Generalerne Davout og Excelmans, Dronning Hortense af Holland, Dronning Julie, Kong Josephs Gemalinde. Selv Dørvogterne fra gamle Dage stod ved Salens Døre. Det var, som havde man sovet og var vaagnet af en ond Drøm.

Timerne gik. Mørke og Taage bredte sig over Paris. Knap nok kunde de sidste Nysgerrige fra Karuselpladsen endnu se, at alle Tuileriernes Vinduer var oplyste. Fra Minut til Minut ventede man Kejseren. Utaalmodigheden blev til Angst. Hvad om en Kugle, en fanatisk Fjendes eller en lejet Morders Kugle havde ramt ham!

Endelig Kl. 9 hørtes en fjern Støj af Heste og Vognhjul og Raab langs Seinen. Larmen nærmede sig, voxede, blev umaadelig. En Postvogn svingede i skarpt Trav ind ad Gitterporten, omgivet og ledsaget af et Tusind Ryttere af alle Vaabenarter og Grader, som red i Uorden, svang deres Sabler og raabte: Leve Kejseren! som en Torden.

Da fyldte de afskedigede Officerer Slotsgaarden. Generalerne, der stod paa Fritrappen, drog deres Kaarder og ilede ned. Skaren var saa tæt, at Hestene veg tilbage og Postillonerne stansede ti Skridt fra Florapavillonens Trappe.

Man lukkede Vogndøren op. Napoleon blev revet ud af Vognen, baaret fra Arm til Arm ind i Forsalen, hvor andre Arme løftede ham i Vejret. Saa blev han i Løb baaret op ad Trappen. Et Slags Delirium betog hans Trofaste. De kærtegnede ham, knugede hans Hænder og hans Legem.

Og Hoben, der bar ham, tørnede heftigt sammen med Hoben, der styrtede ned fra de øvre Etager for at møde ham. De to Flokke var ved at presse hverandre ihjel, og der var Fare for, at Kejseren skulde blive kvalt.

Caulaincourt raabte til Lavalette: Hold Dem for Guds Skyld foran ham! Lavalette stansede, vendte sig, stemmede sig mod Strømmen, og steg baglænds opad Trappen, stadig et Trappe-

trin foran Kejseren og uophørligt gentagende: Det er Dem! Det er Dem!

Men Han syntes ikke at se eller høre noget. Han lod sig bære, med Armene fremad, med lukkede Øjne, med et stivt Smil paa Læberne, som i Søvngængertilstand.

Saa fik han sin Bevidsthed tilbage, genkendte og omfavnede enkelte. Gik saa ind i sit Kabinet og lukkede Døren bag sig. Øjeblikkelig satte han sig til sit Skrivebord og begyndte sit Arbejde med at danne den ny Regering.

Lidt efter lidt lagde Støjen sig. Der blev Stilhed. Rytterne bandt deres Heste ved Slotsgitteret og lagde sig ned paa Jorden i deres Kapper. Slotsgaarden lignede snart en Bivouac i en erobret By.

XV

Som Regel kan det siges, at medens for 50 Aar siden under Napoleon III de, der skrev om den første Napoleons Skikkelse, (Lanfrey, Jung) lededes af deres Had til den tredie, vilde bekæmpe den Dyrkelse, som dreves med Manden, der havde bragt Frankrig til Undergangens Rand og foraarsaget det andet Kejserdømme, og medens Taine har behandlet ham med Genialitet, men med Kulde, Albert Vandal med historisk Saglighed, dog med Sympati, har i forrige Aarhundredes Slutning Æmnet meddelt dem, der har syslet dermed (som Henry Houssaye eller Fréderic Masson) noget af den Begejstring, Napoleon i sin store Tid vakte.

Han har imidlertid stadigt været Genstand for de overbeviste Republikaneres Uvilje. Clemenceau har altid afskyet ham. I Statsskolerne har Lærere og Lærebøger fremstilt ham som en skadelig Personlighed, Frankrigs Fordærv. Det kan ikke undre, da han nærmest syntes at svare til Fortidsidealer. For ham var Krigshæder det højeste; for de franske Republikanere har den længe været en Værdi af anden Rang. Mange troede Krigenes Tidsalder endt, mange mente, at Fred mellem Folkene i Europa var Betingelsen for ethvert Fremskridt. Selve Revanchetanken gik i Glemme. Først i de senere Aar knyttedes atter Forhaabninger til en afgørende Krig.

For Napoleon som for det gamle Kongedømme og for Revolutionsmændene gjaldt det om Centralisation af al Statsmagt. For det ny Frankrig har Selvstyret været Vejen til politisk Forædling. Endelig var det ham der (i den forøvrigt forstandige

Hensigt at faa Kirken i sin Magt) sluttede det Concordat med Paven, som i Længden blev fordelagtigere for den katolske Kirke end for den franske Stat, og som Staten nu har rystet af sig. Men han var — vel at mærke — folkekaaren Kejser, og havde ikke kunnet handle, som han giorde, havde han ikke havt Folket med sig.

De maadeholdne Republikanere mente en Tid lang at have fundet Sandheden om ham i denne noget overfladiske Formel:

Hans Komme og hans Optræden var en stor Lykke for Europa, til hvilket han bragte Revolutionens Tanker og som han befriede fra Middelalderens forældede Overlevering, men en stor Ulykke for Frankrig, som han udtømte, og i hvilket han (rigtignok efter Kongedømmets og Revolutionens Exempel) tilintetgjorde al stedlig og provinsiel Selvstændighed. En Del af den yngre og yngste Slægt, især blandt de ivrige Nationalister, der efterhaanden fik Overtaget, følte sig dog — med Maurice Barrès som Fører — overbeviste om, at Napoleon har gjort selve Frankrig Nytte, naar Nytte tages i højere Forstand. Han staar for dem som den mest forbausende Lærer i Energi, Jorden endnu har kendt.

Dernæst siger enkelte Yngre: Han har sin Del af Skylden for halvanden Million Franskmænds tidlige Død og for de Lidelser, Krigen paaførte Frankrig som Europa. Men han fordærvede ikke Frankrig, nedværdigede det aldrig, som vi i senere Tider har set det nedværdiget (Panamasagen, Dreyfussagen). Han meddelte det en Begejstring, et Heltemod, som før Revolutionstiden var uset. Pengebegærlighed trivedes ikke under ham. Han bibragte ganske vist ogsaa Frankrig en afgudisk Persondyrkelse, en sværmerisk Galskab, der straffede sig haardt og blodigt. Men Folket ser ikke tilbage paa hans Regeringstid med Skam. Der klæber intet Lavt eller Smudsigt, end ikke noget Ringe ved den. Den staar trods Alt som en Glanstid.

En langt større Brøde end den at have sat Menneskeliv paa Spil i store Formaals Tjeneste, der ikke mere er vore, maa det kaldes at forværre og sløve et Folk, saa det staar uden store Formaal. Dengang saa det franske Folk op til sine ledende Mænd; sidenhen har det altfor ofte været nødsaget til at se ned paa dem, og har forgæves set sig om efter nogen og noget, hvoraf det kunde være stolt.

Det var Skamfølelsen over herskende Tilstande, som i det nittende Aarhundredes Slutning hidførte den Sysselsættelse med Napoleon, som rakte den synkende Nationalstolthed en Planke.

Siden da har den republikanske Aand i Frankrig vundet et godt Stykke frem i Fasthed og Kraft, indtil nu paany de krigerske Idealer paa Grundlag af en daarlig, hensigtstridig Politik har trængt de fredelige Formaal tilbage.

Under en uhyre Krig som den nuværende føles det dybt, hvad en Napoleon er værd og vilde være værd, og Blikket dvæler dobbelt gerne ved den store Fyrværkerisol i Fortiden. Den er ikke udbrændt endnu.

GIUSEPPE GARIBALDI

(1914)

I

NAAR man staar paa Janiculum-Højen, der behersker Rom, paa den Plet, hvor den kolossale Heststatue af Garibaldi skuer ud over Byen, ud over Italien, der er Mandens Værk, rinder det En i Hu, hvilke Strømme af det ædleste italienske Blod der har vædet denne Høj, da i 1849 Garibaldi fra dette Punkt en Maaned, men forgæves, forsvarede Rom mod den for Reaktionen kæmpende franske Hær.

Og Mandens Livsskæbne stiger op for Ens Blik, denne Skæbne, der er stor som stor Poesi, en Rækkefølge af Dramer og Tragedier, af Triumfer og Nederlag, Nederlag og Triumfer, uden noget Sidestykke. Og man priser sig lykkelig over at der har existeret en saadan Helt, ikke i Digtningen, men i en Virkelighed, der overtræffer al Digtning, og lige op ad vor Tid, saa sent som i det 19. Aarhundrede, saa jeg, der skriver disse Linjer, i fyrretyve Aar af mit Liv har været samtidig med ham.

Alt andet kunde man vente at finde i det 19. Aarhundrede, store Aander af forskellig Art, Opfindere og Opdagere, Forskere og Digtere, ogsaa tapre Mænd i betydeligt Antal. Men det forundrer, at der blandt os har levet en Folkehelt, ganske primitiv i sin Støbning, simpel og dristig som Myternes Theseus, menneskeligere end han, thi lutter Mod og lutter Hjerte og lutter Uegennyttighed, samtidigt alligevel gennemtrængt af Tidsalderens mest fremskredne Ideer, Republikaner, lidenskabeligt antikatolsk og præstefjendsk, endelig skønt Kriger en Forkæmper for Freden.

Omtrent Aar 1859 naaede hans Navn til Norden; i Aaret 1861 var hans Navn paa Alles Læber. Hans Erobring af Sicilien og Neapel syntes en Halvguds Værk. De unge Damer klædte sig, i Kjøbenhavn som andensteds, i den røde Bluse, *camiccia rossa*, Garibaldinernes Uniform. I Grønningen i Kjøbenhavn anraabte de smaa Savoyarddrenge, der bar deres Plade

med Gibsfigurer paa Hovedet, Enhver om at købe en lille Byste af *Galibardi*, som de altid kaldte ham. Da jeg som ungt Menneske rejste ud, traf jeg i Vognen paa Vejen til Italien en veltalende italiensk Murer, en gammel Garibaldiner, hvis Livs store Begivenhed var den, at Garibaldi engang havde spist Frokost hos ham i Varese. Han opbevarede i sit Hjem som en Helligdom det Glas, af hvilket Generalen havde drukket. I Florents blev jeg hjerteligt modtagen af Francesco dall'Ongaro, der havde kæmpet under Garibaldi i Rom, og levet i Forvisning som han. I sig selv var den smukke Mand med det milde Ansigt og det humane Sind et værdifuldt Bekendtskab; men over ham faldt for mig Glansen af at han havde staaet Generalen nær. Min afdøde Ven Vilhelm Bissen rejste til Caprera for at gøre Garibaldis Byste, og talte daglig med ham, da han var nedbrudt af Gigt og kun bevægede sig ved Hjælp af Krykker. Men senere lærte jeg Billedhuggeren Riccardo Ripamonti at kende, der havde set ham i hans Kraft. Ripamonti var kun fjorten Aar gammel 1866 kommet til Garibaldi's Fricorps; og blev med Besvær antaget, saa lille og spinkel som han var. »Der var noget overmenneskeligt ved Garibaldis Blik« siger Ripamonti. »Alle bestræbte sig for at fange dette Blik, skønt man skælvede for Dadel fra hans Mund. Men naar man var udmattet af Nattemarcher og stod krum, saa blev man rank og kamplysten, i Fald disse Øjne faldt paa En.«

I vore Dage er Italien bedækket med Statuer til Fods eller til Hest, med Reliefer og med Byster, forestillende Garibaldi. Smaa Byer, der ikke har havt Raad til mere, har i det mindste, som Taormina, en Mindetavle om ham. Der er ikke en Plet, hvor han har opholdt sig én Dag, som ikke har sit Mindesmærke. Byer som Todi, som Cesenatico, som Macerata har skønne Statuer af Garibaldi som ung. Selv en lille By som Intra ved Lago Maggiore har sin Garibaldi-Statue, ikke at tale om de store Byer som Nizza og Genua, Rom og Palermo. En saa lille By som Fiesole har Dobbeltstatue af Garibaldi og Vittorio Emanuele, der mødes til Hest og rækker hinanden Haanden. Overalt i Nutidens Italien tager det sig ud, som havde Garibaldi i levende Live været ikke blot Menig mands Afgud, men alle Befolkningsklassers Helt.

At det eneste Knoklerne splittende Saar, hvorunder han nogensinde smerteligt led, blev ham givet af en italiensk Kugle ved Aspromonte August 1862, hvor han havde befalet sine egne, ikke at fyre, bringer da den, som ikke er historisk interesseret, til at studse. Det synes besynderligt at man overhovedet

kunde faa regulære italienske Tropper til at skyde paa ham, efter Alt hvad han havde gjort for Italien. Han bares da altsaa øjensynligt ikke oppe af de Samtidiges enstemmige Begejstring. — Det røber heller ikke stor Menneskekundskab at tro, det kunde forholde sig saadan. Endnu i Aaret 1870 efter Roms Indtagelse af Italienerne hørte jeg jævnligt fremragende unge Italienere af de intellektuelle Krese, der var opdragne i Beundring for Cavour, tale om Garibaldi med en vis Ringeagt som om en hovedløs Personlighed, der politisk kun bragte Forvirring. Eller læg Mærke til hvorledes i Lord Beaconsfields historisk meget tro Roman *Lothair* Mirandola ɔ: Mazzini i sin Bolig i London i Aaret 1867 omtaler Garibaldi: *En Polichinell!*

Og hvorfor? Fordi han i sin politiske Indsigt ikke vil lade sig overtale til at proklamere Republiken, trods det Onde, Kongedømmet har tilføjet ham.

Derfor falder i Romanen Ordene saadan. Den italienske General, der besøger Mazzini, siger: Der er ingen Tvivl om at Garibaldi er det eneste Navn, der kunde samle 10,000 Mand paa ethvert Punkt i Italien. — De har været paa Caprera? spørger Mazzini. — Jeg kommer derfra. — Hvad sagde han? Han vil ikke gøre noget uden Savoyardens Samtykke. — Han længes vel efter at blive skudt i sin anden Fod, siger Mirandola med vild Sarkasme. Naar vil han blive træt af at bedrages?

Jeg fandt ham rolig og sangvinsk, siger Generalen.

Det var først i Garibaldis allersidste Leveaar, efter at han havde fyldt de 70, at han ingensinde kunde vise sig i Italien eller paa Sicilien uden at modtages med en Entusiasme, der var et Forgudelses-Raseri. Men da kunde han ikke mere gaa.

II

I Aaret 1817 skrev Keats nogle af Trevelyan anførte Vers: Og andre Aander er der, som staar afsides i Fronten af den Tidsalder, som kommer: Disse, disse vil give Verden et andet Hjerte og andet Pulsslag.

Disse Ord, skrevne to Aar efter Waterloo ɔ: efter at Kongernes Reaktion stod sejerskronet, indeholdt for Digterens Fødelands Vedkommende Spaadommen om Darwin, Carlyle, Mill, Disraeli, Gladstone, Macaulay, Dickens, for det Lands Vedkommende, hvori Digteren døde, Spaadommen om de fire Mænd, der har gjort Italien til et Rige. Trevelyan siger om dem omtrent:

Paa den Tid legede en lille ti Aars Dreng ved Havnen i Nizza, Giuseppe Garibaldi; paa den Tid læste en lille tolv Aars Dreng sine Lektier i en Læges Hus i Genua, Giuseppe Mazzini. Paa den Tid opdroges i et Palads i Turin et lille syvaars Grevebarn, Camillo Cavour. Først tre Aar derefter fødtes den lille sardinske Prins, som skulde blive Italiens første Konge, Vittorio Emanuele.

Indenfor faa Kvadratmile fødtes de alle.

Italien var i hin Tid et ulykkeligt Polen, delt mellem forskellige Magthavere, behersket af haardhændede Østerrigere i Lombardiet, Venedig, Parma, Modena, af de grusommere og raaere Bourbonske Konger i Neapel og paa Sicilien, af Paven i Kirkestaten, mens østerrigske Tropper med deres hvide Uniformer og høje Chako'er stadigt drog ad alle Landeveje i Nord- og Mellemitalien og fra Morgen til Aften havde fuldt op at gøre med at undertrykke Livsrørelser.

Det var et Land uden Nationalfølelse og uden anden Politik end nogle unge Mænds mislykkede Sammensværgelser, et Land, i hvilket Englændere rejste omkring i Kareter, stolte af Sejren ved Waterloo med Hefter af Quarterly Review i Vognen.

Giuseppe Garibaldi saa Dagens Lys 1807 i Nizza i et Hus ved Stranden som Søn af en hæderlig og simpel Skipper, en Koffardikaptajn, der sejlede med sit eget lille Skib og drev Handel. Barnet fødtes som Undersaat af den store Napoleon, men kom ved otte Aars Alderen under Huset Savoyen, der regerede Piemont.

Menigmand følte ikke patriotisk i Nizza. Mange var franske. Mange talte en Mundart, der nærmede sig den provençalske. Derfor lod halvhundred Aar senere Nizza sig frivilligt afstaa til Frankrig.

Peppino (som Kammeraterne kaldte Giuseppe) var ikke nogen mønsterværdig Skoledreng. Friluftsliv tiltalte ham mer end Stillesidden. Den lyse tapre lille Dreng fristedes af alle Slags Eventyr, og skulkede fra Skolen, naar han kunde faa en Bøsse laant af en af Fiskerne og begive sig paa Jagt i Bjergene bag Byen eller kunde faa en Fisker til at tage sig med i hans Baad. Han var flink til at trawle Østers, til at hale Sardiner i Land, han deltog i Thunfiske-Festen i Villafranca. Naar han havde en Bog, der fængslede ham, kunde han dog ligge Timer i Træk læsende under Oliventræerne og var da ikke til at drive fra Bogen. Som Nizzardo læste han Fransk næsten lige saa let som Italiensk, studerede med Fornøjelse Voltaire og

lærte sig nogle af hans Digte udenad. Ivrigere læste han dog en Italiener af Samtiden, Ugo Foscolo, hvis skønne Verslinjer han sit Liv igennem havde paa Læben. Han havde en smuk Stemme, kendte alle Sømændenes Viser, alle Bøndernes Sange og en god Del franske desuden. Hans Kammerater fandt langt senere i Sydamerika, at Musik og Poesi udøvede en overvældende Magt over ham.

Allerede da han var Dreng, saa de andre op til ham, og de smaa betragtede ham som deres naturlige Beskytter. Han var den ypperste Svømmer af alle, en sand Fisk i Vandet. Han havde kunnet indvinde mere boglig Kundskab, om han havde havt Stadighed dertil. Særlig beklager han i sine Livserindringer stærkt, at han lod Lejligheden gaa forbi til i en ung Alder at lære ordentligt Engelsk, hvori han først som ældre Mand fik nogenledes Færdighed, uden at hans Engelsk dog nogensinde blev flydende, hvad der var ham pinligt paa Grund af det hjertelige Forhold, der hans Liv igennem stedse mere befæstedes mellem ham og Englænderne, hvem han kendte i deres bedste Egenskaber, dels som Sømænd, dels som Entusiaster for Italiens Sag. Hans Kærlighed til England blev en Art romantisk Lidenskab, der voxede med hans Had til katolske Præster. England var da ogsaa det Land, hvor han fandt størst Anerkendelse udenfor Italien, maaske endda større end i Italien selv.

Lige siden 1848 havde den engelske Arbejderstand afskyet den europæiske Reaktion. Da i 1850 den østerrigske General Haynau, Ungarns Bøddel, uforsigtigt aflagde Besøg i England, greb Arbejderne i Barclay's Bryggeri, der var harmfulde over hans Barbari mod Kvinder og mod Mænd, der var bedre end han selv, under hans Besøg i Bryggeriet fat i ham og kastede ham i det store Bryggerkar.

Da i Februar 1854 Garibaldi som Koffardi-Kaptajn kom til Newcastle for at købe en Ladning Kul, var Minearbejderne dèr saa grundigt kendte med hans Bedrifter i Sydamerika og hans Forsvar af Rom at de købte ham en Æreskaarde. Med deres tunge jernbeslaaede Støvler, der forbausede det italienske Mandskab, gik de ombord i hans Skib, og deres Fører holdt denne Tale: »Kaarden er erhvervet for Pennier, givne af mange Hundrede Arbejdere, der har bidraget, ikke blot frivilligt men med Begejstring, og hver Penny repræsenterer et Hjerte, der banker livfuldt for Frihed i Europa«.

Garibaldi svarede saa godt han kunde paa Engelsk: »Som Mand af Folket, en Arbejder som I selv, vurderer jeg højligt

dette Udtryk for Eders Agtelse, saa meget mer som I derved bevidner Jer Deltagelse for mit arme, undertrykte, nedtraadte Fødeland . . . Italien vil engang blive et Folk, og dets fri Borgere vil da vide, hvorledes de skal erkende al den Venlighed, der er vist dets landflygtige Sønner i dets mørkeste Dage«.

Da kun ti Aar efter, 1864, Garibaldi kom til England, blev han modtaget dèr, som vel aldrig før eller siden nogen Fremmed er bleven modtaget i England, som den verdensberømte Befrier af Sicilien og Neapel. Fra Prinsen af Wales, Regeringen, Aristokratiet, til Folkemasserne, der i et Antal af 30,000 stod udenfor Krystalpaladset, mens Festen holdtes for ham dèr, var den Hyldest, der slog ham imøde, enstemmig. Hertuginden af Sutherlands Fest var vel Glanspunktet.

Dog jeg foregriber altfor stærkt. Garibaldi er jo Barn endnu. Forældrene søgte at holde ham paa Landjorden; men deres Vilje brødes mod en, hvis Haardnakkethed engang skulde forbause Amerika og Europa. Han havde uimodstaaeligt Hang til et eventyrligt Liv saalænge til han, mættet med Indtryk og Oplevelser, blev Eneboer.

Fra 15aars til 25aars Alderen tjente Garibaldi sig op fra Kahytsdreng paa Faderens Skib til Søkaptajn, og lærte sig hvad Matematik, Geografi, Astronomi og Handelslovgivning en Skibsfører har nødig. Hvad vigtigere var, hans Legem og Sjæl blev gennemhærdet til at udholde Strabadser, Sult, Søvnløshed uden Savn og Klage.

Havet, hvor han sejlede paa, var ikke vore Dages, hvor al Samfærdsel er ordnet af Staternes mellemfolkelige Politiregler.

Han sejlede paa Levanten under Grækenlands Uafhængighedskrig, hvor Tyrkere og Grækere kæmpede med Hævngerrighed, hvor Sørøvere lurede i hver Bugt og entrede med Øxer og lange Knive. Det var Byron's romantisk-melodramatiske Middelhav, han befoer, og dèr lærte han Troen paa Byron's Evangelium: at det var bedre at dø som fri Mand end at leve som Slave. — Tre Gange blev han paa disse Rejser plyndret og taget til Fange af Sørøvere; tre Gange genvandt han sin Frihed. — Med hvilken Entusiasme har han ikke i sine *Memorie* istemmet en Hymne til *Costanza*, det første Barkskib, der var hans og bar ham over Middelhavet og Sortehavet, dets skønne slanke Former, Kvindeskikkelsen i dets Stavn. Hans Skibsfolk var flinke unge Mænd fra San Remo, brave Ligurere, der sang Kærlighedssange. Ak, siger han, gid de havde sunget om vort Land! — Italien var da en tom Lyd for dem som for ham.

Garibaldis Forældre var fromme og konservative. Ligesom han i sit Fædrenehjem aldrig havde hørt tale om Italien som om et Fædreland, saaledes heller ikke nu. Den Lidenskab, hvormed Mænd i det nære Østen kæmpede for Frihed, tiltalte ham. Men paa Italien tænkte han ikke. Imidlertid havde fra Frankrig 1830—32 revolutionære Stemninger og Tilstande udbredt sig over Vest- og Sydeuropa. Mellemitalien rejste sig under den unge Patriot Ciro Menotti, hvem Østerrigerne overvandt og lod hænge, han efter hvem Garibaldis ældste Søn fik Navn. Og i 1833 hændte det saa, at i en Havn ved det sorte Hav en ung Genueser ved Navn Cuneo for første Gang fortalte ham, at vel var Carbonari-Bevægelsen nu standset, efter at Hundred og atter Hundred unge Entusiaster, som bar den, var endte som Martyrer, men at en ung genuesisk Student, der hed Mazzini, havde stiftet Sammensværgelsen: *Det unge Italien*, som det var Pligt at tilhøre. Garibaldi følte sig, da han hørte derom, saa lykkelig, at Columbus, siger han, ikke kunde være lykkeligere efter at have opdaget Amerika.

I Virkeligheden havde han opdaget sit Amerika, det Land, hvis Navn i Datiden kun svarede til et geografisk Begreb, men som ved Cavours diplomatiske og hans eget heroiske Geni skulde komme til efter 1400 Aars Forløb paany at svare til en Nation.

Nu dukkede op i hans Sind et Indtryk, der havde sat det i Skælven en Dag, mens han var Yngling. Paa en af hans Rejser langs Italiens Kyst i Faderens lille Fartøj var denne gaaet i Land og havde vist den Attenaarige Rom, Fortidens Rom. Aldrig under sin Forvisnings mange og lange Aar slap han det Syn. Det fulgte ham til Sydamerikas Skove. Da han saa Rom igen, var han 42 Aar gammel og kom for at trodse dets Fjender, forsvare dets Frihed.

III

Den første Gang, Giuseppe Garibaldi saa sit Navn paa Tryk var, da han i 1834 læste sin Dødsdom. Den var fældet af den piemontesiske Regering for hans Deltagelse i et af Mazzini udrustet Togt. Mazzini faldt i Februar ind i Piemont med en Bande Polakker, Italienere, Tyskere og Franskmænd, hvem Foragten for den gamle Statsskik holdt sammen, og Garibaldi fik det naivt overtagne Hverv at forlede Flaaden til Frafald. Ikke én Officer eller Matros vilde røre en Haand dertil, saa Hvervet blev hurtigt opgivet, men det var heldigt for Carlo Alberto's

Søn, at Garibaldi da, forklædt som Bonde, undslap Dødsstraffen. Ellers var Vittorio ikke bleven Italiens første Konge.

Garibaldi gik derefter til Sydamerika, blev der 1836—1848 og indlagde sig i de tolv Aar som Guerillafører for de to Republiker Rio Grande do Sul og Uruguai under tusind Farer og Strabadser et Ry, der senere hen kom ham til Gode. Han begyndte som Condottiere for den lille Republik Rio Grande do Sul i dens Uafhængighedskamp mod Kejserdømmet Brasilien. Først havde han som en Viking kun en Fiskerbaad og en Snes Mand. Snart opgav han Baaden for Sadlen, førte nogle Hundrede og derefter nogle Tusinde af de Indfødte, Verdens ypperste Ryttere, sande Kentaurer, hvis Vaaben var Lanse og Lasso. Garibaldi var snart saa øvet i at bruge begge og leve paa Hesteryg som de. Han overlevede disse tolv Aars uhørte Anstrengelser og Lidelser, ikke blot Skibbrud og Kugleregn, men Tortur. En Dag, da han var fanget, hængte hans Fjender ham to Timer igennem op ved hans Haandled i Loftet af hans Fængsel, mens den hujende Befolkning saa til gennem den aabne Dør. Man fik Intet presset ud af ham. Men han siger: »Saadanne Kvaler lader sig ikke beskrive«.

Da i 1839 Garibaldi efter et Skibbrud blev kastet i Land i den brasilianske Provins Santa Catarina og havde været med at indtage Laguna, blev han udnævnt til Chef for de erobrede kejserlige Skibe. Fra sit ny Flagskibs Dæk saa han — mens han stod og sørgede over sine nærmeste Venner, han ved Skibbruddet havde mistet — gennem sin Kikkert en ung Pige, der stod ene inde paa Land.

Let fængelig var han altid. Kvinderne er et stort Kapitel, ja en hel Bog i Garibaldis Liv. Men denne Gang, den afgørende for hans Ungdom, forelskede han sig gennem en Skibskikkert. Han forlangte en Baad, roede ind, og blev af en af Beboerne indbudt til at drikke en Kop Kaffe i dennes Hus. Det var netop den 18-aarige Anita Ribera's Fader. Hun vidste vel, hvem Garibaldi var. Da de to saa hinanden ind i Øjnene, følte de sig uimodstaaeligt dragne til hinanden. Han sagde paa *Italiensk* (da han kunde altfor lidt Portugisisk) de simple Ord: *Tu devi essere mia*, du burde være min. Men hun forstod ham. Hans Dristighed virkede magnetisk. Faderen havde mod hendes Vilje forlovet hende bort. Faa Dage derefter gik hun ombord i Garibaldis Skib og flygtede med ham. Deres Forbund, som først opløstes ved hendes Død paa Flugten fra Rom ti Aar efter, blev den ideale Forbindelse mellem en Mand

og en Kvinde, der begge stod lige højt ved Tapperhed, Aandsadel, Karakterstorhed.

De to har galopperet sammen Aar i Træk over Sydamerikas Sletter og mellem dets Høje i Spidsen for Republikanernes Hære. I et Slag blev hun fanget af de kejserlige, og troede Garibaldi falden, fik Lov at søge ham paa Valpladsen og vendte som Edith Svanehals efter Slaget ved Hastings Ansigtet i Vejret paa hvert Lig, flygtede saa fra sine drukne Bevogtere, forsvandt i de tropiske Skove paa en ypperlig Hest, hun fik overladt af en Bonde, svømmede over store Floder, red fire Dage næsten uden Næring, til hun fandt Garibaldi. Under saadanne Omstændigheder fødte hun sit første Barn, som hun maatte bære om sin Hals i et Tørklæde, idet hun forsøgte at holde det varmt mod sit Bryst.

Garibaldi førte da et Liv som Robin Hood.

I Begyndelsen af 1842 vilde han opgive det for et fredeligere i Montevideo, Hovedstaden i Republiken Uruguai. Lønnen for hans sex Aars Kampe for Rio Grande do Sul var 300 Stykker Kvæg, det eneste, han ejede, og denne Hjord gik tabt undervejs, saa han maatte forsøge at tjene sit Brød i Montevideo som Skibsmægler og Lærer i Matematik. Efter faa Maaneders Forløb bad dog Uruguai ham danne en italiensk Legion i Krigen, som den Argentiske Republik under den berømte Tyran Rozas (General Mansillas Morbroder) havde erklæret. Det blev denne Legion, som frelste Montevideo under Belejringerne 1843 og 1846.

Den røde Bluse, der en Snes Aar derefter var saa berømt over Europa, blev 1842 Uniform for den italienske Legion af en besynderlig Aarsag. Det gjaldt om at klæde den saa økonomisk som muligt, fattig som man var. Et Handelshus i Montevideo gjorde da et godt Tilbud, nemlig at sælge til Regeringen til nedsatte Priser et Forraad af røde uldne Skjorter, der skulde været sendte til Buenos Ayres, som nu var lukket ved Blokade. De var bestemte til at bæres i de saakaldte *Saladéros*, de store Slagterier og Nedsaltningshuse, da de dels afgav god Varme om Vinteren, dels ved deres Farve dulgte det blodige Arbejde, som Mændene dèr havde for.

I 1843 skriver en stor Købmand i Montevideo for at henlede Ministerens Opmærksomhed paa, at i Garibaldis Hus, den Mands, der kommanderer den italienske Legion og den nationale Flaade, og hvem Montevideo skylder Livet fra Dag til Dag, brænder der aldrig Lys efter Solnedgang, da Lys ikke

er indbefattet i Soldaternes Ration og en saadan Ration er Alt, hvad Garibaldi har at leve af.

Ministeren sendte ham saa 500 Francs. Garibaldi beholdt Halvdelen og forlangte, at den anden Halvdel skulde sendes til en Enke, der havde mere Brug for Pengene end han. Disse 250 Francs er de eneste Penge, Garibaldi tog af Republiken. Hans Familie levede i Fattigdom, han selv bar samme Dragt som hans Soldater; man kunde næsten ikke overtale ham til at skifte en slidt Bluse med en ny. Alle Mænd i Montevideo var hans Venner. Hans skønne Ansigt og dejlige gyldenbrune Haar gjorde at ogsaa Kvinderne tilbød ham. En Dag lod han sine Lokker klippe af helt til Haarrødderne for at berolige Anita's Skinsyge.

Da Garibaldi, som gennem Brevvexling med det unge Italien fulgte Tidens Tegn, i 1848 vendte tilbage til Europa, tilbød han Carlo Alberto — trods den tidligere fældede Dødsdom — sin Kaarde i Krigen mod Østerrig, men fik Afslag.

IV

I Februar 1849, da det frygtelige Styre i Pavestaten havde fremkaldt Revolution, og Republiken var bleven erklæret med Mazzini, Saffi og Armelini som Triumvirer, afslog man ikke Garibaldis Hjælp. Men for at vise Europa, hvor regulær man var og hvilke Krav man kunde gøre paa Respektabilitet, stillede man Garibaldi som Divisionsgeneral under Roselli som Overgeneral, en Mand, der var lige saa langsom som respektabel, hvoraf Følgen var, at hver Gang Garibaldi, der satte talrige Spejdere i Bevægelse og gik frem med Lynhast, kom i Kast med de neapolitanske Tropper, blev han ladet i Stikken af den bedægtigt fremadskridende Overgeneral, saa de slagne undslap uforfulgte. Dog det gjaldt den romerske Republiks Existens. Kong Bombas Tropper rykkede frem fra Syd og den franske Prinspræsidents forbryderske Politik sendte General Oudinot mod Rom.

Man gør sig nutildags ingen Forestilling om, hvilke Tilstande den senere Napoleon III, der vilde forpligte de Katolske, da gav sig til at støtte. Kun to Procent af Landbefolkningen og næsten lige saa faa af Bybefolkningen i Kirkestaten kunde læse. Censuren udelukkede alle Bøger og Aviser af noget Værd. Enhver nogenlunde begavet Mand var mistænkt, Genstand for uafladelige Husundersøgelser. Mangfoldige maatte ikke gaa ud mellem Solnedgang og Solopgang. Brev-

sikkerhed gaves ikke. Saakaldte Tænkere blev drevne til Skriftestolen af Politi. Der var Spioner allevegne og de Frisindede stødte uden Skaansel Spioner ned, hvor de fandt dem. Cardinalerne lod til Gengæld de Mistænkte i hobevis myrde, tidt ogsaa deres egne Tilhængere, ifald en Angiver, der vilde af med dem, havde løjet dem paa. Inquisitorgeneralen befalede 1841 retslig Forfølgelse af alle Kættere, Jøder, *Troldmænd*, alle dem der lagde den hellige Inquisition Hindringer i Vejen. Straffen for Tænkere var at lænkes til Muren i et usselt Fængsel, eller at hænges eller at nedskydes bagfra. Det nærmede sig til Datidens Rædsler i Fængslerne i Neapel.

Det var denne Tilstand, den senere Napoleon III sendte en Søn af en af sin store Farbroders Maréchaller ud for at opretholde.

Uden paa Husene, hvor den franske Hær paa sin Marche fra Civita Vecchia til Rom kom forbi, havde Italienerne skrevet den Paragraf af den franske Republiks Forfatning som lød: »Frankrig ærer fremmede Nationaliteter; dets Magt skal aldrig blive anvendt mod noget Folkeslags Frihed«.

Rigtignok var Officererne alle reaktionære og brød sig lidet om Republikens Constitution.

27. April var Garibaldi ankommet til Rom. Allerede 30. April rykkede Oudinot i tre Kolonner mod Byen, sikker paa at kunne sprænge Portene med det samme og rykke ind. Der var jo ingen Modstand at vente af nogle faa Tusind daarligt væbnede Studenter, Kunstnere, Frivillige. Roms Vestside beherskedes af Villa Pamfili med Palazzo Corsini. Fra Corsini's Terrasse ledede imidlertid Garibaldi Forsvaret, og en velrettet Artilleriild modtog den franske Hær. I aaben Mark ilede dernæst en lille Flok paa et Par Hundrede Studenter og Kunstnere imod Franskmændene, og det kom til Nærkamp; men de unge uforsøgte Mennesker blev drevne tilbage. Saa kaldte Garibaldi 800 frivillige Bersaglierer fra den indre By til Hjælp, og stillede sig selv i Spidsen for de Tropper, der førtes af hans gamle Officerer, »Tigrene fra Montevideo«. Og denne Haandfuld tapre Mænd drev de regulære franske Tropper paa Flugt. Der faldt 500 af de Franske og fangedes 365 af dem. Garibaldi fik en Kugle i Siden.

Han vilde ligefuldt forfølge Sejren. Men Mazzini, der vidste, hvor mange Fjender Republiken havde, indbildte sig troskyldigt at kunne vinde Frankrig. De Fangne blev først fejrede, saa tilbagegivne, de Saarede formelig forkælede; den franske Republik og den romerske var jo Søstre. Lesseps, Suezka-

nalens senere Bygmester, kom som Sendebud fra Oudinot, og naiv som ogsaa han var, udkastede han i god Tro en Fredstraktat. Den blev naturligvis underkendt og saa tilbagekaldt, saasnart der til Civita Vecchia var ankommet de 20,000 Mand friske franske Tropper, efter hvilke der var sendt Bud.

Da Oudinot, for at gøre Romerne trygge, meddelte, at han først den 4. Juni betragtede Vaabenstilstanden som udløbet, *troede* Roselli ham, red 2. Juni til Garibaldinerne, der holdt Villa Doria Pamfili og Villa Corsini besatte, og sagde dem, de behøvede ikke at holde Vagt, Franskmændene kom først den 4. Den 3. om Natten før Daggry besatte da Oudinot de to Punkter, der beherskede Rom.

Garibaldi, der efter at have slaaet Franskmændene 30. April, trods sit Saar — ved en Række mesterlige Manøvrer — havde slaaet den neapolitanske Hær to Gange, ved Palæstrina og ved Velletri, laa nu til Sengs med stærke Saarsmerter i Siden, da han vaktes ved Efterretningen om Villa Corsinis Overrumpling. Forgæves havde han anraabt Triumvirerne om at udnævne ham til Dictator. Man frygtede Dictaturet og vilde beholde den jammerlige Rosselli. Garibaldi ilede nu til for at tage Stillingen tilbage. Det kunde kun ske ved skrækkeligt Mandefald, mens den saa let kunde have været holdt. Terrænet var formet som et Timeglas. Der var en smal Strækning, hvor de Stormende gik fem ad Gangen i dræbende Kugleregn. Og dog blev Villaen atter og atter taget. Dèr faldt Blomsten af Hærens Ungdom, bl. a. den unge Enrico Dandolo, til hvem store Forventninger knyttedes. I slige desperate Øjeblikke gav Garibaldis stædige Mod sig uhyggelige, uforstandige Udslag. Selv udsatte han sig hele Dagen paa sin hvide Hest med sit hvide Overstykke. Han vilde ikke give tabt, ikke indrømme Haabløsheden. Han tilraabte Emilio Dandalo, Enricos unge Broder: Tag tyve Mand med dig og indtag Villaen med Bajonetterne. Tolv af dem naaede Villaen, fra hvis Vinduer mange hundrede Franskmænd skød paa dem. Sex af dem kom tiltilbage.

Fra nu af var Forsvaret haabløst, saa haardnakket det end blev ført. Fire Uger derefter stormedes Rom af Franskmændene, der genindførte det reaktionære Styre og blev i den erobrede By (naar December 66 til November 67 undtages) tyve Aar igennem, til 1870.

Garibaldi drog bort, jaget som et Vildt, undslap med sit Følge ved en Række Vidundere fra Franskmænd, Neapolitanere og Østerrigere, udførte et Tog gennem hele Italien, hvis Mage

ikke er set. Han havde den umaadelige Sorg, at Anita af Overanstrengelse døde ikke langt fra Ravenna. Og han maatte lade hendes Lig tilbage.

Paa dette Tilbagetog fra Rom til San Marino udfoldede han til den civiliserede Verdens Overraskelse et militært Geni af ganske ny Art.

De 4000 Mand, der fulgte ham fra Rom, var saa modløse at der i Begyndelsen deserterede Hundreder, senere Snese om Dagen. De, der var tilbage, knap 2000 Mand, var usselt udrustede, slet bevæbnede og havde i Alt kun 80 Patroner pr. Mand. Alle Garibaldis bedste Officerer var dræbte eller saarede. Han kunde da ikke optage Kampen paa én Gang med nogen stor Styrke af de franske eller østerrigske Hære, men han gik uskadt imellem dem gennem hele Romagna og til den adriatiske Kyst. Det skete paa Grund af den Energi og Bevægelighed, han skyldte sin sydamerikanske Træning. Først afskaffede han Lastvogne og lod Byrderne bæres af Heste og Æsler, saa han kunde forlade Landevejen og falde ind i Apennierne. Saa lod han sin hele Proviant marchere, idet han lod den i Skikkelse af Kvæg drives afsted med Hæren. Hans Marcher var af uregelret Længde, natlige saavel som Dagsmarcher, altid mest natlige. Lejren blev da brudt op uden Varsel ved Solnedgang. Krigspuds dulgte Planerne. Først falsk Afmarche, saa upaaagtet Drejning i en anden Retning. Han lod stadigt falske Rygter sprede angaaende Tallet paa sin Styrke, og Rædslen for Rødskjorterne var allevegne virksom. Saa gjorde han en overordentlig Brug af sit Kavalleri. Det gennemførte et fuldendt Speider-System og Forvirrings-System. Han var underrettet om hvad Fjenden foretog sig en halv Snes Mile borte og han vildledte ham ved at vise ham sit Hestfolk i Egne, hvortil han aldrig agtede sig.

Unødigt at sige: Garibaldi kendte ikke militært Pedanteri. Men hele sit Liv hævdede han en jernhaard Disciplin. Lettere Forseelser straffedes med en Irettesættelse, der dog var saare frygtet. Større Forseelser straffedes altid med Døden. Tyveri, Plyndring, Vold og Voldtægt straffedes paa Stedet med Døden. Det holdt Soldaten tilbage, at han vidste, forsaa han sig, gav Generalen uden engang at tage Cigaren ud af Munden Ordre til at han skulde skydes ned. I et Vildnis i Apenninerne ved Frodo lod han saaledes en Soldat skyde blot for Tyveri af en Høne.

Ikke desmindre indbildte han sig at være Elev af Beccaria, Modstander af Dødsstraf. Han var det teoretisk og han var

det i den Mening, at han afskyede det politiske Mord som Straffemiddel. Han afslog at være med til Mord paa Napoleon III, da Mazzini sendte sin Veninde, Sarah Nathan, Moderen til Roms bekendte fremragende Borgermester, for at overtale ham. Derimod glædede han sig i 1849 over Mordet paa den herskesyge, men hæderlige Reaktionær Rossi i Rom, hjalp sig med en Sofisme om Brutus' Ret, denne sølle Brutus, som den menneskelige Enfoldighed har gjort til Frihedshelt, men hvis Ret rigtignok aldrig var andet end Uret.

Garibaldi var jo ingen Filosof, havde ikke rolig Forstandsklarhed nok til at afgøre indviklede Spørgsmaal. Dog var han ikke blot et stort Hjerte, men et klart Hoved og en sjælden Aand. Hans Aandsliv minder meget om Shelley's. Han er Shelley som Handlingens Mand.

Medens Mazzini endnu med al sin Frihedstrang holdt ved det 18. Aarhundredes Gudstro, var Garibaldi en helt moderne Aand. Medens Mazzini vedligeholdt et ærbødigt Forhold til Romerkirken, var Garibaldi en Præstehader og Munkehader, hvis Lidenskab allevegne i hans Skrifter strømmer over. Ofte kalder han sig Ateist, det er overfor Mazzini's Løsen — foran alle hans Bøger — *Dio e Popolo*; i Reglen taler han som Panteist om den levende Gud, der spores i Naturen, om Gud som Verdensaltets Sjæl, en enkelt Gang (i Brev til Englænderinden Caroline Giffard Philipson) protesterer han mod at kaldes ugudelig, taler om Gud som alle Folkeslags Fader. Kristendommen som System var ikke til for ham. Men for ham som for Victor Hugo var Jesus kommen for at befri Jorden fra Slaveri.

Han brød sig lidet om Læren, En bekendte sig til, saa paa Handling alene, mente, Mennesker udrettede mere ved Exemplet, de gav, end ved Læren, de udtalte. Han selv havde kun én Lære, den var kort: *Avanti!* Fremad! og hele hans Liv illustrerede den Lære.

Forøvrigt var han som Personlighed en Troldmand. Hans Nærværelse begejstrede og hans Stemme betog, ja henrev. Han var, naar han sad paa sin Hest med de lange guldbrune Lokker om Hovedet, med den røde Bluse, med sit hvide sydamerikanske Overstykke, Ponchoen, om Skuldrene overnaturligt smuk.

Efter Anitas Død vilde Garibaldi først besøge sin gamle Moder og sine moderløse Børn i Nizza. Men Piemont vovede ikke at give ham Ly, hvem baade Østerrig og Frankrig vilde kræve udleveret. Man arrestede ham da høfligt ved Ankom-

sten og bad ham tjene Regeringen i at forlade Landet. Tilsidst bevilligedes der ham dog et Ophold paa nogle faa Timer i Nizza. Han gik derfra til Tunis, derfra til Marokko, hvor den piemontesiske Consul i Tanger et halvt Aar husede ham som sin Gæst og hvor han kom sig ved Skuet af Hav og Landskab. Saa gik han i sin anden Landsforvisning til New York, hvor han først fik Ansættelse som Daglønner i et lille Lysestøberi. Han maatte som Arbejdskarl slæbe Tønderne med Tælle til Karret, hvori Tællen kogtes. Han led her forfærdeligt af Gigt, den Sygdom, der var Følge af hans Strabadser og som blev hans Livs Ulykke. — Da han blev ked af at støbe Lys, søgte han Hyre som Matros, men blev overalt afvist, endog da han tilbød at gøre Tjeneste uden Løn. Endelig fik han Hyre, fik efterhaanden selv Skib at føre og rejste i Centralamerika, langs Kinas Kyst, langs Sydaustralien, gensaa ogsaa Sydamerika og fik som berørt en Dag en Ladning til Newcastle, hvorfra han skulde bringe Kul til Genua. Først i Foraaret 1854 vendte han tilbage til Italien, og da han havde arvet en Broder, købte han for omtrent 6,500 Kroner den nordlige Halvdel af den lille Klippeø Caprera ved Sardinien som til hans Død, 28 Aar derefter, skulde forblive hans Residens

V

Da i December 1858 Cavour sendte Bud efter Garibaldi og bad ham oprette et Korps af Frivillige, nu da Krigen med Østerrig forestod, gav Conseilpræsidenten Ordre til, at 2000 fortrinlige Geværer skulde sendes Garibaldis Alpejægere. Han havde regnet uden Krigsministerens, La Marmora's Skinsyge. Med Vilje sendtes Geværerne saa sent, at de ikke naaede Truppen. Der blev hverken sendt Heste eller Vogne til Ambulance. Der blev overhovedet hverken sendt noget Træn eller noget Artilleri. Der blev ikke sørget for nødvendigt Kavalleri. Alt, hvad Garibaldi havde, var 50 Ryttere, der selv havde købt deres Heste.

Disse Tropper, rustede med gamle Geværer, stilledes mod øvede Tirolerskarpskytter med Artilleri, og sejrede ved Varese, ved Como, allevegne. Trods Kongens og Cavours udtrykkelige Ordre, at alle Frivillige skulde stilles under Garibaldi, dannedes ved Siden af hans Korps et andet, *Apenninernes Frivillige*, under anden Commando. — Fredsslutningen ved Villafranca gjorde jo imidlertid hurtigt Ende paa denne Krig og paa Haabet om Italiens Befrielse ved Frankrigs Hjælp.

Paa dette Tidspunkt falder Garibaldi's mislykkede andet Ægteskab med den nittenaarige Marchesina Giuseppina Raimondi, dette Ægteskab, som førte til Adskillelse paa selve Bryllupsdagen.

Men her maa indskydes et Par Ord om Kvindernes Holdning overfor Garibaldi. Vel at mærke i Garibaldis *Memorie* findes ikke en Linje derom. Dertil var hans Karakter for ridderlig. Men selve denne Ridderlighed, der vandt ham saa mange Mænd ogsaa blandt Modstanderne, øvede sin Tiltrækning paa Kvinderne. Hans sjældne Skønhed var det første som gjorde Indtryk, fordi den var saa original. Hans Byste var plastisk fuldendt; Benene var meget smukke, men som hos Ryttere en Smule bøjede udad; Hovedet var dog især mærkværdig, det forenede Zeus- og Christus-Typen; ingen Kunstner havde nogensinde paa Forhaand drømt om et saadant; det føjede Udtrykket af Styrke, Ynde og Blidhed til Pandens Udtryk af Overlegenhed. Han havde øvet sit Legeme paa alle Maader, han klædte sig simpelt men med Omhu. Før 1860 som Gaucho eller som Søkaptajn eller i den italienske Legions hvide, røde og grønne Farver, bred Filthat med Fjer. Dog mer end paa Dragtens Elegance holdt han paa Renlighed af sin Person. Der var ingen Plet paa hans nok saa slidte Dragt. Og under de vanskeligste Forhold fik han sig badet og vasket i det Uendelige. Han plejede sine Hænder, plejede sit Haar, dette stakkels Haar, af hvilket afklippede Lokker vandrede Jorden over. Som han naivt skriver til Lady Shaftesbury: »Ædle Lady! Mit Haar voxer, og saa snart det er muligt at klippe noget af det paany, skal jeg sende Dem noget deraf.«

Hans Maade at tale paa var kortfattet og simpel: Han sagde til alle *Voi*, kun til Kongen *Lei*, meget ofte *Tu*. Han hørte hellere end han talte, men han havde en Maade at afbryde paa, som gjorde kort Proces. Da Lord Palmerston i 1864 udførligt og artigt udviklede ham, hvor nødvendigt det var at lade Spørgsmaalet om Venedig hvile, til det var modent osv., afbrød han ham heftigt: »Hvad er det, De vil fortælle mig? Det er aldrig for tidligt for en Slave at bryde sine Lænker.« Og gik. Palmerston var forbauset over en saadan Mangel paa Form.

Da han viste sig i Neapel og paa Sicilien, løb Kvinderne til i Skarevis, hverhen han end kom, og raabte i deres Dialekt: Hvor er du smuk! Hvor er du smuk! I Hundredevis kom Brevene til ham fra franske, tyske, engelske Damer. Man

kunde fylde Bind med dem. Dog Antallet af de italienske Kvinder, der beundrede og undertiden elskede ham, lader sig overhovedet ikke nævne. I Regelen var han for opfyldt af sine Planer til at agte paa denne Hyldest. Af hans opbevarede Svarbreve ser man, hvor god og forbeholden en Holdning han lagde for Dagen, mens Kvinderne stillede sig til hans Tjeneste som Valkyrjer paa Krigsskuepladsen, som Diplomater overfor Ministerierne og i ren personlig Hengivenhed. De russiske Kvinder sendte ham efter Aspromonte Ruslands største Kirurg Pirogof, franske Kvinder sendte ham Nélaton, fra England kom Partridge. Marie Espérance von Schwartz (Elpis Melena) sendte ham Neapolitaneren Prandina, der forhindrede at Foden blev sat af. Nélaton kunde først ikke komme ind i Fængslet i Varignano for Kvinder. Flere af disse unge Kvinder kæmpede under hans Befaling som simple Soldater, saaledes hin unge og dejlige Maria Martina, Contessa della Torre, som i sine Breve er saa glødende og paa én Gang saa stolt og saa underdanig, saaledes andre tapre Kvinder som Tonina Marinelli og Alba Camozzi.

Den 1. Juni 1859 hændte det Garibaldi, at han paa Vejen mellem Robarello og Varese mødte en Vogn hvori den unge Marchesina af Raimondi sad ledsaget af en Præst for at bringe Garibaldi Brev fra Como og faa Svar med tilbage. Han red med en Stabsofficer i Spidsen for sine Tropper og blev slaaet af den unge Piges Skønhed som af et Aandesyn. Hendes Fader Marchesen var af Garibaldis mest ildfuldne Svorne, og var lyksalig, da han sporede den Tiltrækning, hans Datter udøvede paa Generalen. Men hun havde allerede valgt, en ung Mand ved Navn Luigi Caroli, og først da denne brød med hende, gav hun sit Minde til Foreningen med Garibaldi. Dog da hun vedblev at elske Caroli, kunde hun ikke overvinde sig til at favne en anden Mand. Og da Garibaldi i Brudenatten opdagede hendes Kulde, sagde han strax, at hun skulde være uden Frygt, han bemægtigede sig ikke en Kvinde, som ikke elskede ham, og forsvandt.

Gennem Jordens Aviser løb den Løgn, at Garibaldis unge Brud havde vist sig svanger med en anden Mand. Hun fandt sig deri uden Protest. Den unge Mand blev saaledes lagt for Had, at han end ikke vovede at slaas under Garibaldi. Han gik da 1863 med i det polske Oprør, blev ved første Sammenstød fanget og mishandlet af Kosakkerne og derefter holdt i underjordisk Fængsel i Sibirien til sin Død.

— Garibaldi fik først sit Ægteskab opløst 21 Aar efter (1880), dog han gensaa aldrig Giuseppina.

VI

Som Alle véd, slog Garibaldi sig ikke til Ro med det i 1859 opnaaede, men stillede sig det Maal, paa egen Haand at erobre Sicilien og Neapel. Han skulde bekæmpe 40,000 Mand regulære neapolitanske Tropper med Artilleri. Han besluttede først at vove Forsøget med 200 Frivillige, senere viste det sig som bekendt, at Tilslutningen blev større, der indfandt sig 1089 unge Mænd. Hvem kender ikke Ordet *I Mille*, de Tusind! (Jeg har ejet Garibaldis Bog med denne Titel — en stor Sjældenhed — men den er stjaalet fra mig).

Garibaldi gik hemmeligt om Natten i Genua ombord i et Par Lastdampere uden Laterner med de berømte Tusind unge Mænd i deres egne Klæder uden Bagage og saa at sige uden Vaaben. Man havde, først, af det privat stiftede Millionfond for Rifler lovet ham 200 Enfield-Rifler fra Milano. Men hvad lignede hans Skuffelse, da de udeblev! Afrejsen blev opsat.

I Milano laa ubenyttede 12,000 udmærkede Rifler, anskaffede af Befolkningen udelukkende til Hjælp for Garibaldi. Men Milano's Guvernør, den fortræffelige Marchese Massimo d'Azeglio, en altfor pligtstreng Mand, ansaa det (i Modsætning til Cavour) for utilladeligt at begunstige Oprør paa Sicilien, samtidigt med at man underholdt diplomatisk Forbindelse med Regeringen i Neapel, og afslog derfor at udlevere et eneste Gevær.

Cavour var ikke for intet Landsmand af Machiavelli; dog man behøvede vistnok ikke at være nogen Machiavelli for at anse alle Midler for tilladelige imod en Regering som Neapels, som Bomba's. Alt hvad ovenfor er sagt om Styret i Kirkestaten er intet imod dette. Ved Aar 1851 sad hele Neapels Elite, 20,000 i Tal, i de skrækkelige Fængsler, hvis Rædsler Gladstone, da han kom under Vejr med en Smule deraf, gjorde kendte i Europa, uden dog at hidføre ringeste Forandring. Værre Styre har ikke den mørkeste Middelalder kendt, ikke Rusland kendt under Nikolaj II.

Massimo d'Azeglio, den tapre Mand, der selv havde kæmpet mod Østerrigerne og var en betydelig Skribent, en sand Kristen, havde altsaa ikke behøvet at nære disse Skrupler, Indenrigsministeren Farini havde stillet 1500 Rifler til Raadighed for en vis La Masa — for enhver anden end Garibaldi —

for at denne kunde gøre et Togt til Sicilien. La Masa var saa ganske ude af Stand til at virkelliggøre en saadan Plan, at han end ikke vovede Forsøget. Kun til Garibaldi vilde Farini naturligvis ikke afse en ordentlig Bøsse.

Den 24. April 1860 ankom Kasserne med Farinis Geværer, afsendte som *Bøger* til Garibaldi. Det var gamle glatte Musketter, rustne af Alderdom, hvis Flintelaase var blevne erstattede med Fænghætte-Laase, og der var blevne afhændede af de militære Myndigheder som forældede i deres Konstruktion.

Gammelt Jern! udbrød Garibaldi ved Synet. Med dem — eller rettere med Bajonetten — erobrede han Dobbeltkongeriget, skønt disse Musketter ikke rakte halvt saa langt som Fjendens Geværer. Med dem sejrede han ved Calatafimi, og med hvad der blev tilovers af dem, stormede han Palermo.

Narrende den neapolitanske Flaade satte han i aabne Baade over til Calabrien, marcherede igennem en af tyk Uvidenhed fjendtlig Befolkning, sejrede ved Milazzo, og holdt endelig som Dictator sit Indtog i Byen Neapel.

Syditaliens Erobring var en fuldendt Kendsgerning, sket som endnu aldrig i Historien en Erobring var sket, ved en Haandfuld Mænds Heltemod, ikke ved Brutalitet mod en sartere Race som Spaniernes Erobring af Mexiko eller Peru, men ved en Guerillahøvdings rent magiske Evne til at fortrylle og forvandle de Mennesker, der kom under Indflydelse af hans Blik og hans Stemme, og slaa Fjenden med saadan Rædsel, at han løb, hvor mandsstærk han end var.

Garibaldi var Siciliens og Neapels Herre. Han havde nu under sig 20,000 Mand. Kun Capua og Gaeta holdt sig endnu. Dem udkrævedes der Artilleri til at erobre. Da var Øjeblikket kommet, hvor Vittorio Emmanuele nordfra kunde sætte sig i Bevægelse med sin Hær. Da Garibaldi i Oktober havde vundet den blodige Sejr ved Volturno, og Haabet for Bourbonerne om Generobring af Italien var tilintetgjort, fandt Folkeafstemningen Sted, der krævede Vittorio som Italiens konstitutionelle Konge. Ordene var, for at hypnotisere Befolkningen, malte paa alle Mure: *Vogliamo il regno costituzionale del re Vittorio Emanuele*. Jeg ser dem endnu for mig.

Med nogle faa Regimenter gik Garibaldi da nordpaa for at møde Kongen. Efter at have bivuakeret i den brede Dal mellem Cajanello og Vairano, saa han om Morgenen den 26. Oktober 1860 den italienske Hær nærme sig. Garibaldi og hans Stab steg af deres Heste og stillede sig op ved en Landsbykro, medens Bataillon efter Bataillon drog dem forbi.

Officerer og Soldater saa paa Garibaldi, nogle med ublandet Beundring, de fleste med Fagsoldaters Skinsyge og konservative Mænds politiske Uvilje. Overgeneralen Fanti og hans Officerer nærede som højkonservative dyb Mistro til Friskarer og forhenværende Republikanere.

Den 8. Oktober, fjorten Dage før, havde Cavour skrevet til Ministeren Farini, som opholdt sig i Kongens Nærhed:

»Ifald Garibaldis Hær hylder Kongen, saa maa den behandles godt. Vi har at kæmpet mod den regulære Hærs Krav og Pedanteri. Giv ikke efter! Politiske Grunde af højeste Vigtighed kræver Fasthed. Ve os, om vi viste os utaknemmelige mod dem, der har udgydt deres Blod for Italien! Europa vilde fordømme os. Der vilde da gennem Landet gaa en stærk Modbevægelse til Fordel for Garibaldi. Jeg har havt en hed Strid med Fanti angaaende dette Punkt. Han talte om de militære Fordringer. Jeg svarede at dette er ikke Spanien, og at her har Hæren at lystre.«

Men Cavour sad i Turin, og Vittorio kom snart under Fanti's Indflydelse.

Da Kongen med sit Følge nærmede sig, var Garibaldi og hans Officerer stegne til Hest. Paradesoldater var de ikke. De bar den vidtberømte røde uldne Bluse, plettet af Blod og Smuds. Garibaldi selv havde efter sin Vane et broget Tørklæde bundet om Hovedet og sit praktiske Slag over Skuldrene. De kongelige Officerer i deres guldbesatte Uniformer skævede til dem.

Garibaldi raabte: Jeg hilser Italiens første Konge!

Vittorio red imod ham, rakte Haand og sagde: Hvorledes gaar det, kære Garibaldi? — Godt, Majestæt! og Dem! — Udmærket godt.

Saa red de en Strækning Side om Side, og de to Stabe ligeledes, Rødbluser parvis med Uniformer og brogede brede Ordensbaand. De konservative og de revolutinære Kræfter forsøgte at parres. Men Samtalerne gik trægt. Der var kold Høflighed, hvor man kunde ventet Entusiasme. Det første, Vittorio meddelte Garibaldi, var at den kongelige Hær nu overtog alle Operationer, og at Garibaldinernes Hjælp ikke ønskedes mere; dernæst at de skulde slutte sig til Hæren og marchere bagerst efter dens sidste Bataillon.

Snart red da Garibaldi med sine Officerer bort ad en Sidevej, og de første Ord, der kom over hans Læber, var disse til hans engelske Veninde, Jessie Mario White, hvem han mødte: Jessie! De sender os til Bagtroppen. — Uden Knurren tog

imidlertid den Skare af Helte, der havde udført alle Aarets Bedrifter, Plads i Bagtroppen af en Hær, der det hele Aar ikke havde været i Ilden.

Garibaldinerne modtog Meddelelse om, at 6. November vilde Kongen indfinde sig ved deres Lejr i Caserta og holde Hærskue over dem. Det fremkaldte almindelig Tilfredsstillelse. Da vilde Neapels Dictator forestille sine Generaler og Yndlingsofficerer for Kongen, og Rødbluserne skulde for første Gang i deres Liv marchere ham forbi. De stillede sig da op forved det gamle Bourbonske Slot i Caserta, Mændene fra Piemont og fra Toscana, fra Emilia og Lombardiet, fra Calabrien og Sicilien, i deres stærkt medtagne Dragter, med deres arrede og brunede Aasyn. De ventede til den fastsatte Time. Saa bragtes det Bud, at Kongen havde besluttet, ikke at komme. Ingen Undskyldning og ingen Forklaring. Ja, Vittorio underskrev end ikke en Dagsbefaling for at takke de Mænd, hvem han skyldte et Dobbeltkongerige. —

Faa Dage derefter blev Garibaldis Hær opløst og hjemsendt. Kun en Del af de ypperste Officerer gik over i den regulære Armé.

Havde Garibaldi ikke være for stolt til at hævne sig, saa havde han havt en god Anledning. Hans Misundere havde i deres Iver glemt, at Kongen endnu havde Brug for Garibaldi, ja saa stærk Brug, at Generalen endnu slet ikke kunde undværes. Den 7. November 1860 om Morgenen skulde det kongelige Indtog i Byen Neapel finde Sted, og ifald Garibaldi da ikke sad i Vognen ved Kongens Side, vilde ganske sikkert en Hvirvelstorm af Hyssen og Piben modtage baade Vittorio Emanuele og hans Hær. Det var da aldeles nødvendigt at vinde Dictatoren endnu samme Aften som den grove Krænkelse havde fundet Sted.

Blandt Generalerne havde Cialdini stillet sig opmærksomt til ham, og Cialdini blev da udsendt for at overtale ham. Det holdt haardt. Garibaldi var intet Lam, og der faldt fra hans Side de haardeste Ord mod Overgeneralen Fanti, desuden desværre lige saa hvasse mod Cavour, hvem han med Urette troede skyldig. Men med sin dybe Pligtfølelse og sin Indsigt i hvad der stod paa Spil, gav han sit Tilsagn til næste Morgen at sætte sig i Kongens Vogn ved hans Side.

Der blev ikke vexlet Ord mellem de to, medens de i strømmende Øsregn holdt deres Indtog. Men Neapolitanerne mærkede det jo ikke, og de var trods det slette Vejr halvt vanvittige af Begejstring.

Næste Morgen ved Daggry gik Garibaldi, uden at have underrettet Befolkningen om sin Hensigt om Bord paa et Skib, der laa i Havnen, for at sejle tilbage til sin Klippeø Caprera. Ingen ledsagede ham uden tre, fire af hans nærmeste Officerer. Han aflagde i den tidlige Morgen kun én Visit før han tog bort, det var ombord hos den engelske Flaades Admiral, der diskret havde været til megen Nytte ved de forskellige Landinger i Sicilien og Neapel.

Garibaldi havde afslaaet de Gaver, Kongen havde tilbudt. Han havde laant sig et Par Hundrede Francs og medtog iøvrigt kun en Sæk Korn, som han paa Caprera vilde saa paa sin Mark. —

Det var den Løn, det savoyiske Kongedømme, som tre Gange havde nedlagt sit Veto mod Togtet til Sicilien, gav Siciliens Erobrer. Først vilde Kongedømmet ikke, at Garibaldi overhovedet skulde drage ud, saa ikke at han skulde gaa over Messinastrædet, saa ikke at han skulde overskride Volturno-Floden. Han gjorde det Alt, og Italien befandt sig ikke værre derfor.

Hvad Under da, at han, som ikke var klog, men handlekraftig, efter Cavours Død tabte Taalmodigheden overfor den Tilstand, der overlod Kirkestaten til Paven, og Rom til Franskmændene, saa han 1862 gav Løsenet: Rom eller Døden! Politiken tvang formentlig Vittorio til at sende sin Hær mod Garibaldi og til at fyre paa ham og hans unge Mænd ved Aspromonte, mens disse, efter hans Ordre, ikke skød. Garibaldi siger i sine Erindringer: »Det er mig imod at fortælle Usselheder. Men saa mange blev budt mig ved denne Lejlighed, at de kunde faa selv Den til at kaste op, der er vant til at færdes i Kloaker.«

Hvad maa Garibaldi have følt, da han laa der saaret paa Marken af den italienske Kugle og hans Søn Menotti saaret af en anden ved Siden af.

Eller den parallele Historie fem Aar derefter, da Garibaldi ved Mentana havde slaaet de pavelige Tropper og blev angrebet i Ryggen af Napoleon III's tilbagevendte Soldater, som mejede de ypperste af Italiens Ungdom ned med Geværer af ny Konstruktion! Depechen *Les Chassepots ont fait merveille* er den Dag idag berygtet Italien over.

Jeg véd det, hans Holdning var upolitisk, dog ikke mere upolitisk, end at han til det yderste atter og atter, skønt Republikaner, vægrede sig ved at proklamere Republiken. Ved Mentana fik Mazzinisterne 3000 af hans unge Soldater til at

forlade Hæren ved at tilraabe dem: Gaa hjem, byg Barrikader og proklamer Republiken! Garibaldi kæmpede for Kongedømmet som han inderst inde var gram.

Men indtil Slutningen af Garibaldis Løbebane fulgte den slette Behandling ham, fordi han gjaldt for farlig som revolutionær og dobbelt farlig som upolitisk.

Da han i 1870 tilbyder den franske Republik sin Tjeneste lader den provisoriske Regering i en fuld Maaned hans Brev ubesvaret; en hel kostbar Maaned bliver spildt. Da han endelig faar Svar og forestiller sig for Crémieux, Glais-Bezoin og Gambetta, modtager de ham med kold Høflighed, giver ham i Begyndelsen illusoriske Hverv, saa han tænker paa at vende tilbage til Caprera. »Jeg forstod«, skriver han, »at de kun vilde bruge mit stakkels Navn *(il mio povero nome)*.« Og skønt han jo ikke var oplært til den Art metodisk Krig, som maatte føres mod tyske Hære, gjorde han dog Fyldest og var under det hele Felttog den eneste, som tog en tysk Fane, der — det være sagt til Tyskernes Ære — blev draget frem under en Dynge af Lig, og som han af den Grund sendte tilbage. Derefter forhaanedes han af de vanartede Franskmænd i det reaktionære Parlament i Bordeaux og maatte forlade Salen.

Man er i de germanske Folk tilbøjelig til at tillægge sig selv Simpelhed, Barnlighed, Retlinethed i Sammenligning med de romanske. De romanske Folk udvikler stundom en storladen Naivetet, som de germanske ikke har naaet.

En germansk Folkehelt er Wilhelm Tell, baade inderlig og tapper. Han har jo imidlertid den ene Mangel, at han aldrig har været til. Frankrig har Jeanne d'Arc, Middelalderens Blomst, den dristige og barnlige unge Heltinde, hvem Kirken brændte, og af hvem den fem hundrede Aar derefter med rolig Fripostighed har gjort en Art Helgeninde *(beata)*.

Italien har i Garibaldi den moderne Tids folkelige Helt, den virkelige Ridder, ikke blot uden Frygt og Dadel, men uden Ærgerrighed, uden Selviskhed, inspireret som Jeanne d'Arc og upolitisk som hun, kun anderledes udrustet, fortrolig med enhver Kundskab, han havde behov — undtagen netop Forstand paa Administration — og rettet imod højere Idealer end hendes. Medens hendes Idealer var Tro, Kirke, Pavemagt, Kongemagt, Franskhed, var hans: Folkefrihed, Tankens Frihed, Civilisation, Folkenes Broderskab.

Han var kemisk ren for Overtro som for Egennytte og Svaghed.

JULES FAVRE

(1913)

(MAURICE RECLUS: *Jules Favre 1809—1880. Essai de biographie historique et morale d'après des documents inédits.* Paris 1912.)

LYKKES det En at fremstille historiske Skikkelser, man aldrig har set, kun kender fra Bøger og Illustrationer, da sker det, som naar Middelalderens Mosaikmestere taalmodigt føjede den ene farvede Glasterning til den anden, saa længe til Figuren viste sig, svagt skinnende paa Guldgrund i Hvælvingernes Halvlys.

Anderledes staar for En de historiske Skikkelser, man engang legemligt har havt for Øje og hvis Ydre fængslede En. De aabenbarer sig for Erindringen ikke som Mosaikbilleder, men snarere som Kirkeruder, som Glasmalerier, farvestraalende, lysgivende, gennemsigtige. I dem er Glasterningen bleven Flade, har udvidet sig, er ikke mere befæstet paa nogen Baggrund, var den end af Guld. Skikkelsen kaster ikke som Mosaikbilledet Lyset tilbage; Lysbølgerne gennemstrømmer den. Saadan ser jeg Jules Favre, Bismarck, Napoleon III for mig.

I

Den, der i de sidste Maaneder af 1866 opholdt sig i Paris, havde undertiden Lejlighed til i Justitspalæet at høre Jules Favre. Det blev betragtet som en Skæbnegunst, og det var en Glæde at have Adgang til en Plads, naar han skulde tale. Alle unge Advokater strømmede til og fyldte ved mindste Nys derom med deres flagrende Kapper Salen, saasnart »den guddommelige Julius« (*le divin Jules*) viste sig, og for det franske Publikum, maaske især for videbegærlige Fremmede, var det en Fest at høre den Mand, i Anledning af hvis Navn Beundrerne skemtsomt mindede om Cæsar.

Blot hans overordentlige Skønhed betog, der med Aarene havde faaet mere og mere Karakter, mens Skikkelsen intet havde mistet af sin Distinktion.

Han var høj og rank, kraftigt bygget, hans Holdning fast, næsten sørgmodig. Hovedet mægtigt, alvorsfuldt, Ansigtet med de lidt uregelrette Træk energisk, præget af den Selvfølelse, der følger med tidlig Grublen og tilbageholdt Lidenskab. Den rummelige, aabne, stærkt formede Pande var kranset af et sort, graasprængt Jupiterhaar, der var kastet tilbage og faldt frit uden ængstelig Orden. Efter fransk Advokatskik var Munden ikke dækket af nogen Moustache, men den næsten tragiske Maske indrammet af et yppigt, halvbueformet, let graanende Skæg, der skjulte Halsen. De tætte Bryn kunde give de store Øjne et vildledende Skær af Haardhed, idet de formørkede dem; i Virkeligheden var Øjnene blide, og Blikket saa ofte vemodigt som udæskende. Næsen var smukt formet og streng; men Ansigtets største Ejendommelighed var samlet om den talende, veltalende Mund, hvis fremspringende Underlæbe trak sig en Smule nedad til den ene Side med et afgørende Udtryk af Ringeagt, Ironi eller Haan, som om Mandens Overlegenhed især røbede sig paa dette Punkt.

Hans første Kendemærke som Taler var Ro. Han havde sit Legeme i sin Magt og gjorde faa Haandbevægelser. Des virksommere var de, naar han selv blev ivrig eller kom i Lidenskab. Han havde en Maade, paa hvilken han løftede og rettede Armen imod den, han angreb, som blev i Ens Erindring. Haanden var knyttet; saa aabnede den sig, og over hans bøjede Tommelfinger strakte fire Fingre sig anklagende frem.

Han havde de romanske Folks Hang til høj Patos i Veltalenhed; han havde ikke Nordboens Frygt for Svulst eller hans Afsky for Fraser, det vil sige for den oratoriske Fynd, der intet Hensyn tager til, om Virkeligheden svarer til dens Sving.

Han kunde, fire Aar efter, (September 1870) som Minister skrive de vemodigt berygtede Ord: »Vi vil ikke afstaa hverken en Fodbred af vor Jord eller en Sten af vore Fæstninger« uden Hensyn til Nødvendigheden for det slagne Frankrig af at gøre Indrømmelser, ifald det vilde opnaa Fred; for ham var dette Udbrud nemlig ikke nogen Talemaade, men et Udtryk for hvad Frankrig med sin store Fortid da endnu maatte hævde.

Favres Ry for Veltalenhed var ved det Aar 1866 saa stort, at man i de første Minutter neppe agtede paa hvad han sagde, kun fulgte Stemmens Gang, dens Stigen og Fald, dens Gliden, naar han indledede, forberedte, fængslede Opmærksomheden, dens Klangfylde, naar han bevægede, og dens bidende Skarphed i Fordømmelse og Haan. Snart følte og forstod man

Foredragets Kunst, dets klare Orden og den Skønhed, der laa i Periodernes Udfoldelse, i Sætningsbygningens Ligevægt.

Undertiden virkede han ved uforudsete Midler som en Dag, da han overfor Benegtelsen af, at de Anklagede havde baaret et vist Kostyme, med en ringeagtende Haandbevægelse kastede Fotografier, han havde anskaffet sig af dem, paa Bordet og derved afgjorde Spørgsmaalet uden Ord.

Man vilde jo imidlertid lige saa gerne se Jules Favre som høre ham. Det var kun i anden Række Taleren i ham, man beundrede; det var først og fremmest Politikeren, Partihøvdingen, den store Republikaner, Høvdingen for de Fem, der i det lovgivende Kammer trodsede det overvældende Flertal, underkendte og nedbrød Kejserdømmet. Han var Manden med den berømmelige Fortid, hvem en stor Fremtid endnu syntes at vente.

Ingen kunde dengang ane, at det var som det ulykkelige Frankrigs paa Forhaand slagne og ydmygede Talsmand overfor den sejrrige Bismarck, at han faa Aar derefter skulde blive verdenskendt, vække Medynk og Spot i Tyskland, høste Haan og Had i sit eget Land.

II

Den der i Halvfjerdserne opholdt sig i Berlin, havde ikke sjældent Anledning til at se og høre Bismarck. Naar det ventedes, at han vilde tage Ordet i Rigsdagen, skaffede man sig gerne Adgang til Galleriet gennem et eller andet Rigsdagsmedlem, man kendte. Var Sagen, som skulde forhandles, ikke ualmindelig, saa var der ingen synderlig Tilstrømning for at høre den trods sit umaadelige Ry endnu stærkt omtvistede Mand; man forestille sig blot ikke, at han nød en Anerkendelse og Beundring som nu efter hans Død.

Kæmpeskikkelsen sad med Hovedet bøjet over Papirer. Naar den rejste sig og gik nogle Skridt, var Bevægelsernes Elegance paafaldende. Fødderne var smaa; den svære Skikkelses Gang var let. Bismarck var smukt proportioneret, men alle Forhold kolossale. Hans Udtryk var barsk og tænksomt. Han var Befalingsmand og Statsmand, rig paa Vilje, Snuhed og Menneskeforagt. Han holdt af at knuse en Modstand, og han gjorde det. Han holdt ikke af at lyve, men han gjorde det, om han end selv med Lune engang bemærkede: Underligt, saa vanskeligt det med Aarene bliver En at tale Usandhed; hvortil den, til hvem Bismarck havde gjort Bemærk-

ningen, smilende føjede: »Han har holdt sig mærkværdigt ung.« Helhedsindtrykket var Vælde og sund, praktisk Forstand, saa udviklet, at den var bleven genial.

Bismarcks Hoved er for kendt til at maatte beskrives. Med sin svære Skaldepande var det nærmest rundt. De umaadelige Øjenbryn var en Løves, Næsen en Bulldogs. Dette Magtmenneske var lige saa nervøst som muskuløst, dets Væsen Utaalmodighed, en i Kraft af Vilje og langtrækkende Planer behersket Utaalmodighed, der undertiden sprængte Tvangen.

Den store Statsmand var i Grunden ikke Taler. Han behøvede ikke at være det; man hørte paa ham endda. Der blev, naar han rejste sig, den Tavshed, som fremkaldes af den, hvis Navn endnu vil huskes om femhundrede Aar.

Han havde som Taler den Friskhed, der er virksommere end Retorik. Han søgte sine Ord, prøvede sig frem ligesom generet, legende med et eller andet, en Blyant eller en Papirkniv, han havde i Haanden; hans Sætninger var oftest korte; den lange, vel afbalancerede, vel afrundede Periode var ikke hans Sag. Medens Jules Favres Veltalenhed var helt igennem akademisk, var Bismarcks udelukkende praktisk. Medens Jules Favre nærmede sig klassiske Forbilleder, kunde genkalde en Cicero, hvem han gerne anførte, var Bismarck af en nyere Type, der ikke havde Berøring med Oldtiden, helt ulatinsk.

Skønt Favre kun var sex Aar ældre end Bismarck, tilhørte han dog, ikke blot som Taler men som Politiker, et tidligere Slægtled, Ideernes og Idealernes Mænd. Bismarck havde som Statsmand fra første Færd Prøjsens Interesse og Prøjsens Magtstilling alene for Øje; intet Ideal i Verden ledede noget Øjeblik hans Tanker bort derfra. Han var af Naturen autoritær; ethvert Oprør var ham en Gru, naar han ikke netop kunde bruge det til noget.

Favre derimod fik, 21 Aar gammel, sin aandelige Daab af Julirevolutionen; han udviklede sig i det af Omvæltninger og Borgerkrige sønderrevne Frankrig, hvori hvert Parti fægtede for sit Ideal. Han var en Hader af Undertrykkelse; han kæmpede for Frihed, han hævdede Ret, han troede paa Republik. Han havde en Vilje, en Haardnakkethed, en Selvtillid, der ikke stod tilbage for Bismarcks, men samtidig en Blødhed i Følelsen, som Bismarck end ikke begreb. Han gjorde sit Liv igennem Front til to Sider, Front mod Diktaturet og Anarkiet, medens Bismarck, saa talrige Vanskeligheder han havde at overvinde, ikke behøvede at stride med dobbelt Front.

Favre viste, hvor han stod overfor Magthaverne, som overfor mægtige Rebeller, ikke sjældent en Helts Mod. Han viste, naar han sad inde med Magten, ikke sjældent en udmærket Ministers Maadehold. Men han havde altfor længe været Høvding for et ringe Mindretal til at kunne udvikle en Statsmands Egenskaber.

Ikke at han manglede Fremsyn, tvertimod, han var af det Stof, hvoraf der gøres Profeter. Han forudsaa og forudsagde talrige Gange Fremtiden, endog en fjern. Men Ansigt til Ansigt med Virkeligheden saa han den undertiden ikke for Teorier og Illusioner, var for idealistisk til at være praktisk.

Som Repræsentant for det knuste Frankrig havde han i Aarene 1870—71 endog med de Egenskaber, han manglede, ikke kunnet udrette stort overfor en Bismarck, der dikterede Freden mindre i Kraft af sit politiske Geni end af de tyske Vaabens overvældende Sejre. Men med en Talleyrands Koldblodighed havde han undgaaet nogle Fejl, og var maaske ogsaa bleven anderledes bedømt af de glemsomme Fanatikere, som gav ham Skylden for det ulykkelige Udfald af en Krig, han af yderste Evne havde stræbt at afværge.

III

Jules Favre blev født i Lyon 21. Marts 1809. Hans Familie tilhørte den højere Borgerstand. Faderen, der drev en stor Handel med Klæde, mistede største Delen af sin Formue og sin Kredit ved den Rystelse af alle franske Forhold, som 1815 medførte; han overlod Sønnens Opdragelse til Moderen, og den Overudvikling af Ømfølsomheden, der trods al Mandighed blev betegnende for Sønnen, er dels Arv fra Moderen, dels fremkaldt ved en Opdragelse, som var ensidig kvindeligt anlagt. Revolutionens Stormklokker havde lydt over Moderens Vugge; hendes Slægt var liberal uden at være revolutionær. Hun selv var paa en Gang handlekraftig og øm, højtdannet og from, og hun meddelte sin Søn en overtroisk, om end ubestemt, Religiøsitet, som bragte ham til at afsky »Materialismen« paa alle Omraader, og samtidig et Hang til at se med egne Øjne, Trang til at føle sig aandeligt uafhængig, og Overbevisning om den frie Forsknings Ret.

Medens den Mand, med hvem han i en fremrykket Alder blev tvungen til at maale sig, som Yngling ikke blot holdt paa Autoriteten men paa Autoritetsprincipet (hvor stærkt han end privat kunde slaa til Skaglerne), var for Favre fra den tidlig-

ste Ungdom frit Samtykke Autoritetens eneste Kilde. Ad denne Vej blev han oprindeligt Republikaner, forblev det Livet igennem og kom til sammen med Gambetta at grundlægge den tredie Republik.

Efter en Sygdom sendtes Jules Favre, 17 Aar gammel, til Italien, og her lagdes Grunden til den Lidenskab for Italien, der aldrig forlod ham. Var Nationerne ikke saa glemsomme, vilde hans Navn den Dag idag holdes i Ære af Italienerne; thi saa vist som Napoleon IIIs Felttog gav Stødet til det moderne Italiens Oprettelse, saa vist gav Orsini's Attentat, den vidtberømte Tale, Jules Favre holdt som Orsini's Forsvarer, og den kloge Henvendelse til Kejseren, han skrev i Orsini's Navn, paa deres Side Stødet til det Felttog, der udtrykkes ved Navnene Magenta og Solferino, og saa vist er Jules Favre at nævne ved Siden af Gladstone og Lord John Russell og i ikke altfor lang Afstand fra de store Skabere, Mazzini, Cavour og Garibaldi, naar de Mænd skal mindes, af hvis Ord og Daad det moderne Italien udsprang.

Da Jules Favre som ung Student kom til Paris, var det blandt Universitetslærerne Victor Cousin, blandt Advokaterne den store Berryer, som henrev ham og kom til at stemple hans Veltalenhed og hans Liv. Cousin, hvem han mange Aar efter kom til at følge i det franske Akademi, meddelte ham sin filosofiske, ubestemte Idealisme og sit retoriske Sving; Berryer blev, skønt overbevist kongeligsindet, ved sin Sjælehøjhed og sin Karakters Uangribelighed hans Ideal af en Rettens Talsmand og en politisk Personlighed.

Det store frisindede Pust, der som Forløber for Stormen gik over Frankrig umiddelbart før Julidagene 1830, betog Favre. Med hele sin Sjæl var han paa Revolutionsmændenes Side. Moderen havde taget det Løfte af ham, at han ikke personligt vilde tage Del i Opstanden, hvis den brød ud. Han holdt modstræbende sit Løfte og led i de følgende Aar af smertelig Anger over ikke at have brudt det.

Det er paa dette Tidspunkt, at Armand Carrel aabenbarer sig som den yngre Slægts afgjorte Fører. Heller ikke han havde jo deltaget i Revolutionen, skønt han bagefter godkendte den. Favres Blik er fra nu af uafbrudt rettet paa Carrel. Lige strax røber den unge Favre sikrere politisk Fremsyn end Carrel. I sine Optegnelser siger han (allerede 6. August 1830) at Kammeret (som var nedarvet fra Bourbon'ernes Tid) skal og maa takke af, medens Carrel i den første Følelse af Triumf end ikke stillede dette Krav.

Da Moderen frygtede Paris og vilde bevare sin unge Søn i sin Nærhed, vendte han fra Hovedstaden tilbage til Lyon og begyndte at skrive i Bladet *Le Précurseur*, som lededes af Peletin. Favres Udvikling bevægede sig til Venstre som Carrel's, hans og Peletin's fælles Lærer og Mester.

Først præker han Resignation og Tillid for den arbejdende Klasse: Borgerskabet vil visselig ikke lade den i Stikken. Saa efter Fortvivlelses-Opstanden i Lyon 1831 slaar han om, udtrykker sig (hvad nu vilde kaldes) socialistisk: »Det gaar ikke an at skille Arbejderbefolkningen fra de Rigdomme, den selv frembringer, ved en Ring af Bajonetter, som den med sin lille Finger kunde bryde«.

Han fik sine Stikord og sine Feltraab fra Carrel, til hvem han havde ubegrænset Tiltro, og med hvem han synes at have staaet i stadig og fra hans Side ivrig Brevvexling. Et af hans Breve er endnu til, da det blev opsnappet ved en af de talrige Husundersøgelser, for hvilke Carrel var Genstand. Det drejer sig om de forrykte Revolutionære, der truer med Blodsudgydelse og Dødsdomme: »Efter min Mening vilde disse rasende Mennesker, der er mindre talrige end man tror, ikke en Time kunne holde de alvorlige og faste Mænd Stangen, der er Republikanernes sande Høvdinge.«

Dog Borgerskabet havde som regerende Kaste skuffet alle de Forventninger, Arbejderstanden havde sat til Revolutionen, og der var i Lyon evindelige Stridigheder mellem Fabrikanter og Arbejdere med Uret paa begge Sider. 14. Februar 1834 blev almindelig Arbejdsnedlæggelse vedtaget i Lyon. Man rædedes i frisindede Krese for Følgerne; Erindringerne om Blodbadet i November 1831 var friske endnu. Alle Lederne raadede Arbejderne til Taalmodighed og Ro, ogsaa Carrel. Efter nogle Gade-Uroligheder med heftige Sammenstød blev sex Arbejderførere fængslede. Favre paatog sig deres Forsvar i Retten.

Ved Lyons frisindede Partis Bestræbelser blev de planlagte Demonstrationer forhindrede. 8. April aflagde Peletin Besøg hos Præfekten for at sikre sig Myndighedernes skaansomme Optræden. Den 9de skulde Favre tale. Men samme Dag blev en Proklamation oplæst for titusind Arbejdere; de rejste Barrikader, og da en Politimand gik over en af Barrikaderne, faldt han, dødelig truffet af et Pistolskud. Tropperne svarede med Geværsalver.

Favre havde lige begyndt sin Tale, da han afbrødes af Geværskud og Opraab til Borgerkrig. Retshandlingen blev

udsat. Den unge Advokat naaede sit Hjem, men forblev i fire og tyve Timer indesluttet dèr, da Tropperne gav Ild paa enhver, som viste sig i Vinduer eller Porte. Den 10. April, da Geværilden var mindre stærk, saa han vovede sig ud, blev han arresteret i en Kafé. Gadekampen varede endnu to Dage og Nætter. Fortvivlet var den 25-aarige Mand Vidne til den, og skrev under Indtryk af Borgerkrigen i en Form, der minder om Lamennais' *En Troendes Ord*, sit lille Skrift *Anathème*, et Udtryk for det sorteste Mismod, der med Datidens og Lamartines naive Opfattelse af Byron, er rettet til denne: »Du Byron, Helvedes og det store Intets Sanger, løft din Ligsten en Smule og lær mig den dristige Haan, som samler al Jordelivets Elendighed og slynger den i Ansigtet paa Gud?« Favre viser sig her yngre end ellers i sin offentlige Optræden og drager af sin Livserfaring gudsbespottelige Slutninger, som han med sin Religiøsitet aldrig senere vendte tilbage til. Hans Politik, der havde været og forblev baaret af Tiltro til Menneskene og af Følelsen for dem, fik dog her det første grusomme Dementi af Begivenhedernes Gang.

IV

Alle de skete Oprørsforsøg kom for Pairs-Retten i Paris, hvis Sag var identisk med Regeringens, og der herskede blandt det frisindede Partis Ledere Tvivl om, hvorledes man burde stille sig overfor denne Ret, der maatte betragtes som forudindtaget mod de Anklagede. Rettens Præsident havde endog negtet to af de parisiske Anklagede at raadspørge deres Advokater under det Paaskud, at disse ikke tilhørte Skranken i Paris.

Der blev sammenkaldt en Art Kongres af de frisindede Førere, og Favre, som skulde forsvare de Anklagede fra Lyon, kaldtes til Paris for at overveje Sagen i Fællig med saa berømte Folketribuner som Lamennais, Carnot, Carrel.

Jules Favre, der fra først af støttedes af Carrel, var af den Overbevisning, at ethvert juridisk og oratorisk Middel maatte anvendes, naar det blot kunde virke til Fordel for de Anklagedes Skæbne. Da det blev klarere og klarere, at Retten ikke tilstod frit Forsvar, negtede de fleste at anerkende dens Gyldighed og erklærede det for stridende mod det republikanske Partis Værdighed at besvare Anklagen paa anden Maade end med haanlig Taushed. Alt 7. Maj bifaldt Carrel i *National* højligt den Fremgangsmaade, ved gennemført Taushed at

stemple Retten som partisk. Louis Blanc, Blanqui, Michel, (de Bourges) forfægtede med Voldsomhed denne Metode. Den som George Sand's nære Ven bekendte Michel overvældede da Favre med Bebrejdelser; Blanqui tilraabte ham, at han burde stilles udenfor Loven og hans Ejendom inddrages, ja selv Carrel, der forgæves strædte at overvinde Favres Modstand, rettede bitre og saarende Ord til ham.

George Sand stod dog paa Favre's Side overfor Michel; Carrel søgte snart paany at udviske Indtrykket af sin urimelige Opblussen, og Louis Blanc har senere indrømmet, at Fanatismen i hine Dage bragte ham og hans Venner til at overse Favres rene, hæderlige Bevæggrunde og til at tro ham ledet af Ærgerrighed og Glimrelyst.

Den 26-aarige unge Advokat maatte næsten ene bære Forsvarets Byrde, kæmpe mod Dommernes blinde Partiskhed, mod de politiske Meningsfællers krænkende Mistænksomhed og mod sit eget nedslaaende Indtryk af det Udsigtsløse og Haabløse i en Sag, under hvilken mange negtede at svare, mange negtede at møde. Til sin Moder skildrer han i Breve, hvor skrækkeligt det er ham at se Medmennesker med fuld Frejdighed beskytte Forbrydelser, at maatte høre paa Injurier fra Rettens Side og dog bevare det nødvendige Maadehold.

Der er i hans Indlæg undertiden en Uerfarenhed, som røber sig i Deklamation; men der er i Veltalenheden samtidigt Kraft og Sving.

Han tilraabte Pair'erne: »Jeg har lidt med de Anklagedes Lidelser, haabet med deres Haab, trøstet dem med Løfter om Eders Upartiskhed, skønt jeg selv ikke kendte den . . . Jeg har fulgt de Anklagede til Paris for at raabe her for Eders Skranke: Pairs af Frankrig! Rør ikke et Haar paa disse Hoveder! De har allerede modtaget en uretfærdig Forfølgelses Daab.«

Den tre Maaneders Anstrengelse udtømte den unge Mands Kræfter. Han forlod Papirskammeret med en Hjernebetændelse, hvoraf han langsomt kom sig og som vedblivende gjorde hans højre Øre døvt.

I Marts 1836 flyttede Favre helt fra Lyon til Paris, hvor Carrel, som vilde bringe den Misforstaaelse i Glemme, der nylig havde skilt ham fra hans unge Tilhænger, foreslog ham at skrive juridisk-politiske Artikler i *National*. Favre modtog med Glæde Tilbudet og forfattede talrige Indlæg, i hvilke Tankerne var dristige og Stilen fast.

Men allerede 4. Juni samme Aar maatte han skrive til sin Fader:

»Vi er nedbøjede af den tungeste Sorg. Imorges Kl. 5 har Hr. Armand Carrel udaandet. Igaar Morges havde vi endnu Haab; vi var, som De vil se af Aviserne, bestemte paa at optræde for Retten. Anklagemagten har skudt Sagen ud af Frygt for, at den Fare, hvori Hr. Carrel befandt sig, skulde gøre et Indtryk, der var os gunstigt.

»Hr. Carrels Hustru er i Aftes kommet tilbage til Paris uden at have set ham. Han har frygtet for at dette Møde skulde dræbe dem begge. Vilde det i Grunden ikke have været bedre? Hr. Carrel har strax forstaaet, at hans Saar var dødeligt. Han har bragt sit Offer med den Storhed, der er ejendommelig for ham.«

30. Juli førte Favre Sagen for Carrels trofaste Ven og Sekundant, Persat, *Nationals* ansvarlige Redaktør, der var anklaget i Anledning af et Par Artikler, der skulde stemples som Forsvar for Alibauds Attentat mod Louis-Philippe. Idet han mindede Domstolen om at Armand Carrel selv havde ansøgt om Tilladelse til at forsvare det Blad, han havde den Ære at lede, var det Favre, som saa han i et Syn for sig det blodige Drama, der havde fældet Ungdommens Helt, og med Voldsomhed udskammede han Anklagemyndigheden, der, som han udtrykte sig, hinsides det sidste Tiiflugtssted forfulgte hin ædle Tænker, der var sunket i Graven, kranset af Frankrigs Beundring og Sorg. (Se Georg Brandes: *Armand Carrel*).

Han vedblev at skrive i *National*, men indtog ikke mere den begunstigede Stilling i Bladet som mens Carrel var i Live.

I September havde han en smertelig Sammenkomst med Carrels Elskede.

Han skriver derom til sin Moder: »Igaar oplevede jeg noget gribende Pinligt. Fru Carrel, hvem jeg ikke havde set, siden Ulykken ramte os, havde ladet mig kalde. Jeg har tilbragt to og en halv saare smertelige Timer hos hende. Jeg var gaaet flere Gange derhen for at forhøre mig; jeg mente, jeg kendte hende altfor lidt til uden Paatrængenhed at kunne gøre Besøg. Det Venskab og den Tillid, hun har bevidnet mig, viste mig, at hun med ét Blik forstod, med hvilken Inderlighed jeg har elsket Hr. Carrel. Og saa har jeg fra Dem, kære Moder, arvet noget, som fremkalder Sympati mellem Kvinderne og mig. Jeg har før bemærket det og har altid været Dem taknemmelig derfor. Thi Kvinderne er i denne elendige Verden de mest forladte og mest ulykkelige Væsener.«

Favre havde faaet Ansættelse som fast Medarbejder ved et stort Biografisk Lexikon, der udgaves af Babeuf, hans nære Ven og hans Forlægger fra de første Dage i Lyon. Men Babeuf var stadigt i Pengeforlegenhed, og efter Carrels Død indgik han Kontrakt med den meget velhavende Emile de Girardin om Udgivelsen. Favre skrev derom til sin Ven Ducurtyl:

»Babeuf har endelig faaet Sagen med sin *Dictionnaire Biographique* i Orden. Forretningen er afsluttet; men, som for at ingen Prøvelse skulde fattes mig, véd du med hvem? Med Hr. Carrels Morder, med Emile de Girardin. Du forstaar, at dette Navn tvinger mig til ikke at have det Ringeste at gøre med Foretagendet. Men jeg kan ikke sige, hvad jeg lider ved, at dette Navn skal forbindes med Babeufs, saa jeg kan blive forpligtet til at staa Ansigt til Ansigt med denne Mand. Gud give, at dette aldrig maa ske paa en Maade, der udæsker mig, thi jeg føler Harmen koge i mig ved Erindringen om denne gyselige Sag. Sig mig, min gode Ven, synes jeg ikke bestemt til at skulle opleve det Værste?«

Man agte paa Følelsens Dybde i Forholdet til Moderen og til Carrel, og paa de mange gammeldags og betegnende Former, *De'* et til Forældrene, den stadige Tilføjelse af *Hr.* til Navnet Carrel selv *efter* Døden, den stadige Betegnelse af Carrels Elskede som *Fru* Carrel.

V

Som Indenrigsminister i den provisoriske Regering knyttede Ledru-Rollin i Marts 1848 Jules Favre til sig som Understatssekretær.

Hvervet var stort. Revolutionen havde sejret i Kraft af Byernes Befolkning, især ved visse Arbejdergruppers Energi; den var bleven støttet af det bonapartistiske Element; men den besjælede ingenlunde Landet i dets Helhed. Og selv i Byerne, endog i Paris, var snart kun Frygten fremherskende for at Bevægelsen skulde gaa over sine Bredder. Det gjaldt da for Regeringen om at benytte det første gunstige Øjeblik til at paavirke Frankrig republikansk; men i sin Ubestemthed berammede den først Valgene til den 23. April, og samtidigt udsendte den ophidsende Bulletiner.

Adskillige af dem blev forfattede af George Sand, hvis politiske Følelse var mere udviklet end hendes politiske Forstand. I *Hovedstrømninger* V. er der givet Prøver paa hendes Sofistik og hendes daarligt maskerede Voldsomhed som disse Bulle-

tiners Ophav. Det var særligt den 16. Bulletin, som gjorde Opsigt, heftigt forargede den lovtro Befolkning, og blev skæbnesvanger for Favres Anseelse og Fremtid, da han ved en Misforstaaelse (endog delt af enkelte Regeringsmedlemmer) ansaas for dens Forfatter. Skriftstykket fremkom kun en Uge før Valgene og gik ud paa, at hvis disse Valg ikke blev »en Triumf for den sociale Sandhed, men Udtryk for en Kaste«, var der kun én Frelse for Folket: at erklære Valgene for ugyldige og anden Gang udtrykke sin Vilje.

Favre har slet ikke skrevet nogen Bulletin; men Lamartine synes at have tillagt ham Skylden for George Sands Proklamationer. At Favre kun vilde virke mildnende, vidste hans Overordnede bedst. Ledru-Rollin havde netop udtrykt det Ønske, at han i sin Egenskab af Jurist skulde give ham selv som Folketribun en Modvægt af Lovlighed og Maadehold. »De skal, sagde han skemtende til Favre, som Advokat tale Befolkningens Sag overfor mig; jeg lover Dem dog ikke Domstolens Upartiskhed.«

Fra nu af begynder Sagn at forme sig om Jules Favre. Det første Sagn er det om den rasende Demagog, der ved sin Handlemaade har udsat den folkekære Ledru-Rollin for slet Omdømme. At der deri ikke var Gnist af Sandhed, har vi set.

Men dermed skal ikke være sagt, at Favre gennemgaaende viste politisk Indsigt og Fremsyn. Der var i hans Sjæleliv en Dobbelthed, som gav sig mange Udslag. Der var saaledes politisk en dobbelt Strømning, en af sund Forstand og mandig Fasthed; den ledede ham altid rigtigt; og en af Kærlighed til Retten som Ret, til det strengt Lovlige, uden noget Hensyn til om dette Rette og Lovlige rummede politiske Farer eller ikke; denne Strømning, som gør ham Ære, ledede ham flere Gange vild. Thi i Politik gælder det om at gøre hvad der er det klogeste, ikke hvad der i og for sig er det rette; derfor er Politiken en i sædelig Henseende ikke højtstaaende Kunst.

Da Regeringen ønskede, at Kamrene selv skulde udnævne Ministre, paaviste Favre, at ingen Mand af Værd vilde udholde en uophørlig Kontrol af 900 Repræsentanter, og havde Ret.

Da Forstædernes Befolkning 15. Maj oversvømmede Kamrene, ophidset af Louis Blanc, der mente sig dækket ved sin Stilling som Medlem af Nationalforsamlingen, talte Favre for Sagsanlæg imod ham og havde Ret. Han ansøgte, da Regeringens Holdning var svag og tvetydig, strax om Afsked som Statssekretær.

Ved andre Lejligheder gik han efter Regler og Idealer. Da

i Juni 1848 en Undersøgelse af Louis-Napoleon Bonapartes Valg fandt Sted og dette blev befundet regelret, men Lamartine og Ledru-Rollin imod dets Gyldighed paaberaabte sig gamle Lovbestemmelser fra 1816 og 1832 (om hvilke selve Justitsministeren Crémieux havde sagt, at de maatte betragtes som bortfaldne siden Revolutionen 48) talte Jules Favre med sin politiske Idealisme uden Hensyn til Statens Vel imod dem, og havde Uret.

Da Louis-Napoleon saa nedlagde sit Mandat som Repræsentant, men skrev, at ifald Folket paalagde ham Pligter, skulde han vide at opfylde dem, stemplede Favre vel dette som et Vink om Enevælde, men forstod ikke Faren, og i sin Hævden af den stricte Lovlighed angreb han Cavaignacs Regering for de officielle Kandidaturer og for Undertrykkelse af Pressen og lettede derved ubevidst Louis-Napoleon Arbejdet.

Han kom ham ved et nyt Fejlgreb endnu stærkere til Hjælp. Jules Grévy, der indsaa, at Folket endnu ikke var vænnet af med den personlige Magtudøvelse, vilde overlade Præsidentvalget til Parlamentet, som det jo den Dag idag er det overladt. Men Favre talte — uden Blik for den Fare, der nu umiddelbart truede Republiken — for at lade Folket vælge Præsidenten. Denne Gang greb han saaledes fejl, at man i Louis-Napoleons Omgivelser endog indbildte sig, Favre vilde række Tronkræveren en Haand. Han hævdede i en Tale naivt som sin Overbevisning, at det store Napoleonsnavn vilde styrke Republiken: Da Erfaringen havde vist Nationen, hvad Kongedømmet betydede, var der ingen Risiko; Folket havde taget sig selv i Besiddelse, vilde være sin egen Herre og Styrer osv.

Imidlertid røbede det katolske Partis stedse voxende Indflydelse, hvor truet den republikanske Statsform var. Allerede Cavaignac havde tilbudt Paven en Tilflugt og stillet franske Tropper til hans Raadighed; Louis-Napoleon fortsatte denne Politik. Et fransk Togt blev sendt til Rom. Paa Favres Forespørgsel negtede man, at Meningen dermed var at styrte den romerske Republik. Men da General Oudinot, som først var bleven slagen, indtog Rom, da han opløste den konstituerende Forsamling, ophævede Pressefriheden og genoprettede Pavens verdslige Magt, viste det sig snart hvad hin Negtelse havde været værd.

Ligesaa ildevarslende var den Grusomhed, hvormed Deltagerne i Juni-Opstanden blev behandlede. Louis-Napoleon havde indledet sin Præsident-Virksomhed med Løfter om Amnesti; men disse Løfter blev alle svegne. Forgæves angreb Jules

Favre de hemmelige militære Udvalg, der havde sendt flere Tusind af Frankrigs Sønner i Tugthuset uden Lov og Dom. »Kan Fangen fra Ham sove roligt, spurgte han, naar han under sin Hovedpude har Nøglerne til Doullens og Ankrerne til Brest's Ponton'er?«

Men Alt bar nu med rivende Hast i Vej mod Statskupet. Hvad nyttede det at Favre udraabte: »Denne Forsamlings Magt er til Ende Aar 1852 og med den Præsidentens, der ikke kan være Kandidat paany uden Lovbrud.«

Under det klerikale Partis Polemik imod Favre fik Sagnet om ham nu et nyt Udtræk: Han var den hadefulde, galdegule Politiker, der under en tilsyneladende Urbanitet dækkede den mest tøjlesløse Ærgerrighed.

Ingen Mand var under den anden Republik mere udskreget, mere ilde lidt, og ingen bekymrede sig mindre om det.

VI

Statskupet fulgte den 2. December 1851 i Ly af Austerlitzdagen, velforberedt med Kløgt og List, gennemført med Løgn og Vold. Republikens Præsident talte »i det franske Folks Navn«, erklærede i sin Proklamation: »Den almindelige Stemmeret er genindført« og beskyldte i sin Appel til Folket sine Modstandere for at »ville styrte Republiken«, som han vilde »opretholde«. Til Soldaterne sagde han: »Jeg regner paa Jer, ikke til at krænke Lovene men til at indgyde Ærefrygt for Landets første Lov, den nationale Suverænitet, hvis lovlige Repræsentant jeg er«.

En Del Parlamentsmedlemmer var blevne arresterede om Natten; andre samledes hemmeligt for at raadslaa om hvorledes Statskupet bedst kunde mødes. Favre satte sit Navn ved Siden af Victor Hugo's under det Opraab, der kaldte Præsidenten »Forræder«.

Oppositionsmændene maatte uophørligt skifte Opholdssted for at lede Politiet paa Vildspor. Victor Hugo troede paa Muligheden af en sejrrig Gadekamp; men Favre og andre overbeviste sig snart om Befolkningens Ligegyldighed. Man foreslog da almindelig Arbejdsnedlæggelse. Favre hævdede med Rette, at Folket ikke i det Uendelige kunde lade være at arbejde. Dertil kom, at idet Louis-Napoleon beraabte sig paa Folkeafstemning, syntes han Menigmand en Hævder af folkelige Forrettigheder.

Indtil Aar 1858 drev Jules Favre, der aldrig behandledes

brutalt, maaske fordi Kejseren havde bevaret nogen Taknemmelighed for hans loyale Holdning under Statskupets Forberedelse, kun Opposition i sine Taler for Retten. De republikanske Førere var jo indtil dette Aar enige om at sky Kejserdømmets lovgivende Forsamling.

Men Favres Angreb var derfor ikke mindre heftige. En Dag talte han i *Palais de Justice* om de blandede Udvalg, der uden Lov og Dom sendte politiske Modstandere til Cayenne, i saadanne Udtryk, at Offenliggørelse af Retsforhandlingen blev Pressen forbudt. En anden Dag blottede han Forvaltningens Tyranni, dens Brud paa Brevhemmeligheden, talte om »en Øvrighed, der gaar til den yderste Grænse for ivrig Underdanighed«, saa Retsformanden tilraabte ham: Forsøg dog at respektere noget! Han svarte: »Jeg respekterer Sandheden og jeg afslører den, naar den er ukendeliggjort«. Atter en anden Dag rettede han sin Veltalenhed mod den Raadenskab, der til Bedste for de officielle Kandidater aabenlyst og frækt gav Befalinger til Præfekter og Borgermestere under Afskedigelse af dem, hvis Iver syntes utilstrækkelig, og sluttede: Fremtiden vil have Møje med at forstaa alle de Hindringer, vi lægger Friheden i Vejen, som vilde den tænde Verden i Brand.

Efter det mislykkede Attentat med Helvedesmaskinen, der sprang foran Kejserens og Kejserindens Vogn under deres Kørsel til Operaen, skrev Orsini i Januar 1858 til Favre for at anmode om hans Forsvar. Opgaven lokkede ham ikke. Orsini havde stadigt skiftet System, havde først paastaaet sin Uskyldighed, havde saa tilstaaet, saa tilbagekaldt, saa atter tilstaaet, saa i sine *Erindringer* negtet al Deltagelse i Sammensværgelsen. Favre vilde ikke indlade sig paa at hævde en Løgn.

Men efterhaanden saa han bort over Orsinis Svingninger og saa stort paa Sagen. Her forelaa en Forbrydelse, der vel vakte hans Afsky, men var begaaet af en Bevæggrund, der ikke var lav, end ikke ringe, hverken stammede fra Begærlighed, Ærgerrighed eller Had. Den var udsprunget af en ung Mands ildfulde Lidenskab for sit Fædrelands Uafhængighed. Favre sagde da til Orsini: »Jeg fordømmer Deres Udaad men Deres Ulykke rører mig og jeg nærer Medfølelse med Deres Haardnakkethed i Kampen mod deres Fædrelands Fjender, og med Deres Tilbud af Dem selv som Offer. De er beredt paa at dø, og jeg vil staa Dem bi i Deres sidste Timer, ikke for at lovprise Dem, men for at lade en Sandhedsstraale falde beskyttende paa Mindet om Dem.«

Napoleon III havde sveget de Forhaabninger, som Italienerne havde stillet til den tidligere Carbonaro's Tronbestigelse. Baade han og hans Broder havde jo i 1831 deltaget i Opstandsforsøgene, under hvilke Broderen faldt. Han havde som Carbonaro svoret at gøre Alt hvad han formaaede for Italiens Frihed, og nu havde han styrtet den romerske Republik og styrket det ulidelige pavelige Styre af Kirkestaten.

Jules Favre udkastede et straalende Billed af Italien som frit, og stillede med lige smidig og dristig Veltalenhed Morderen i Martyrlys. Han havde dernæst i sin Tale for Orsini religiøse Vendinger, der med profetisk Kraft fremstilte Napoleon III's fjerne Fremtidsskæbne: »Jeg tror, at et Folk genfødes ved dets Sæder, ikke ved Blod. Dersom det er saa ulykkeligt at falde under Aaget af en Despot, saa kan en Morders Dolk ikke bryde dette Aag. Regeringer falder ved deres egne Fejl, og Gud, som i sin hemmelige Visdom tæller de Timer, der er dem forundt, forstaar at ramme dem, der miskender hans evige Love, med uforudsete Omslag af Skæbnen, anderledes frygtelige end nogle Sammensvornes Helvedsmaskiner«.

Denne oratoriske Bevægelse, med hvilken Favre forudsagde Kejserdømmets Fald, gjorde i Frankrig et dybt Indtryk.

Favre søgte ikke at frelse Orsinis Liv. Han forsvarede hans Eftermæle, ikke hans Daad. Det var en Tale foran Graven, den han holdt. Han sluttede (som Maurice Reclus træffende har sagt) i en Stil, der minder om Bossuets:

»Mit Hverv er endt. De behøver ikke Kronjuristens Opfordring for at gøre Deres Pligt uden Lidenskab som uden Svaghed. Men Gud, som vil dømme Alle, Gud, for hvem denne Verdens Store med deres Følge af Hofmænd og Smigrere viser sig som de er, Gud, der ene maaler Udstrækningen af vore Fejl, Styrken af de Fristelser, der forvilder os, og Værdien af den Udsoning, som udsletter Brøden, Gud vil udtale sin Dom, efter at De har udtalt Deres, og maaske vil han ikke negte en Tilgivelse, som Menneskene har anset for umulig her paa Jorden«.

Medens Favre saaledes opgav at frelse den Anklagedes Liv, satte han Alt ind paa at redde hans Sag, og det var efter Jules Favres Diktat, at Orsini skrev sit bekendte Brev til Napoleon III, det Brev der, som alt berørt, blev Ophav til Solferino:

»Jeg besværger Deres Majestæt at skænke Italien den Frihed, som dets Børn har mistet i 1849 ved selve Franskmæn-

denes Skyld. Maatte Deres Majestæt ikke afvise den sidste Bøn af en Fædrelandsven paa Skafottets Trin, men frigøre mit Fædreland, og 25 Millioner Borgeres Velsignelser vil følge Dem i Fremtiden«.

Kendsgerningerne beviser, at Indtrykket af dette Brev paa Napoleons Sjæleliv var afgørende. Aaret efter indvarslede han paa selve Nytaarsdag ved sine Ord til Østerrigs Ambassadør, at Opgørelsen stod for Døren.

Forud for Napoleons Beslutning var gaaet en omfattende europæisk Sindsbevægelse. Alle, som var grebne af Italiens Sag, flammede op. Pressen i de forskellige Lande afgav Vidnesbyrd om at en Løbeild af Begejstring forplantede sig fra Sted til Sted.

Den første Tilkyndelse til Italiens nuværende Enhed og Betydning gaves da i hint Brev af 26. Februar 1858. Uden det Stød, som Orsinis aandelige Testamente meddelte, havde Cavours diplomatiske Kløgt og Garibaldis Heltemod endnu i en Aarrække kunnet vise sig saa frugtesløse som de Sammensværgelser og Opstande, der udgik fra Mazzini.

Under hine Aars idealistiske Politik overvejede en Fædrelandselsker som Favre neppe engang, om Italiens Enhed maatte styrke eller svække Frankrig. Han vilde, at Frankrig skulde befri Italien helt og fuldt og tænkte sig, at de to Folkeslag da for bestandig maatte forblive forbundne.

Det Øjeblik, han stod som Orsinis Forsvarer og Italiens Talsmand, blev et af de store Øjeblikke i hans Liv. Det gav ham europæisk Anseelse, og det bragte Frankrigs republikanske Parti til i ham at se den Mand, hvem den værdigste Holdning og den utvivlsomste Veltalenhed udpegede til dets Høvding.

VII

Ved Aar 1857 forstod de franske Republikanere, at den Krigskunst, de havde anvendt, aldrig at stille sig til Valg, aldrig at ville aflægge Ed paa Kejserdømmets Forfatning, kun havde styrket Regeringen. De skiftede da Taktik, og som bekendt var fra 1858 af til Kejserdømmets Fald i det lovgivende Korps Oppositionen repræsenteret af *de Fem*, der langsomt undergravede Eneherredømmet, uafladeligt blottede dets Brutalitet i Ledelsen af Landets indre Anliggender og dets fornuftstridige, Intet forudseende Udenrigspolitik. De Fem var Ollivier, Darimond, Hénon, Ernest Picard og Jules Favre, hvilken sidste var den ubestridte Fører.

Hans Forhold til Kejserdømmet var Harme og Afsky; men overfor Kejserens Person nærede han i Grunden ingen Uvilje. Han var Sjælekender nok til at se Fantasten, den paa Kaldet Troende og den i mange Maader velmenende, paa enkelte Punkter indsigtsfulde Mand i den af samvittighedsløse Eventyrere og Forretningsmænd benyttede saakaldte »Tyran«. Favre sagde til sine Omgivelser: »Kejseren har foretaget fæle Handlinger, men personligt har jeg snarere Sympati for ham end andre Følelser«.

Det var Kejserdømmets vaklende og meningsløse Forhold til Italien, som først blev Genstand for Jules Favre's Angreb. Paa samme Tid som Napoleon III vilde befri Italien fra det østerrigske Aag, vilde han af Frygt for det kirkelige Parti, der støttede hans Trone, hævde Pavens verdslige Magt. Favre spurgte, allerede før Krigen med Østerrig var erklæret, om Meningen var, efter en Sejr over de Fremmede at vende Vaabnene mod Frankrigs egne Forbundsfæller i Italien, og ifald Cardinalernes Regering blev styrtet, da at udgyde Romernes Blod for at genoprette dette usle Styre? Han kaldte trods sin religiøse Tro den verdslige Pavemagt for »den afskyeligste Regering af alle«. Han forudsaa, at Frankrig ved sin Politiks Delthed og Halvhed i samme Øjeblik det indlagde sig store Fortjenester af det ny Italien, vilde forspilde det italienske Folks Hengivenhed ved Bestræbelsen for at bevare Paven Rom. Han vedblev da ogsaa, med klart politisk Fremsyn Aar efter Aar at nedlægge Indsigelse imod de franske Troppers Besættelse af den By, som Italien selvfølgelig krævede sig udleveret til Hovedstad. Han spurgte i Kammeret med god Grund, hvad Taknemmelighed Franskmændene kunde vente af Italien, ifald de kun jog Østerrigerne ud af Landet for selv at ydmyge Italienerne i deres Sted.

I 1860 hædrede den franske Advokatstand Jules Favre ved at udnævne ham til dens Formand *(bâtonnier)*. Det var af alle Æresbevisninger, der i hans Liv blev ham til Del, den, paa hvilken han satte størst Pris.

Med forøget Anseelse fortsatte han nu sin Modstand mod Kejserdømmets Politik, fordømte i stærke Udtryk det mislykkede Togt til Mexiko, paaviste den Uforstand, netop som Tyskland voxede og under Ledelse af Bismarck blev en Trusel, da at fjerne Rusland fra Frankrig ved Udtalelse af magtesløse Sympatier for Polen. Han sandviste Napoleons Svaghed og Taabelighed som godtroende Tilskuer til Prøjsens Krig mod Danmark og mod Østerrig. Kort inden den prøjsisk-østerrig-

ske Krig brød ud, forstod han, at det tyske Kejserdømme gennemgik sin Tilblivelseshistorie, og tegnede før nogen anden i Frankrig Bismarcks Portræt i disse Ord: »Lad det Udtryk om ham være mig tilladt, at han har arvet Frederik den Stores Dristighed og paa samme Tid hans Menneskeforagt. . . . . Naar han uden Sky og uden Dølgsmaal stiller sine Erobringsplaner til Skue, saa maa Frankrig have et aabent Øje med hans Foretagender, og det vilde være en utrolig Svaghed fra vor Side at træde tilbage under Tilkendegivelse af filosofisk Afkald, som det, der kommer til Orde i Trontalen, naar den siger: »Med Hensyn til Tyskland er min Hensigt den, at iagttage den Neutralitetspolitik, der vel ikke hindrer os i undertiden at føle Sorg eller Glæde, men dog lader os tage Afstand fra Spørgsmaal, der ikke umiddelbart angaar vore Interesser«. En Dag vil maaske Tyskland staa som vor Medbejler ikke blot diplomatisk, men paa Krigsskuepladsen. Uden Modstand at taale dets forvovne Udvidelsespolitik, vilde være en uhyre Fejl, som Frankrig ikke tør begaa . . . Men Prøjsens Stræben gaar i denne Retning, og det kan tænkes, at det engang har 80 Millioner Mennesker at stille imod os«.

Dertil svarede en Deputeret under stormende Bifald: »Det vil ikke ske saa snart«. Tallet er ved Forbundet med Østerrig længst overtruffet.

Nogle ansaa dengang de Fem for ikke energiske nok, men Jules Favre og Ernest Picard fandt Naade endog for Gambettas og Jules Ferry's Øjne.

Emile Olliviers Tilnærmelse til Kejserdømmet, hans Tro paa Muligheden af at omvende Napoleon til Liberalisme, hans Attraa efter at danne et Ministerium, foraarsagede alt i 1864 et afgørende politisk Brud mellem Favre og Ollivier, der i sit vidtløftige Værk om det frisindede Kejserdømme ikke har glemt ham dette Brud, men næsten stadigt lægger ham for Had.

Mærkeligst er paa dette Tidspunkt Favre's Seergave med Hensyn til Tyskland. Alt i 1866 aner han Nederlaget ved Königgrätz og de mindre tyske Staters Opgiven af al indre Uenighed under Nationalkrig mod Frankrig: »Jeg véd, der er Politikere, som mener, at Frankrig vil drage Fordel af den Kiv, der vil komme, af den Splid der allerede anes mellem Prøjsen og Østerrig og mellem Prøjsen og det med god Grund krænkede tyske Forbund. Mine Herrer, tro ikke et Ord deraf! Historien lærer os, at Heldet altid er med Den, som forstaar at gribe det med Voldsomhed. Al Prøjsens Dristighed har

været kronet med Held. Østerrig er kastet tilbage i andet Plan, og da den Mand, som leder Prøjsens Politik, søger at bringe sine indre Overgreb i Glemme ved Erobringer, saa siger jeg, at der her ligger en meget stor Fare for Frankrig, en aandelig og en haandgribelig Fare«.

Skønt Jules Favre næsten ikke havde udgivet andet end nogle faa af sine mest bekendte Taler, optoges han i 1867 i det franske Akademi, og det tilfaldt ham at tale til Ære for sin Ungdoms Lærer i Filosofi, sit Forbillede i Veltalenhed, Victor Cousin. Den stilistiske Kunst, han havde udfoldet som Advokat og som politisk Taler, regnedes af Akademiet for jævngod med den, der lægges for Dagen af en Digter eller Skribent. Og med Rette. Men var Favre end en Ordets Kunstner, en Tænker var han ikke. Cousin havde i Grunden kun givet hans nedarvede Religiøsitet filosofisk Façon: Han troede som Cousin paa en Morallov, paa ubetingede Pligter. Han troede som han, at Verdensaltets Bestaaen, den store Kosmos, og de Magter, om hvilke Cousin havde skrevet sin da berømte Bog *Det Sande, det Gode, det Skønne* pegede hen paa en personlig Guds Existens, ja beviste den. Han troede endog mere derpaa end selve Cousin, der havde en Ræv bag Øret. Favre lod sig da ogsaa henrive til nogle Udfald mod »den sensualistiske Filosofis Udskejelser«, der mindede Ungdommen om de katolske Avisers Stil og fik Renan's, Taine's, Sainte-Beuve's, ja Michelet's og Quinet's Elever til at tage til Genmæle.

I Anledning af sin Optagelse i Akademiet maatte Favre modtages i Audiens af Kejseren. Det var et besynderligt Møde: Den tidligere Beskytter som Undersaat, den forhen Landsforviste som Herre. Rollerne var ombyttede og desuden ændrede: Beskytteren var bleven Modstandernes Fører. Ogsaa rent udvortes set var Mødet besynderligt mellem den saa lidet kejserligt udseende Statschef og den af Naturen saa kongeligt udrustede Favre. Hvem der i hine Aar har set Napoleon III, mindes den lille korthalsede, kortbenede Skikkelse, der gerne støttede sig til et Par lange Kammerherrer for at gaa nogle Skridt, mindes Voxmasken med de aldeles udslukte Øjne uden noget Blik og med den smagløst tilspidsede, vixede Moustache. Overfor ham Favre, høj og endnu rank med sit udtryksfulde Ansigt og med dette Haar, der lignede en Krone.

I Favres Papirer findes denne Skildring: Kejseren syntes mig at være bleven adskilligt tykkere, men iøvrigt at glæde sig ved blomstrende Sundhed. [Han led dog allerede da, Maj 1868, af sin Stensygdom.] Han ser ilde ud. Hans Hoved sid-

der helt nede mellem Skuldrene . . . hans Kinder er hængende. Hans Haar er blevet tyndt og falder ned paa begge Sider i flade Tjavser af en skidenblond Farve, der synes kunstig. Under denne Audiens, der varede to Minutter, forekom han yderst forlegen . . . Han sagde til mig: »Jeg tror, jeg saa Dem sidste Gang i Lejren ved Chalons. Jeg lykønsker Akademiet til at have optaget en saa veltalende Mand. Deres Forgænger har skrevet smukke Bøger. Hr. . . . (Hs. Majestæt søgte Navnet; Villemain hviskede med et Buk: Cousin) — Ja, Hr. Cousin har skrevet en meget smuk Bog. Han havde meget Talent, megen Fædrelandskærlighed. Det er Skade, han er død. Døden rammer Alle.« — Det blev sagt med en Forlegenhed, der fik ham til at standse ved hvert Ord, og dermed var Audiensen til Ende.

Favres Ry havde naaet sit Højdepunkt: hans Anseelse stod en kort Tid uanfægtet. — Paa dette Tidspunkt lærte han paa en Rejse i Italien Garibaldi at kende, og han skriver i sine Rejseoptegnelser: »Intet kan give en Forestilling om denne heltemodige Naturs Simpelhed, Takt og Ynde, Ansigtet er en Helgens. Det afspejler kun ædle Følelser, mandig Ærlighed og Renhed, lutter Tegn paa et Mod, som Intet skræmmer, og paa den mildeste Ømhed. For øvrigt ikke Spor af Affektation; han udfører ikke nogen Rolle, og hans Blændkraft er kun den, at være langt større end han selv formoder. Hans Hjerte har staaet i Berøring med det Uendelige og har bevaret det i sig.«

Men saa stærkt Favre end kunde føle med Garibaldi, han kunde aldrig selv blive folkekær som han. Det var hin indre Tvedragt i hans Anlæg, som nedbrød hans Folkeyndest, hver Gang den for et kort Tidsrum var vundet. Han blev beundret af Mængden, ikke elsket. Han havde sit Publikum i de Kredse, hvor man er fint dannet nok til at kunne tilgive et stort Talent Modsigelserne i dets sammensatte Væsen; men han udøvede ingen Virkning paa Masserne.

Hans Ømfølsomhed var saa kvindeligt udviklet, at han vibrerede som en Æolsharpe; hele Tyskland haanlo jo i sin Tid over, at han fik Taarer i Øjnene under sine Forhandlinger med Bismarck. Han dækkede forgæves denne overvættes Sensibilitet bag en Maske af Stejlhed, Stolthed og Ironi. Han var Fritænker; han bekæmpede ethvert Overgreb af gejstlige og verdslige Myndigheder imod Tankens og Forskningens Frihed, imod Bogens og Bladets Mænd. Men han havde bevaret sin Moders Religiøsitet, han havde et aldrig nedkæmpet Hang til Tro

paa det Overnaturlige; han var lettroende i Livet som i Religionen. Og han stødte ved denne Dobbelthed den begejstrede Ungdom fra sig lige saa heftigt som han til andre Tider tiltrak den.

Han havde saaledes allerede i 1857 midt under sin Kamp mod Kirkevælden med Begejstring ført Sag for en Frøken Saint-Féréol de Lamerlière, der for at genopvække Troen havde vist sig for to naive Hyrder i la Salette med Diadem paa Hovedet iført en Kjole, der var prydet med Kors, Søm, Tænger og Hammer, med gult Forklæde, gule Strømper, Sko med Blomster — hvorfor Hyrderne var overbeviste om at have set den himmelske Jomfru selv. En frisindet Præst, Déléon, havde ikke villet tro, at dette var en Aabenbaring, og havde afsløret Maskeraden. Frøkenen afkrævede Præsten en Skadeserstatning paa 20,000 Francs.

Og Favre førte Sagen for hende i Kraft af sin Trang til at have noget Underfuldt at tro paa. For ham var det af Vægt, at »den hellige Jomfru havde gaaet med saa lette Fjed, at Grønsværet neppe var blevet bevæget derved.

I de Taler, han i 1866 og 67 holdt om det romerske Spørgsmaal, ivrede han mod Pavernes timelige Magt og mod den berygtede Bulle *Syllabus*. Men samtidig protesterede han ikke mindre stærkt mod »Materialismen«, den filosofiske nemlig, og bestemte den i Kraft af den almindelige idealistiske Aandsforvirring som »Dyrkelse af grov Vellyst og af de Spekulationer, hvorved enkelte frække Eventyrere beriger sig paa deres Bekostning, hvem de narrer ved deres Løgne«.

Næsten hele Frankrigs studerende Ungdom udbrød i et Vredes-Skrig imod ham derved. Og denne Ungdom, der allerede var under Indflydelse af Mænd som Littré og Berthelot, havde vanskeligt ved at tilgive ham hans varme Følelse for Victor Cousins forældede eklektiske Filosofi.

Ungdommen kræver altid Aander, hvis Væsen uden Vanskelighed lader sig overskue og gennemskue. Den følte sig dengang stærkt tiltrukken af en populær politisk Smædeskriver som Henri Rochefort, hvis Vittighed og Giftighed tog ringe Hensyn til, om de Beskyldninger, han rettede, var i strengere Forstand sande eller ikke, men som i det mindste ikke under sine Angreb paa Kejserdømmet generedes af nogen Velvilje for Kejseren, end ikke af den simpleste Sømmelighedsfølelse overfor Kejserinden. Rochefort var snart mere folkeyndet end Favre.

Paa mange forskellige Omraader kom den underlige Dob-

belthed i Favres Væsen frem. Han var som Udenrigspolitiker paa én Gang Realist og Pacifist.

Med det politiske Skarpblik, der udgjorde en Del af hans medfødte Begavelse, forudsaa han Bismarcks Held, Prøjsens Vækst, Østerrigs Nederlag, det tyske Riges Oprettelse, men med sine idealistiske Læresætninger og Illusioner udtalte han sig (i 1867) mod de staaende Hære, hævdede, at Frankrig burde afvæbne, idetmindste ruste saa lidt som muligt, da »det stærkeste Folk er det, som kan afvæbne, eftersom det da kan bruge al sin Kraft til frugtbare Formaal«. Han kaldte det løs Tale, at alle Nationer burde afvæbne paa én Gang; Frankrig maatte som den stærkeste, forstandigste Nation, den, der havde leveret tilstrækkelige Beviser paa sin krigerske Evne, give Exemplet. Sligt fik jo ingen Følger, da de Fem var magtesløse og Regeringen gjorde hvad den vilde. Men, det klinger nutildags pudsigt. Ja, i 1869 erklærede han i den lovgivende Forsamling: »Man kan roligt hævde, at Berlinerkabinettet ikke søger nogen Trætte, ja, at dèt som en Strid under Tingenes nuværende Tilstand skulde opstaa, vilde det ikke være dets Skyld«. Rent formelt var og blev dette jo sandt. Prøjsen havde overvundet sig til at vige tilbage i Luxembourg-Spørgsmaalet, og uden Frankrigs afsindige Krav paa en Forsikring om at ikke heller i Fremtiden nogen Hohenzollern vilde faa Tilladelse til at bestige Spaniens Trone, vilde Krigen være undgaaet i Juli 1870. Men reelt var dette jo en politisk Ungersvends Tale. Den var naturligvis inderst inde heller ikke ment som andet end som en Ubehagelighed til Frankrigs daværende Regering.

Han mer end bødede paa sit begaaede Fejl ved sin beundringsværdige Holdning hin mindeværdige 15. Juli 1870, da det lovgivende Kammer vedtog Krigen. Han forstod de franske Ministres forbryderske Dumhed, han anede Bismarcks List, han havde det næsten ufattelige Skarpsyn, i Kraft af hvilket han forlangte Emserdepechens Ordlyd meddelt Kamret. Ministeren Grammont og Favre's gamle Fælle Ollivier svarte kun med foragtende Taushed, medens hele Salen, skrigende, brølende, overskældte den Mand, som næsten ene gennemskuede Situationen. Favre lod sig ikke forbløffe eller forskrække. Med Harme udtalte han sig imod Emile Olliviers Sorgløshed, da han »med let Hjerte« paatog sig Ansvaret for denne Krig, og han spurgte: Hvorledes staar Frankrigs Ære paa Spil i denne Sag? Hvilke Beviser gives der os for, at den gør det? Hvor er den officielle Depeche? Hvor er Redegørelsen for den For-

handling, under hvilken vor Ambassadør har følt vor nationale Værdighed krænket i sin Person? Det er hvad Interesse og Pligt byder os at undersøge. Men man har fra denne Tribune ikke forelagt os andet end et Telegram, og vi véd, hvilken syndig Brug man kan gøre af Telegrammer.

VIII

I den sidste Halvdel af 1839 havde Jules Favre lært den da 26aarige Jeanne Charmont at kende. Ikke længe efter kom hun til ham for at bede ham føre hendes Separationsproces, Hun havde levet i et ulykkeligt Ægteskab med en Klædehandler Vernier og havde med ham en Datter.

Jules Favre førte Processen og vandt den. Men den franske Lov kendte, som i vore Dage den italienske, ikke Skilsmisse. Vernier bosatte sig i Algier. Bekendtskabet mellem Jeanne Charmont og Jules Favre udviklede sig til en Forbindelse som, ømmere og lidenskabeligere end de fleste regelrette Ægteskaber, varede fulde tredive Aar og først opløstes ved hendes Død. Skønt indadtil lykkelig blev imidlertid denne Forbindelse ved sin retslige Ugyldighed en stadigt rindende Kilde til Genvordigheder og Sorger for Favre.

I mange Aar kunde Parret for Samfundsfordommens Skyld ikke bo sammen. 1845 fødtes en lille Pige, Gabrielle, der anmeldtes som Datter af unævnt Fader og Jeanne Charmont, rentière, 32 Aar gammel. Den unge Moders Helbred var ikke stærkt og forværredes ved den Uro, hun nærede for Favres Liv under Revolutionen 1848. Hendes Kræfter var endnu ikke genoprettede, da hun i 1848 fødte Sønnen Jules.

Efter Statskupet tog Favre, hvis Frihed som andre Folkerepræsentanters var truet, Ophold udenfor Paris i Rueil, og her flyttede da Parret i Stilhed sammen i et Landsted, som Favres daværende Ven, Advokaten Laluyé havde udsøgt til ham og købt for ham ved Siden af sit eget Hus. »Fru Julie«, som Jeanne Charmont lod sig kalde, trivedes godt paa Landet og følte sig saa lykkelig ved Samlivet, at Parret derefter ogsaa bosatte sig sammen i Paris.

Endnu følte Favre dog Fordommens Tryk som saa stærkt, at hans Livs Hemmelighed nødte ham til at lukke sit Hus for Venner og Bekendte. Da han Ingen modtog, gik han selv ikke ud, besøgte kun en enkelt Familie, han kendte fra Lyon, men saa end ikke den hos sig. Kun naar han i de følgende

Aar tilbragte Maj—September i Rueil, kom adskillige Venner til ham. Mest var det dog kun Naboen, han omgikkes. Favre og Laluyé blev næsten uadskillige, saa meget mere som deres Damer kom udmærket overens.

Favres stadigt voxende Ry vanskeliggjorde efterhaanden et saa tilbagetrukket Liv. Efter 1860 førte han Hus, og Fru Julie modtog ved hans Side som Værtinde, dog med en lidt alvorlig og sørgmodig Værdighed. Da Favre 1865 købte sig en Ejendom i Berri, befandt hun sig helst og bedst dèr. Hun bebrejdede sig at være en Hindring paa hans Vej i Paris. Saa mange der end paa hendes Modtagelsesdag besøgte Huset, gengældte hun dog af Frygt for Krænkelser eller Sammenstød aldrig noget Besøg.

For Laluyé var det Uregelrette i Parrets Samliv ikke nogen Hemmelighed. Han vidste ogsaa, at Maaden, paa hvilken Favre havde ladet sine to sidste Børn indføre i Statens Civilregistre, ikke var korrekt. Af Ulyst til at omtale sin Venindes tidligere Ægteskab havde Favre nemlig i August 1849 anmeldt Sønnen Jules som Barn af *Frøken* Jeanne Charmont, 37 Aar gammel, og af Jules Favre, 40 Aar gammel, Advokat, ikke gifte. Af Uvilje mod at skulle anmelde sine Børn som uægte havde han dernæst — med en værre, om end højst uskyldig, Usandhed — i November 1855 anmeldt sin lille Pige, Geneviève, som Datter af Jules Favre, Proprietær, 46 Aar gammel, og Jeanne Charmont, *hans Ægtefælle*, 44 Aar gammel, begge bosatte i Paris, *gifte i Dijon (Côte-d'Or)*.

Venskabet med Laluyé bristede uden nogen Skyld fra Jules Favres Side.

Da han i 1864 i en Retssag varetog Vennens Interesser, blev han af denne grovelig beskyldt for at have tage Modpartens Parti, blot fordi han vægrede sig ved at betegne denne som »en uhæderlig Mand«, hvad han ikke var. Da Laluyé i den Anledning rettede Ukvemsord imod ham, kunde Jules Favre i sin Tillidsfuldhed ikke finde nogen Mening deri, søgte Laluyé, fandt hans Dør lukket for sig, og skrev ham et rørende Brev til, hvori han udtaler, hvor umuligt det falder ham at tro paa et Omslag i Vennens Følelser: »Vi kan nære forskellige Anskuelser; men vore Hjerter maa altid mødes, og jeg sender Dem hermed det kærlige Udtryk for den Følelse, der fylder mit. Jeg kan ikke paabyrde Dem mit Venskab, men jeg kan bevare det for Dem, skønt jeg lider under at se det saaledes miskendt«.

Nogle Aar efter bar Laluyé sig værre ad. Han havde i sin Tid ved Misbrug af Favres Tillid til ham faaet denne til at optræde i en Sag, der ved Dom af Appelretten var endelig afgjort. Han brugte nu dette Fejlgreb mod sin Nabo, ja han benyttede sig af dennes Fraværelse til at erklære en Del af hans Grund for sin og lade visse Arbejder udføre paa den. Heraf en Retssag, der medførte det afgørende Brud, et Brud, der fik de smerteligste Følger for Favre.

Et andet Venskab kom ligeledes til at gribe ind i hans offentlige Liv. Fra 1851 havde han været nær Ven af en velhavende Mand, Alphonse Odiot, der laa i Strid med sin Familie. Favre satte — som det er blevet godtgjort — al sin Takt og sin Overtalelsesevne ind paa at forsone Odiot med Familien. Da det viste sig uopnaaeligt, mente han at skylde sin nære Ven at føre hans Sag — en hel Række Processer — dog med alt sømmeligt Hensyn til hans Slægt. Det varede fra December 1851 til Juli 1858, da Retten i Orléans afgjorde Sagen.

Favres Uegennyttighed var et Ordsprog. Selv hans bitre Uven, Emile Ollivier, fortæller dette Træk af ham: En Dag, da han i Retten skulde føre en grim Proces for en af sine Klientinder, sukkede han af Kedsomhed og Forpinthed. Hvorfor skiller De Dem dog ikke af med det Kvindemenneske? spurgte en af hans Kaldsfæller. — »Det er jo ikke muligt, svarte Favre, hun betaler mig ikke.«

Odiot havde villet testamentere Favre sin Formue. Men en fælles Ven havde fraraadet ham det med Ordene: »Efterlad ham ikke nogen Arv. Han fragaar den blot.« Da Odiot i 1860 døde, efterlod han da Favre kun et Uhr, med Indskrift: »Lad ethvert af dets Slag sige dig, hvor højt jeg har elsket dig«. Derimod efterlod han sin hele Formue til Favres Familie, eller som han i Testamentet udtrykte det, »til Børnene af den Dame, vi plejer at kalde Fru Julie *(de Madame dite par nous Julie)*, boende Rue d'Antin No. 19«. Han udnævnte Favre til sin Testamentsfuldbyrder.

Favre var i høj Grad forstemt over Testamentet, men mente ikke at have Ret til et berøve sin Hustrus Datter og sine egne Døtre en Medgift. Han opsøgte da Sønnen, Charles Odiot og meddelte denne sine Skrupler. De blev enige om at trods Testamentet skulde Halvdelen af Formuen tilfalde Familien, Resten deles mellem Fru Julies fire Børn. Familien Odiot var i den Grad tilfreds med denne Overenskomst og nærede en saadan Tillid til Favre, at den overlod den hele Ordning til ham.

Det faldt den end ikke ind at benytte sig af den uregelrette Personbetegnelse »den Dame, vi plejer at kalde«.

Der vilde imidlertid kunne opstaa Vanskeligheder ved de uensartede Formuleringer af de fire Fødselsattester, i hvilke Jeanne Charmont var saa forskelligt betegnet. I Datteren Gabrielle's var jo desuden Favre forbleven unævnt; han havde bødet derpaa ved i 1858 at anerkende denne Datter. For at faa Forholdene klarede, forelagde Favre Sagen for Domstolene. Disses Kendelse gik ud paa, at han burde opfattes som lovlig Repræsentant for alle disse mindreaarige Børn.

Under disse Retssager var det uundgaaeligt, at Kejserdømmets Embedsmænd gjorde Bekendtskab med Jules Favres vanskelige Stilling som levende ægteskabeligt med en Dame, hvem Forholdene umuliggjorde ham Ægteskab med. De forblev heller ikke uvidende om de alvorlige Urigtigheder, hvori han i to Erklæringer havde gjort sig skyldig. De ansaa det for uværdigt at gøre Væsen af dem, og Kejseren selv var, som Ollivier meddeler os, underrettet om dem. Han følte sig jo imidlertid Jules Favre forbunden fra den Tid af, da denne med sin stærke Retssans havde talt for Gyldigheden af hans Valg, og var med alle sine Fejl for højsindet til at lade Sligt blive gjort gældende mod Oppositionens ridderlige Fører, der aldrig havde rettet sine Angreb mod Kejserens Person.

Da kort før den tysk-franske Krigs Udbrud Jules Favre vendte tilbage fra det Triumftog gennem Algier, hvortil en simpel Rejse, han foretog, havde udviklet sig, ramtes han af den Efterretning, at »Fru Julie« pludselig var død 10. Juni 1870. I den trykte Rundskrivelse, han efter fransk Skik omsendte til sine Bekendte, kaldte han hende af Respekt for hende og deres Børn *Madame Jules Favre*, skønt selve Dødsattesten lød paa Jeanne Charmont, 58 Aar gammel, Hustru til Hr. Vernier.

IX

Da Efterretningen om Udfaldet af Slaget ved Sedan og om Kejserens Tilfangetagelse naaede Paris, overdrog Oppositionen det enstemmigt til Jules Favre, i Kammeret at kræve Napoleon III's Afsættelse.

I Nattemødet mellem 3. og 4. September 1870 og uden at en eneste Stemme hævede sig imod ham i dette Kammer, som havde afbrudt enhver af hans Taler med Ukvemsord, læste han fra Tribunen Republikanernes Manifest, der forkyndte Kejserdømmets Fald og Nødvendigheden af en foreløbig Regering.

Under Kammerets Dagsmøde den 4. September oversvømmede om Eftermiddagen ved Totiden Folkemasser Deputeretkammeret og forlangte Kundgørelse af Kejserdømmets Ophør. Hjulpet af Gambetta banede Favre sig Vej til Tribunen og tilraabte Mængden: »Ønsker I Borgerkrig eller ikke?« En Uro greb ham for at de ophidsede Masser, der førtes af Kommunens senere Ledere, skulde kaste sig over de kejserligt sindede Repræsentanter og nedsable dem. For at undgaa Blodsudgydelse raabte han: »I kan ikke udraabe Republiken her. Det maa ske fra Raadhuset.« Og da Hoben truende skreg: Til Tuilerierne! (hvorfra Kejserinden endnu ikke havde haft Tid til at flygte) raabte Favre: Til Raadhuset! Til Raadhuset! og under Raabet: Leve Favre! gik han og Jules Ferry i Spidsen, og drog Folkemasserne efter sig den lange Vej over Concordepladsen til Hotel de Ville. Ferry havde end mere end Favre frygtet, at de Voldsomste nu vilde tilrive sig Magten. I sit Indlæg for Undersøgelsesdomstolen angaaende *Den nationale Forsvarsregerings Handlinger* udtaler Jules Ferry: »Hr. Jules Favre var da i Besiddelse af en Popularitet, som han ikke før havde havt og ikke har genfundet siden. Han var virkeligt baaret af den herskende Folkeviljes brede Strøm, og det var tilstrækkeligt, at han viste sig, for at alle de Herrer Voldsmænd steg ned fra de Forhøjninger, hvorpaa de havde hisset sig op, og forsvandt i Skyggen«.

Favre paatog sig efter det almindelige Ønske den vanskeligste Opgave og det tungeste Ansvar, idet han, som forud var Indenrigsminister, under disse Omstændigheder, med den allevegne sejrrige Fjende i Landet, overtog Udenrigsministeriet. Han havde et Øjeblik haabet paa Italiens Venskab, om han end før nogen anden havde forudset dets Kulde. Han haabede derefter idetmindste at opnaa en taalelig Fred. Kongen af Prøjsen havde jo erklæret, at han førte ikke Krig mod Frankrig, men mod det kejserlige Dynasti, og det kejserlige Dynasti var ikke mere. I sit Hjertes Uskyld tænkte han sig Muligheden af at Sejerherren vilde nøjes med en Skadeserstatning, og udtalte derfor det ulykkelige Ord: »Ikke en Fodbred af vor Jord, ikke en Sten af vore Fæstninger«, der allerede dengang syntes flere af hans Fæller uklogt; men det billigedes som vækkende og ansporende af endnu flere, deriblandt af selve Overgeneralen Trochu, skønt denne ingen Tillid nærede til Muligheden af et fortsat Forsvar.

Da alle Stormagters Regeringer afslog at mægle for Franrig hos Sejerherren, besluttede Favre at gøre et sidste, per-

sonligt Forsøg paa at faa denne i Tale, inden Paris var indesluttet og Belejringen begyndte. Han tilstillede den engelske Udenrigsminister en fortrolig Note, som burde overrækkes Tysklands Gesandt i London, i hvilken han anmodede Grev Bismarck om en Sammenkomst for om muligt at opnaa en Vaabenstilstand og en Forhandling om Fredsbetingelser. Bismarck svarte vel saare forbeholdent, og betonede, som saa mange Gange siden, at Regeringen i Paris hverken var anerkendt af Folket eller af Hæren, medens Napoleon III for Magterne endnu var Frankrigs Suveræn. Imidlertid afslog han ingenlunde at modtage en Repræsentant for Frankrigs nuværende Styrelse. Saa begav Favre sig da, udrustet med et Lejdebrev fra den franske Krigsminister, i en Vogn med to Heste paa Vej for at søge det prøjsiske Hovedkvarter, hvis Beliggenhed man ikke kendte. Han havde sin Kabinetschef, sin Sekretær og en Stabsofficer med sig. De naaede de prøjsiske Linjer, blev henviste til Villeneuve-Saint-Georges, hvor Generalen (v. Tömpling) skulde findes, men hvor de maatte vente flere Timer paa ham. Af ham erfor de, at Kongen og Bismarck var langt derfra i Meaux. De maatte overnatte. Bismarck, der var bleven underrettet, anmodede høfligt Favre om at komme til Meaux. Kørselen var lang og møjsom gennem en af Krigen hærget Egn. Da Hovedkvarteret imidlertid pludselig havde maattet forlade Meaux, havde Bismarck dèr efterladt et Brev, hvori han bad Favre om at møde ham i Ferrières. Denne naaede en ødelagt Bondegaard. Kort efter ankom Bismarck til Hest, ledsaget af adskillige Ryttere af Kongens Stab. Han steg af Hesten og hilste artigt. Favre foreslog ham at samtale i den ødelagte Gaard, men paa Anvisning af en Bonde gik man ti Minutter til Herregaarden Haute-Maison.

Der gives forskellige Skildringer af Jules Favres Ankomst til Ferrières og af Mødet mellem ham og Bismarck. Moritz Busch skriver i sine *Erindringer om Bismarck*: »Vi mødte en med to Heste forspændt Vogn, i hvilken der sad en prøjsisk Officer med tre civile Herrer. Den ene af disse Herrer var en allerede aldrende Mand, hvis graasprængte Skæg dannede Rammen om en Mund med fremspringende Underlæbe.« Paul Matter skriver i sit Værk *Bismarck og hans Tid:* »Ingen Modsætning kunde være mere slaaende end den mellem de to Mænd paa denne Landevej midt imellem disse Ruiner, midt i denne Ødelæggelse. Bismarck rank og høj, i sin Kyradsér-Uniform og sine store Støvler; Blikket haardt under de ud-

staaende Bryn. Jules Favre i støvet sort Frakke, med daarligt børstet Hat, med bøjet Holdning; det fine Taler-Ansigt sorgfuldt af Bekymringer for Fædrelandet.«

Det var en modig Handling af Favre saaledes at begive sig til det prøjsiske Hovedkvarter for at forhandle med en i alle Maader overlegen Modstander.

Den første Samtale varede kun en Time. Favre udtalte sit Haab om at naa til en hæderlig Overenskomst, der kunde forebygge uoverskuelige Ulykker. Bismarck krævede straks Strassburg, »Nøglen til Tysklands Hus«, og det hele Elsass som aldeles uundværligt for Tysklands Sikkerhed.

Dagen efter genoptoges Samtalen i Ferrières. Bismarck dvælede ved det franske Folks ustadige og angrebslystne Karakter. Frankrig savnede Statsmænd; Favre selv, som skyldte en Revolution sin Stilling, kunde være fejet til Side imorgen. Favre svarte med at udtale den Opfattelse, at Bismarck stod som Redskab for Napoleon III's Politik og syntes at ville paatvinge Frankrig denne paany. Bismarck protesterede. Hans Tone var efter Favres eget Vidnesbyrd rolig, fri for enhver Lyst til at saare; han var ikke blot høflig, men undertiden næsten hjertelig mod Favre som Person. Han beflittede sig paa en velvillig Haardhed, viste sig ubøjelig uden Sindsbevægelse, kun gennemtrængt af en dyb Magtfølelse.

Forhandlingerne om en Vaabenstilstand maatte dog strande. Som Betingelse for den krævedes af Bismarck Overgivelse af alle de belejrede Fæstninger i Vogeserne, Overgivelse af Strassburg og Overlevering af Byens Garnison som Krigsfanger, endelig som Pant med Hensyn til Paris Overgivelse af et af Hovedstadens Forter.

Belejringen fulgte, hvis vanskeligste og værste Dag for Favre vel var den 23. Oktober, da oprørske Masser under Anførsel af Flourens stormede Raadhuset og krævede af Favre, at han skulde træde tilbage som Minister. Favre og Jules Simon blev tagne tilfange og Ordre givet til øjeblikkeligt at nedskyde dem, ifald der gjordes Forsøg paa at befri dem.

Det rolige og sublime Mod, som Favre den Dag viste, gør den til en af de smukkeste Dage i hans Liv.

X

I Januar 1871 havde Favre overfor Trochu's Opfattelse af Forholdenes Udsigtsløshed gjort Alt for at bevæge Paris' Commandant til større Virkelyst. Men da han havde sat sin Vilje

igennem og 19. Januar det sidste Udfald ved Buzenval var slaaet tilbage, maatte han Kl. 4 om Morgenen meddele sine Kolleger i Ministeriet, at enhver Mulighed for yderligere Kamp var udelukket. For at Befolkningen ikke skulde rase imod den nødvendige Kapitulation meddelte han Paris's Borgermestre, at der ikke fandtes Næringsmidler for længere Tid end til den 1. Februar.

Det blev da nødvendigt at forhandle med den sejrrige tyske Krigsmagt. Men hvem skulde gøre det? Naturligvis trykkede Alle sig derfor. Forgæves gjorde Favre gældende, at Byraadet i Paris atter og atter havde krævet Delagtighed i Regeringens Beslutninger, og at ingen var bedre egnet til, som den parisiske Befolknings Repræsentanter, at sikre denne taalelige Vilkaar. Borgermestrene afslog haardnakket at være dem, som skulde overbringe Prøjserne Nøglen til Paris. Trochu afslog. Vinoy, der afløste ham som Overbefalingsmand, afslog ikke mindre haardnakket. Ingen vilde paatage sig det upopulæreste og sørgeligste Hverv. Favre overtog det da med den Evne til under de pinligste Forhold at gøre sin Pligt, som svarede til det Storladne i hans Natur, og med den høje Ligegyldighed for Miskendelse, som var et Udslag af det Ypperste i hans Væsen.

Anden Gang at opsøge en Modstander som Bismarck, og nu for at drøfte en Overgivelse, som *maatte* ske, altsaa ske paa Naade og Unaade, især dersom Fjenden vidste Besked om Tilstanden i Paris — ingen Opgave kunde være mere nedslaaende, mere fortvivlet.

Nogle Minutter efter Favre's Ankomst til Versailles i Hotel de Jessé, hvor Kansleren boede, indfandt Bismarck sig. Kaptajn d'Hérisson, hvis Paalidelighed og Upartiskhed dog er stærkt anfægtet, giver følgende sandsynlige, men lidt farvede Skildring af Sammenkomsten: »Bismarck bar de hvide Kyradsereres Uniform, hvid Tunica, hvid Kasket med gul Turban. Han saa ud som en Kolos. Hærdebred, snørt i sin Uniform, sprudlende af Sundhed og Kraft, knuste han med sit Naboskab den krumbøjede, lange, magre, utrøstelige Advokat, der ikke tog sig ud i sin sorte Frakke, som allevegne slog Folder, og over hvis Krave det lange hvide Haar strømmede ned. Kansleren, der i Almindelighed førte Underholdningen, forvildede sig ind i alle mulige Æmner, talte uden længe at søge sine Ord, fandt det rette og det stærkeste Udtryk. Over-

for ham udtrykte Favre sig mere flydende, dog med samme Fasthed.«

Umiddelbart før Bismarck indfandt sig, havde han, da Favres Komme blev meldt ham, fløjtet et *Hallali*, og til de Tilstedeværende sagt: Dyret er nedlagt.

For at berøve Favre enhver Udsigt, anvendte Kansleren samme Fif som alt i Ferrières, erklærede, at Kong Wilhelm allerede havde indledet Underhandlinger med Napoleon III, og fremhævede Nødvendigheden af at sammenkalde *Kejserdømmets* lovgivende Kammer til Indgaaelse af Vaabenstilstand og Slutning af Fred.

Det lykkedes Favre at skjule for Bismarck, hvor truet Paris var af den nære Hungersnød og at opnaa Kanslerens Minde til Valg og Sammenkaldelse af en ny lovgivende Forsamling.

Bismarck krævede, at hele Garnisonen skulde være krigsfangen, Nationalgarden skulde afvæbnes, de tyske Tropper holde deres Indtog i Paris. Det er bekendt, hvor meget det ved møjsom Forhandling lykkedes at faa slaaet af paa disse Krav. Ikke sjældent gjorde Bismarck ogsaa i sandt forsonlig Aand sig til Favres Talsmand overfor den store Generalstabs Fordringer.

Bismarck havde imidlertid Ret, da han ikke blot i sin, men i Frankrigs Interesse overfor Favres Idealisme krævede Nationalgardens Afvæbning, og i sit drøje Sprog sagde: Tro mig. De gør en Dumhed. Før eller senere kommer De til at regne med de Geværer, De lader blive i disse gale Menneskers Hænder.

Favre havde til Undertegningen af en Vaabenstilstand forlangt Medvirkning af en General. Da hverken Trochu eller Vinoy vilde ledsage ham, indsneg der sig en Tvetydighed i Vaabenstilstands-Textens Ordlyd, som senere blev anvendt til Vanære for Favres Navn.

Oprindeligt var det Hensigten, at Favre kun skulde slutte Vaabenstilstand for Parises Vedkommende; senere lod han sig af Bismarcks overlegne diplomatiske Kløgt forlede til at udstrække den til hele Frankrig.

Texten indledes med Sætningen: »Vaabenstilstanden er *almindelig*; den begynder i Paris den Dag idag, i Departementerne om tre Dage.« Men med Vilje indførte Tysklands Repræsentanter i dens første Artikel en Bestemmelse, der stod i Strid med dens indledende Ord og som Frankrigs Repræsentanter med dadelværdig Tillid maa have opfattet som gældende blot for de Par Dage, der nødvendigt maatte hengaa, indtil

de østlige Hæres Stilling kendtes. Efter den første Sætning kom der til at staa: »Afgrænsningslinjen imellem de krigsførende Hære skal drages, saasnart de underhandlende Parter er oplyste om de militære Operationers nærværende Stilling i Departementerne Côte d'Or, Doubs og Jura.« Men saa tilføjes: »De militære Operationer i Departementerne Côte d'Or, Doubs og Jura, ligesom Belejringen af Belfort, fortsættes uafhængigt af Vaabenstilstanden indtil det Øjeblik, da man er bleven enig om Afgrænsningslinjen, hvis Dragning gennem de tre anførte Departementer er forbeholdt en yderligere Forstaaelse.«

General Valdan var nærværende og havde mærkeligt nok Intet at indvende. Favre var yderst medtaget, stolede, hvad de militære Enkeltheder angik, paa den General, han medførte, og anede ikke Uraad. Han forstod ikke, at for Bismarck gjaldt det om at bemægtige sig Belfort inden Fredsslutningen.

Den Fabel blev da dannet, at Favre helt havde *glemt* Frankrigs Østhær, og dette sattes i Omløb ikke blot af det konservative Parti, men af de fremskredne Republikanere omkring Gambetta; Generalerne og Militærpartiet udbredte Fabelen for at give Favre Skyld for de franske Nederlag. Den offentlige Mening gik snart stormende i samme Retning, og saaledes blev Favre i sine ti sidste Leveaar en af Frankrigs ringeagtede næsten glemte Mænd. omspunden af Løgne.

Nogen praktisk Betydning fik som bekendt Forsømmelsen slet ikke. Belfort holdt sig og forblev fransk.

Neppe var nu Vaabenstilstanden undertegnet, før Favre, der ganske blev ladet i Stikken af sine Kollegaer, maatte arbejde Dag ud, Dag ind med Bismarck og ene bære Vægten af de udfyldende Forhandlinger. Jernbanedirektørerne erklærede det for umuligt at skaffe Brød til Paris før d. 15. Februar. Favre nødedes da til at afsløre Bismarck hele Sandheden, og til i sex Dage uafbrudt at arbejde med Jernbanebestyrelserne, Politimesteren og Handelsministeren. 4. Februar naaede det første Tog med Næringsmidler da Nordbanegaarden.

Men en ny uforudset Vanskelighed opstod. I Vaabenstilstands-Texten var det fastslaaet, at Valgene skulde være fuldstændigt fri. Dog 2. Februar udstedte Gambetta egenmægtigt et Dekret, der bestemte, at Kejserdømmets Embedsmænd ikke kunde vælges. Bismarck blev oprørt over dette Brud paa Tro og Love og vilde tilbagekalde Vaabenstilstanden. Favre maatte love ham, at Regeringen i Paris vilde underkende Delegationen i Bordeaux. Men Kansleren svarede, at Valg d. 8. Februar under disse Forhold var umulige; han henvendte sig direkte

til Gambetta og berøvede derved Regeringen i Paris al Autoritet. Hvad Favre mest af alt frygtede, var Valgenes Udsættelse, og hertil kom nu, at hans Kolleger, der var yderligt opbragte paa Bismarck, var højst utilbøjelige til at støtte denne mod Gambetta. Jules Favre fik dog Ministeriet overbevist om Nødvendigheden af at erklære Gambettas Dekret for ugyldigt, og den 6. Februar traadte Gambetta tilbage.

Samme Dag skrev Felix Pyat's Blad *Le Vengeur*: »Hr. v. Bismarck, der i Samraad med Jules Favre og hans Medskyldige fastslaar de kejserlige Embedsmænds Valgbarhed — det er den Afgrund af Skam, hvori vi er sunkne.«

1. Februar havde Favre indgivet sin Afskedsbegæring som Indenrigsminister for som Udenrigsminister helt at hellige sig til Forhandlingerne med Tyskland. Men allerede gav Parises Befolkning ham Skylden for Kapitulationens Skændsel og Kval.

XI

En drønende Skandale gav i dette Øjeblik den offentlige Uvilje imod ham Fasthed, Form og Flugt.

Paa selve Valgdagen d. 8. Februar begyndte *Le Vengeur* en Række aabne Breve til Jules Favre, overskrevne *Falskneren*. De var undertegnede af Millière, som valgtes ind i Kammeret og senere blev Medlem af Kommunen. Deres Voldsomhed var uhørt og velberegnet. De afslørede — med Bilag af Aktstykker — de Uregelmæssigheder, Favre havde begaaet ved Anmeldelsen af sine tre Børns Fødsel. Laluyé havde skaffet Bladet Afskrifterne. Millère kaldte disse Dokumenter *Falsknerier* og vilde nu vise, at Favre havde begaaet dem for at tilrane sig sin Ven Odiots Formue, og at han kun havde naaet sit Maal ved at Kejserdømmets Embedsmænd havde set gennem Fingre med hans Forfalskninger.

Millière skriver f. Ex.: »I mit sidste Brev har jeg leveret urokkeligt Bevis for at De er Forfalsker af offentlige Aktstykker og at De følgelig er hjemfalden til Tugthusstraf, hvoraf atter følger, at Frankrigs Skæbne nu ligger i et Tugthuslems Haand, eller, hvad værre er, i en Forbryders, der end ikke har en frigiven Tugthusfanges Udsoning af sin Straf at rose sig af. — Jeg har endnu tilbage at vise, hvilke vanærende Midler De har anvendt for at sikre Dem Udbyttet af Deres Forbrydelser, og at den Velstand, De nyder, er dens Resultat. Jeg skal rive Hyklermasken af Dem osv.«

Naar senere Edouard Drumont i *La France Juive* uden Spor

af Bevis gav Favre Skyld for vilkaarligt at have ladet Laluyè fængsle under Kommunen, ja for at have foraarsaget Millière's Død under Versailles-Troppernes Erobring af Paris, saa gjorde han sig kun til et forstærkende Ekko for den saakaldte offenlige Mening om hvad man kunde vente sig af Frankfurter Fredens Undertegner.

At den Mand, som til den sidste Stund havde protesteret mod Krigserklæringen, blev gjort ansvarlig for Krigens Gang og dens Følger, er dog i psykologisk Henseende næsten det mindre interessante. Lærerigere er dette:

Nogle og tredive Aar forinden havde Jules Favre lært en ung Kvinde at kende, som siden da var forbleven uopløseligt forbunden med ham. De havde i tredive Aar holdt sammen og i Fællesskab opdraget tre Børn. Men lige saa uopløseligt som deres Forbund, var hendes gyldige Ægteskab med en Mand, fra hvem hun for mer end en Menneskealder siden var bleven lovligt separeret. Paa hendes og Favres Samliv var intet andet at udsætte end at de paa Grund af en forældet Lovgivning ikke havde nogen Ægteskabskontrakt liggende i deres Skuffe.

Ikke desmindre lykkedes det et Aar efter hendes Død, to og tredive Aar efter Indgaaelsen af deres Pagt, i Europas efter egen Mening mest oplyste og i ethvert Tilfælde i Kønsspørgsmaal fordomsfrieste Land at rejse en Storm mod Jules Favre som Falskner og Tugthuskandidat, fordi han én Gang havde betegnet sig og hende som gifte, en anden Gang havde kaldt hende Fru Jules Favre. Dèr holdt 1871 Europa, som forargedes over de nordamerikanske Fristater, da for faa Aar siden Gorki og Fru Andrejeva efter en Forbindelse, der havde varet mangfoldige Aar, ikke kunde faa Plads paa noget Hotel i New York.

Og saa naturligt var det Livet igennem faldet Jules Favre at betragte en uregelret Forbindelse mellem Mand og Kvinde som adlet ved Personernes Færd, at vi har set ham haardnakket betegne Armand Carrels Elskede som Fru Carrel.

Det maa siges til Henri Rocheforts Ære, at han, da Stormen brød løs mod Favre, skrev: »I Regeringen som udenfor den har jeg bekæmpet Hr. Jules Favre, og Alt tyder paa, at jeg vil bekæmpe ham længe endnu. Ikke desmindre har jeg med en uovervindelig Trang til at kaste op læst en Række næsten ufattelige Angreb, der er bleven offentliggjorte af et Blad, der tilhører vort Parti og som gaar ud paa at vanære Hr. Jules Favre og hans Familie. Alle Republikanere vil

dele vor Væmmelse. At blande en Kvindes Navn ind i rent politiske Spørgsmaal og ville skade uskyldige unge Pigers Fremtid, det er en Fremgangsmaade, som desværre ikke kan overraske hos Den, der har undertegnet disse uværdige Afsløringer. Men vi begriber ikke, at Hr. Felix Pyat har villet offenliggøre slige Infamier i sit Blad.«

For en Gangs Skyld fandt Rochefort Skældsord utilladelige og indtog overfor en Modstander en ridderlig Holdning.

XII

Jules Favres Liv gik hen i den politiske Kamps Agitation og Tumult, baaret oppe af Advokatvirksomhedens Anstrengelser, der i Frankrig er halvt en dramatisk Talers, halvt en Skuespillers uafbrudte Ageren for Skranken.

Dette Liv var stort anlagt og gennemført med Alvor og Stil. Favres Karakter, hvis Væsen var ubrødelig Fasthed, stod i Højde med hans overordentlige Evne som Taler. Hans Levned falder i en højst urolig Tid: Julirevolutionen, 1848, Statskupet, Kejserdømmet, dets Fald. Selv tager han Del i alle sit Lands Begivenheder, efterhaanden mer og mer som ledende Personlighed, af og til som afgørende Fører, dog aldrig helt ene. Han har med Armand Carrel bekæmpet Julimonarkiet, med Ledru-Rollin indført den almindelige Stemmeret i Frankrig, med Victor Hugo været en af Hovedmændene for Modstanden mod Statskupet, med Ernest Picard været Sjælen i Oppositionen mod Kejserdømmet, med Gambetta grundlagt den tredie Republik. Den Livskraft, den har, skyldes fra først af de Mænd, der som han satte et Liv ind paa at skabe den.

Han var en Politiker af høj Rang, en stor republikansk Skikkelse.

Men det blev Gambetta, som fik Statuer, ikke ham. Det blev Gambetta, som huskes, mens Favre glemmes. Ikke fordi Gambettas Evner var saa meget større. Ikke heller fordi Gambetta var saa meget heldigere. Da han sildigt naaede en Førsteministers Stilling, styrtedes han næsten strax, i Kraft af den Menneskenes Misundelse, der i vore Dage er hvad Gudernes Misundelse i Oldtiden sagdes at være, den Magt, som jævner. Dog Gambetta blev staaende i Eftertidens Bevidsthed, fordi han var et Eneste, et stort Temperament, og fordi han havde imponeret Franskmændene ved sit Temperament. Gambetta var født under en gunstig Stjerne: han kom, saa,

vandt, tabte og vandt. Favre tabte, vandt, tabte, vandt, tabte . . . bestandig paany.

Han var inderst inde ufolkelig, fordi han ikke var enkelt, ikke heller enfoldig. Det er de store Enfoldige eller de store Enkelte, som i Længden sejrer.

Han var fast, men tillige blød. Han havde ikke blot Karakter og Forstand, men Hjerte, og Hjertet er den sande Blindtarm, som det er sikrest at exstirpere, for Den, der ikke vil udsætte sig for Misforstaaelse og Miskendelse i det offentlige Liv.

Intet har skadet Favre i Samtiden og i Eftermælet mere end de Taarer, der traadte frem i hans Øjne, da han hørte Bismarck med Sejrherrens Myndighed kræve Ydmygelsen af det Land, som hvis Repræsentant han stod der, og som han havde forgudet. Man vidste i en Snes Aar ikke andet om ham end den Latterlighed: en Diplomat, der stod og græd.

Og saaledes hans Liv igennem Menneskene bøder jo i Reglen haardere for deres gode Egenskaber end for deres Fejl; thi Medmenneskene forstaar kun de Bevæggrunde, der ligger dem selv nærmest.

Blot som Advokat havde han en Fordom imod sig, denne at han var Retor, brød sig mindre om Sagen end om at stille sig selv til Skue. Da han nu tilmed snart viste sig aldeles fremragende ved Talens Kunst, saa var han dobbelt mistænkt; saa var det ham endnu mindre Alvor med andet end med sig selv. Ja havde han havt en Stemme, der rystede Mure, havt den folkelige Raaber i Halsen som Gambetta eller senere Jaurès, saa var det anderledes; men han var som Taler fin, og det er altid farligt at være fin. H. C. Andersen har fortalt et Eventyr, kaldet *Springfyrene*, om det.

Det er endnu farligere, samtidigt at være god. Ingen troer paa Godhed hos den, som er fin.

Da Favre i 1835, i Aprilprocessens Dage, ikke vilde opgive Forsvaret af de Anklagede tiltrods for en Partibeslutning, faldt det Ingen ind, at han handlede af *Godhed*, det maatte være af personlig Ærgerrighed og Glimrelyst; thi da han selvfølgelig ikke med sine Anlæg kunde være uden Ærgerrighed og man let opdagede den hos ham, var man ude af Stand til at søge nogen anden Bevæggrund. Den var jo tilstrækkelig for Enhver, der tænker tyndt.

Favre bliver for første Gang da Taleren uden Ideal (ɔ: uden Partidisciplin) der stiller sit ualmindelige Talent i sin personlige Forfængeligheds Tjeneste. Talentets Glans gjorde

Mandens Oprigtighed og Ærlighed tvivlsom, ikke blot for de Dummeste.

Han var frisindet og religiøs. Frisindet, fordi Lidenskaben for Frihed, Begejstringen for Frihed laa ham i Blodet, religiøs af Atavisme, af Pietet, og fordi hans Forstand, saa udviklet den var paa det praktiske Omraade, teoretisk var saa uudviklet, at den ikke saa Muligheden af nogen Vej udenom Antagelsen af en personlig Guddom og Tro paa ham.

Men saa var han jo en Hykler, naar han kaldte sig for frisindet! saa var han jo i Grunden en Heldøre, halvvejs en Klerikal! og de, der var ude af Stand til at se bort over en indre Uoverensstemmelse, en Ufuldkommenhed, der stammer fra Væsenets uordnede og utugtede Rigdom, vendte ham med et Skuldertræk Ryggen. Deres Tal er stort.

Han var frisindet, i visse Maader revolutionær, og samtidigt en afgjort Lovens og Ordenens Mand. Han gjorde, som alt sagt, sit Liv igennem dobbelt Front mod Diktaturet og mod Anarkiet. Men saaledes bliver man ikke forstaaet og ikke yndet. Man skal raabe: Til Vaaben, Borgere! eller: Leve Kejseren! — Det andet er Vrøvl. Og man skal fremfor Alt ikke skille Sag fra Person. Det er en Finesse, som ikke tilgives. Naar man afskyr og angriber Kejserdømmet, saa skal man hade Kejseren personligt. Det kan Enhver begribe; det Modsatte er en Slaphed, der hævner sig blodigt. Thi maaske er Kejseren et Menneske og beviser en vis Taknemmelighed imod En, og saa ligger det klart for Dagen, at man har spillet under Dække med ham og hans Embedsmænd. Ligeledes, naar man fører en Retssag for en god Ven. Saa er det ikke nok, at man gør sit Bedste for at vinde Sagen, uden at træde Modparten for nær. Man skal angribe denne personligt, nedsætte ham, stemple hans Færd som Uhæderlighed. Ellers trækker Vennen sig tilbage fra En, Venskabet bliver Had, og Vennen bruger, saasnart Lejlighed tilbyder sig, hvad han i Fortrolighed har erfaret af En, til at føre et af de Slag, som fælder.

Favre var uegennyttig, men han var ingen Asket. Han kunde afslaa en Arv for sin egen Person, men han tog imod en Halvpart af den for sine Børn. Sligt tror Ingen paa. Det er Halvhed, som straffer sig. Enten rager man til sig hvad Penge man blot kan. Saa bliver man beundret som Rigmand og Mæcenas. Eller man gør Indtryk ved at stille sin Forsagelse og sin Fattigdom til Skue. Det indbringer lige saa

meget for en offenlig Mand. Det simpelt Menneskelige frastøder.

Han var en Lovens og Ordenens Mand, men han var ingen Formalist. Man kan enten som offenlig Personlighed være letsindig, elskværdigt letsindig, stille Kærlighedshistorier til Skue, faa et Ry for Uimodstaaelighed, saa kan man vinde udbredt Folkeyndest, som Karl XV vandt den. Eller man er Ægtemand og Fader, Familiens Talsmand, viser sig sjældent uden sin Frue, helst tillige omgivet af sine Børn, og man bliver en elsket, beundret, populær Patriark, som Bjørnstjerne Bjørnson blev det. Men at bebyrde sit Liv med en Kvinde en hel Menneskealder igennem, uden engang at være gift med hende, at dølge Forholdet uden at kunne skjule det, ovenikøbet lyve af Ridderlighed! Det indbringer ikke blot ingen Almenyndest, men det kan i Tilfælde medføre offenlige Beskyldninger for Usædelighed og Falskneri.

Jules Favre var da ingen lykkelig Mand. Hans Liv var rigt og i visse Maader stort, men hans Temperament var sørgmodigt, og hans pletfri Karakter af den Beskaffenhed, at den viede ham til Lidelse og Modgang. Han begyndte med at være ligegyldig med Hensyn til Menneskenes Dom over ham. Han endte med formelig at stille sig til Raadighed for de mest forhadte Hverv, dem, der sikrest maatte medføre den uforsonlige Uvilje, for hvilken alle de andre gik af Vejen. Da ingen Medgang havde kunnet læge hans ulægelige Tungsind, fandt han en Art Tilfredsstillelse i at give det kraftig Næring ved at opsøge Modgangen.

Og saaledes er det gaaet til, at den Mand, der før nogen anden i Frankrig saa den Fare for Landet, der laa i Bismarcks Personlighed, i Prøjsens og Tysklands voxende Magt, den Mand, der i kraftigere Ord end nogen anden og med skarpere Syn end nogen anden for hvad der virkelig foregik, forsøgte at afværge den Krig, der blev Frankrigs Skæbne i den nyere Tid, tilsidst næsten ene fik Skylden for dens Udfald.

GILLES DE RAIS

(1913)

I

Med sin synske Indbildningskraft har Jules Michelet mere levende end nogen anden Historiker kunnet sætte sig ind i Middelalderens Djævletro, Djævledyrkelse og alle de sygelige Sjælstilstande, alle de rædselsfulde Criminalforfølgelser, Djævletroen fremkaldte.

Naar man derfor i hans *Frankrigs Historie* læser Afsnittet om *Gilles de Rais*, om, hvordan han myrdede Smaabørn i Hobetal for at tilbyde dem som Ofre til Djævlen, er man paa Forhaand tilbøjelig til at tro netop denne Historiker vel underrettet.

Læser man derefter Joris Karl Huysmans' bekendte uhyggelige Roman *Là-Bas*, denne Studie over den saakaldte Satanisme, der bevæger sig fra det femtende Aarhundrede til det nittende og dvæler længe ved Slottet Tiffauges, i hvis Kældere efter Sagnet Børneligene laa ophobede, medens Gilles de Rais selv dèr skildres som den halvtvanvittige Lystmorder, der før sin Henrettelse omvendte sig paa det Opbyggeligste, saa føler man sig staaende overfor en af disse sjælelige Gaader, der inderligt frastødende kan synes at give En et Indblik i den værste menneskelige Bestialitet, der ikke udelukker Sentimentaliteten.

Gilles de Rais var som alle hans Samtidige et Bytte for Middelalderens Tro og Overtro, over hvilken hele atten Hundrede Aar forinden det antike Grækenland havde løftet sig saa højt. Bestialiteten her har historisk ikke ligget i Gilles' Væsen og Karakter, men i hans Forfølgeres og Bødlers. Hans Liv, hans Død, hans Eftermæle indprenter En højlydt, hvilke Verdensmagter Overtro, Løgn, Skurkagtighed altid har været, og hvorledes de i det lange Løb Aarhundreder igennem kan hævde deres Herredømme i Kraft af den menneskelige Letroenhed og Dumhed.

II

Under hele Jeanne d'Arcs beundringsværdige Felttog fra Undsætningen af Orléans til Kongens Salvning i Reims, og fra Indtoget i Reims til Kampen under Paris' Mure red ved hendes Side en ung Mand af højfornem Slægt, udrustet med glimrende Mod, hvem det Hverv var tilfaldet at vaage over hendes Sikkerhed. Han nedstammede fra en af Frankrigs største Krigshelte, den store Connetable Du Guesclin, der begravedes ved Siden af Frankrigs Konger, og den unge Mand slægtede sin store Frænde paa. Kun 26 Aar gammel, ved Karl VII.s Salvning i Reims, blev *Gilles de Rais* udnævnt til Maréchal af Frankrig og fik Lov til at anbringe Kongehusets Liljer som en Ramme om Vaabenmærket i sit Skjold. Han var født 1404, altsaa otte Aar før Jeanne d'Arc.

Han var alt som Barn bleven forældreløs; men ved sin Bedstefaders Død arvede han umaadeligt Jordegods, og hans Rigdomme forøgedes yderligere ved hans Giftermaal med den rige Arving Cathérine de Thouars.

Han førte et overdaadigt Liv, men ikke noget aandløst, lagde tværtimod en for hin Tidsalder aldeles ualmindelig Kærlighed til Kunst og Videnskab for Dagen. Han havde et stort Bibliotek, samlede med Lidenskab paa skønne med Miniaturer illustrerede Haandskrifter og paa smagfulde Bind. Han smykkede selv med Emailler Bindet paa en Messebog til hans private Kapel. Han var nemlig lige saa from, som han var overdaadig. Hint Kapel var udstyret med fyrstelig Luxus. Der hørte dertil en hel Skole af unge Sangere og et portativt Orgel, som paa hans Rejser blev baaret paa sex af hans Krigeres Skuldre. Han grundede ogsaa fromme Stiftelser. Imidlertid havde han samtidig den i Datiden enestaaende Lidenskab: Teatret. Paa en improviseret Scene stillede han et Hundrede Skuespillere klædte i de pragtfuldeste Dragter til Skue, og efter Forestillingen beværtede han Tilskuerne kongeligt. Mjød og Vin fik de, saa meget de vilde drikke. Hans Gæstfrihed var berømt i hele Loire-Dalen, og ingen Gæst gik fra hans altid aabne Bord uden at faa en Erindringsgave med. Det fortælles, at en Gang, da han besøgte Orléans, havde han med sig et Følge paa to Hundrede Mand, Kavalerer, Tjenere, Pager, Præster, Hofnarre, saa han tog alle Gæstgivergaarde i Byen i Beslag, og i nogle faa Maaneder satte sig i en Udgift af 80,000 Kroner i Guld.

III

Saa rig han var, strakte hans Indtægter ikke til. Ingen beskyldte ham for nogen Udsvævelse; men han levede over Evne, saa han blev nødt til at optage Laan mod Pant i kommende Høst eller i Udbyttet af Saltværker, og snart maatte han afhænde adskillige af sine Ejendomme under deres Værdi, dog i Reglen paa den Betingelse, at han inden sex Aar kunde købe dem tilbage for samme Pris.

Ved Aar 1436 blev hans Familie urolig over hans Ødselhed og fik Kongen til at forbyde ham Salg af sine Godser, Andre Køb af dem. Denne Befaling blev med Trompetstød forkyndt af Herolder i Egnen omkring Orléans og i hele Anjou. Men Hertug Johan V af Bretagne negtede at offentliggøre den. Thi havesyg og hensynsløs som han var, havde han allerede tilkøbt sig adskillige Ejendomme af Gilles og havde til Hensigt dels at umuliggøre Maréchallen at tilbagekøbe dem, dels at sætte sig i Besiddelse af alle de øvrige. For bedre at skjule denne Plan for Gilles udnævnte han ham til Generalløjtnant for Hertugdømmet Bretagne, ɔ: til den anden Mand i Landet efter Hertugen selv.

Næst Hertugen, eller rimeligvis endog mere end han, var den virksomste Personlighed til Gilles' Fordærv Bretagnes Kansler, Biskoppen af Nantes, *Jean de Malestroit.* Ogsaa han havde købt Godser, der tilhørte Gilles, dels ligefrem, dels gennem Straamænd; men til Forskel fra Hertugen nærede denne Biskop et gammelt Had til Gilles de Rais. I 1426 havde Malestroit, som da stod i Englændernes Sold, været Skyld i det Nederlag ved St. Jean-de-Beuvion, under hvilket Gilles, som da kæmpede under Connetablen af Richemont, maatte flygte for Englænderne. Connetablen lod Malestroit fængsle, og han genvandt vanskeligt sin Frihed; men han svor Gilles saavel som Richemont et uforsonligt Had.

IV

I sin stadige Pengeforlegenhed var Gilles som saa mange Samtidige tyet til Alkymien og havde fra Florens indkaldt en Italiener, Francesco Prelati, hvem han forsynede med et rigt udstyret Laboratorium, og som sagde sig i Stand til at frembringe det Kraftmiddel ved Hjælp af hvilket alle Metaller forvandledes til Guld. Alkymi og Trolddom var nærbeslægtede, og Prelati fik Gilles til at tro, at han i sin Tjeneste havde en Djævel ved Navn Barron, der aabenbarede sig, saa tidt Prelati var

alene, men som haardnakket afslog at vise sig for Gilles. En Dag saa dog Gilles, at Prelati havde spredt Guldbarrer rundt om paa Gulvet; kun at det forbødes Gilles at røre ved dem. Da han forsøgte at trænge ind i Værelset, bevæbnet med et Crucifix, der formentlig indeholdt en Splint af det sande Kors, spærrede Prelati ham Vejen, og da han nogle Dage senere opnaaede Adgang, var der af Guldbarrerne kun en Smule Flitterguld tilbage.

En Forskrivning, undertegnet af Gilles med hans Blod, hvori han lovede Barron blind Lydighed til Gengæld for Kundskab, Rigdom og Magt, tilfredsstillede ikke denne fordringsfulde Djævel. Han krævede endnu — for at aabenbare sig for Gilles — at denne skaffede ham Haanden, Hjertet og Øjnene af et Barn. Gilles bragte de nævnte Legemsdele af et Barnelig til Veje i et Glas. Men Djævlen vedblev at være usynlig, og Prelati maatte da begrave de nævnte anatomiske Uhyggeligheder i indviet Jord. Dog, det taabelige Offer, den lettroende Gilles saaledes havde bragt den Onde, blev Midlet til hans Undergang.

Hans Fjender, Johan V og Malestroit, troede ikke mindre fast end han paa Alkymien, og de levede i største Uro for, at han snart vilde være i Stand til at gøre Guld i Overflod og saaledes kunde tilbagekøbe sine Godser.

Det gjaldt om at ruinere ham i Bund og Grund forinden. Men til at ødelægge en saa højtstaaende og højt anset Mand var i hine Tider kun én Magt stærk nok: Kirken (igennem Inquisitionen). Kunde man faa ham anklaget for Kætteri, saa stod han i Processen uden Advokat (den, der hjalp en Kætter, blev strax selv anklaget for Kætteri), og Inquisitionens Domme medførte næsten altid Ejendommens Inddragning.

Den største Vanskelighed ved at ramme ham laa imidlertid i den almindelige Anseelse, han nød. Det gjaldt om først at faa de Følelser, der næredes for ham, til at slaa om, saa han indgød Rædsel og Afsky. Saa kunde man altid derefter anklage ham for den gejstlige Domstol som Kætter.

V

Baroniet Rais laa i Stiftet Nantes og hørte altsaa under Bispen. Malestroit lod i Juli 1440 i Landet omsprede et *Manebrev* (til at angive, hvad man vidste om en Forbrydelse): Gilles var heftigt mistænkt for at have myrdet et stort Antal Børn efter at have ladet sine infame Lidenskaber gaa ud over dem;

han var mistænkt for at have sluttet en gyselig Pagt med Djævelen. Bispen beraabte sig paa Vidnesbyrd, der alle stammede fra den laveste Almue. De syv var fra Kvinder, bosatte i Nantes, der havde mistet deres Børn og nu beskyldte Gilles for at have stjaalet og myrdet dem. I Manebrevet hed det, at disse Kællingers Udsagn styrkedes ved Udtalelser af paalidelige Mænd. Hvem disse var, nævntes ikke; det kunde umuligt være andre end nogle af Gilles's Tjenere, man havde bestukket. I den Stævning, som Malestroit sendte Gilles til at møde for ham 19. September 1440, var klogeligt til de allerede opregnede Forbrydelser føjet »visse Forbrydelser, der smager af Kætteri«. Tilføjelsen var nødvendig, da Sagen ellers ikke hørte under Bispen, og da det ellers ikke var muligt at berøve den Anklagede en Sagførers Bistand.

28. September blev Gilles trods sin Afvisning af Beskyldningen stillet for Vice-Inquisitoren i Nantes, og dermed var han paa Forhaand dømt. Til Trods for at Anklagen lød paa Mord af 140 Smaabørn, var det kun lykkedes i alt at finde ti Kvinder, der klagede over at have mistet deres Børn. Disse skulde være blevne indfangede for Gilles af et Kvindemenneske ved Navn Perrine Martin, som villigt tilstod Alt, men — selvfølgelig — derefter slet ikke blev retsligt forfulgt. Det nyttede intet, at Gilles kort og fyndigt erklærede Anklagerne imod sig for falske. Disse Anklager lød paa, at han og hans Medskyldige havde besudlet, kvalt, sønderstykket og brændt 140 Smaabørn, havde kastet deres Aske for Vinden. Anklagerne forelaa skriftligt formulerede den 13. Oktober, da Forældrene endnu ikke vidste eller kunde vide andet, end at deres Smaabørn var forsvundne. Først 17. Oktober fik man, ved Tortur eller ved Løfter, afpresset Prelati og et Par andre de Vidnesbyrd, i Kraft af hvilke Anklagen fire Dage forinden allerede var formet.

VI

Ved Forhøret 13. Oktober forkastede Gilles med Harme Domstolens Retsgyldighed, haanede Dommerne, udtalte Forbavselse over, at Præsidenten for Bretagnes Parlament kunde tillade Præster at overvælde ham med saa frygtelige Beskyldninger. Men da erklærede Bispen og Inquisitoren i Forening Gilles for sat i Kirkens Ban, og religiøs, som han var, knækkede Excommunicationen ham aldeles. Den bragte ham til

ren Fortvivlelse og til for enhver Pris at søge Genforsoning med Kirken.

15. Oktober — efter de 48 Timers Frist, man havde givet ham — anerkendte han ydmygt de gejstlige Dommeres Myndighed og anraabte dem om at hæve Banlysningen. Han negtede sig skyldig i de ham paaduttede Forbrydelser, ogsaa skyldig i at have bragt Djævlene Offer. Men man holdt sig til det af Prelati tilstaaede, at han havde bragt denne visse Dele af et Barnelig, og lod, som om det var enstydigt med, at han havde ombragt Barnet. Hvad Værd der overhovedet kan tillægges Prelati's Tilstaaelser er indlysende, naar man ser, han tilstaar, at »ti eller tolv Gange har Djævlen Barron aabenbaret sig for ham.«

To andre af Gilles's Tjenere aflægger endnu fælere Vidnesbyrd imod ham, rigtignok saa enslydende, at man tydeligt fornemmer, hvorledes de blot gentager, hvad man har dikteret dem under Torturen. »Gilles plejede at halshugge Børnene, saa at sætte sig paa deres Bug og fryde sig ved at se Livet udslukkes«. — Samme Sætning vender tilbage som Bekendelse af Synderen selv fem Dage efter. Det nyttede nemlig ikke Gilles noget at negte. 21. Oktober blev han ført til Pinebænken. Og ved Synet af Marterredskaberne blev den for sit Mod i Krig vidtberømte Mand saa forfærdet, at han bad om Skaansel endnu én Dag; saa skulde han tale til Alles Tilfredsstillelse. Men man afslog at give ham Opsættelse, han skulde bekende paa Stedet, og han, som havde en hel Trup af unge Pager i sit Slot, en hel Trup af unge Drenge i sit Kapel, af hvilke ingen nogensinde havde beklaget sig i ringeste Maade over ham, tilstod nu Alt, hvad man vilde, Alt, hvad man forestavede ham, Besudling og Mord af 140 navnløse Almuesbørn, skønt Ingen havde set Liget af noget af dem eller en Knokkel, efter at disse Lig skulde være brændte. Saaledes havde i sin Tid de ulykkelige Tempelherrer tilstaaet alle Rædsler, de beskyldtes for, under Tortur.

Gilles udbad sig blot Kirkens Syndsforladelse og den Gunst at blive begravet i Carmeliterkirken i Nantes, hvor Bretagnes Hertuger og berømte Personligheder stedtes til Hvile. Dagen efter Dommen, den 26. Oktober 1440, lod man ham da bestige et Baal, hvorpaa der var rejst en Galge. Man lagde ham Strikken om Halsen samtidig med, at man tændte Baalet, saa da Ilden naaede hans Legeme, var han allerede død.

Hertugen af Bretagne inddrog hans Godser.

VII

Det ser ud som om Karl VII var vel bekendt med Gilles de Rais's Uskyldighed, og som om Frankrigs høje Adel ikke heller nærede nogen Tvivl om den. Gilles's Datter Marie ægtede Prégent de Coétivy, Frankrigs Admiral, og efter hans Død André de Laval, Admiral og Maréchal af Frankrig. Familien nedlagde straks Indsigelse mod Dommens Gyldighed, og der findes alt fra 1442 to kongelige Breve derom. I det første hedder det, at Gilles de Rais ved sin Fængsling havde indanket sin Sag for Kongen og Parlamentet, men der var ikke blevet taget Hensyn dertil; han var bleven dømt til Døden »utilbørligt og uden Grund«. Kongen meddeler derfor Hertug Frants den Første, Sønnen af den 1441 døde Johan V., at Dommen nu appelleres. Det andet kongelige Brev er rettet til Parlamentets Formand og Raadsherrer, opfordrer dem til en Undersøgelse af Aarsagerne til Gilles de Rais's Domfældelse, »da man har ombragt den salig Gilles, skønt han var uskyldig, og da flere Ulovligheder har fundet Sted«. Men der skete Ingenting.

Det er først i vore Dage, at disse Breve er blevne fundne af Marchegay. Dog den, der tidligst og med overbevisende Kraft har godtgjort den Mands Uskyldighed, der nu i snart 500 Aar har været betragtet som Lystmordets Incarnation, det er Historikeren *Salomon Reinach* i fjerde Bind af Værket *Cultes, Mythes et Religions*.

I næsten 500 Aar har Gilles de Rais staaet for Menneskehedens Erindring som et Uhyre af den mest bestialske Sanselyst og Blodtørst. Han synes at have givet Anledning til Sagnet om Rolf Blaaskæg; han er af Poeter og Romanforfattere blevet fremstillet som en næsten fantastisk Misdæder, afskyeligere end de Trolde, der i Eventyrerne slagter og æder Smaabørn. Og saa var han dog kun en stort anlagt, heltemodig Mand, taprere, finere dannet og mere ødsel end sine Samtidige, Jeanne d'Arc's trofaste Vaabenfælle og Beskytter, der fik hendes Skæbne, overtroisk og uskyldig som hun.

HENRIK VIII OG ANNE BOLEYN

(1914)

I

Henrik VIII havde 1509, atten Aar gammel, efter sin Fader Henrik VII's Død, besteget Englands Trone.

England var da et lille Rige paa en fire Millioner Indvaanere, hvoraf Flertallet ernærede sig møjsomt ved Agerdyrkning og Faareavl. London var ikke mere end halvt saa stort som Datidens Milano. Byens Handel stod tilbage for Hansestædernes, for Antwerpens og Venedigs. I selve London dominerede Hanseaterne. De tyske Købmænd, der var bosatte i Steelyard og havde deres Skibe paa Themsen, var mægtige nok til demonstrativt at kunne gribe ind i rent nationale Anliggender. De kunde (som i 1533) haane en engelsk Dronning, hvis Kroning de misbilligede, og den brutale Henrik VIII, hvem Haanen tilmed ramte personligt, vovede aldeles ikke at straffe dem derfor.

Kong Henrik VII, der søgte Støtte i et Forbund med Spanien, havde giftet sin unge Søn Arthur endnu som Dreng med Prinsesse Katharina af Aragonien. Da Arthur døde 1502, forlovede Kongen, der som ivrig og gerrig Finansmand ikke vilde tilbagelevere den store Medgift, Enken med sin Søn Henrik, da kun 11 Aar gammel. Straks efter Tronbestigelsen ægtede da Henrik VIII den halvsjette Aar ældre Katharina, der i Mellemtiden havde fundet Trøst i en lidenskabelig Kærlighed til sin unge spanske Skriftefader, Franciscanermunken, Diego Fernandez, som trods hendes Graad og Bønner langt om længe blev fjernet fra Hoffet. To spanske Ambassadører, Don Gutiere de Fuensalida og Don Luis Gomez er enige om, at hendes Intimitet med Skriftefaderen var skandaløs. Hendes Fader, Ferdinand, mente det ogsaa. Hun sendte 1509 sin Fader Bud for at bønfalde ham gøre Alt, hvad han formaaede, for at Pater Diego Fernandez maatte blive hos hende. Men Faderen havde af Sendebudet erfaret saa meget, at han svarede med

en ligefrem Usandhed: hans Datter havde anraabt ham om at faa en anden Skriftefader. — Han frygtede, at der ellers slet ikke blev noget af Ægteskabet med Henrik.

Katharina af Aragonien var en lidenskabelig, ikke nogen forfængelig, Kvinde. Naar hun holdt paa sin Værdighed, var det, fordi hun opfattede det som Pligt. Hun var en from, kirketroende Spanierinde, sneversindet og voldsom, men ikke ond: hun viste tilsidst Medlidenhed med Wolsey, hvem hun dog ansaa for skyldig i al hendes Kval. Hun var paa én Gang uselvstændig og stædig. Uselvstændig, forsaavidt hun altid stolede paa andre, sin Fader, sin Skriftefader, sin Neveu Carl V, og hans Gesandter. Stædig, fordi hun var ude af Stand til at forstaa nogetsomhelst sammensat Tilfælde, aldrig kunde se stort paa noget og var uden sund og sikker Dømmekraft. I sin Stædighed vilde hun naturligvis ikke indrømme, at der kirkeligt set var noget tvivlsomt ved hendes Ægteskab.

Hun smigrede aldrig Henrik, der var tilfals for Smiger; hun forsøgte at holde ham fast med et Jerngreb. Men efter Brylluppet elskede hun ham med en trofast, noget byrdefuld Kærlighed. Henrik paa sin Side havde indgaaet Ægteskabet, som fyrstelige (og andre) Ægteskaber da i Reglen blev indgaaede, efter andres Vilje, desuden af politiske Aarsager. Katharina var Datter af Ferdinand af Aragonien og Isabella af Kastilien, altsaa, som berørt, Tante til den senere Karl V. Ægteskabet forblev længe uforstyrret, skønt Henrik førte det frieste Liv i Sværm og Svir, stadigt skiftede Favoritinder, og med en af dem, Elisabeth Blount, fik en Søn, der opdroges af Faderen som Hertug af Richmond.

Henrik allierede sig 1512 med Kejser Maximilian I imod Ludvig XII af Frankrig, sejrede ved Guinegate, men sluttede allerede i 1513 Fred med Frankrig og gav Ludvig XII, der da var 52 Aar gammel og havde to Ægteskaber bag sig, sin unge Søster Mary til tredje Hustru for at styrke Freden.

Da Mary Tudor 1514 drog til Frankrig, havde hun blandt sine Hofdamer med sig en ung fornem Pige, Barn endnu, Anne Boleyn, sandsynligvis født 1502. Ludvig XII døde allerede 1515 og fulgtes paa Tronen af Frants I. Men da den unge Dronning ved sin Gemals Død vendte tilbage til England (hvor hun snart — mod hendes kongelige Broders Ønske — ægtede Hertugen af Suffolk), forblev hendes endnu meget yngre Hofdame ved det franske Hof, yndet af Dronning Claude og af Kongens højtbegavede Søster, Marguerite af Angoulème,

Hertuginde af Alençon. Her blev hun franskdannet og lærte Frankrigs ypperste Mænd og frie Sæder at kende.

Englands Forhold til Frankrig syntes at skulle forblive godt, især efter at Henrik og Frants den Første havde bekræftet deres gode Forstaaelse imod Kejser Karl ved Mødet paa *Camp du drap d'or* i 1520. Men da Henriks ledende Raadgiver, Cardinal Wolsey, haabede ved Hjælp af Kejseren at kunne blive løftet op paa Pavestolen, indgik England ved et pludseligt Omslag Forbund med Kejseren imod Frankrig. Da Bruddet mellem England og Frankrig laa i Luften, maatte Anne Boleyn i Januar 1522 efter otte Aars Ophold paa fransk Grund vende tilbage til sit Fødeland. Uden at være i streng Forstand skøn havde hun en smuk Vækst, en ypperlig Holdning, klar Hud, to store sorte Øjne, et ualmindelig rigt brunt Haar, et blandt engelske unge Damer sjælden slagfærdigt Vid og ualmindeligt Kundskabsforraad. Der var Stil over hendes Væsen. Hun havde en lille Legemsfejl, en Dobbeltnegl paa en Finger, hvilken Lyde ikke blot var hendes Misunderinder velkommen, men i deres Mund stadigt blev til, at hun havde en Finger for meget; hun benævnedes af velvillige Sjæle kun »Tøjten med de sex Fingre«, skønt der var intet hun lignede mindre end en Tøjte, og skønt hendes Hænder var velskabte og fine.

Straks efter at hun, 19 Aar gammel, var vendt hjem, blev hendes yngre Søster, Mary Boleyn, gift med en af Kongens Kammerherrer, William Carey, og kom saaledes til at bebo de kongelige Paladser, saa tidt hendes Mand havde Tjeneste. Kongen kastede sine Øjne paa den unge Mary. Hun var karaktersvag og gav hurtigt efter; det var desuden uhørt, at nogen gjorde Modstand mod Kongens Attraa eller Vilje. Hun var en blid, sanselig Skabning og ganske mod Sæd og Skik aldeles uegennyttig. Hun forlangte intet af Kongen for sig selv. Det var hendes Fader, Thomas Boleyn, der havesyg og krybende udnyttede Situationen. Han synes først at have overladt Kongen sin Hustru, derefter at have draget al Fordel af Kongens Forhold til hans to Døtre. Han blev strax 1522 udnævnt til Skatmester for det kongelige Hus, Senechal og Jægermester i Tunbridge, Amtmand i Brasted, Intendant i Penshurst. Han blev Forstander for Parkerne i Thundersley og i Westwood (1523), Senechal for Swaffham (1524), Pair af England med Titlen Vicomte af Rochford (1525).

Kongen blev efter sin Vane hurtigt ked af sin imødekommende Elskerinde og fjernede hende efter kort Tids Forløb fra Hoffet. Ikke længe efter afløste Søsteren Anne den For-

smaaede i den kongelige Yndest. Hun var imidlertid af et saare forskelligt Stof, lige saa stolt, som Mary blød, lige saa klog, som Mary letsindig, og hun havde lært af Søsterens Skæbne. Hun var ikke af dem, der lod sig daare ved Talemaader for at kastes til Side. Hun behandlede Kongen, som mer end 200 Aar senere Madame de la Tournelle behandlede Ludvig XV, der havde afskediget hendes Søster, Madame de Mailly. Mindst syv Aar igennem afviste hun alle Kongens Tilnærmelser.

Dog endnu før hun havde havt nogen Lejlighed til at hyldes af Kongen eller til at afvise ham, var en med hende jævnaldrende ung Mand af Englands højeste Adel bleven forelsket i hende, havde bejlet til hende og havde, saavidt det nu kan skønnes, vundet hendes Hjerte. I alt Fald nærede hun et heftigt Ønske om at turde give ham sin Haand. Hans Navn var Henry Percy, ældste Søn af Greven af Northumberland; han nedstammede i lige Linje fra den store Henry Percy, Hotspur kaldet, Shakespeares Helt; denne var hans Oldefaders Bedstefader. Han lignede ham dog ikke stort undtagen i Haardnakkethed og Vaabenfærdighed. Han var opdraget med Latin og Teologi, var lidenskabelig og følsom, og hvad der boede i ham af ung Lidenskabelighed kom til Udbrud, da han fik den hjemvendte Anne Boleyn at se. De to unge forlovede sig i Haab om Jarl Henry den Pragtelskendes Minde. Dette skulde ikke synes svært at opnaa. Vel var Northumberlands Grevekrone en statelig Ting, men Jarl Henry havde forødt al Familiens Rigdom, og Anne Boleyn var af god Familie og vel sét ved Hoffet.

Dog, Forældrene havde allerede, da Henry var et Barn paa tretten Aar, forlovet ham med Mary Talbot, Datteren af Jarlen af Shrewsbury, og Faderen var i ingen Henseende til Sinds at bryde sit Ord og lade det unge Menneske raade, hvor heftigt Sønnen end afskyede sin Barnebrud og senere paatvungne Hustru. Fra Faderen kom Forbudet mod det ønskede Giftermaal dog først i anden Linje. Henry Percy var Kavaler hos den da endnu almægtige Kardinal Wolsey, Kongens Førsteminister. Og Kardinal Wolsey forbød i de strengeste Udtryk den unge Percy at ægte »den tossede Tøs«, vilde ikke taale ringeste Modsigelse, sendte Bud efter Faderen, der i Vidners Overværelse ydmygede og haanede sin Søn. Forgæves udbrød den unge Mand i det skæbnesvangre Ord, der senere søgtes udnyttet mod Anne Boleyn, at han i denne Sag »var gaaet for vidt til at kunne træde tilbage«. Dette Ord søgtes nemlig

ti Aar derefter fortolket, dels som havde han staaet Anne Boleyn nærmere end sømmeligt var, dels som havde der været indgaaet Trolovelse *(Præcontract)* mellem dem. I saa Fald vilde Kongen kunne faa sit Ægteskab med Anne erklæret ugyldigt. Men Percy aflagde højtidelig Ed paa, at ingen saadan Præcontract havde existeret.

Endnu før Cardinalen og Jarlen af Northumberland havde blandet sig i Sagen, havde forøvrigt Dronning Katharina, hvis *maid of honour* Anne nu var bleven, med Heftighed og Haan givet sin knælende Hofdame Afslag paa hendes indstændige og lidenskabelige Bøn om Dronningens Beskyttelse for hendes Giftermaalsplan. Dronningen afskyede som streng og grim Spanierinde den smukke unge Pige, hendes fri Opdragelse og personlige Selvstændighed: Anne havde at lade den unge Percy gifte sig med den, hans Forældre havde valgt til ham. Det lod nok til, at Anne havde holdt hemmelige Møder med ham, siden hun saaledes havde kunnet ophidse ham mod den faderlige Myndighed. — Anne Boleyn vandt ved sine Taarer og ved den Anraabelse, hun havde aftvunget sit eget hovmodige Sind, kun Dronningens udtalte Unaade.

At Katharina paa dette Tidspunkt endnu ikke havde fjerneste Anelse om, at Anne behagede eller snart vilde behage hendes Herre og Konge, som endnu aldrig nogen Kvinde havde behaget ham, det fremgaar tydeligt nok af denne Dronningens Holdning, som hun skulde komme til bittert at fortryde.

Har Cardinalen, da han med saadan Heftighed stillede sig i Vejen for den unge Percy's Planer, villet andet end knække ung Egenvilje, har han anet sin Herres spirende Lidenskab for Anne Boleyn og villet indsmigre sig som imødekommende Ruffer? Meget kunde tale derfor.

Dertil vilde imidlertid udkræves, at Kongen havde gjort Tilnærmelsesforsøg overfor Anne Boleyn adskilligt tidligere, end saadanne vides at have fundet Sted. Anne har da gjort Modstand ti Aar. I Fald imidlertid Cardinalen ved denne Lejlighed virkelig har villet gaa sin Herres Ærinde, saa gælder det om ham som om Dronningen, at han ingen Anelse har havt om den Styrke, Kongens Lidenskab efterhaanden vilde vinde, og om de Følger, denne Lidenskab vilde faa. Afskyet var Cardinalen alt forud af Dronningen, som med god Grund i ham saa en Fjende. Nu blev han tilmed grundigt hadet af Anne Boleyn. Men han, som var vant til at se Kongens Attraa slukt, saa snart den var stillet, uden nogen som helst Følge for Land og Rige, endsige for Kirke og Stat, kom nu

til at opleve, at Kongen rettede de mest overraskende Krav til ham: han skulde faa Paven til at erklære Ægteskabet med Katharina ugyldigt, fordi den romerske Kirke forbød Giftermaal med Ens Broders Enke. Henrik paastod, ikke at have Ro for de Samvittighedsnag, dette Forhold voldte ham. At Paven i sin Tid havde givet udtrykkelig Fritagelse fra Forbudet, vilde Kongen ikke høre Tale om. Desuden stillede snart samme Konge det Krav til Cardinalen, at han skulde udvirke Pavens Tilladelse for Kongen til at gifte sig med »en Kvinde, til hvem han stod i forbudent Slægtskabsforhold«. Det gik paa, at Hans Naade havde staaet i Forhold til Mary Boleyn, før han efterstræbte Anne.

Da Cardinalen imidlertid stadigt indbildte sig, at Kongens Passion vilde slukkes, og derfor roligt arbejdede paa at faa ham gift med Kong Frants den Førstes Søster, var han ikke altfor ivrig efter at udrette det ham paalagte, desuden umulige, Hverv, og Følgen var da for det Første hans Fald og Ruin, for det andet Kirkens Sprængning i England, Bruddet med Pavemagten, som Henrik selv for faa Aar siden i en Bog havde forsvaret mod Kætteren Luther, og Henriks egenmægtige Overtagelse af Stillingen som den engelske Kirkes Hoved.

Pascal skriver, at Verden vilde set anderledes ud, i Fald Kleopatras Næse havde været en Smule længere eller kortere. Det katolske Englands Løsrivelse fra Paven gennemførtes, fordi en Konge, der mer end Gilles de Rais minder om Rolf Blaaskæg, ikke uden Giftermaal kunde komme i Besiddelse af en velvoxen ung Kvinde, han ubetinget vilde omfavne, og fordi han ikke opnaaede Pavens Samtykke til Giftermaalet. Havde Anne Boleyns Næse været en Smule for lang eller for kort, var England endnu længe forblevet katolsk.

Nu sattes Himmel og Jord i Skælven, for at Henrik kunde blive gift med den Kvinde, han et halvt Aar efter Brylluppet var led og ked af, og mod hvem han tre Aar efter Brylluppet lod ophobe saa mange ud af Luften grebne Løgne og Bagvaskelser, at han kunde lade hende som skyldig i Udsvævelser med fem Mænd paa én Gang, ja som skyldig i Blodskam med sin Broder, henrette i Tower, uden at der var Skygge af Bevis for hendes Brøde, og uden at en eneste af hendes Fjender eller hendes Dommere et Øjeblik troede paa hendes Skyld.

Kort efter Henry Percy var en anden Personlighed traadt ind i Anne Boleyns Levned, som synes at have gjort et stærkt Indtryk paa hende, og som vistnok uden Sammenligning var den kunstnerisk mest evnerige Personlighed, hun har kendt.

Hendes Broders Anlæg havde forberedt hende paa at forstaa ham. Det var Digteren Sir Thomas Wyatt, jævnaldrende med hende selv, en smuk og statelig Mand. Han var ikke blot den første Englænder, der, i Italienernes Spor, med Bevidsthed søgte at forfine engelsk Digtning, men den første fornemme Herre, der gjorde en større Indsats i sit Lands Poesi. Han hørte som George Boleyn til den Klasse, for hvilken Castiglione og Bembo havde skrevet, Tidsalderens Aristokrater. Han fik sin historiske Betydning ved at indføre Sonetten i engelsk Poesi.

Det blev almindelig troet og er nu en neppe betvivlet Overlevering, at han blev fuldstændigt intim med Anne Boleyn, hvem Traditionen gør til hans nære Slægtning, hans Kusine, skønt hans Moder i Virkeligheden ikke var nogen Howard. Man har ment, at mange af Wyatts Elskovsdigte var rettede til hende.

De Samtidige var overbeviste om, at Wyatt, da Kongen vilde ægte Anne Boleyn, havde fraraadet ham Ægteskabet, idet han meddelte sin Herre, hvor nær de to havde staaet hinanden. Denne Handlemaade stemmer daarligt med det Skær af Ridderlighed, der af Overleveringen er lagt om Wyatts Skikkelse. Men desværre, det er kun altfor sandsynligt, at Wyatt for at sikre sig selv uden Hensyn til den Skade, han voldte Anne Boleyn, har røbet Kongen noget, uvist hvad, som det var hans Ridderpligt at fortie. Egenkærlighed var i hine Dage yderligt ublufærdig, og Raaheden i Tænkemaade saa stor som i Væsen og Færd. Da Kong Henrik og Kong Frants for første Gang saas paa *Camp du drap d'or*, hilste de paa hinanden ved at tage Livtag. Henrik greb Frants om Livet og vilde kaste ham; men Frants, der var øvet i Brydning, spændte Ben for Kongen af England og væltede ham omkuld. Saadan hilser nutildags neppe to Chauffører paa hinanden. Og paa tilsvarende Maade i det Aandelige. Lavheder, som jævne Folk nutildags vilde skjule, ansaas den Gang naturlige hos fornemme Folk. Umiddelbart før Anne Boleyns og hendes Broder, Lord Rochfords skændige Henrettelse har hendes Fader kun den ene Tanke at frelse sig selv og bevare sine Embeder ved at fordømme dem og lovprise Kongen. Statssekretæren, Cromwell, der leder den hele forbryderske Retssag, var fra først af Annes Kreatur og blev hendes Bøddel — hvad der da heller ikke gjorde ringeste Skaar i Wyatt's inderlige Venskabsforhold til ham.

Hvorom Alting er, Wyatt var under Annes Proces den eneste

af hendes Venner, som forblev uanklaget og uanfægtet, og han beholdt alle sine Levedage Kongens Yndest ubeskaaret.

Annes Broder, George Boleyn, der en Tid lang havde en endnu højere Stjerne end Wyatt hos Kongen, havde en mere tragisk Skæbne. Han giftede sig med Jane Parker, et fornemt Kvindemenneske uden nogen moralsk Sans, for at opnaa den store Medgift, hans gridske Fader krævede for ham, en Medgift, som Brudens Fader ikke var i Stand til at udrede helt, hvorfor Kongen under Indflydelse af Brudgommens yngre eller ældre Søster fuldstændiggjorde Summen. Jane Parker brød sig ikke det ringeste om sin Mand, ligesom han ikke tog ringeste Hensyn til hende.

Han havde fra Fjortenaarsalderen været medvirkende i de Maskerader, som Henrik VIII stadig afholdt, fordi de afgav det bedste Dække for hans Udsvævelser, og George Boleyn satte som Yngling sin eneste Ære i at forføre saa mange Piger, Koner og Enker som overkommeligt. Han gjorde sig ligesom Faderen sin Søsters Yndest indbringende. Mens Mary raadede, fik han alt i 1522 Arveret til alle Faderens indbringende Poster. To Aar senere fik han Slottet Grymston. Da Anne beherskede Kongen, blev hans først Overmundskænk, hvormed fulgte Retten til at logeres og underholdes i de kongelige Residenspalæer, saa blev han Overstaldmester, saa Overjægermester, fik indbringende Sinecurer som Bevarer af Paladset Beaulieu og af Slottet Newhall, blev Bevarer af Lysthaverne og Frugthaverne i Newhall, Opsynsmand over Fasangaarden sammesteds, Bevarer af Klædekamrene i Palæerne Beaulieu, Newhall, Derham, Walkefare Hall og Powers med en vis daglig Indtægt for enhver af disse Stillinger og med Ret til at bortforpagte de nævnte Lensgodser i sin Levetid. Han blev udnævnt og udrustet til Ridder, blev endelig udnævnt til Lord (Viscount) Rochford og blev som saadan Medlem af Overhuset, paa samme Tid som hans Fader fik Værdigheden Greve af Wiltshire og Ormond.

Det var ikke ved sine bedste Egenskaber, han opnaaede alt dette. Han udviklede sig i Henrik VIII's Tjeneste under dennes Forsøg paa at faa sit Ægteskab med Dronning Katharina opløst til en smidig Diplomat, der trods sin Uvidenhed i teologiske Æmner gjorde Fyldest under de ikke mindre end fem Ambassader, der af Kongen betroedes ham ved Frants den Førstes Hof. Han skrev gode Vers, saa han endnu 400 Aar efter sin Død er bleven nævnt sammen med fremragende Digtere som Wyatt og Surrey, og han var en tapper Mand, som han viste det ikke blot ved Dystløb, men paa Skafottet i sin Dødsstund.

II

Anne Boleyn var visselig ikke nogen Schillersk Heltinde, saa lidt som Mary Stewart var det, trods Schillers Forsøg paa at forme hende om. Men ifald hendes Væsen og Færd blev angrebet for en upartisk Domstol, vilde det ikke være altfor vanskeligt at føre hendes Sag.

Anne Boleyns mangeaarige, haardnakkede Modstand mod Kong Henriks Bejlen, der jo, bedømt efter Vedtægt, burde regnes hende til Gode, har vakt Historikernes Uvilje imod hende. Snart anser de det for givet, at hun i Stilhed var Digteren Thomas Wyatt's Elskerinde, snart gør de gældende, at hun blot af Forsigtighed holdt sig tilbage, da hun havde set, hvorledes Henrik havde affærdiget Elisabeth Blount, skønt denne havde skænket ham en Søn, og hvorledes hendes egen Søster Mary hver Dag sank dybere i Glemsel. De der digterisk har behandlet hende, har i hende blot set en haardhændet, grovt anlagt Kokette og fundet Datteren Elisabeths Væsen forudformet i hendes.

Den Slutningsfølge synes dog lidet slaaende: Da denne Kvinde af Lidenskab (i officiel Stil: af Sanselighed) har hengivet sig til sin Tids ypperste Digter, saa kan hendes Afslag til Kongen ikke være givet af Dyd og kan ikke gøre hende nogen Ære. Dernæst synes Intet mig mere usikkert, end selve Forbindelsen mellem Anne og Thomas Wyatt. Naar man véd, hvorledes der opdigtes og lyves i Byer som ved Hoffer; naar man véd, at overalt hvor man selv kender Forholdene, forbavses man over den Løgn og det Yrøvl, der gaar i Svang, saa er Rygter blandt de Samtidige just ikke af overbevisende Kraft. Kongen skulde have skaanet den eneste Mand, mod hvem han havde Anledning til Skinsyge, og det mens han lod én Mand hænge og fire Mænd halshugge, hvis Uskyld laa soleklar for Dagen — det klinger besynderligt.

Men sæt, at Anne har elsket Wyatt — Brøden var ikke stor. Eller skal Brøden bestaa i, at hun opgav ham for Kongen? Dels var Wyatt længst gift, da Anne lærte ham at kende, dels var han paa lange Rejser i Italien, bestræbte sig ingenlunde for at blive i hendes Nærhed, var saa at sige aldrig sammen med hende, stadig sysselsat med den Tanke at bevare Kongens Naade, efter Annes Giftermaal som før det, efter Annes Henrettelse som før den.

Det gaar ikke an at betragte en Forelskelse i Kongen fra Annes Side som udelukket. Henrik var i hine Aar endnu ikke

det Kødbjerg, han snart derefter udviklede sig til. Han var endnu ikke ødelagt af stadigt Drikkeri og uafbrudte Udsvævelser, om end Anne's Abort, som Katharinas tre eller fire Aborter, tyder paa, at Kongen var en syg Mand. Han var efter Datidens Forestilling en smuk, kraftig Herre. Hans brunrøde Skæg var en Flamme, medens hans Haar allerede da var blevet tyndt. Han var ung, kun trediveaarig, da Anne, tyveaarig, kom fra Frankrig; han var ypperlig opdraget, havde Kundskaber og godt Hoved, han havde endnu ikke begaaet nogen Grusomhed; Buckinghams Henrettelse var den eneste Begivenhed, som kunde vække Uro med Hensyn til hans Temperament. Han var en god Poet, skrev smaa ømme og anakreontiske Digte, som man sang ved Luthen. Og der stod en Glans af Englands enevældige Monark, som blændede. Han var et højere Væsen; man knælede for ham; ethvert Ønske, han udtalte, var en Befaling; ethvert Ord, der henvendtes til ham, var Smiger; enhver Kvinde, til hvem han kastede Tørklædet, svimlede og fulgte denne Skikkelse, hvis Dragter var juvelstraalende Fantasier af guldbroderet Silke og Fløjl. Han var først lutter Attraa, stormende, brølende Attraa, der aldrig havde mødt Modstand, saa lutter Overlegenhed, uigennemtrængelig Skjulthed, tvetvunget Falskhed, uberegnelig Lunefuldhed, der i Dag kastede i Pølen hvem han havde omfavnet i Forgaars og sat i Højsædet i Gaar. Nu løb han for første Gang i sit Liv, med dyre Eder om aldrig at have elsket før, Storm mod en Kvinde, der i Stedet for at overgive sig, trak sig tilbage med Holdning og Anstand.

Anne var for stolt til at ville kastes til Side og haanes som afskediget Frille. Hun var for klog til ikke at gennemskue denne i Skikkelse af en Zeus optrædende Tyr, denne i Skikkelse af en Tyr optrædende overmægtige Zeus. Hun vilde ikke Dagen efter maatte slippe det Herredømme, hun ved sit ejendommelige Ydre og sin fine fremmede Dannelse havde vundet over ham. Hun spillede højt Spil. Intet syntes rimeligere, end at Kongens Attraa vilde afløses af Vrede og Vreden af Ligegyldighed, naar han saa sig for Alvor afvist. Alle ventede det. Og Kongen trøstede sig efter sin Vane med talrige andre Kvinder i Ventetiden. Men Anne slap ikke den Linje, hun fulgte. Hun havde Menneskekundskab nok til at se, Henrik var ikke af de finere Mænd, hvem Besiddelsen fængsler, men af de grovere, for hvem med den opnaaede Besiddelse Alt er forbi. Og hun havde det beundringsværdige Mod og den forbavsende Fasthed, i syv, maaske ti, Aar at

afvise Kongen, trodse Kongen, uafbrudt ophidse og hjemsende Kongen, indtil hans Lidenskab var hvidglødende, og han ikke kunde undvære hendes Nærhed en Dag.

Naturligvis var hendes Forfængelighed smigret derved; naturligvis nød hun de andre Hofdamers vilde Misundelse; naturligvis følte hun Triumf overfor Dronningen, der saa tidt og dybt havde ydmyget hende. Men det røber ringe Menneskekundskab, deraf at drage Slutning om hendes Ikke-Kærlighed til Kongen. Der skal finere Vægt end en Guldvægt til at veje, hvor stort et Lod den smigrede Forfængelighed ved at være udmærket har i al Kærlighed.

Der udkrævedes et sikkert Selvherredømme til aldrig at tabe Hovedet, naar Kongen ved Hoffester atter og atter bød Anne op til Dans, og naar Kongen ved Hoffets Jagter stadigt red ved hendes Side, undertiden red, saa Følget tabte dem begge af Syne. Der skulde dristig Selvfølelse til at sende Kongen hans Smaabilletter uaabnede tilbage og med dem hans Gaver baade af møntet Guld og af skønne Ædelstene.

Hun vidste vel, at hun, som nu var over tredive Aar gammel, udsatte sig for, at Henrik søgte og fandt et friskere Ansigt og en Haand, der villigere aabnede og lukkede sig. Der kom da ogsaa det Tidspunkt, da hun følte Henriks Utaalmodighed som en stadig Lidelse, og da hun fornam, at hendes Vid til at holde ham i Afstand var udtømt. Men samtidigt saa hun som i et Drømmesyn Kronen, det romantiske Sindbilled paa den Sejr, det neppe forekom muligt at vinde. Kongen var gift og gift med Kejserens nære Slægtning. Saa tidt Paven var blevet anraabt om at erklære dette nu attenaarige Ægteskab for ugyldigt, var han sprunget fra, og nu efter Roms Erobring kunde han som Kejserens Fange i San Angelo jo allermindst sætte sig op imod denne. Det Hele var desuden Vanvid: Kongen forlangte Skilsmisse fra én Kvinde, fordi han stod i forbudent Slægtsskabsforhold til hende, og han krævede i samme Aandedræt Ret til at ægte en anden Kvinde, til hvem han stod i lignende forbudent Slægtskabsforhold. Alligevel vinkede Kronen, virkede magisk paa hendes Sind.

Kongen var nu naaet til at afsky sin Dronnings svære Skikkelse, til at væmmes ved Haarene paa Modermærkerne i hendes Ansigt, mens han forfulgte Annes slanke Skønhed med sin stadigt utilfredsstillede Attraa. Maaske vilde han tilsidst frigøre sig for selve Pavens Overherredømme, i Fald alene det stod hans Lidenskab i Vejen. Saa var der et Haab om Englands Krone. Men hvilken Verden af Vanskeligheder maatte

ikke først overvindes, og hvilket Had vilde ikke rejse sig, naar de vel var overvundne!

Hovedvægten burde under alle Forhandlinger med Paven lægges paa Nødvendigheden af at skaffe England en mandlig Tronarving. Endnu havde aldrig nogen Kvinde regeret England, og Katharina havde kun Datteren Mary. Man maatte frygte, at Riget, naar en Kvinde skulde bestige Tronen, vilde blive sønderslidt af mandlige Tronkrævere.

Da Wolsey ikke formaaede at udrette noget, fik Anne ham styrtet. Han faldt saa meget des lettere i Unaade, som Henrik var træt af sin hovmodige og herskesyge Førsteministers mangeaarige Formynderskab.

Anne steg og blev fra Lady Anne Rochford til *Marchioness of Pembroke*. Men Marquise-Kronen var ikke den, hendes Hu stod til. Og hendes Tilbeders Sværmen gennem London i Forklædninger og Maskeradedragter, hans Sviren med Byens løseste Kvindfolk under vidløs Drukkenskab skræmmede hende med mørke Anelser. Samtidig steg hans Vrede mod hende stundom til Raseri; han overøste hende med vilde Bebrejdelser.

Hun maatte da udspille sit sidste Kort, sig selv. Hun gav endelig efter, fordi længere Modstand var umulig.

Og i den første Stund tog det sig ud, som om netop dette sidste Træk skulde fremme og sikre hendes Lykke. Henrik havde neppe favnet hende, før Favntaget havde Følger. Brylluppet fejredes Januar 1533. Anne sejlede i festligt Optog op ad Themsen i Dronning Katharinas egen Baad, paa hvilken den kejserlige Ørn var bleven afløst af hendes uanselige Vaaben. Londons store Købmænd stod i Purpurfløjl omkring Tower, hvor Kroningen fandt Sted med det af Anne opgivne Valgsprog: Den lykkeligste blandt Kvinder! *(La plus heureuse)* broderet paa deres Ærmer.

Hun selv var klædt i Hvidt med Hermelinsbort foroven og højrødt Fløjl forneden, i en Silkedragt, der var stiv af Juveler.

Maalet var naaet.

Men Menigmand paa hendes Vej fra og til Tower beholdt mest Huerne paa. Og Hanseaterne haanede hende ved at anbringe Katharinas Vaaben paa den Æreport, de rejste. Og ude i Landet var der neppe Nogen, der ikke betragtede Katharina som Englands eneste Dronning, den samme, der nu havde været Dronning i tyve Aar.

Snart fik Anne ogsaa Vished for, at hendes Magt over Kongen ikke længer beroede paa den personlige Tiltrækning, hun udøvede — hendes Tilstand udelukkede den, hun var bleg og

huløjet — men udelukkende paa, at hun skulde blive Moder til Englands fremtidige Konge. Paa dette Punkt alene laa hendes Styrke. Og jo nærmere Tidspunktet kom, des mere feberagtig blev hendes Ophidselse.

Saa nedkom hun otte Maaneder efter Brylluppet (7. September 1533) med *Elisabeth*. Da hun efter Fødslen krævede at se Prinsen, og Lægen svarede: »Gud har sendt Deres Naade en Prinsesse«, lukkede hun Øjnene ramt af et Tordenbudskab. Et Hav af Elendighed strømmede ind over hende.

Mens hun laa i Barselseng, havde Kongen knyttet Forbindelser med flere af Hoffets Damer, Forbindelser, han ved enhver Lejlighed stillede til Skue. Anne følte det: hans tidligere Lidenskab for hende var længst tilfredsstillet; hendes Legeme var ikke mer noget Hemmelighedsfuldt for ham. Men al den Møje og Besvær, han havde udstaaet for at komme i Besiddelse af hende, harmede ham inderligt nu.

Da hun rejste sig fra sit Leje, forskønnet, smukkere end nogensinde, nærmede Kongen sig igen for en Stund. Men Anne saa nu paa ham med andre Øjne end før, saa de røde Kød-Riller paa hans Hals og Nakke, den svulmende Bug, saa de smaa Øjne, lumske og liderlige, forsvinde under Panden, følte den pestagtige Vindunst af hans Aande og maatte dog tvinge sine genstridige Arme om hans svære Hals, tvinge sine kolde Læber til at kysse hans, underkaste sig, hvad Kongen kaldte sin Kærlighed. Dette var Prisen for at holde ham fast endnu en Stund. Hvad der en Gang havde været Glæde, var blevet en modbydelig Nødvendighed.

Og saa overrumplede hun ham med hendes Hofdame Jane Seymour paa sit brede Skød. Hvilken Nemesis! Da hun selv havde været Katharinas *maid of honour*, havde Henrik foretrukket hende for Dronningen. Nu var hun bleven Dronning, og Kongen foretrak hendes egen *maid of honour*, en ung Person af ganske hvid Lød.

Hun forsøgte at vriste Henrik fra Jane Seymour. Og da hun ikke mere selv formaaede at lokke ham, anvendte hun samme Middel som i et senere Aarhundrede Madame de Pompadour saa sig nødsaget til overfor Ludvig XV, hun spillede sin unge Slægtning, den hende og hendes Familie oprigtigt hengivne Margaret Shelton, i Hænderne paa Henrik. Han skænkede rigtigt Margaret sin Yndest, men slap ingenlunde derfor Jane Seymour, ja, satte sig i Hovedet, at nu vilde han giftes med Jane. Til det Øjemed maatte da enten Ægteskabet

med Anne erklæres for ugyldigt, eller han maatte paa mere haardhændet Maade se at blive sin Dronning kvit.

Under disse Omstændigheder døde Dronning Katharina, og Efterretningen om dette Dødsfald bragte Anne den sidste store Glæde i hendes Liv. Endelig — endelig var hun den eneste Dronning i England.

Dog Glæden var kort. Hun skræmtes allerede af den Raahed, hvormed Henrik ved Middagstaffelet drak paa Katharinas Vandring gennem Helvede.

Hun fortvivlede, da hun paany nedkom, denne Gang med en Søn, men med en dødfødt. Kongen viste hende ved denne Lejlighed Iskulde, saa' kun til hende et Minut og forlod hende saa uden et deltagende eller velvilligt Ord. Hendes Fald var besluttet.

Kongen var aldrig mer ene med hende. Hun havde udtalt Ønsket om, at Henrik nu, da Hosebaandsordenen skulde uddeles, vilde skænke den til hendes Broder George, der havde gjort Kongen væsenlige Tjenester og tilsyneladende endnu var i Gunst. Da han i Fjor maatte forbigaas, havde han faaet sikkert Løfte om Udmærkelsen i Aar. Kongen gav i Stedet med Hensigt Ordenen til Familien Boleyns Dødsfjende, Nicolas Carewe.

Det var Signalet til Undergang.

Havde Henry Percy været villig til at indrømme, der i sin Tid var indgaaet formelig Trolovelsescontract mellem Anne og ham, saa havde voldsomme Midler til det kongelig Ægteskabs Ophævelse været ufornødne. Nu besluttede Statssekretæren, Cromwell, i Forening med Hans Naade og med dem blandt Boleyn'ernes Fjender, der eftertragtede deres Gods, deriblandt Annes egen Onkel, Hertugen af Norfolk, der hadede hende, at slaa et Slag, som kunde faa de to Søskende og alle deres Venner til at forsvinde.

Efter et Dystløb ved Hoffet, hvor baade Konge og Dronning var Tilskuere, og hvor Kongens to tilsyneladende Yndlinge, George Boleyn og Henry Norris, havde vundet Kampprisen, red Kongen til London ved Siden af Norris. Pludselig, midt under Ridtet, anklagede han ham saa for at have begaaet Ægteskabsbrud med Dronningen, og lod ham føre til Tower.

I Alt bragte denne første Dag under Anklage for løsagtigt Forhold til Dronningen Lorderne Norris, Brereton, Weston og desuden en lille Musiker i det kongelige Kapel, Smeton. Næste Dag arresteredes George Boleyn (for at have staaet i

Blodskamsforhold til sin Søster) og Dronningen selv, der (foruden for utugtigt Forhold til de nævnte fem) beskyldtes for at have givet Dronning Katharina Gift, for at have efterstræbt Prinsesse Marys Liv med Gift, for at have lovet Norris Ægteskab, saa snart hun var blevet af med Kongen, endelig for at have omtalt Hans Majestæt Kongen som impotent og for med Frækhed at have lastet hans Skrifter og Digte.

Den lille Musiker blev lagt paa Pinebænken og martret, til han bekendte alt, hvad man vilde. De fornemme Herrer negtede med Harme alt det, hvorfor de beskyldtes, hvad der gjorde et vist Indtryk, da der ikke forelaa noget som helst Bevis, derimod mangfoldige Beviser paa det modsatte. Musikeren blev da hængt og de fire Lorder halshuggede for Annes Øjne, idet hun blev tvunget til at se derpaa fra sit Fængselsvindue. Dagen efter blev hun selv halshugget efter i en bevæget Tale at have hævdet sin Uskyld og nedbedt Himlens Velsignelse over den gode Konge, »den bedste, ædleste og naadigste Fyrste paa Jorden«.

De Dødsdømte takkede altid Kongen og bad for ham, da ellers deres Nærmeste blev pinte eller berøvede deres Ejendom. George Boleyn endte derfor ligeledes i sin Dødsstund sin lange Tale paa Skafottet med et »*Gud bevare Kongen!*«

Gud bevarede ham fulde elleve Aar endnu, saa han fremdeles kunde gifte sig, først med Jane Seymour, der døde i Barselseng, saa med Anna af Cleve, hvem han hurtigt forskød, saa med Katharina Howard, hvem han lod henrette, og endelig med Katharina Parr, der overlevede ham. Da han i 1542 havde faaet sin femte Kone halshugget for Utroskab og et halvt Aar efter havde ægtet sin tredje Katharina, da han endnu havde ført et Par unyttige og resultatløse Krige med Skotland og Frankrig, saa havde »den bedste, ædleste og naadigste Fyrste« opfyldt sin Bestemmelse paa Jorden, og Gud tog den Engelske Kirkes første protestantiske Overhoved til sig.

GIORDANO BRUNO

(1915)

I Tidsskriftet *Det nittende Aarhundrede* for April 1875, altsaa for nu 40 Aar siden, offentliggjorde den daværende Professor i Filosofi ved Kjøbenhavns Universitet Hans Brøchner (i sit Døds-Aar) en Afhandling om Giordano Bruno, der er strengt filosofisk, for saa vidt den gør omhyggeligt Rede for Brunos Tanker og Lære, men tillige bevæget og begejstret, idet den fremstiller hans Levned og hans historiske Betydning.

Afhandlingen aabnes med Skildring af det Optog, hvori Neapels studerende Ungdom gik den Aften — 7. Januar 1865 —, da den ved Fakkellys hyldede Statuen for Giordano, som var bleven afsløret paa en Plads i Nærheden af Italiens den Gang mest frisindede Universitet. Rom tilhørte paa hin Tid endnu ikke Italien, og det var først 24 Aar senere — 9. Juni 1889 — at Statuen for en af Tankens mest berømte Martyrer blev rejst i Rom paa selve *Campo di Fiore*, hvor 17. Februar 1600 Baalet tændtes omkring ham.

Dr. Georg Rønberg har i disse Dage udgivet en Bog om Bruno, gjort hans Livsførelse til Genstand for en »kulturhistorisk Roman« og er kommet godt fra den vanskelige Opgave, digterisk at fremstille en Tankens Helt, hvis Oplevelser sjældent er Handlinger og i hine Tider gennemgaaende havde Lideformen: irettesættes, fordømmes, forjages, misforstaas, anerkendes, forraades, udleveres, fængsles, brændes.

Giordano Brunos offentlige Liv er saa kendt som hans Skrifter. Om hans private Liv vides lidet. Medens Skrifterne jo daarligt egner sig til at udfoldes i Romanform, er hans Levned fra Manddomsalderen af dramatisk. Barndom og Ungdom maa tildigtes i Overensstemmelse med de Linjer, den modne Alder udviser. Fra først af maa i en Digtning de Karaktertræk forberedes, som senere hen træder frem i deres Skarphed.

Fra et rimeligvis langt og øjensynlig velbenyttet Ophold i Italien har Dr. Rønberg sit Kendskab til den Egn, Nola nær Neapel, hvor Giordano Bruno saa Lyset; den er sikkert malt med dens Luft og Lys, dens Farver og dens Lyd, en Dal begrænset af »Bjergenes bløde, blinkende Muldvarperygge«. Eftersom Giordano (egentlig *Filippo*) Bruno fødtes 1548, var det Forfatteren nødvendigt strax at skitsere enkelte Personer, som lagde Handlingen tilbage i Tiden. Derfor indføres fra først af en gammel tysk Landsknægt, der har sloges i alle Herrens Lande, og nu, da han ikke kriger mere, beruser sig i Vin og Løgne.

Digteren Tansillo, der er en historisk Personlighed, og som paavirkede den opvoxende Dreng, fremstilles som Mellemled mellem Datidens Nola og Fortidens med det større Ry. Tansillo skriver et Digt om denne i Middelalderen og Oldtiden mærkelige By, hvis Historie Ambrogio Leone har beskrevet. Tansillo er desuden Bindeleddet mellem det daglige Liv i Nola og den højere, poetiske Verden, hvori han selv lever, og i hvilken det opvoxende unge Geni snart vil føle sig hjemme; denne Verden, der er Allivets, Alnaturens, og hvis Gud er Pan.

Som andre tidligt modne og kloge Drenge har Filippo fængslet en lille smuk Pige fra Nabolavet, en Fiskers Datter, der senere hen i Modgang bliver ham en Trøst. Dr. Rønberg har givet hende Navnet Morgana, et Navn, han har fra Giordano Bruno selv, for saa vidt denne har tilegnet sin djærve Komedie *Candelaio* til en Signora *Morgana* B. Rigtignok kan denne Dame neppe have været en Fiskerdatter, da Bruno i Tilegnelsen kalder hende »sin lærde, forstandige, skønne og ædelmodige Frue«; men Navnet har i ethvert Tilfælde været ham dyrebart. Drengen gør Morganas nærmere Bekendtskab samtidigt med, at han for første Gang ser Havet, det store hemmelighedsfulde Hav, umiddelbart efter at han med sine Forældre og Tansillo er vendt tilbage fra en (sjælfuldt beskrevet) Vandring op til Vesuvs Krater, der udvider hans barnlige Synskres.

Indtryk af Jordelivets Rædsler, af Jordskælv, af Pestens Hærjen og af de grusomme Myrderier, til hvilke Datidens rettroende Magthavere prisgav de stakkels fromme Valdesere (som Tilhængere af et farligt Kætteri) driver Filippo ind i San Domenico Maggiores Kloster i Neapel, hvor Prioren optager ham som Munk under Navnet *Giordano*.

Han venter sig megen højere Kundskab af Dominicanernes Undervisning og Disciplin, og han holder saa længe som muligt fast ved disse sine Illusioner om den Udvikling, Klostret

kan meddele ham. Men dels længes han ud efter Livsfylden udenfor, dels modtager han af en enkelt Frater, der har lært og undervist i Sorbonnen, et Indtryk af en ny Kundskabsfylde, som haardnakket er spærret ude af Klosteret. Han har snart i sin Celle et hemmeligt Rum med forbudne Bøger: Erasmus, Copernicus. Og nu gaar det op for ham, at han har anlagt sit Liv forkert. Han er til Mode »som En, der har knappet den første Knap i sin Kjortel galt, saa ingen af de andre kan blive knappet rigtigt«.

Som Præst i en lille Bjergby i de sydlige Apenniner oplever Giordano under Vinhøsten paa Landet pudsige Scener, under hvilke han lærer Gerrighed, plump Attraa, Rivalitet, Pudsenmageri og Kvindelist at kende i Former, som han senere anvender i sin Komedie *Candelaio*. Dette er naturligvis Dr. Rønbergs Opfindelse, men det er godt fundet paa.

Og nu vises det, hvorledes i Giordanos Indre Religiøsiteten antager en helt ny Form, hans Guddom fra Bibelguden bliver Verdensguden, og hvorledes han i sin Fantasi endog gaar ud over Copernicus og Kepler, sprænger den Krystalhimmel, der lukkede sig om Verden, og vinder Tro paa Rummets, Stjernernes, Tilværelsens Uendelighed.

Han mistænkes i Klosteret for Kætteri. Der klages over ham. Saa kan han ikke andet; han maa undvige.

Smukt og troværdigt lader Dr. Rønberg ham i en frit opfundet Scene finde Kærlighed og Bistand hos Morgana, der i sin Baad roer ham bort fra Neapel ind i Procidakanalen og til den italienske Kyst. Her skilles de, og Giordano begynder sit Livs lange Vandring. Han naaer Rom, men Neapels Dominicanere er paa hans Spor; han maa videre, vandrer i Norditalien, kommer til Venedig, fordrives af Pesten, naaer Genf, tjener i Calvinisternes strenge By sit Brød som Korrektør i et Trykkeri. hører forskellige Forelæsninger, blandt andre Antoine de la Fayes Forelæsninger over Filosofi.

I Genf underkastede man ham faktisk et Pres for at faa ham til at antage Statens Religion, og da han ikke lod sig overvinde dertil, blev han ilde set. Da han saa tilmed af den Lyst til at gøre sin aandelige Overlegenhed gældende, der er et staaende Karaktertræk hos ham, forfattede et overmodigt Flyveskrift mod Byens Filosof, og formentlig ikke paaviste mindre end tyve Fejl i en enkelt af Professorens Forelæsninger, krævede Calvinisterne af ham, at han enten skulde tilbagekalde sine Ytringer og gaa over til deres Confession, eller tage Følgerne, og Servets Død viste ham, hvad derved

forstodes. Han tilbagekaldte da for ikke at fængsles, men forlod skyndsomt Byen og drog til Toulouse, hvis Universitet havde henved titusinde Studenter. Her tog han Doctorgraden i Teologi og blev ansat som Professor i Filosofi, et Embede han beklædte i to Aar.

Borgerkrigen fordrev ham derfra; saa gik han til Paris og holdt ved Sorbonnen Forelæsninger, dels om det Oversanselige, Gud og hans Attributer, dels om Huskekunsten efter den i Datiden overmaade skattede Lulliske Metode. Man troede ved den ikke blot at styrke sin Hukommelse overordentligt, men at trænge ind i Tilværelsens Hemmeligheder, saa værdiløse end Lulli's Lærdomme i den Henseende var.

Den elendige Henrik III af Frankrig lod Bruno komme til sig for at faa Undervisning i den Lulliske Kunst. Han udspurgte ham først, om den beroede paa Magi, men blev beroliget ved Svaret. Og som Kongens, af ham beskyttede, Lærer indførtes Bruno nu i Hoflivet og indviedes i megen Verdslighed.

Da han forlod Paris, medbragte denne Tankens vandrende Ridder til London en Anbefalingsskrivelse fra selve Kong Henrik til den franske Gesandt i England, Michel de Mauvissière, der optog ham i sit Hjem og i hvis Hus han lærte Blomsten af Englands Adel og Englands Intelligens at kende, Philip Sidney, Fulk Greville, Montaigne's Oversætter Florio, og mange andre.

Her havde Bruno sine lykkeligste Aar, og de, hvor hans Frembringelsesevne var rigest. Her skrev han sine bedste og betydeligste Bøger. Med overordentlig Varme forherliger Dr. Rønberg hans Stordaad, Kampen for Copernicus's System imod Aristoteles's Verdensbillede. Han viser, med hvilken Lidenskab og hvilken taabelig Spot Katoliker og Protestanter den Gang i broderlig Forening kæmpede for den Lære, at Jorden var Verdens-Altets Midtpunkt. Men naar Forfatteren saa ildfuldt hævder Nyheden af Bruno's Overbevisning om Rummets Grænseløshed og Verdenernes Uendelighed, glemmer han helt den Gæld, hvori Menneskeheden staar til græsk Filosofi og græsk Videnskab, som Renæssancen dog kun har *genfødt*. Anaximandros (født 610 før vor Tidsregning) har foregrebet den Lære, Bruno forkyndte. Og man indvende ikke, at Anaximandros ikke var Videnskabsmand i Ordets moderne Forstand. Thi det var Bruno ikke heller. Ogsaa han var snarere en filosofisk Digter end en Fysiker eller Filosof, og Altets fysiske Uendelighed blev hævdet af Anaximandros med samme Forvisning som 2200 Aar senere af Bruno.

Hvor Giordano naaer højest og griber stærkest, det er, hvor han bæres af digterisk Indskydelse og udtaler rent almene Sandheder. Paa denne sin Højde foregriber han den Digter- og Tænkertype, hvis ypperste moderne Exempel Shelley er.

Mindre tiltalende er han (som enkelte andre af Tidsalderens berømte Fritænkere), hvor han giver sig hen i sin personligt polemiske Iver overfor den Art Lærde, han med en bestandig tilbagevendende Udtryksmaade kalder Æsler og behandler som Æsler *(asini)*.

Hans Optræden i Oxford er i den Henseende endnu mere betegnende end hans tidligere Holdning i Genf. Dr. Rønberg havde givet Skikkelsen mere ejendommeligt Liv, i Fald han ikke havde havt et Hang til at afrunde dens Kanter. Der var i Giordano som i Etienne Dolet, der mere end halvhundred Aar før ham døde paa Baalet i Paris, noget af det Erasmus-Montanus'ske Overmod, noget af den Trættekærhed, den Disputerelyst, den Glæde ved Haan over forbenede Stillestaaende, som vakte og maatte vække Modstandernes værste Instinkter.

Saavel Dolet som Bruno var geniale Aander uden Ligevægt. Det skal visselig ikke være nogen Anklage imod dem, endnu mindre et Forsvar for Romerkirken, som overgav dem til Baal og Brand; men det er et Træk, der væsentlig hører med i Fysiognomiet, og som senere Slægters naturlige Begejstring ikke bør udviske.

Det var højst naturligt, at Bruno i Oxford følte sig stødt ikke blot af Doctorernes Indbildskhed og Uimodtagelighed for nye Tanker, men af den Mangel paa Dannelse, der røbede sig ved deres Maade at spise og drikke paa. Men det havde været klogt, om han — for ikke at opirre Englænderne imod sig — havde undladt at skildre deres Skik, at lade Bægeret gaa rundt ved Bordet, saaledes: »Den første, der drikker, efterlader paa Bægeret en Smøre af Fedt, der godt kunde bruges som Lim, og de andre, der følger efter, nedlægger efter hinanden paa Randen først Brødkrummer, saa Kødtrevler, saa de Levninger, der er blevne hængende i deres Overskæg, lutter Sager, man kunde kaste op over.« Intet Under, at man tog ham *La cena delle ceneri* ilde op.

Da Mauvissière blev kaldt tilbage til Frankrig i 1585, fulgte Bruno med. Hans Disputerelyst tvang ham dog til snart at forlade Paris. Hans Ophold i Wittenberg, Prag, Helmstedt artede sig forskelligt, men var ikke langvarige. Fra Frankfurt, Boghandlerbyen, hvor han udgav sine Hovedskrifter, blev han lokket til Venedig ved Brev fra en Beundrer og Lærling,

Adelsmanden Giovanni Mocenigo, der ligesom Kong Henrik søgte Undervisning i den Lulliske Kunst.

Hvorledes denne vanartede Ætling af en berømt Familie fra Beundrer blev upaalidelig Ven og fra upaalidelig Ven udviklede sig til Forræder og Angiver, der overgav Bruno til Inquisitionen, er vel ikke vanskeligt at forstaa for den, der har havt Lejlighed til at studere Elevers Sjælstilstand; men det burde være mere indtrængende udviklet i Romanen. Forfatteren har her gjort alt for lidet ud af det højst fængslende Stof.

I det ene af Mocenigos to Angiverbreve, som Dr. Rønberg har indflettet i sin Bog, er der indløbet nogle smaa Skødesløsheder eller Oversætterfejl. Mocenigo skriver ikke, at Giordano har sagt, man burde forbyde Munkene »deres Læregave og hele Adgangen(?)«, men at man burde slaa Bom for deres Disputer og Indtægter *(levar la disputa e le entrate)*.

Fra Maj 1592 til Februar 1593 sad Bruno i Celle under Blytaget i Venedig. Derefter syv Aar i det skrækkelige mørke Fængsel i San Angelo i Rom, som endnu vises de Rejsende, og hvor det er umuligt at staa oprejst. I otte Aar lod man ham vente paa at blive brændt.

Ved Beskrivelsen af Henrettelsen har Dr. Rønberg selvfølgelig maattet lægge Øjenvidnet Kaspar Schoppe's bekendte modbydelige Brev til Grund. I Bruno's Aand, men dog i det tydelige Øjemed at dulme Indtrykket af Rædsel hos Læseren, er stærkt fremhævet den Ekstase hos Martyren, der skal have gjort ham næsten ufølsom for den legemlige Kval. Maaske havde det været virksommere, om Rædslen var fremstillet stum uden den Lovsang til Gud, der af Dr. Rønberg siges født i Giordanos Hjerte paa selve Baalet. Naar Bruno bøjede sit Hoved bort, da Præsten rakte ham Crucifixet at kysse, var det rimeligvis ment som en Protest. Da man imidlertid ved slige Lejligheder oftere rakte Patienten et glødende Crucifix, var Bevægelsen ikke sjældent rent uvilkaarlig.

Dr. Rønberg forklarer Giordanos Tavshed paa Baalet ved, at man havde »bundet hans Tunge«. Det er muligvis rigtigt, skønt det neppe findes i nogen Kilde. Da Lucilio Vanini nitten Aar senere blev brændt, lod man Bøddelen først rive hans Tunge ud fra Tungeroden af, en radikalere Fremgangsmaade.

Hvad man med et noget besmykkende Udtryk kalder Menneskeheden, var omkring Aar 1600 som omkring Aar 1900 væsentlig optaget af at martre og myrde — den Gang i Religionens Navn som nu i Nationalitetens.

Dr. Rønberg er undertiden ikke opmærksom nok paa sin

Stil. Han falder f. Eks. ud af Tonen, naar han lader Giordano's Dommere tiltale ham med et moderne *De*, og han er lidt vel skødesløs, naar han anbringer et *Sir* foran Efternavnet Greville, eller naar han staver Kyrie med *Ch*. Hans Bog indbyder dog mindst til Stileretteri. Han har ved denne sin Debut henledet den nordiske Læseverdens Opmærksomhed paa en af Verdenshistoriens heroiske Skikkelser og fremstilt hans Levned med Sagkundksab og Fantasi.

AURORA KÖNIGSMARK

(1915)

En Strofe i den svenske Nationalsang (Kung Carl, den unga hjelte) lyder:

Gråhårad statskonst lade
de snaror ut med hast,
den höga yngling sade
ett ord, och snaren brast.
Högbarmad, smärt, gullhårig
en ny Aurora kom.
Från kämpe tjuguårig
hon vände ohörd om.

Ordene gaar paa, at Grevinde Königsmark i Aaret 1702 i Karl XII's Lejr ved Würgen nær Mitau forgæves søgte Audiens hos Kongen. Strofen fremkalder to falske Forestillinger, først den, at hun kom for, paa August af Polens Vegne, at lægge en diplomatisk Snare for Karl, dernæst den, at hun kom for i dette Øjemed at tilbyde sig. Hverken tænkte hun paa at erobre den tyve Aar yngre Konge ved sin Skønhed eller paa at lægge nogen politisk Snare for ham. Hun søgte ham i personlige Anliggender, paa sine Vegne for om muligt at faa sit inddragne Gods i Sverig igen, paa sin Søsters og Svogers Vegne, for om muligt at faa den urimelige Opfattelse af den sidste som Landsforræder ændret. Da hun alligevel vilde rejse, var det, at August den Stærke gav hende en Skrivelse med, der skulde bane Vej for en Forstaaelse mellem Karl og ham. Karl fortjener ingen Lovsang for sin Afvisning af Aurora. Det var en sand Ulykke for Sverig, at den svenske Konge i sin Stædighed ikke vilde modtage hende og ikke slutte Fred med Polen. Maaske var Sverig ellers ikke saa brat blevet styrtet fra sin Stormagtshøjde. I øvrigt havde Afvisningen af den attraaede Avdiens, skønt følt som den Krænkelse, den var, saa ringe Betydning for Maria Auroras Livsførelse som for Karl den Tolvtes.

Grev Birger Mörner, anset svensk Forfatter, der som Diplomat og Rejsende kender hele den beboede Jord, og i øvrigt er en gammel Ven af Danmark og Danske, har i en Aarrække gjort Arkivstudier rundt om i Sverig og rundt om i Tyskland, desuden i Kjøbenhavn, mest vel i Stockholm, Uppsala, Dresden, Hamburg, Quedlinburg, Wolfenbüttel, for at fremdrage, sigte og sammenfatte Alt, hvad der endnu kan vides om Aurora Königsmark. Han har deraf gjort et stort illustreret Pragtværk.

Poet, som han er, Herre saavel over Versets som Prosaens Form, har han givet sin i øvrigt strengt historiske Fremstilling en digterisk Farve, har ikke blot efter bedste Evne levendegjort sine Skikkelser, men har paa en noget tvungen Maade stræbt at gengive Tidens Sprog og Stil. Herved er han stødt paa samme Vanskelighed, som mødte en større: Jacobsen i *Fru Marie Grubbe*. Han vilde ikke strengt filologisk aftrykke de mange franske og tyske Breve i Grundsproget og blande dem sammen med de svenske; han har frygtet den Harlekinade, der kunde opstaa deraf. Han har da oftest gengivet dem i Datidens Svensk og saavidt muligt med Datidens Retskrivning. Da han fremdeles skyede det Skurrende, der kunde fremkomme, i Fald hans eget Foredrag var moderne Svensk, saa har han — uden at kunne undgaa det Kunstlede — fortalt Historien, som var han en Samtidig, altsaa endog med gammeldags Ordstilling og Retskrivning.

Skade, at adskillige vigtige Kilder, saaledes Auroras egne Optegnelser til hendes Levned, er gaaede til Grunde. Dog, der er paalidelige Vidnesbyrd nok tilbage, til at vi kan gøre os en rigtig om end ikke udtømmende Forestilling dels om Aurora Königsmark selv, dels om hendes Tidsalder, hendes Slægt, hendes Omgangsfæller, hendes Venner, og Grundene til hendes Livsskæbner.

Den nordtyske Adelsfamilie, hun tilhørte, er i Historiens Løb tre Gange indvandret i Sverig og har skænket Sverig højtbegavede Mænd, fremragende Feltherrer og smukke, forfinede Kvinder. Der var Erobrer- og Condottiere-Blod i Slægtens Aarer. Mændene var Eventyrere i stor Stil, fødte Sejrherrer over Fjender og Kvinder; de indlagde sig Ry og gjorde Ulykker, hvor de kom hen. En af dem har (i veneziansk Tjeneste) selve Parthenons Undergang paa sin Samvittighed. De var store Herrer, beslægtede med Sverigs ypperste Adel og med adskillige tyske Fyrstehuse; de giftede sig med skønne og stolte Kvinder. De elskede skønne og stolte Kvinder, der

var gifte med andre høje Herrer. De var dristige og kloge; de var i Reglen i Forlegenhed for Penge; de var næsten alle Nomader og saa allesammen godt ud.

Maria Aurora Kônigsmark var ikke blot meget smuk, men havde en lille poetisk Aare, skrev Vers paa Svensk, Tysk og Fransk. Hun var skabt til at glimre ved Hoffer, og hendes Poesi var oftest Hofpoesi i Datidens Stil.

Aurora Kônigsmark har havt en Ungdomskærlighed, da hun som Debutantinde i Livet gjorde Lykke ved Karl XI's og Ulrikke Eleonores Hof. Der findes Breve, af hvilke dette utvetydigt fremgaar. Hun har knyttet sig til Friherre Claes Gustaf Horn, hendes Jævnaldrende, saavidt skønnes kan, en Sværmer og Poet, med hidsigt Blod og svag Karakter, hvem en haard og uretfærdig Skæbne lagde øde.

I Aaret 1684, da Maria Aurora var 22 Aar gammel, Friherre Horn 21, fandt der et Sammenstød Sted mellem ham og hans ældre Bekendt, Friherre, Oberstløjtnant Sparre, som nær havde ført til en Kamp med dragne Klinger, hvad efter den nye Duellov da drog de værste Følger efter sig. Ved denne Lejlighed var Horn den Forurettede. Sagen blev forligt, om end med Vanskelighed.

Dog to Maaneder efter saa den hevngerige unge Herre sit Snit til at tilføje Axel Sparre et Stokkeslag, og dermed var hans Skæbne afgjort. Han maatte fly af Landet, dømt som han var til at miste Haanden, Æren, Livet og al sin Ejendom. Fra nu af var han tabt for Aurora, skønt hun visselig ikke opgav ham og skønt han søgte hende, hvor han formaaede. Men som landsforvist Flygtning forfaldt han til Lediggang og Laster, til Spil og Udskejelser, saa han, som Sti Høg hos Jacobsen, til sidst forsumpede. Sidste Gang (i 1708) de to fordums Elskende mødtes, 24 Aar efter Horns Sammenbrud i Sverig, søgte han kun Aurora for at tigge hende om den Sum, 40 Thaler.

At hun lærte den Fyrste at kende, til hvem hendes Navn er forbleven knyttet, beroede paa hendes lidt yngre Broder Philips sørgelige Skæbne. Han var 4. Juli 1694 sporløst forsvundet. Efter som en ægte Kônigsmark, smuk, dristig og ødsel, at have glimret i Dresden, Venedig, Madrid og Versailles, var han ankommen til Kurfyrsten af Hannovers Hof, hvor den regerende Hertug Ernst August og dennes Søn, Arveprinsen Georg Ludwig (den senere George I af England) havde hver sin Hustru, de ikke skøttede om, medens Faderen havde en Grevinde Platen og Sønnen dennes noget yngre Søster til

officiel Elskerinde. Da den straalende unge Philip af Königsmark aabenbarede sig i Hannover, blev den allerede fuldt modne Grevinde Platen betaget af den heftigste Lidenskab for ham og stræbte (ikke uden Held) at vinde ham. Dog Forbindelsen mellem hende og ham varede kun saa længe, til han ret fik Øje for den skønne og gode unge Arveprinsesses Fortrin. Snart var da Sophia Dorothea og Philip af Königsmark et hemmeligt Par. Dog Grevinde Platens Skinsyge var aarvaagen og veg ikke tilbage for nogen Hævn. Hun fik Arveprinsen underrettet, og da Grev Philip en Aften forklædt forlod sit Hus for at begive sig til Sophia Dorothea, kom han ikke mere tilbage og blev aldrig mere set. (Paul Heyse har herom skrevet sin smukke Tragedie *Grev Königsmark*).

Som kærlig Søster satte Marie Aurora alt i Bevægelse for at opspore sin Broder, der længe formodedes fængslet eller haardtsaaret i Hannover, og saaledes begav hun sig da ogsaa til August den Stærkes Hof.

Sverig havde hun forladt for bestandig, da Karl XI ved den saakaldte *Reduction* havde berøvet hendes Slægt som hele den svenske Højadel noget nær alt dens Gods.

Kurfyrst Friedrich August II havde da lige besteget Tronen, og Sachsens Hercules havde debuteret som Bekæmper og Forfølger af gamle og unge Hexe, dernæst som ubarmhjertig Afstraffer af Kvinder, der førte et forargeligt eller blot letfærdigt Levned.

Selv var han allerede da, som Philip Königsmarks Breve til Arveprinsessen viser, hengiven ikke blot til noble Passioner, men til Udsvævelser af den laveste og lumpneste Art.

Ved sin Ankomst til Dresden synes Aurora ved sin sejrrige Skønhed at have henrevet Kurfyrsten aldeles. Hun var i Aaret 1694 32 Aar gammel, men smukkere end nogen Sinde. Karnevalet i Januar 1695, hendes første Tid ved Hoffet, betegnes ved en uafbrudt Række Baller, Maskerader, Slædefarter, Turneringer, Jagter, Assembléer, Alt til hendes Ære som Hyldest til hendes Dejlighed.

1696 nedkom Aurora med en lille Dreng, som skulde blive en Mand, af hvis Mod og Evner der gik Ry over hele Europa, Moritz af Sachsen. Hun blev en udmærket Moder for sin Søn; men fra det Øjeblik af, da hun havde bragt ham til Verden, var hendes Rolle som August's Beherskerinde udspillet. Hun var længst erstattet. Altfor stolt og verdensklog til at ømme sig derved, trak hun sig tilbage fra den flygtige

Fyrste, der ikke lod sig fastholde af nogen Kvinde. (Som bekendt tillægges der ham 352 uægte Børn.)

Aurora Kønigsmark havde kunnet indgaa et eller andet godt og fornemt Parti. Hun havde Beundrere nok, som tilbød deres Haand. Hun foretrak at forblive ugift og satte al sin Stræben ind paa at opnaa den ansete og indbringende Stilling som Abbedisse ved Stiftet i Quedlinburg. Hun havde Augusts Understøttelse dertil. Men der var mangfoldige Medbejlerinder og Intriger at besejre, og Aurora maatte til Slutning nøjes med Stillingen som Coadjutor og Provstinde for Stiftsdamerne dèr, en Stilling, der imidlertid baade var anselig og attraaet, og i hvilken hun æret og agtet sluttede sine Dage i Fred.

Hun havde den Glæde, at Kongen anerkendte Moritz af Sachsen som sin Søn, og hun fulgte med Moderømhed denne ærgerrige og evnerige Søn paa de første Stadier af hans glorrige Bane.

Auroras Historie og hendes Talenter lærer, hvor meget det betyder at tilhøre en gennem Aarhundreder fremragende og evnerig Slægt. Ved Siden af det umiskendelige Slægtspræg trives i en saadan undertiden som her Selvstændighed og Originalitet. Det er øjensynligt ingen Tilfældighed, at Aurora Kønigsmark blandt sine Forfædre har tapre og sejrrige Feltherrer som Feltmarskallen Hans Christoffer Kønigsmark, Feltmarskallen Herman Wrangel (hvis Frue, den dejlige Amalia Magdalena af Nassau, var Auroras Mormoder), endelig Feltmarskallen Otto Wilhelm Kønigsmark. Det var da naturligt nok, at den Søn, hun fødte, blev en Kriger, hvis Ry som fransk Feltmaréchal fordunklede alle de andres. Lærerigt er det ogsaa, at denne hendes Søns naturlige Datter blev Bedstemoder til Frankrigs berømteste Skribentinde, den maaske efter hende opkaldte Aurora Dupin, kaldet George Sand.

Bogen om Aurora Kønigsmark har i sin Parykstil, med sin Rose- og Pudderduft, med sin Grundtone af Kaardeklirren, af Spinetmelodi og Sang til Luthen, det Præg af Aarene omkring 1700, som udkrævedes til at genkalde Tidsalderen for en moderne Læsers Øje og Øre.

WILLIAM SHAKESPEARE

Nye Studier og Fund.
(1914—1916)

A

DEN 17. Maj 1603, kun syv Uger efter sin Tronbestigelse som Englands Konge og ti Maaneder før Indtoget i London, havde Kong James vist den Skuespillertrup, til hvilken William Shakespeare hørte, den overordenlige Velvilje at forfremme den fra »Lord Kammerherrens Mænd« til Hans Majestæts egne Skuespillere. Patentet gælder Lawrence Fletcher, William Shakespeare og deres Fæller.

Den 15. Marts 1604 fik »Mesteren for den store Garderobe« Ordre til at udlevere fire og en halv Yard (6 og en halv Alen) rødt Klæde til ethvert Medlem af Kongens Skuespillerselskab; de opregnes; de første Navne forekommer i denne Rækkefølge: William Shakespeare, Augustin Phillipps, Lawrence Fletcher, John Hemminge, Richard Burbage. De var tolv ialt; deres Uniform, der synes vedtaget i Anledning af den kongelige Indtogsprocession, skønt det er usikkert, om de tog Del i den, bestod i rød Trøje, røde Benklæder og en rød Kappe, guldbroderet med det kongelige Navnetræk under en Krone.

Englands Krigstilstand overfor Spanien havde varet i fulde sexten Aar, lige siden i 1588 den store Armada led sit Nederlag ved de engelske Kyster. Krigstilstanden havde i Aaringer kun været formel. Man var paa begge Sider længst træt af den, og mange Gange allerede havde man paatænkt at slutte den endelige Fred. Den ny Konges Tronbestigelse gav den forønskede Anledning.

Al diplomatisk Forbindelse havde ikke været afbrudt mellem de to Riger. I London residerede den spanske Gesandt, Juan de Tassis, Greve af Villa-Mediana; men til Sluttelse af Freden blev der sat en særlig Sendefærd i Værk fra Spaniens Side. I Begyndelsen af August 1604 landede i Dover Constabelen af Castilien, Juan Fernandez de Velasco, Hertug af

Frias, med et Følge af Hundrede Adelsmænd, Officerer og Sekretærer, og desuden med Hundrede til to Hundrede Tjenestemænd og Lakajer.

Da Kong James betragtede Afslutningen af den mangeaarige Krig som en Triumf for hans fredelige diplomatiske Kunst, gjorde han Alt, hvad der stod i hans Magt, for at omgive den kommende spanske Sær-Ambassade med den Pragt og Glans, han evnede. For den spanske Gesandt i London var det ligeledes magtpaaliggende, at Kongen skulde vise Constabelen som Stedfortræder for Spaniens Suveræn enhver mulig Hæder, og derfor tillod han sig at anmode James om at *Somerset House* maatte blive indrettet til Opholdssted for Hans Excellence under hans Ophold i London. Slottet blev betragtet som det prægtigste Palads i London næstefter Whitehall, og det var blevet skænket som Morgengave til Dronningen, Anna af Danmark, hvorefter det i daglig Tale gik under Benævnelsen »Danmarks Hus«.

Kongen afslog ingenlunde den dristige Anmodning, svarede kun med et Smil: »Gesandten maa spørge min Frue, som er Herre dèr.« Det gjorde han, og da Dronningen redebon gav sit Samtykke, blev Paladset paa Kongens Befaling beredt og udsmykket til Modtagelse af Constabelen med de fineste Møbler og mest overdaadige Tapeter. Kongen bestemte desuden, at i al den Tid, det spanske Sendebud opholdt sig i England, skulde han og hele hans Følge underholdes paa Kronens Bekostning, en Udgift, der kan anslaas til at have været 54,000 Kroner om Dagen i vor Tids Penge. Endelig forordnede Kongen, at Spanierne skulde opvartes af et stort Antal Tjenestemænd af Hs. Majestæts Husholdning.

Der findes et ikke ringe Antal Beretninger om, hvad der hændte i hine Dage, først de forskellige fremmede Gesandters Depecher, deriblandt især den venezianske Gesandt, Nicolo Molin's livfulde Meddelelser, saa Privatbrevene mellem Dudley Carleton og John Chamberlain, Lord Henry Howards intime Breve til Kongen, og endelig de omstændelige Optegnelser om Constabelens daglige Sysselsættelser i England, nedskrevne af en af hans Stab, udgivne endnu samme Aar hos Plantin i Antwerpen og desuden i Valladolid.

Af disse mange Kilder, der tildels endnu kun er til i Haandskrift, lærer vi bl. a., at Ambassadøren og hans Følge kom op ad Themsen ved Flodtid fra Gravesend i fire og tyve dækkede Barker, som Kongen havde sendt, og at Adelen saavel som Borgerne flokkedes paa Flodbredderne for at hilse

paa Gesandtskabet, ligesom Folk roede Spanierne i Møde paa Floden selv, der ovenfor London Bridge var helt skjult af Galejer, Lystbaade og alle Slags mindre Skibe, saa Spanierne undredes over deres Tal. Kongen var den Dag paa Jagt og altsaa ikke i Byen; men i en af Lystbaadene var Dronningen selv, forklædt og maskeret, til Stede sammen med Cecil, Førsteministeren, samt med Lord Stor-Admiralen og Lord Kammerherren. Da Constabelen erfor, at den maskerede Dame var Dronningen, følte han sig yderst smigret og hilsede hende stateligt med spansk Høviskhed.

Idet han landede ved Trapperne op til Somerset House, blev han modtaget af Kongens Livgarde og af sine egne Følgesvende, der i et Antal af over Hundrede havde begivet sig derhen til Hest eller til Vogns. Derpaa betraadte han Paladset og kom efter at have passeret to Forværelser ind i den prægtige Audienssal, hvis gamle rige Tapeter af Silke og Guld og hvis broderede Tronhimmel over Tronen med det kongelige Vaaben vakte hans Beundring. Endnu mere tilfreds blev han ved at se opstillet rundt om i Salen en Skare Hofembedsmænd, der særligt var udvalgte til hans Opvartning under hans Ophold i London, Mænd, »der var udsøgte dertil for deres gode Anlæg og fornemme Holdning, og der skulde tjene ham som Pager eller Kammertjenere, da Deres Majestæter ikke selv behøvede deres Tjeneste«.

Mellem dem var en Gruppe af tolv Herrer i røde Klædesdragter med det kongelige Navnetræk broderet paa Kappen, Hans kgl. Majestæts Skuespillere, og atter mellem dem var der én, paa hvem Ambassadøren sikkert er bleven gjort opmærksom, fordi han var Omgangsfælle af adskillige blandt Englands ypperste yngre Adelsmænd, der fandt Behag i hans Vid og gode Tone, desuden var skattet som lyrisk Digter, og yndet som folkelig Dramatiker, William Shakespeare.

Længe har man formodet, at Kongens Skuespillere var blandt de Mænd, der i August 1604 gjorde Tjeneste som kongelige Kammertjenere hos det spanske Sendebud. Halliwell-Phillipps og Sidney Lee har troet det, men har forgæves søgt det bevisende Aktstykke. Først i 1910 fandt den fortjente unge Arkivforsker og Historiker *Ernest Law* det afgørende Dokument, som han har gengivet i Facsimile (Entry in the Accounts of The »Treasurer of the Chamber« of the payment made to his Majesty's Players for Waiting and Attending on the Constable of Castile in August 1604). Aktstykket udviser, at Skuespillerne har gjort Tjeneste i atten Dage fra den ellevte til den otte

og tyvende August, og tolv i Tal, som de var, derfor har modtaget en Sum af 21 Pund Sterling, 12 Shillings. Aktstykket nævner, at Pengene er givne til Augustin Phillipps, John Hemynges (som bekendt to af Shakespeares nærmeste Venner) og deres ti Fæller. Phillipps var det Medlem af Truppen, som særligt var bleven gjort ansvarlig for Opførelsen af *Richard II* (med Tronafsættelsesscenen) paa Opfordring af de Sammensvorne under Essex's og Southampton's afsindige Sammensværgelse mod Elisabeth. Hemynges [Hemminge] var den ene af de to Venner, der efter Shakespeares Død udgav den ældste Folio, hvori nitten af hans Skuespil for første Gang blev trykte. Lord Southampton, Shakespeares virksomste Beskytter, som var bleven udfriet af Fængslet lige strax ved James' Tronbestigelse, nød Kongens højeste Yndest, og det er efter al Sandsynlighed paa hans Anbefaling, at Skuespillerne modtog det efter Datidens Begreb højst ærefulde Hverv at gøre Tjeneste hos den spanske Hertug. Denne Tjeneste var rent ceremoniel, bestod kun i at staa opstillet ved hans Komme og vise et smilende Ansigt. Medens Kongens egentlige Kammertjenere havde at holde Ilden i hans Kaminer vedlige, holde hans Værelser rene, hente og varme hans Klæder, rede hans Seng — paahvilede der ikke Shakespeare og hans Fæller nogen Pligt af den Art overfor Ambassadøren, som medførte sine egne Folk i Skarevis dertil. Den største Underdanighed, de har vist ham, har været den, maaske at kysse ham paa Haanden. Men det gjorde selv Storsekretæren (Førsteministeren) Cecil. Det var en Høflighed, som ikke havde noget nedværdigende ved sig.

Den Løn, der ved denne Lejlighed gaves Skuespillerne, var, som det sés, nøjagtigt to Shillings om Dagen til hver (i vore Penge 16 Shillings), altsaa 36 Shillings i Alt f. Eks. til Shakespeare. Et 30 Shillings Stykke i Guld var hvad Augustin Phillipps ved sin Død testamenterede »sin Kammerat, William Shakespeare«, altsaa omtrent saa meget, som der udbetaltes for Opvartningen af Ambassadøren. Men Pengene var ikke Skuespillernes eneste Løn ved denne Lejlighed. De blev beværtede i *Somerset House* hele Dagen og havde Ret til at logere i Paladset, hvis de ikke foretrak at gaa hjem om Natten. De, som boede i nogen Afstand, blev sandsynligvis Natten over i Slottet hellere end at gaa hjem efter Aftensmaaltidet og stille igen til Frokosten; Shakespeare, som rimeligvis da endnu boede paa Hjørnet af Silver Street og Muggle Street, har formodentlig foretrukket at sove i sin egen Seng, er gaaet tværs

over Paladsets firkantede Gaard gennem den store Port ud til Strand og er da gaaet eller redet hjem enten alene eller i Selskab med Hemminge og Burbage, som var bosatte i hans nærmeste Nærhed.

Underligt nok er denne Stilling som kongelig Kammertjener atten Dage igennem det eneste offentlige Hverv, som Shakespeare vides at have udøvet, i Fald man ser bort fra hans Iscenesættelse af sine Skuespil til Hoffesterne.

Dersom man nu rejser det Spørgsmaal, om Shakespeare har følt sig forfremmet eller nedværdiget ved saaledes at optræde som Kongens Tjenestemand med en Titel, der efter vore Begreber ikke er ham værdig og som lidet svarer til det Navn, han i Efterverdenen besidder, saa er der neppe Tvivl om, at han har betragtet Hvervet som glædeligt eller ærefuldt, rent ceremonielt som det var.

Det har i vore Dage ikke manglet paa dem, der har lastet Shakespeare for, at han nedlod sig til at bære »Liberi«. I Almindelighed kan man sige, at der snart ikke er det, som Shakespeare ikke er bleven lastet for. Ganske bortset fra de Hundredtusinder, der beskylder ham for at have udgivet sig for Ophav til Stykker, af hvilke han ikke har skrevet en Linje, har gode Hoveder i den nyere Tid (Tolstoj, Bernard Shaw, Frank Harris) taget hvad som helst Paaskud til hans Nedrakning. Shakespeare's Gaaen under Øjne af de Fornemme, hans saakaldte *Snobberi*, er bleven Trosartikel for de mange, hvem det lindrer, at de Store fra en eller anden Side skal have vist sig smaa, de samme, der nyder, at Holberg blev Baron, Goethe Geheimeraad, Ibsen Storkors o. s. v.

Hvad Shakespeare angaar, overfører disse Ædle den moderne demokratiske Tænkemaade paa en Tidsalder, den var fuldstændig fremmed. Datiden hyldede den Anskuelse, at en Mands Klædedragt skulde udtrykke hans Sysselsættelse og Samfundshverv, en Anskuelse, der ogsaa kraftigt er udtalt i mangen Elisabethsk Forordning mod Overdaadighed i Klædedragten. Uniform, Embedsdragt, det at bære Stoffer, der udleveredes i bestemt Hensigt som Forøgelse af Lønning, ansaas ikke blot ikke for beskæmmende, men for naturligt og hæderligt.

Shakespeare har ganske sikkert følt sig forfremmet ved at bære det kongelige Navnetræk paa sit Ærme og sin Kappe. Det gav en anden Samfundsstilling end det (nominelt) at tilhøre en Adelsmand som Medlem af hans Trup.

Gejstligheden var Teatrenes Fjende. Borgerstanden blev hver Dag mere puritansk, drømte kun om at lade Teatrene

lukke, betragtede Teaterdigteren med Ringeagt, Skuespilleren som almindelig Gøgler. Høje Adelige, men især Fyrsten var Digterens og Skuespillerens naturlige Beskytter, hans eneste mægtige og afgørende Beskytter. Derfor kan der ikke være ringeste Tvivl om, at James's Tronbestigelse har været en af de glædeligste Begivenheder i Shakespeares Liv. Der er fin Hyldest til ham mange Steder i Skuespillene, i *Hamlet,* i *Lige for Lige,* i *Stormen.* Shakespeares Stilling til ham er nøjagtig Molières senere til Ludvig den Fjortende.

Det er under Renæssancen som efter den bestandig Kongerne, til hvem Digterne maa ty. Clément Marot havde i Tidsalderen før Shakespeare atter og atter været fængslet og lidt ondt; Frants den Første frelste ham ved at anbringe ham som Kammertjener hos sin Søster, Marguerite af Valois. Molière havde i Tidsalderen efter Shakespeare Præsterne og Borgerstanden paa Nakken. Ludvig den Fjortende styrkede hans Stilling ved at ansætte ham som sin Kammertjener. Ingen af dem følte sig i ringeste Grad fornedrede derved. Og lige saa lidt har Shakespeare følt sig nedværdiget ved at fungere som Kammertjener paa Kong James's og Dronning Annas Vegne.

Noget af det, der laa Shakespeare mest paa Hjerte, var Opfattelsen af Samfundet som Trinfølge, Overbevisningen om Nødvendigheden af hvad han kalder *degree,* Rang- og Standsforskel, Samfundets Leddeling. I *Troilus og Cressida* siger Ulysses:

> Selv Himlen,
> Planeterne, og dette Middelpunkt,
> adlyder Rang og Fortrin, Sted og Grad,
> fast Plads og Omløb, Forhold, Tid og Form
> og Skik og tildelt Hverv.

Act I Scene III

Han maa selvfølgelig have havt — i det mindste til Tider — Følelsen af sine overragende Evner, og vi ser, at han har følt sig ulykkelig over den Vanære, der klæbede ved Skuespillerens Stand. Vi ser endvidere, at han ved Anvendelse af dristige Midler fik skaffet sig Titlen *gentleman.* Men dermed har hans udvortes Ærgerrighed været tilfredsstillet. Uforfængelig og ligegyldig for sit Ry, som han var, gav han end ikke selv sine Skuespil i Trykken og lod dem uden Genmæle udgives med største Skødesløshed af Pirater. Hvad der derimod tydeligt nok laa ham paa Hjerte, var Beskyttelse for hans Stræben og hans Kunst.

Den opnaaede han ved Stillingen som kongelig Skuespiller og ved de Æreshverv, der fulgte af Posten som hørende til

det kongelige Hus. Han har som Kammertjener i Sommerset House tilnærmelsesvis følt sig som i vore Dage en Officer, der tilforordnes en fremmed Fyrste under et Besøg, denne aflægger i Landets Hovedstad.

B

I

I den første Halvdel af det 19. Aarhundrede var den Kender af Elisabeth-Tiden og den Shakespeare-Forsker, hvis Anseelse gjaldt for den største, *John Payne Collier.* Hans Udgave af Shakespeares Værker var udbredt i England og stod, genoptrykt i Tauchnitzer-Udgaven, i talrige Reoler i Kjøbenhavn som andetsteds udenfor England. De mange Fund, han havde havt Held til at gøre blandt Aktstykker fra Fortiden, havde kastet uventet Lys over hidtil dunkle Punkter i Shakespeares Liv og Værk.

Saa afsløredes han i Slutningen af Halvtredserne som Falskner. I halvt vanvittig Forfængelighed — for at være den ene indsigtsfulde, den afgjort overlegne — havde han forfalsket næsten ethvert gammelt Haandskrift, han havde benyttet; alene i sin saakaldte *Perkins Folio* havde han begaaet tredive Tusinde Falsknerier.

Endnu den Dag i Dag lider enhver Studerende, der sysselsætter sig med Tidsalderen, under den Utryghed, Collier's Færd har skabt. Hvert Øjeblik har det vist sig, at et Dokument, man byggede paa som ægte, og af hvilket man havde draget Slutninger, ikke var andet end et Falskneri. Dette Forhold maa man have for Øje for at forstaa, hvorledes en Vildfarelse er opstaaet, som har været raadende angaaende Dateringen af nogle Shakespeareske Værker, og i hvilken ogsaa disse Linjers Forfatter paa et enkelt Punkt har været hildet. Jeg har desværre i alle Udgaver af min Bog om Shakespeare dateret *Stormen* to Aar for sent.

II

I April 1868 modtog Sir Frederick Madden, Arkivar for Haandskrifterne i *British Museum* et Tilbud om Salg af to vigtige Aktstykker fra James I's Tid, nemlig Regnskabsbøgerne

angaaende Hoffesterne for Aarene 1604—05 og 1611—12. Afsenderen paastod at have fundet disse Dokumenter i en tør og rummelig Kælder under Slottet *Somerset House*. Da Sir Fredericks Assistent bad ham opgive Prisen, han forlangte, svarte han, at han forhaabentlig ikke fordrede for meget, naar han udbad sig 60 Pund. Men han brugte samtidigt en Vending, der blev skæbnesvanger: »Jeg har skrevet til *Collier* angaaende de Regnskaber for Hoffestlighederne, som jeg sendte Dem, og han vil skrive til Dem.« Collier skrev aldrig. Men man begriber, hvad Indtryk det gjorde, at Sælgeren appellerede til en Autoritet, der var afsløret som professionel Dokumentfalskner netop for det Tidsrums Vedkommende, det gjaldt.

Saa snart det Indsendte blev undersøgt af Embedsmænd, viste det sig, at Dokumenterne var Statsejendom, tidligere havde tilhørt Regnskabsdepartementet (*The Audit Office*). I 1859 skulde de (som de øvrige historiske Papirer) have været overførte til Dokument-Arkivet (*The Public Record Office*), men altsaa var de blevne ranede paa uforklaret Maade. De blev da strax anbragte paa deres Plads.

Forundringen var stor, da det oplystes, at den Mand, som havde udbudt Dokumenterne til Salg, var en tidligere Arkivembedsmand, Peter Cunningham, af god og anset Familie, hvis Fader, Allan Cunningham, havde været en saa fremragende Lyriker, at Sir Robert Peel af Respekt for Mindet om denne Fader havde ansat Sønnen kun atten Aar gammel i *The Audit Office*. Peter Cunningham havde endnu ganske ung skrevet historiske Bøger og Afhandlinger af Værdi, deriblandt *Inigo Jones' Levned*, havde leveret en god Udgave af Horace Walpole's Breve, ja havde — højst forunderligt — i *The Shakespeare Society's* Aarbøger offentliggjort netop de værdifulde Lister over Skuespilopførelser ved Kong James' Hof, hvis Haandskrifter han nu forsøgte at sælge, som var de hans Privatejendom.

Dette var i sig selv lige saa forbavsende som, at denne Mand nu beraabte sig paa Collier som Autoritet.

Forklaringen var den, at Peter Cunningham allerede længe havde været saa haabløst forfalden til Drik, at han dels ikke havde bevaret nogen Erindring om, hvad han selv havde udgivet, dels ikke længer fulgte med, hvad der foregik, saa han slet ingen Anelse havde om den skete Afsløring af Collier som Falskner.

III

Dog dette var naturligvis ukendt udenfor en lille Kres. Og den blotte Omstændighed, at Ihændehaveren af de nu tilbagevendte Haandskrifter havde beraabt sig paa Collier, var nok til, at ikke blot Lægfolk, men Fagmænd, ja, Kendere, paa Forhaand var tilbøjelige til at opfatte Dokumenterne som forfalskede, ikke mindst paa ethvert Punkt, hvor der i dem nævntes Shakespeares Navn.

Dagblade og Ugeskrifter som *Daily News* og *Athenæum* sluttede, at Alt, hvad der havde Hensyn til Shakespeare, var Tilføjelser til Originalen, moderne Efterligninger, kluntede og frække Fabrikater.

Mens man siden Listernes Offentliggørelse i 1842 havde betragtet dem som afgørende med Hensyn til Dateringerne af *Lige for Lige*, *Othello*, *Vintereventyret* og *Stormen*, styrtede nu Grundlaget for Bestemmelsen af disse Skuespils Affattelsestid sammen. De mange, som paa Grund af *Othello's* sildige Udgivelse (første Gang syv Aar efter Shakespeares Død) havde paastaaet, at Stykket var et af Digterens allersidste og maatte skrive sig fra 1611 (mens det i Virkeligheden stammer fra 1604—05) hoverede nu. Det var især de amerikanske Lærde, som hævdede Stykkets sildige Oprindelse, og som ikke kunde vise sig hidsige nok i Fordømmelsen af Regnskabslisterne som Falsknerier. Richard Grant White var den ivrigste og overmodigste. Verplank, Rektor ved New Yorks Universitet, der »af indre Grunde« havde hævdet *Othello's* for sildige Datering, var nu 82 Aar gammel og tav. Men Grant White, der nød des større Anseelse, jo slettere Kritiker han i Virkeligheden var, og som havde gjort sig bekendt som troende Forsvarer af Collier's værste Falsknerier — han havde end ikke set dem, men var i Kraft af Intuition forvisset om deres Ægthed — skrev nu udførlige Tidsskriftsartikler, hvori han udviklede, at Cunninghams Dokumenter var »ét grovt Falskneri fra Begyndelsen til Enden«. Han fortalte her — ganske usandfærdigt — at de afgørende Lister var skrevne paa løse Blade; han var uvidende om, at der i Haandskriftet fandtes den utvivlsomme Underskrift af Edmund Tulney selv, James' *Master of the Revels* (Ceremonimester for Hoffestlighederne). Og da han havde givet Tonen an, overbødes han af de senere Forfattere om samme Æmne. I en Artikel i *The British Quarterly* (Januar 1869) om *Literære Falsknerier* erklærede den anonyme Autor, at de Skriftkyndige blot havde behøvet et Blik for at

opdage, at Listen over de ved Hoffet spillede Shakespeare'ske Stykker var et Falskneri. Saaledes ophobedes efterhaanden de bestandig dristigere Paastande: Man saa *paa Stedet*, at Listerne var forfalskede, Falskneriet var *kluntet*, *frækt*, *haandgribeligt*.

IV

Saa forunderligt det lyder, saa sandt er det: Ingen gjorde sig den Ulejlighed at undersøge disse Hofregnskaber teknisk, kemisk, mikroskopisk. Ingen besvarede Spørgsmaalet, naar, hvordan og hvorfor Cunningham havde udført et Falskneri. Ingen betænkte, hvilken rent ud altomfattende Lærdom med Hensyn til Personer og Skuespil i Datiden der vilde kræves til at udføre et Falskneri af denne Art, som ikke paa noget Punkt støder an mod, hvad vi ellers véd om Forholdene den Gang. Og efterhaanden bemægtigede Fordommen, der aldrig modsagdes, sig de ypperligste og ellers ædrueligste engelske Forskere som Dyce og Halliwell-Phillips, den grundigste af alle. Amerikanerne, der som Dr. Furness sad i Pennsylvania eller andensteds langt borte, gentog kun trofast, hvad Englænderne paastod.

Halliwell-Phillips kom saaledes — uden Undersøgelse, intuitivt — til det Resultat, at Blækket i Skuespillisten for 1604—05 utvivlsomt tydede paa, at det Hele var et saare moderne Falskneri, da det ikke kunde være ældre end fra 1812.

Men saa hændte det, at man paa det Bodleianske Bibliotek iblandt den gamle Malone's Papirer, der skrev sig fra en langt tidligere Tid end 1812, opdagede en Datering af Hofskuespillene under James, som nøjagtigt stemte med Cunningham's Liste. Det saa gaadefuldt ud; det saa ud, som om Malone havde kendt Listen og afskrevet den. Da han døde i 1812, kunde han ikke godt have kendt denne Liste, i Fald dens Blæk var fra hans Dødsaar. Hvorledes kunde han forudvide Indholdet af et Dokument 50 Aar før det blev frembragt ved Falskneri og 25 Aar før »Falskneren« blev født?

Da imidlertid de største Kendere af Tiden omkring Aar 1600, ikke blot Fleay, men Furnivall, den nu afdøde saa ypperlige Forsker, Sir Sidney Lee, den endnu levende, forsigtigste og mindst gættelystne Historiker af alle, vedblev at tale om Falskneriet, maatte andre, der ingen Adgang havde til Manuskripterne, bøje sig og tro Forfalskningen godtgjort. I min Bog om Shakespeare anfører jeg med Hensyn til *Othello* Spille-

listens Ord i den engelske Original, der henfører Stykket til 1605. Jeg tror Listen falsk, tilføjer dog — med nogen *bon sens* —, at jeg alligevel ikke kan forsone mig med Dateringen 1611, men er overbevist om, at Listen, skønt falsk, siger Sandhed. Ordene lyder: »Desværre er dette Aktstykke et afgjort Falskneri. Ikke desmindre synes *Othello* at være blevet opført første Gang i 1605.«

V

Man havde opfattet Skrivefejlene i Ord og Navne — navnlig Stavemaaden *Shaxberd* — som Vidnesbyrd om Falsknerens anstrengte Iver for at give sit Fabrikat en gammeldags Farve. Det viste sig imidlertid ved nøjere Studium, at disse Fejl var ganske almindelige i Datiden. Og da for to Aar siden den unge Forsker Hr. *Ernest Law* paatog sig at undersøge Haandskrifterne til Gavns og systematisk, aabenbaredes det, at hele den lærde Verden i mer end halvhundrede Aar havde ladet sig narre, var bleven forvirret af en taabelig aldrig stadfæstet Gisning, den at Nævnelsen af Navnet *Collier* i en stakkels Drukkenbolts Brev røbede Falskheden af de Dokumenter, han ved skødesløs Omgang med betroet Gods var forbleven i Besiddelse af.

Der var ikke ringeste Kludder ved Skriften i Dokumentet. Dr. *Charles Wallace*, der for nogle Aar siden opdagede Aktstykkerne i den Retssag, som tillod at bestemme Shakespeares Bopæl i London, erklærede strax Haandskriften for Tidsalderens almindelige og Listerne for ubetinget ægte. Den største Kender af gamle Manuskripter i England, Sir *George Warner*, erklærede sig ligeledes for ude af Stand til at opdage mindste Forfalskning i dem. Da endelig det i Dokumentet anvendte Blæk blev mikroskopisk undersøgt paa det engelske Regeringslaboratorium, viste det sig aldeles ensartet. Blækket blev saa undersøgt med kemiske Prøvemidler, der ligesaa afgjort viste, at det stammede ikke fra 1812, men fra mere end 200 Aar forinden.

VI

Resultatet blev da, at de to Lister over Skuespillenes Opførelse ved Hoffet utvivlsomt er ægte, saa vi i dem har et sikkert Middel til at bestemme de deri forekommende Stykkers

Tilblivelsestid. Hvad der her især har Vægt, er, at *Stormen* ikke som af Tieck, Garnett og mig formodet, skriver sig fra 1613, men er spillet første Gang i Sommeren 1611 i Blackfriars-Teatret for et Publikum af de højere Klasser, dernæst 1. November 1611 for Kongen i Whitehall. Ganske vist blev det paany opført i 1613 til Prinsesse Elisabeths Bryllup, men det blev ikke skrevet til denne Lejlighed. Tanken paa fyrstelige Ægteskaber laa alt forinden i Luften. Der var talrige Friere til den lille Prinsesse, ligesom der tilbødes mange Partier til Prinsen af Wales. En Mulighed er der jo desuden for, at det indlagte Maskespil, der saa utvetydigt forholder sig til et Bryllup, først er bleven tilføjet femten Maaneder efter.

Stormen var for Datiden et Vidunder af sceniske Effekter. Naar Tæppet ved Hofforestillingen droges til Side, var Scenen saaledes delt: Øverst Himmel med Skyer; paa den ene Side en Klippe, der stod ude i Havet, paa den anden Side Skov; i Midten et Hav med Skibe, der viste sig i Perspektiv, nogle kunstigt sejlende. Belysningen fandt Sted ved Hjælp af Kandelabre og af Ringe med Lys, der hang fra Bjælke til Bjælke i Loftet. Undertiden mørknedes hele Salen for at forøge den tragiske Virkning.

Da saare meget tyder paa, at *Stormen* har været Shakespeares sidste Værk, saa viser det sig, at hans tilbagetrukne og ensomme Liv i Stratford har varet noget længere, nøjagtigt vel femten Maaneder længere, end det hidtil har været antaget.

VII

Falsknerier og af dem fremkaldte Misbrug af Lettroenhed er ikke sjældne i Literaturernes Historie. For et Hovedværk i ældre slavisk Literatur gjaldt mange Aar igennem Königinhofer Haandskriftet *Libussas Dom* fra Aar 1300 — et Falskneri af Wenzel Hanke fra 1817. Det er endnu i frisk Minde — vedligeholdt ved Alphonse Daudets *L'Immortel* —, hvorledes en Falskner ved Navn Vrain-Lucas solgte den berømte franske Matematiker Michel Chasles, en godtroende Mand og Patriot, de mærkværdigste Haandskrifter, efterhaanden 27,000 i Tal, Breve fra Alkibiades til Perikles, fra Alexander den Store til Aristoteles, Elskovsbreve fra Kleopatra til Cajus Julius Cæsar, Breve fra Maria Magdalene til den genopstandne Lazarus osv., ja, Brevvexlingen mellem Pascal og Newton, som beviste, at

Newton havde stjaalet sine Idéer fra Pascal. Rigtignok var Newton faktisk kun 11 Aar gammel paa det Tidspunkt, da Pascal skulde have røbet ham Tiltrækningens Love. — Det er heller ikke glemt, hvorledes Sainte-Beuve en Tid lang lod sig narre af Feuillet de Conches' fabrikerede Breve fra Marie Antoinette, ja helligede dem tre prægtige Artikler.

Men hvad der er usædvanligt og aldeles enestaaende, det er, at en Enkeltmands gennem en Aarrække gennemførte literære Falsknerier, som i dette Tilfælde Colliers, gør de Lærde saa mistænksomme og sky, at de vrager ægte og aldeles paalidelige gamle Dokumenter, som falske og derved halvhundrede Aar igennem bringer et saa samvittighedsfuldt drevet Arbejde som Shakespeare-Forskningen i Forvirring først i England, saa i Amerika, saa ogsaa i Danmark.

C

Det har i de sidste sex Aar vist sig, hvor langt det er fra, at vort Kendskab til Shakespeare er afsluttet — hvad man længe var tilbøjelig til at tro. Engelske og amerikanske Lærdes Udholdenhed og Skarpsindighed bringer stadigt nye Kendsgerninger for Dagen. En tysk Dame har, saavidt jeg kan skønne, bevist, at Shakespeares Testamente ikke er skrevet af nogen Skriver, men nedskrevet med hans egen Haand.

Magdalene Thümm-Kintzel udgav sin Afhandling derom 1909.

Ernest Law oplyste 1910 Shakespeares Funktioner som kongelig Kammertjener, godtgjorde 1911 og 1912, at den som uægte forkastede Fortegnelse over Hofforestillingerne under James var helt igennem ægte. G. D. Moore-Smith udgav 1913 Gabriel Harvey's *Marginalia*, hvori følgende paafaldende Steder, der sammenlagte rykker Shakespeares *Hamlet* tilbage i Tiden.

»Jarlen af Essex anbefaler meget *Albions England*, og ikke ugrundet . . . . . .

»Den yngre Slægt har megen Fornøjelse af Shakespeares *Venus og Adonis*; men hans *Lucretia* og hans Tragedie *Hamlet, Prins af Danmark* har Egenskaber, som behager de forstandigere . . . . . .

»Digtet *Amaryllis* og Sir Walter Raleigh's *Cynthia*, hvilke

smukke og søde Frembringelser! Fortræffelige Anledninger til Kappestrid for Spenser, Constable .... Daniel, Werner, Chapman, Silvester, Shakespeare og Resten af vore blomstrende Metrikere. Jeg haaber meget saavel i Vers som i Prosa af mine to Oxford-Venner, Doctor Gager og M. Hackluit ..... og jeg har megen Forkærlighed for Owens ny Epigrammer .....«

Heri er følgende Overraskelser for en Shakespeare-Forsker. Notitsen synes skrevet før Januar 1599, siden Spenser, der omtales som levende, døde paa dette Tidspunkt. Det vilde være forunderligt, om Harvey var ubekendt med Spensers Død. Essex, der ligeledes omtales som levende, henrettedes i Februar 1601. Selv om man ret vel kunde nævne en nylig Afdød blandt et Lands »blomstrende Metrikere«, kunde han dog umuligt omtales som æsket til Kappestrid. Tilbage staar da det for os forbausende, at *Hamlet* synes at have været til før Spensers, i ethvert Tilfælde før Essex's, Død, altsaa tidligere end hidtil antaget. (Owens Epigrammer blev rigtignok først udgivne 1606, men kan tænkes kendte i Haandskrift af Harvey.)

Ingen har imidlertid i den seneste Tid bidraget saa meget til vor Kundskab om Shakespeares Livsforhold som Amerikaneren Charles William Wallace, der efter med sin Hustru at have gennemgaaet mellem en halv og en hel Million Aktstykker i Londons Public Record Office (Englands Nationalarkiv), i 1909 fandt og offentliggjorde Dokumenterne i en Proces fra 1612, i hvilken Digteren William Shakespeare var Vidne.

Af disse gamle Papirer lærte vi ikke lidt. Vi erfor, hvad vi før blot kunde formode, at Shakespeare efterlod sin Familie i Stratford og boede alene i London. Vi erfor, hvor han at regne fra 1598 var bosat, mindst indtil 1604, men højst sandsynligt indtil han vendte tilbage til sin Fødeby, nemlig paa Hjørnet af Mugwell Street og Silver Street som Logerende hos den franske Haararbejder Montjoy. Det første Skuespil, han der i Huset skrev, var betegnende nok *Henrik V.* Han havde ved Familiebordet rigelig Anledning til at studere de Brydninger mellem Engelsk og Fransk — Engelsk talt af Franske, Fransk udtalt af Engelske — som udgør Hovedmorskaben i Scenerne her mellem Katharina og Alice, Katharina og Henrik. Han har benyttet sin friske Kundskab til, hvorledes Franskfødte udtrykte sig i England, og hvorledes Englænderne mishandlede Fransken. Han har hos Parykmageren hørt de uartige Ord i Fransk, som han indflettede i Samtalerne. Og

her har han rimeligvis i Belleforests franske Oversættelse lært Historien om Hamlet at kende.

Vi erfor altsaa, at Shakespeare trods sin relative Velstand endnu tretten Aar efter sin Ankomst til London ikke var fornemmere bosat, end at han havde lejet et Værelse eller to hos en indvandret Parykmager, og desuden, at han omgikkes Familien saa ganske paa lige Fod, at man naivt gjorde Brug af hans Evner, da det gjaldt om at fastholde en dygtig Lærling i Faget som Svigersøn og Compagnon. De aristokratiske Sympatier, som Tolstoj saa lidenskabeligt har dadlet hos ham, har da ikke hindret ham i at vise sig hjælpsom og tjenstvillig i den Haandværkers Hus, der var blevet hans Hjem.

En Hovedtiltrækning ved dette Hjem har Beliggenheden øjensynlig været derved, at Shakespeare her befandt sig i Nærheden af sine fleste Venner og Bekendte, af sit Teater og af sit Yndlingsværtshus.

Det skyldes da Wallace, at vi véd, hvorledes den ringe Bolig var beskaffen, i hvilken Shakespeare har skrevet alle sine ypperste Sørgespil og Lystspil. Men særligt fik vi ved denne Forskers Hjælp Gaaden løst, hvorledes Shakespeare er kommen i Berøring med en saa ringe Dramatiker som George Wilkins, og hvorledes han kunde falde paa at indflette de mesterlige Scener, som alene giver *Timon fra Athen og Perikles* Værdi, i disse af Wilkins udkastede Skuespil. Shakespeare har gjort den fjorten Aar yngre Kaldsfælles Bekendtskab, da Montjoy's Datter og hendes Mand udvandrede til Wilkins's Værtshus, som laa mindre end fem Minutters Gang fra Silver Streets og Mugwell Streets Hjørnested. Wilkins har forevist Shakespeare sine Udkast, og Shakespeare har omformet Hovedpartierne af dem i sin Aand og Stil.

I April 1915 har Wallace paany ved sine Forskninger i mer end tre Hundred Aar gamle Aktstykker, de tørrest tænkelige, Dokumenter fra Civilprocesser og Smaabyers Regnskaber, gjort Fund, som skønt de intet har med Sjæleliv eller Sjælehistorie at gøre, skyder de Beviser, Shakespeares moderne Hadere beraaber sig paa, sønder og sammen og renser ham for en Beskyldning, der Hundreder af Gange er bleven forebragt, ved at tage Grunden bort under den, saa den forsvinder af sig selv.

Hovedopdagelsen, Dr. Wallace har gjort, er den, at ikke blot Navnet Shakespeare, men Navneforbindelsen *William Shakespeare* i Stratford on Avon og Rowington, en Landsby, der

laa omtrent to Mil nordligere, paa Digterens Tid var noget nær saa almindelig som Navneforbindelsen Christian Hansen eller Rasmus Nielsen i vore Dages Danmark. Der var i Digteren William Shakespeares Levetid, 1564—1616, alene i Rowington, en tre Timers Gang fra Stratford, bosat mindst sex Mænd, som lød Navnet William Shakespeare.

I vore Dage er Navnet saa uløseligt knyttet til Stratford-on-Avon, at Digterens Navn uvilkaarligt fremkalder Navnet paa Byen og omvendt. Det betragtes som givet, at enhver William Shakespeare i Datiden, der nævnes i Forbindelse med Stratford, maa være den store Dramatiker, og ikke kan være nogen anden end ham, og det skønt allerede Halliwell-Phillips for mere end en Menneskealder siden har godtgjort, at paa Elisabeths og James's Tid talrige Familier ved Navn Shakespeare var bosatte i Warwickshire i mindst 34 forskellige Sogne.

Herresædet Rowington, hvis Indtægter tilhørte Kronen, besad to smaa Ejendomme i Stratford-on-Avon. Den ene af disse, som laa lige bag Shakespeares Hus, New Place, erhvervede Digteren i 1602, og han fik sit Arvefæstebrev 28. September. 27. Marts 1607 erlagde en helt anden William Shakespeare, bosat i Rowington, sin Fæsteafgift sammen med forskellige Medlemmer af sin Familie, en John Shakespeare og en Thomas Shakespeare. Denne William Shakespeare og hans Hustru Mary levede endnu i 1628.

En tredje William Shakespeare, der af Livsstilling var Konstabel, d. v. s. en af de Retsbetjente, Digteren med saa stor Lystighed har holdt sig op over, nævnes i Marts 1619, tre Aar efter Digterens Død. En fjerde William Shakespeare fra Rowington gik ind i Hæren, og bliver 1605 nævnt paa Hærens Mønstringslister som udlært Soldat, altsaa paa en Tid, da Digteren i London havde sin Tid stærkt optaget. Meget tyder paa, at Familierne Shakespeare i Rowington ikke stod i ringeste Slægtskabsforhold til dem i Stratford. Men der var mange William'er iblandt dem. Der var f. Ex. én William Shakespeare fra Rowington, hvis Fader døde i 1560, en anden William, hvis Fader døde 1591, en tredje William, der som Medlem af Nævningeretten ved Herresædets Tribunal i 1614 ikke formaaede at skrive sit Navn, men undertegnede med »the marke of William Shakespeare«; der var en fjerde William, ældste Søn af Richard og Elisabeth Shakespeare, hvis Forældre begge døde i April 1614 og som anlagde Retssager med Hensyn til begges Testamenter; han levede de næste Aar

i bitter Fejde med sin yngste Broder John, der var Væver. Denne William skrev en uøvet Haand, uden store Bogstaver, en Haandskrift helt forskellig fra Digterens. Saa var der endelig en saakaldt William Shakespeare den Yngre, der omtales i 1625, og som var en Dreng eller en ung Mand ved Digterens Død.

Der var desuden i Nøboskabet i Knowle, en Times Gang Nordvest for Rowington, en William Shakespeare, der bryggede og solgte Øl og som blev mulkteret for Overtrædelse af Taxten. Han maatte erlægge den Bøde paa fire pence, som den Gang var den sædvanlige og som den ældre Brygger John Shakespeare mellem 1606 og 1618 gentagne Gange maatte betale. Bryggerne stod sig nemlig ved at betale en halvaarig Bøde paa kun fire pence, naar de til daglig krævede for meget for Øllet eller gav daarligt Maal. Men man blev ogsaa straffet for at have solgt Øl uden forud at have løst Borgerbrev. Derfor findes i Retsprotokollen denne Indtegning: *De Willmo Shakespeare quia vendidit Cervisiam sine licentia* —IVd.

I Stratfords Retsprotokol er nu indtegnet den berømte Proces, som »William Shexpere« paa Mikkelsdag 1604 anlagde mod Philip Rogers for at faa en lille Regning betalt for Malt, der af »Shexpere« var solgt til Rogers hver fjortende Dag tre Maaneder igennem. Summen var 31 sh. 10 d. Da deraf var afbetalt 6 Shilling, blev Resten 25 Shilling 10 pence.

Dette Aktstykke, der blev fundet for hundrede Aar siden, i 1814, har spillet en fremtrædende Rolle i alle Shakespearebiografier. Man vidste, at Shakespeare var en dygtig Forretningsmand. Man undrede sig over, at han var en saa streng Forretningsmand, som Processen udviste. Man fandt et Tegn paa Havesyge i, at han vilde gennemføre en saa lille Gældsfordring ved Proces overfor en fattig Djævel, som øjensynligt daarligt kunde betale, og man sluttede deraf til en vis Haardhed i hans Karakter. (Jeg selv har desværre skrevet elleve Linjer om Sagen.)

Nu er det blevet klart som Dagen, at denne »Shexpere« er *en helt anden Person* end vor. Denne Maltgører har i Aaret 1604 den 27. Marts, 10. April, 24. April, 3. Maj, 16. Maj og 30. Maj solgt hver Gang nogle Fjerdingkar Malt til en vis Rogers, der gerne hver 14. Dag bryggede sig en Tønde Øl. Maltgøreren var bosat i Stratford, laante ogsaa 25. Juni personligt Rogers den Sum, to Shilling.

Men 15. Marts 1604 var Shakespeare og hans Fæller, der i

Aaret 1603 var blevne kongelige Skuespillere, sandsynligvis med i James's Kroningsprocession i London. Al Shakespeares Tid var den Gang optaget af Skuespildigtning og Teaterledelse i London, og han skulde 14 Dage efter sidde i Stratford for at sælge Malt i smaa Partier! I August samme Aar var han og hans Fæller, som paavist, optagne af den spanske Ambassadør. Og paa netop den Tid skriver han *Othello*. I November skriver han for Kongen og Hoffet *De lystige Koner i Windsor* og til Juletid har han sit hele store Repertoire i Stand: *Measure for Measure*, *The Comedy of Errors*, *Love's Labours Lost*, *Henry V*, *The Merchant of Venice*, foruden to Stykker af Ben Jonson.

Selv Shakespeare kunde ikke være to Steder paa én Gang. Han havde i London foruden sit daglige Arbejde ved Globeteatret sin anstrengende Hoftjeneste, maatte, efter Kongens udtrykkelige Ønske, ved Hoffet sætte Stykker som *Købmanden fra Venedig* op og var stadig i Berøring med Blomsten af Englands Adel. Han rømte da ikke i 1604 tre Maaneder af Aaret fra Hoffet og Hovedstaden for at sælge smaa Partier Malt i Stratford og indkræve et lille Beløb derfor ved Proces.

Maltbryggeren og Digteren var to ganske forkellige Personer, der intet havde tilfælles uden Navnet, det Navn, der i Aarhundredernes Løb har voxet sig saa stort, at man ikke kunde forestille sig det baaret af Bønder, Konstabler, Soldater, Smaahandlende og Bryggere.

Men med den Oplysning, at det ikke var *vor* Shakespeare, ikke Verdenshistoriens, som førte Proces med Rogers om Betaling for lidt Malt, falder den hele Hagl af Skældsord, med hvilke enfoldige Tilhængere af Troen paa Bacon som Dramernes Forfatter har overvældet Digteren netop af denne Grund. Hvad er han ikke blevet kaldt: Pengepuger og Aagerkarl (foruden Vildttyv og Bedrager)! Baconianerne har rigtig svælget i disse faa Skæpper Malt og i den aandelige Usselhed, en Retssag for slige Bagateller røbede. Endnu i Aar har et dansk folkeligt Blad saa udbredt som *Illustreret Familiejournal* havt en hel Artikelrække for at overbevise Lægfolk om, at Shakespeare aldrig har skrevet en Linje af sine Dramer, og at vi ad hemmelighedsfulde Veje — saa hemmelighedsfulde som Vanviddet — véd, at Forfatteren var Bacon og ingen anden.

Man føler en ikke ringe Taknemmelighed mod uforfærdede

og haardnakkede Forskere som Charles William Wallace, der nu har givet Grundstød til den Løgn og Humbug, som er blevet stablet op til Oversværtning af Shakespeares Ry.

D

I England som udenfor England har der fundet Stormløb Sted mod Shakespeare lige til dette sidste Aar. Under Krigen, som allevegne sætter sine Spor, er der i England fremtraadt en kraftig Bevægelse for at betone Shakespeares engelske Væsen og paavise, at Tyskerne, som ved Oversættelser, Studium og Teateropførelser har tilegnet sig ham, ikke har forstaaet ham, som han var, og som han kun paa engelsk Grund formentlig forstaas.

Den Tanke, at Lord Bacon har skrevet Shakespeares Skuespil, kan visselig kun fastholdes af Mennesker, der hverken kender den ene eller den anden af de to store Mænd tilgavns. Men skønt udgaaet fra Amerika har den fundet Tilhængere i Tusindvis i England.

Baconianerne priser idetmindste Skuespillene om end paa Shakespeares Bekostning. Tolstoj derimod, der indrømmede, at Shakespeare var deres Ophavsmand, forsøgte at gøre Æren for at have frembragt dem til en Skam. Han kaldte Shakespeares Værker daarlig Kunst, betegnede hans Stil som pur Overdrivelse, hans Tendens som lav og umoralsk, hans Spøg som uvittig og trættende, hans Patos som hul og tom.

Tolstojs Domme om Shakespeare indførtes i England med Fortale af *Bernard Shaw*, hvem den berømte Forgænger altid har generet, og som derfor har sat ham overmaade lavt. Han udtalte da ogsaa for en halv Snes Aar siden, at Tolstoj havde gjort Shakespeare altfor megen Ære ved at skrive imod ham.

Dog et mere betegnende engelsk Forsøg paa Nedsættelse af Shakespeare blev for faa Aar siden udført af den bekendte Forfatter og Tidsskriftudgiver *Frank Harris*, der alt i Halfemserne havde skrevet en Række Artikler om Shakespeares Menneskevæsen i *Saturday Review* og nu 1909 samlede sig om et stort Værk, *The man Shakespeare*. Allerede i hine Artikler udbredte han sig over, hvad han kaldte Shakespeares Snobberi, og i sin Bog dvæler han ved Shakespeares personlige Fejl, som havde han været hans daglige Kammerat. Det minder om den bekendte Definition af historisk Sandhed: Den har til Grundlag de Dødes Tavshed.

Frank Harris er den mest muskuløse Kritiker i engelsk Literatur; han er et saadant Indbegreb af mandlige Egenskaber, at han stadigt fremstiller sig som Hannen, der finder Kvindagtighed og Svaghed hos andre Skribenter, endog hos dem, han selv sætter højt.

Han mistænker Shakespeare for ikke at have duet til at slaa fra sig. Ledet af et Instinkt, der forekommer ham selv ufejlbart som Trækfuglens, finder han Shakespeares hemmeligste Svagheder. Saaledes beviser han, at Shakespeare øjensynligt af Umandighed, fordi han ikke forstod at bruge sine Næver, lod sig tvinge til at opgive den Kvinde, han vilde gifte sig med, for at ægte Anne Hathaway, hvem han blot vilde være fri for. Der findes nemlig i Biskoppen af Worcesters Register for 27. November 1582 en Bevilling for William Shakespeare til Giftermaal med Anne Whateley fra Temple Graftan. *Dagen efter* giftede William Shakespeare sig imidlertid med Anne Hathaway. Er det da ikke klart som Dagen, at samme William Shakespeare ved Trusler om korporlig Tugtelse lod sig tvinge til det sidste Ægteskab?

Man skulde tro, enhver Uhildet kunde se, at den William, der ægtede Anne Hathaway den 28., ikke var den samme, som den 27. løste Bevilling til Giftermaal med Anne Whateley.

Efter Harris's Grundopfattelse var Shakespeares Væsen imidlertid helt igennem kvindagtigt. I Hamlets og Macbeths Betænkeligheder ved at begaa Drab ser han talende Vidnesbyrd om Digterens Blødhed. Han anklager ham for at gyse tilbage for Grusomheder som en Kvinde. Naar i *Titus Andronicus* Misgerning hobes paa Misgerning, naar i Tragedierne jævnligt Sejrherren betræder Scenen med den Dræbtes afhuggede Hoved i Haanden, naar Henrik den Femte paabyder alle Krigsfangers Drab, naar i *Lear* Glosters Øjne rives ud, saa er dette ikke nok for Kritikerens strenge Manddom.

Som bekendt er Ordet *gentle* (elskværdig, blid) den stadigt tilbagevendende Betegnelse for Shakespeare under hans Levetid. Kritikeren anvender dette Ord en Snes Gange i halvt foragtelig Tone. Han forsikrer, at aldrig er Tegningen af en virkelig Mand lykkedes for Shakespeare. Kun de Svage, de Nervøse, de Ubesluttede, Drømmerne er mesterligt fremstilte. Hvor Digteren nu og da virkelig giver en mandig Skikkelse, skal han skylde sine Forgængere eller Krøniken den.

Henry Percy er vel Mønsterbilledet paa en Helt. Men næsten intet fandtes om ham i Kilderne. Det er ganske umuligt at føre denne Skikkelse tilbage til nogen tidligere Frem-

stilling af Manden. Hvor nu Frank Harris er nødsaget til at betegne nogle Sætninger af Hotspur som beundringsværdige, dèr paastaar han, at Shakespeare havde dem fra Historien eller fra *en ukendt Kilde*: Han véd med andre Ord paa Forhaand, at Shakespeare var umandig, og da dette ikke bekræftes af Kendsgerningerne, saa dekreterer han, at det ikke destomindre er ubestrideligt. At Shakespeare personligt ikke var nogen Handlingens Mand, men en Digter, det behøvede vi jo ikke nogen Aand fra Graven til at lære os.

Da Shakespeare naturligvis i sidste Instans kun kan have havt sit eget Indre at ty til og øse af, maa det være muligt at finde ham i hans Værk. Men det er umuligt, som Harris gør, at kalde en hel Række af Personer hans Selvportræter. Og det gøres med en saadan Plumphed, at Shakespeare og Hamlet rentud sammensmeltes. Harris siger om Digteren: »*Han* synes at være bleven fed og have lidt af Aandenød, fra han var omtrent 36 eller 37 Aar gammel« paa Grundlag af den Replik, hvor Dronningen i *Hamlet* bruger disse Ord om sin Søn — en Replik, der tilmed sikkert er indført til Karakteristik af en tilfældig Skuespiller.

Fremgangsmaaden hos Harris er denne: Overalt hvor i Dramerne En eller Anden bliver stærkt lovprist af andre Mænd, erklæres det, at Shakespeare her har villet male og prise sig selv. At f. Ex. Posthumus roses i den Scene, der aabner *Cymbeline*, skal vise en urimelig Forkærlighed for denne Skikkelse fra Digterens Side, som alene kan forklares ved, at Shakespeare ved Posthumus tænkte paa sig selv.

Hertug Vincentio i *Lige for Lige*, der i mange Maader er ment som en Forherligelse af Kong James og har adskillige af hans Særegenheder, bliver af Harris kaldt Shakespeares Selvportræt, og naar Lucio, som har bagvasket Fyrsten, dømmes strengt, forklares det altsaa saaledes: »Shakespeare fandt det vanskeligt at tilgive Lucio, *som havde krænket hans Forfængelighed*.«

Atter og atter henledes Opmærksomheden paa Shakespeares »Forfængelighed og Indbildskhed«. Om *Stormen* siges: »Shakespeare er i dette sidste Stykke opfyldt af sig selv, vis, som han synes, paa, at han er den vigtigste Person i Verden . . . Han var ualmindelig forfængelig og selvopfyldt *(selfcentred)*.«

Er der nu nogen stor Mand, om hvem det med Sikkerhed kan siges, at han *ikke* var forfængelig, saa er det Shakespeare, der bekymrede sig saa lidet om sit Ry, at han end ikke gav sine Skuespil i Trykken.

Som bekendt har Digtere og Videnskabsmænd altid, naar det sidste Aarhundrede undtages, staaet i Forbindelse med en eller anden Mæcenas. Da man ikke havde Honorarer at leve af, saa levede man af Tilegnelser, af Hædersbevisninger, ydede en Beskytter. Deri er intet Snobberi.

Forholdet er fuldt udviklet allerede i Oldtiden. Mæcenas holder sin Haand over Vergil og Horats. Til Gengæld har Horats og Vergil udødeliggjort Mæcenas, saa hans Navn er blevet et Ord i alle Sprog.

Shakespeares Dedicationer af hans to smaa fortællende Digte til Southampton kaldes af Frank Harris »modbydelige«. Og i Kraft af den Gisning, at Shakespeare har faaet en betydelig Pengesum af sin Beskytter, siges der om ham: »Han var af Naturen en Snyltegæst.«

Den moderne Verden har overfor denne store Mand indtaget snart én Holdning, snart en anden.

En talrig Mængde paastaar, at han ikke har skrevet et eneste af de Værker, der bærer hans Navn. Ruslands største Forfatter og Englands mest navnkundige Dramatiker hævder, at disse Værker kun nyder Anerkendelse, fordi de smigrer Overklassens Laster. En saa betydelig amerikansk Kritiker som Elmer Edgar Stoll tvinger Shakespeare tilbage til hans Aarhundrede, negter, at han har hævet sig over det, og tillægger ham alle dettes Fordomme og Vedtægter. Det nyeste engelske Forsøg paa at fremstille Manden og hans Skæbne dvæler, som vi saa, ved hans Forfængelighed, Svaghed og Snobberi, og munder ud i den Erklæring, at det er muligt at ære Shakespeare, umuligt at højagte ham.

Jeg for min Del gør det Umulige: jeg højagter ham, nærer endog Æresfrygt for ham, og jeg gør det uden Skam. Jeg ser i alle disse Domme kun Vidnesbyrd om Menneskehedens umaadelige Uvilje mod at bøje sig for det i Sandhed Store.

Det var naturligt nok at Shakespeares Samtid var ude af Stand til at forstaa denne Storhed, men senere Tider burde have bødet paa denne Mangel.

Saa vidt det kan skønnes, er man i England nu godt paa Vej til at oprette det Forsømte. Man belavede sig netop paa til næste April at fejre Trehundredaarsdagen for Shakespeares Død med store Festligheder — det er mere end et Aar siden, at Indbydelserne udstedtes — nu er Krigen kommen imellem.

Men, som antydet, netop Krigen har bragt Englænderne til at hævde Shakespeare for dem selv og til at hævde sig som

hans ypperste Forstaaere og Fortolkere i Sammenligning med de Tyske.

Saa ivrigt og omfattende det tyske Arbejde med Shakespeare har været, Nutidens Englændere finder det allermeste deraf værdiløst, og de finder Grunden dertil i, at Shakespeare skrev sine Skuespil i Elisabeth-Tidens Engelsk og anvendte et uhyre Ordforraad. Hans Sprog er et andet end det, som i vore Dage tales, og er i Reglen ikke den tyske Forsker fuldt tilgængeligt. Deraf Fejltagelser, der forekommer Englænderne snurrige. Der gives neppe et blandt de apokryfe Stykker, som en Gang har baaret Shakespeares Navn, der ikke af en eller anden tysk Kritiker er blevet ham tillagt. Et Exempel afgiver *The Merry Devil of Edmonton*, som to Boghandlere omkring 1650 tilskrev Shakespeare, og som Tieck, der i Tyskland gjaldt for ganske særlig Shakespeare-Kender, uden Betænkning trods de engelske Kritikeres Genmæle hævdede som ægte shakespearesk. Han blev heri understøttet af to tyske Kritikere, Horn og von Friesen, der heller ikke havde noget Øre for personlig Stil i tre Hundrede Aar gammelt Engelsk. Stykket synes i Virkeligheden at være af Kyd.

Mest Moro har Englænderne og adskillige Ikke-Englændere af de fantastiske Gisninger, hvortil det er tyske Shakespeare-Kritikeres Svaghed at forfalde. For en Del Aar siden gik det som en Løbeild gennem Landene, at nu var det sande Ophav til Skuespillene endelig fundet. I hvem, tror man? I Jarlen af Rutland, Roger Manners. En Forsker ved Navn Peter Alror skrev en Bog *Det ny Shakespeare-Evangelium* med 35 Beviser for denne Antagelses Rigtighed. En anden Forsker ved Navn Karl Bleibtreu skrev 1905 *Den sande Shakespeare*, to Aar derefter *Løsningen af Shakespeare-Problemet*, ligeledes til Ære for Rutland. Rutland var Ven baade af Southampton og af Pembroke, Shakespeares to fornemme Beskyttere. Det er da Rutland, som har skrevet Stykkerne; thi han var en Gang i Skotland, og *Macbeth* foregaar i Skotland; han var en Gang i Danmark, og *Hamlet* foregaar i Danmark; han var en Gang i Italien, og *Romeo og Julie*, *De to Adelsmænd fra Verona*, *Købmanden i Venedig*, *Othello* osv. foregaar i Italien. Hvad kan være mere indlysende, end at Rutland altsaa er Ophav til alle disse Stykker, til hvilke den elendige Shakespeare blot har givet Navn.

For Tyskerne staar Shakespeare i vore Dage som aldeles naturaliseret tysk, ja som en næsten moderne tysk Digter,

saa de i Reglen stødes, naar de hører ham fremstillet paa gammelt Engelsk af engelske Trupper. Dette forekommer Englænderne pudsigt, da hans moderne Væsen paa Tysk jo blot beror paa, at man har oversat ham paa *moderne* Tysk, medens hans Elisabethske Ruhed er bleven udglattet. Naar Saft og Kraft er pumpet ud af Shakespeares Sprog, bliver han naturligvis mere velsmagende for den moderne Gane og glider lettere ned. Det dramatiske Tømmerværk forbliver selvfølgelig det samme i den tyske Shakespeare som i den engelske, men Sprogets Lyrik, der er uoversættelig, fordamper. Ingen Lyrik kan jo oversættes uden Tab, mindst af alt Poesien i et Sprog, der ikke længere tales.

Til Gengæld har Tyskerne en Maade at studere Shakespeare-Sproget paa, som forekommer Englænderne humoristisk. Englænderne mangler ganske Organet for saadanne Bøger som Claus's *Der Conjunctiv bei Shakespeare* eller Scholz's *Der absolute Infinitiv bei Shakespeare.*

Behøvede man endnu et Bevis paa, at Verden for Tiden er af Led, saa har man det i den Lidenskab, hvormed Krigen af alle de krigsførende Folkeslag føres over paa Videnskabens og Literaturens ikke længere fredhellige Enemærker. I et hvilket som helst Tidsskrift, man tager i Haanden, nedsættes med Haan hvad Fjenden videnskabeligt og kunstnerisk har ydet, medens der kastes venlige Blik til de Allieredes aandelige Bedrifter og hvert Folk for øvrigt er uudtømmeligt i Selvros.

Endog den Lidenskab, der ellers altid har bragt Enfoldighed og Misundelse til indenfor ethvert Folk at nedsætte den Storhed, der ved sit Ry stod de Opadstræbende i Vejen — endog denne Lidenskab er hos de Krigsførende døet ud, og alt hvad Menneskesjælene gemmer i sig af Had og Avind, udgydes nu i fulde Skaaler over Naboen eller Genboen — Fjenden.

E

(23. April 1916)

Det øredøvende Brag om hans Navn trængte ind i den lille Kirke ved Avon, fyldte den og virkede som et elektrisk Stød paa den Sovende. Han vækkedes, væltede Stenen fra Graven,

rejste sig, saa sig med et genkendende Blik rundt i Trinity Church, kastede et Blik fuldt af Lede paa Monumentet og dets døde Hautrelief af en skaldet Mand med fyldigt, udtryksløst Ansigt, forlod Kirken ad den smukke Linde-Allé, der er en af Stratfords Prydelser, og forsvandt fra Stratford og Warwickshire.

Med den Aandsnærværelse og Hurtighed, der udmærker en Aand, orienterede han sig. og svævede hen over London, der havde taget hundredfold til, siden han sidst saa Tower og Themsen, men som nu laa hen i et sort Mørke, mod hvilket hans eget gamle London syntes ham muntert, det, hvor i det mindste en Dreng med en Fakkel frit turde lyse En hjem.

Med nogle Vingeslag naaede Aanden det Land, hvor han for mere end 300 Aar siden havde ladet en anden Afdød aabenbare sig som Aand. I Slotsgaarden ved Helsingør, hvor i sin Tid hans Kammerater havde spillet Komedie, nærmede han sig, klædt i sin højrøde Dragt, med den store hvide Krave og den sorte, ærmeløse Kappe, en Indfødt, som der paa Stedet i Dagens Anledning netop stod fordybet i Mindet om ham. Manden var meget ældre end Shakespeare nogensinde blev, med hvidt Haar, men saa dog ikke aandssløv ud, og forstod Engelsk.

— Jeg er her kun et Par Minutter paa Gennemrejse. Tør der i dette Land tændes Lys om Natten.

— Saa mange man vil. At der i England for Tiden ikke tændes Lys, har særlige Grunde.

— Er Skuespillerne nu mere agtede end tilforn? Taales de i godt Selskab?

— De er Borgerskabets Kælebørn.

— Borgerskabets? Er det muligt? Ikke de Fornemmes?

— De søger gerne Grever, som i det sextende Aarhundrede Greverne søgte dem.

— England er endnu et anset Rige, ikke sandt?

— Det behersker mer end halvhundrede Millioner Mennesker for hver en Million, det beherskede i din Tid. Men det er nu i Kamp tilvands og tillands.

— Jeg erfarer det med Spænding og Gru.

— Taales Katolikèr i protestantiske Lande?

— Om de taales. De er Kælebørn som Skuespillerne. I din Tid udsatte en Protestant, som omvendtes til Katolicisme, sig for al Landsens Ulykker. Naar han nu skriver noget sammen, hvori der er mere papistisk Overtro end i de katolske Landes Bøger, saa prises han og høster fuldtop baade

af Ære og Penge. Protestanterne er nu selv saa usikre, at de i Smug beundrer Enhver, der er overtroisk paa mere følgestreng Maade end de selv. De kender deres egen Holdningsløshed og skeler venligt til Rom.

— Man brænder da maaske ikke Kættere mere? Kong James lod dem raskvæk brænde. Mindes han endnu.

— Han huskes, fordi han gjorde dig til kongelig Skuespiller og kongelig Kammertjener. Kættere bagvaskes, brændes ikke.

— Huskes endnu Southampton, min Beskytter og Ven.

— Han huskes, fordi du kendte ham og har tilegnet ham to Bøger.

— I brænder altsaa ikke Kættere; brænder I Hexe? Er Jeanne d'Arc foragtet som i min Tid?

— Hun er æret som et højere Væsen og en Helgeninde, og lige saa æret i England som i Frankrig.

— Beundres endnu Henrik den Femte, min Helt?

— De faa, der kan lidt Historie, afskyer ham som Blodhund og Præstetræl. Men han er folkekær, fordi han var din Helt; han elskes for sin Ungdoms Sorgløshed; han elskes for sin Manddoms Alvor; han beundres, fordi du har gjort ham beundringsværdig.

— Kender man endnu Francis Bacon?

— Han æres som Erfaringsfilosofiens Ophavsmand; men som Naturforsker nævnes han sjældent. Derimod er hans Navn hver Dag paa utallige Menneskers Læber, fordi nogle Hundrede Amerikanere og Englændere klart som Dagen har bevist, at det er ham, som har skrevet alle dine Stykker.

— Er de Mennesker sindssyge?

— Nej, man kalder dem kritiske. De har tænkt sig dertil.

— Mine Stykker? Er de da kendte? Spilles de endnu?

— Over hele den civiliserede Jord.

— Men er de da trykte?

— Nitten blev trykt efter din Død. Man har Piratudgaverne af de første, og hvert Bogstav i dem alle er gennemset, hvert Ord vejet, og hver Scene i dem holdes i Ære.

— Der blev da ellers aldrig gjort meget Væsen af mig. I min Tid nævntes jeg sjældent, og aldrig først. Først pristes Mester Chapman's fuldendte og høje Stil, saa Mester Ben Jonsons gennemarbejdede og forstandige Værker, saa de to fortræffelige Mestre Beaumont og Fletcher; tilsidst blev jeg gerne slaaet sammen med Dekker og Heywood som en Mand, der gjorde sig Flid og havde Held med sig. Tales der om Chapman endnu?

— Kun i England og kun en sjælden Gang.

— Spilles Ben?

— Aldrig, men han læses af nogle Lærde. Beaumont og Fletcher spilles heller aldrig.

— Nævnes jeg ikke mere sammen med Dekker og Heywood?

— Ingen véd, hvem de var.

— Men man véd altsaa endnu, hvem jeg var?

— Der skrives Bøger imod dig, som var du til endnu. Der gives som sagt en hel Literatur, der vil bevise, du ikke har skrevet et eneste af dine Skuespil. Adskillige Digtere beviser at du er en i alle Maader yderst ringe Personlighed, der kun er slaaet igennem ved at hylde de fine Folks Fordomme. Moderne engelsk Skildring af dit Væsen er desuden forarget over dit saakaldte Snobberi.

Men dit Navn fylder Jorden. Et Navnetræk af dig vilde være værdifuldere end den største Guldklump. Din Haandskrift, som din ældste Datter ikke kendte, vilde i vore Dage være en Skat. Manuskriptet til *Hamlet* vilde ikke kunne faas for en Million Pund Sterling. Den første trykte Bog med dine Skuespil, som udkom syv Aar efter din Død og som du aldrig har set, mindre rettet, vilde betales med titusind Pund, ifald Eksemplarer af den var til Salgs.

Man yndede dig ikke i England i det 17. Aarhundrede. Der er blevet ført Fejder om dig i Frankrig efter Aar 1730 og efter Aar 1770, i Tyskland i Midten og i Slutningen af det 18. Aarhundrede, mens du er bleven enstemmigt forherliget i det 19de. Alle Kendere af dramatisk Poesi Verden over studerer dit Livsværk. Du har paavirket alle Kulturlandes Literatur. Selv Inderne har skrevet tykke Bøger paa 500 Sider blot om et enkelt Stykke af dine. Rigtignok duer de Bøger ikke noget. Men vi behøver dem ikke.

Dine Skikkelser staar mere levende for os end de Personer. der historisk har været til. Dronning Anna, din Samtidige, er livløs i Sammenligning med dine Beatricer og Rosalinder, de unge Piger, du har skabt.

Naar Richard II og Richard III endnu huskes, skyldes det alene dig.

Man kan ikke nævne en fyrstelig Ynglings Letsind uden at tænke paa din Prins af Wales, ikke sige Ordet Sommernatsdrøm uden at mindes dine Fantasier.

Til Tider, hvor England og Nordamerika stod hinanden

fjernt, ja fjendsk imod hinanden, mødtes alle engelsktalende Mænd og Kvinder i Republiken som i Kongedømmet med hverandre i Følelsen af at være Shakespeares Undersaatter.

Du har erobret Verden mere fuldstændigt end i Oldtiden Alexander og Cæsar. Du har behersket dens Fantasiliv i de 300 Aar, der er gaaede hen, siden du ophørte at spille Terninger ved det lange og brede Bord i *The Falcon*, og du vil sikkert beherske Jordens Fantasiliv 300 Aar endnu.

Nu staar denne Jord i Røg og Damp, Skibene er i Vaande, Himlen staar i Flammer; men selve Verdenskrigens uafbrudte Torden overdøves i Dag, den 23. April, af det Brag, der runger om dit Navn, af alle de Klokker, der ringer med dit Navn, af alle de Røster, der lovpriser, hylder og dyrker dit Navn.

F

TALE PAA KRONBORG SØBATTERI

(St. Hansdag 1916).

Da i November 1904 nordiske Parlamentarikere efter Indbydelse besøgte Paris, modtoges Nordboerne i *Théâtre français* ikke blot af dettes Bestyrer Jules Clarétie, men i Skuespillernes Navn af den fintbegavede Truffier, der fremsagde en nydelig Sonet, han selv havde digtet, hvori disse Ord: »Denne Gang er det Skuespillerne, som hilser paa Hamlet, og som tilraaber ham deres: Velkommen i Helsingør, hvor den ideale Muse raader:

Ce n'est plus Hamlet qui le dit, c'est l'acteur.
Soyez les bienvenus, Messieurs, dans Elseneur!
Dans Elseneur où règne la muse idéale.

For de udmærkede Skuespillere paa Jordens berømteste Teater var Helsingør blevet Poesiens Hjemsted, og Shakespeares Hamlet stod for dem som Nordens sande Repræsentant. Hamlet var dem Danmark, Norge, Sverig. Dog, hvad de især havde agtet paa, var naturligvis hans hædrende Forhold til Skuespillerstanden, den Stand, hans Digter tilhørte, der saa sig i Spejl i ham. Hvem uden en Skuespiller kunde ogsaa gennemføre Forstillelse vel et Aar igennem!

I Dag er det danske Skuespillere, som tilraaber danske Tilskuere: »Velkomne i Helsingør! Her raader den ideale Muse.«

Gennem Hamlet lærer vi Shakespeare at kende som sine Skuespilleres Instruktør, ganske som vi i det livfulde lille Lejlighedsstykke *L'Impromptu de Versailles* lærer Molère at kende, som han var, naar han holdt Prøve med sin Trup.

Skuespillerevnen, denne rent sceniske Evne, den efterlignende og efterfølende Sympati, var en Part blandt mange af Shakespeares Geni. Tidt udfører hans Skuespillere et Stykke i Stykket (som i *Sommernatsdrømmen* og i *Hamlet*), tidt forklæder og forstiller de sig (Edgar, Rosalinde, Viola), tidt agerer de en Scene som Falstaff.

Men medens hos Molière som hos vor Holberg Menneskevæsnet er overskueligt og gennemsigtigt og Handlingen en simpel Udfoldning af Forudsætningerne, idet et Par usammensatte Idéer gøres gældende gennem tre, fire Personer. møder vi hos Shakespeare Menneskelivets og Begivenhedernes hele sammenfiltrede Urskovsvæxt. Selve Pan bebor denne Urskov, og ikke sjældent avler han panisk Skræk. Der er faa Stier i denne Urskov, og for Enden af hver Sti øjnes Døden.

I Hamlet er der først en Skuespillers Sjæl, en haarskarp Iagttagers og Genfremstillers, dernæst en Digtersjæl, skabt til at drømme, tvivle, lide og forme, endelig en Fyrstesjæl, lige nervøs og handlekraftig.

Aldrig har nogen Dansk frembragt noget af denne Rang. Vemodigt er det at dvæle ved vore egne Iliader efter Homer, Ewalds *Hamleth*, Oehlenschlägers *Amleth*, disse triste Forsøg paa at gøre om igen, hvad der én Gang for alle var gjort og gjort saa mange Gange bedre. Ewald har lagt vreden Klopstocksk Patos i Hamlets Mund, Oehlenschläger har, næsten lige saa tysk i sin Sprogform, ladet Hamlets Moder ærbart overholde Sørgeaaret, før hun gifter sig med Fengo. Lykkeligvis beror hverken Ewalds eller Oehlenschlägers Ry paa slige Forsøg. Ewald har endda i sit *Levned* Glimt af Hamlets Lune, som Kierkegaard, hvor han angriber, har Glimt af hans Vid.

Hamlet er blandt meget andet dette dobbelte: en Planlægger og en Improvisator. Han planlægger Komedien i Tragedien, og han improviserer den. Han planlægger Kongens Drab, og han improviserer det.

Men dette dobbelte udtømmer ikke Hamlets Væsens Mangfoldighed. Som Shakespeares andre Hovedskikkelser er han ikke blot mangesidig, ogsaa mangeartet.

Ganske vist har Shakespeare sammentrængt Mangfoldigheden til den klareste Enkelthed. Som Adam gav Dyrene Navne, har Shakespeare givet Lidenskaberne og Evnerne Navne.

Siden han skrev, hedder Kærligheden Romeo, Skinsygen Othello, Ærgerrigheden Macbeth, Genialiteten Hamlet, Fortvivlelsen Lear, Grusomheden Shylock, Menneskehadet Timon, kvindelig Ægthed Cordelia, kvindelig Ynde Desdemona eller Ofelia, kvindelig Troskab Imogen, Plumpheden Caliban, Skryderiet og det glimrende Vid hos Fyldebøtten: Falstaff.

Men hans Skikkelser er mangfoldige.

Replikerne er som en Mængde opgivne Punkter, hvorigennem de Linjer skal drages, der tilsammen vil udgøre Figuren. Men flere end én Skikkelse kan tegnes igennem disse Punkter. Derfor giver han Skuespillerne underfulde Opgaver.

Tag blot Tragedien om Prinsen af Danmark. Hvilken Forskel gør det ikke, om Skuespilleren opfatter Hamlet som 19-aarig, hvad han i den ældste Udgave er, eller som 30-aarig, hvad han er i den sidste. Hvor meget stærkere vil ikke Forfærdelsen over Lasten være hos den 19-aarige, medens Afskyen for den er stærkere hos den modne Mand. Hvor forskelligt er ikke Følelsen stemt og Viljen hærdet i de forskellige Livsaldre.

Og hvis Hamlet er 19 Aar, saa er hans Moder neppe over 36. Hun kan endnu være ikke blot saare indtagende, men vække en sanselig Lidenskab, omtrent som Oidipus's unge Moder, i hvem Sønnen endog blev forelsket. Og hvor forskelligt maa ikke Dronningen spilles, eftersom hun er et Dusin Aar ældre eller yngre! Hvor forskelligt lader ikke Kongen sig anlægge, eftersom det er Dronningen eller Magtstillingen som Konge, han heftigst har attraaet! Eftersom han er Morder af hed Lidenskab eller af kold Ærgerrighed! Eller af begge Bevæggrunde.

Hvor mangfoldig er ikke Polonius! Han er næsten vis, da han giver Laertes Leveregler, og han er strax derefter naragtig. Han er snart den snu Hofmand, snart et gammelt Vrøvl. Det afhænger af Skuespilleren, hvor han vil lægge Trykket.

Ofelia er uensartet, eftersom hun rammes stærkest af Faderens Død eller af Hamlets Kulde, forskellig eftersom hendes Forhold til Hamlet er opfattet som helt intimt eller ikke.

Shakespeares Roller er Ørneæg. Naar Skuespilkunsten udruger dem, flyver Ørnene fra Reden.

Shakespeare selv er den store tilbageholdne Antonio Stradi-

vari, der har tømret de uforlignelige Violiner. De ypperste Skuespillere glædes, naar de faar Lov til at spille paa dem.

Hamlet er Skuespillernes Patron, deres Skytsherre, som St. Georg er Pansersmedenes.

Han er dog mere end dette. Han er Danmarks Skytsaand, langt berømtere end nogen Dansk, der virkelig har levet. Han er, skønt ikke frembragt af nogen Dansk, vor stærkeste Adkomst til Verdensry.

Som dette suveræne Menneske Shakespeare har bragt alle Fremmede til at søge det Hus i Verona, hvor efter Sagnet Julie har boet, og bragt talrige Rejsende til at søge Glamis's Castle i Skotland, Borgen, hvor efter Sagnet Macbeth dræbte Duncan, saaledes har han ogsaa faaet en Mængde Udlændinge til at besøge Helsingør som Stedet, der omsvæves af Hamlets Aandsglorie.

Aldrig har en Dansk kunnet gøre for Danmark, hvad denne Brite har gjort.

Er nu Tragedien Hamlet dansk?

Danskest deri er vel det gamle Vrøvl Polonius. Alligevel er han som andre danske Vrøvl ikke helt Vrøvl. Hans Formaninger til Laertes er saa dybsindige, at de forekommer ganske overensstemmende i et Brev fra Lord Bacon.

Hamlet er for saa vidt ikke særlig dansk, som ingen hos os har havt denne Form af Humor eller har staaet i denne Glans af Geni. Men vi har samme Idealer som han: Retten, der ikke bøjer sig for Magten, Adelsaand, kongelig Tænkemaade.

Og de bedste iblandt os har formaaet som han ad Omveje at aabenbare Følelse og Forstand, Finhed og Skarpsind, Menneskekundskab udtrykt med ironisk Overlegenhed.

Alle har vi jo desuden som han levet i Striden mellem Idealet og Omverdenen, i Sorg over Misforholdet mellem Kræfterne og Opgaven, i Mistro, der bærer paa en Hemmelighed, i Omgivelser, hvis Falskhed har paatvunget os Forstillelse. Ikke faa har levet maskerede, idet Masken var Nødværge, selv om for de Klogestes Blikke Masken kun var Flor. Enkelte har endelig store Afdøde manet til Daad.

Vi føler da med Hamlet. Vi havde ikke kunnet undfange ham. Ingen moderne Hjerne kunde overhovedet uden at sprænges have udholdt de Syner, Shakespeare med uanfægtet Sundhed i Frembringelsesglæde saa for sig.

Var han den største Dramatiker, der har levet, større end

Sofokles f. Ex.? Hvem kan svare derpaa, hvem kan veje en Flamme! Som alt det Ypperste er han usammenlignelig.

Shakespeares Indflydelse paa dansk Aandsliv har været umaadelig. Den er paaviselig i Literaturen. Vi har ikke som andre Folkeslag tilegnet os ham, som var han vor; vi har i al Beskedenhed lært af ham, skønt sent.

Holberg, der blomstrer langt over hundrede Aar efter Shakespeare, kender ham ikke, trods sit Ungdomsophold i England. Foersom dyrker ham, og *Hamlet* spilles første Gang i Danmark mere end to Hundrede Aar efter Dramaets Fremkomst. Da man endelig lærer Shakespeare at kende, sker det over Tyskland.

Hauch og Bredahl har havt Øre for hans Patos og hans Lune. Heiberg og Paludan-Müller har i *Syvsoverdag* og *Kærlighed ved Hoffet* røbet opladt Sans for Romantiken og Skelmeriet i hans Lystspil.

Desværre forfladiger ikke blot den gængs Oversættelse ham, men moderniserer ham alt for stærkt.

En Bog, der udkom i Aar, et politisk Værk af en berømt Professor i Cambridge, ender saaledes:

»England er Shakespeare. Det er ham, paa hvem vi kendes, og paa hvem vi skal kendes. Og ingen af vore Statsmænd, Soldater og Sømænd, ingen Monark, ingen Mand, der har samlet Rigdom eller bidraget til Landets Rigdom, staar i Verdens Øjne som Englands Talsmand, saaledes som Shakespeare gør. England er Shakespeare.«

Det er vel talt. Men Shakespeare er mere end England. Vi alle har Del i ham, vi Danske er glade ved den lille Del, vi har i ham, gennem Hamlet.

Hvad vi i Dag her er samlede til, det er ikke blot en Fest, det er en Andagt. De véd, at Sanct Hans er den forhistoriske Tids gamle Solfest, Ildfest, Lysfest. De véd, at i det gamle Hellas var Skuespillet en Cultus-Handling. Saaledes er dette Friluftsforsøg, som Kongen af Danmark opmuntrer ved sin Nærværelse, for os en kunstnerisk Gudstjeneste. Det tjener ingen verdslig Interesse. Det er en Protest mod dem, der i denne blodige og haarde Tid underkender Kunstens Betydning, i denne af Politiken hærjede Verden miskender Poesien, der, naar den er stor, overlever alle de af Politiken fremkaldte Omvæltninger, som Broncemedaljen overlever den Kejser, den forestiller. Det er endelig en Protest mod dem, der ser ned paa Danmark, fordi det er lille, og fordi det er neutralt. Skønt lille indtager Danmark en meget større Plads

i Civilisationen end den, der tilkommer det efter dets Rumfang. Skønt neutralt, er det ikke utro mod noget af Menneskehedens sande Idealer.

Danmark er i mellemfolkelig Politik uden Vægt. Men ogsaa Radium er uden Vægt. Radium er ikke et Sprængstof, men en lille Kraftkilde, uudtømmelig. — Vi lever desværre i Sprængstoffernes Tid.

Vor Hyldest til Shakespeare er en Hyldest til Kunsten, en Hyldest til Geniet, og i dette Tilfælde fremtræder den som Danmarks Tak og Hyldest til England, der frembragte Digteren og Værket.

SMAA ROMANER I DET GAMLE TESTAMENTE

(1914)

BLANDT det Gamle Testamentes poetiske Skrifter er der en Række højst forskelligartede smaa Fortællinger, Idyller, Noveller, Romaner, eventyrlige Historier, fantastiske Digtninge, som kun stemmer overens i, at de uden Undtagelse er Tendens-Fortællinger. De gaar — lige saa ufravigeligt og utvivlsomt som det attende Aarhundredes smaa filosofiske Romaner i Frankrig — ud paa at indprente en eller anden Lære.

Enkelte af disse Romaner naaer, trods Tendensen der har fremkaldt dem, højt ved stor, ubevidst Poesi, enkelte indeholder maleriske eller plastiske Elementer, som i Aarhundreder har sysselsat Billedkunsten, andre bringer religiøse Legender eller verdenshistoriske Syner, der røber stærk Fantasi og fuldstændig Mangel paa historisk Dannelse eller videnskabeligt Begreb.

Nogle er Eventyr, der udgives for Virkelighed, andre er vilde Udtryk for national Hævngerrighed, atter andre rørende eller pietistiske Ytringer af Fromhed; nogle er skelmske, andre barnagtige Iklædninger af en Livsanskuelse, man har villet indskærpe.

Alt i Alt vil jeg gennemgaa otte saadanne smaa Romaner. Fire handler om Kvinder, fire om Mænd. Der er Damerne Ruth — Esther — Judith — Susanne. Der er Herrerne Jonas, Daniel, Tobias og Zorobabel.

I

Den gamle Bog *Ruth* har efter dens Forfatters Tanke skullet tjene et prosaisk-politisk Formaal, men har uden hans Vidende faaet en Duft af de ældste Tiders friske, landlige Poesi.

Paa Grund af Hungersnød i Palæstina udvandrer Elimelek og hans Hustru Noomi til Moab. Dèr ægter hans Søn Mahlon Moabiterinden Ruth. Elimelek dør, Mahlon dør. Noomi vil

vende hjem til sit Land. Ruth, den unge Enke, Moabiterinden, vil ikke forlade sin Svigermoder, men vandre med hende og antage den israelitiske Religion. — Dette hendes Religionsskifte er af Teologer blevet opfattet allegorisk. Hun var den hedenske Menneskehed, der underkastede sig under den sande Gud. Derfor blev hun Stammemoder til David, og derigennem til Jesus.

Man læste slet. Man forstod ikke, hvad Texten udtrykkelig siger, at Religionsskiftet for Ruth er den naturlige Følge af at hun skifter Opholdssted, gaar fra Moab til Israels Land. Hvert Omraade, hver Provins, har efter den antike Forestilling sin særlige Gud, der vil tilbedes paa en bestemt Maade og ellers hævner sig. Moab havde Kamósch, Israel Jahve. Man unddrager sig Gudens Magt ved Bortrejse (som Jonas forsøger det), han tænker sig, at Israels Gud er ikke i Spanien. Man underkaster sig hans Magt ved Indflytning. Kain jages ud af Landet, bort fra Herrens Aasyn. Thi Herren er indenfor Landet. David bebrejder Saul (da han har skaaret Fligen af hans Kappe), at han har drevet ham over Grænsen (1. Sam. 25), saa han kan ikke tjene Herren, men maa dyrke andre Guder ɔ: Herren er ikke hinsides Grænsen. Undtagelsesvis lover Herren at ledsage Jacob til Ægypten (Genesis 46).

Da den teologiske Forklaring af Ruths Bog tabte Interesse, blev Bogen Hyrdepoesi. Man fandt i den paa Rousseau's Tid netop hvad der slet ikke fandtes i den, Elskovslidenskab. Florian skildrer i et Hyrdedigt, som 1783 blev kronet af det franske Akademi, Boas, som her er 80 Aar, kastende sig ned for Ruths Fødder.

Efter den Stamtavle, der er føjet til Bogen, er Boas' Fader samtidig med Josva. Men da man kun regnede 12 Slægtled fra Udgangen af Ægypten til Kong Salomo, har de kristne Fortolkere maattet lade den højst letfærdige Rachab, Skøgen fra Jericho, føde Boas fulde 42 Aar efter Jericho's Erobring, altsaa omtrent 60 Aar gammel, og har da maattet lade Boas og hans Efterkommere Obed og Isai blive Fædre i den respektable Alder af mindst 111 Aar hver.

Der er nu i den hele Bog intet Øjeblik Tale om religiøse Interesser, hverken om Ofring eller Bønner eller sligt, skønt der var Anledning nok dertil. De ældste jødiske Lærde havde heller ikke opfattet *Ruth* som et Skrift af religiøs Natur. Det er den græske Bibeloversættelse, som har indflettet Bogen efter *Dommernes Bog*, hvor den nu har sin Plads.

Og som der ikke er Tale om religiøse Interesser, saaledes

ikke heller om romantiske. Ikke paa Elskov i Ægteskabet ligger der Vægt; det Begreb existerer for Forfatteren ikke. Naar Boas roser Ruth for Kærlighed, er det i den Mening, at hun af Hengivenhed for ham ikke løber efter unge Karle.

Hvad det her gælder om at bevise, er den juridiske Uanfægtelighed af Ægteskabet mellem Boas og Ruth. Det var en Sag, der drejede sig om Forret og Forkøbsret og var i sin Orden.

Døde en Mand, da burde efter Moselov (5,25) hans Broder ægte den Afdødes Enke, og Loven bestemte, at Børnene i hans Ægteskab med Svigerinden skulde gælde for den Dødes, bære hans Navn og arve ham.

Boas var ikke den afdøde Mahlons Broder, men en fjern Slægtning, en Bekendt.

Ikke desmindre hævder Noomi og efter hende Ruth, at han er den Slægtning, der har Forret til hende og Forkøbsret til hendes Mands Jord. Boas selv siger: Vor Broder Elimelek (om Noomis afdøde Ægteherre). Ordet Broder er da taget i videre Mening som Stammefrænde; men i saa Fald maa ogsaa det Stykke Jord, der omtales, tages i videre Mening.

Og fremdeles: Det Barn, som avles af Boas og Ruth, bliver Bedstefader til Kong David, og opfattes ikke desmindre som Mahlons Barn.

Nu siger Bogens første Linjer os, at Elimelek og hans Sønner var Efraimiter.[1]) Følgelig hører Kong David vel ved sin naturlige Afstamning til Juda Stamme, men lovligt og juridisk til Efraims. Og det er hvad det for Forfatteren gjaldt om at bevise. — Efter Kong Salomos Død vægrede Efraim Stamme sig ved som Konger at anerkende Isaidernes Herskerhus, kaldte Salomos Søn en Fremmed. Nu godtgøres her, at Boas og Elimelek var Brødre, med andre Ord, at Juda og Efraim er én Slægt.

Bogen er vel neppe undfanget allerede dengang, tidligst ved Samarias Fald, altsaa efter 720, i den Hensigt at overbevise Israeliterne i de forsprængte Stammer om at Juda Konger var deres naturlige Herskere.

Tendensen anfægter dog ikke Bogens henrivende Ynde. Den beroer paa Barnligheden og Skønheden af de Sæder, som skildres. Skøn er den barmhjertige Menneskekærlighed hos den Rige. Boas giver sine Høstfolk udtrykkelig Befaling til ikke

---

[1]) Efrat Domm. 12,5; 1 Sam. 1,1; 1 Kong. 11,26. Ogsaa Bethlehem kaldes Efrata, maaske efter en Efrat.

at sanke Kornet omhyggeligt i Neg, men sprede det, saa der kan blive meget tilovers til de sankende Kvinder. Han giver de unge Karle udtrykkelig Befaling til ikke at røre Ruth. Barnlig er Maaden, hvorpaa Ruth frier til Boas, rørt af Vælden og Godheden i hans Væsen.

Han sover under aaben Himmel paa Tærskepladsen, kun dækket af sin Kappe. Hun løfter Kappen op, og lægger sig ind under den ved hans Fødder.

Han vaagner ved Midnat og lover da om muligt at ægte hende, men beder hende, roligt sove videre og at fjerne sig uset ved Daggry, for at hun ikke skal miste sit gode Navn.

Der findes skjult og ubevidst i Ruths Bog al den Poesi, Victor Hugo har uddraget af den i *Aarhundredernes Sagnhistorie*:

> Ruth songeait et Boas dormait. L'herbe était noire.
> Les grelots des troupeaux palpitaient vaguement.
> Une immense bonté tombait du firmament;
> C'était l'heure tranquille, ou les lions vont boire.

II

Jonas's lille Bog, som Oldtidens naive Kritikløshed har føjet ind blandt Profeternes begejstrede Opraab, er en fantastisk Roman fra sildig Tid.

Profeten Jonas faar Befaling af Jahve til at prædke Anger for Beboerne af Ninive. Han forsøger forgæves at unddrage sig Herrens Aasyn ved en Rejse til Tarsis i Spanien. Skibet overfaldes paa aabent Hav af Storm. Sømændene, hvem Lodkastning lærer, at han er Skyld i Stormen, kaster ham overbord.

Han sluges af en stor Fisk, lever tre Døgn i dens Bug, og synger der en Psalme, hvis Sprog og Stil røber, at den er et ældre Digt, som her er flettet ind. Fisken spyer ham ud og kaster ham i Land. Han vandrer til Assyrernes Hovedstad og prædker der med uhørt Fremgang. Alle klæder sig i Sæk og Aske. Jonas har forkyndt Byen dens om 40 Dage forestaaende Undergang. Nu faar Gud Medlidenhed med den og skaaner den. Jonas bebrejder heftigt Jahve, at hans Stemning saa pludseligt slaar om, saa han lader sin Profet staa som Løgner. Og Gud slutter da med at vise ham, hvor naturlig og berettiget en Følelse en saadan pludselig opstaaet Medlidenhed er.

Forfatteren brugte Jonas' ærværdige Navn, fordi man altid

tog et ærværdigt Pseudonym. (Der havde under Jeroboam II omtr. Aar 820 f. Chr. blomstret en Profet af det Navn). Forfatteren tog dernæst en gammel Psalme, hvor En, der var undsluppen fra en Fare, maaske en Skibbrudden, takkede Gud for sin Frelse fra Døden:

»Du havde kastet mig ud paa Dybet. Bølgerne omgav mig. Alle Strømme gik hen over mit Hoved«

og byggede over den sin barnlige Opfindelse om det tre Dages Ophold i Hvalens Bug. Han udgav saa sit lille Skrift for at vise sine Landsmænd, hvor megen Ret en Profet kan have til at spaa de Ugudeliges Undergang og hvor uskyldig han kan være i at Spaadommen slaar fejl. Den lille Bog er bleven en af Bibelens mest kendte og berømte. Den blev i Oldtiden særligt yndet for sit højst fantastiske Sving, der dengang ikke undrede eller stødte. Den blev den kristne Kirke kær af to Grunde. Dels fordi Evangeliet efter Matthæus udtaler, at Jonas' kortvarige Ophold i Fiskens Bug bebuder og billedligt foregriber Christi forbigaaende Ophold i Graven, dels fordi Jesus selv, da man kræver Mirakler af ham, beraaber sig paa Jonas, der omvendte Ninive uden Mirakler.

Hertil kunde iøvrigt bemærkes, at denne Omvendelse af Ninive er mere underfuld end noget saakaldt Mirakel, fuldt saa forbausende som Opholdet i Fiskens Bug. Man tænke sig en Marabutpræst fra Marokko ilende gennem nogle Gader i London og paa Arabisk opfordrende Londons Indbyggere til at antage Islam, da ellers Allahs Vrede vil ramme dem, og man tænke sig Londons Beboere øjeblikkelig give tabt og angre — saa har man det nøjagtigt tilsvarende Billed. I Ninive forstod neppe et Menneske Hebraisk. I Ninive vidste Ingen, hvem Jahve var, eller brød sig om dette Navn, og Ninive var for stor til at Jonas' Præken paa Gaderne en eneste Dag kunde have den Følge den har: at alle Folk i Ninive troede paa Jahve, fastede og tog Bodsskjorte paa, alle store og smaa. Ja Kongen af Ninive udgiver her en Bodsforordning, der endog omfatter Dyrene: Hverken Mennesker eller Dyr, Oxer eller Faar, maa spise eller drikke det ringeste, men skal klæde sig i Bodsskjorter, Mennesker som Dyr, og anraabe Gud med Inderlighed.

Kongens Tanke er: Hvem véd! Maaske angrer Gud, naar han ser, vi og vore Husdyr faster!

Fortællingen, der med sin Skildring af det assyriske Rige som et fjernt Fortidsrige røber sin sildige Karakter, stamm er fra en Tid, da der ingen store, ingen egentlige Profeter mere

gaves i Israel. Men der var endnu varmhjertede og formanende Mænd der søgte at slaa ind i de gamle Profeters Tone, Disse tidligere Profeter havde aldrig indladt sig paa at forudsige Skæbner i det Enkelte. Men de havde truet de Israel fjendtlige Magter og især Israel selv med Undergang, naar de saa det paa Undergangens Rand. Og disse simple Forudsigelser var gaaede i Opfyldelse. Thi den, som spaar, at det Forgængelige vil forgaa, faar før eller senere Ret.

Tidt blev Israel straffet for sit Hovmod. Paa den anden Side: Store Riger som Assyrernes og Medernes var gaaede til Grunde.

De senere Sandsigere fra Israels Kvalstid haabede paa Oprejsning for Folket. Men det gik altid Israel galt (som senere Danmark). De spaaede da Fjendens Undergang og troede paa den. Men se! Fjenden forgik ikke, og Spottere haanede da Profeten som Løgner.

Da digtede en af disse Mænd denne Bog for at vise den menige Mand, at Profeten kan være i sin Ret, kan tale efter Guds Befaling, naar han varsler om Straffedomme, og dog faa Uret. Thi Jahve er barmhjertig og omskiftelig.

Det er hvad denne Historie lærer.

III

Det er et ret vemodigt Vidnesbyrd om menneskelig Indskrænkethed, at man har givet *Jonas* Plads blandt Profeterne.

Kærnen i Bibelen som i det israelitiske Folks Historie, det er nemlig ikke den Lovgivning, der udledes fra Sinai. Det er ikke heller Præsternes Lærdomme. Det er de ypperste Profeters Fuldkommenhedstrang og Genialitet.

Den Aand er det Væsentlige i Israeliternes Religion og den er ikke uddød endnu, det er den moderne Aand, evig Aand. Profeter som Amos, som Hosea, som Micha har elsket hvad de Bedste iblandt os endnu elsker, og deres Ideal krævede intet Offer hverken af Fornuften eller af Samvittigheden. De anbragte i Himlen en Gud, som hverken vilde vide af Altre eller af Brændoffer eller af Lovsange eller af Præster eller af Cultus.

Hos Profeten Amos hedder det: »Herren, den Almægtige siger: Jeg hader, jeg foragter Eders Fester, jeg afskyer Eders Forsamlinger. Hvad skal jeg med Eders Brændofre og Eders Madofre! Takofre af Eders fede Kalve vil jeg ikke se. Lad mig være fri for Eders Hymner og Psalmer, lad mig i Fred

med Eders Harpetoner! Men lad Retten vælde frem som Vand, og Retfærdighed som en altid rindende Strøm!«

Det er Profeternes Aand:

Hvad der ikke er grundet paa Retfærdighed, maa gaa til Grunde. — Jahve har for Israel aabenbaret hvad der er retfærdigt. — Israel bør øve Retfærd. — Retfærd vil engang herske paa Jorden.

Hvor er det betegnende, at Profeterne inddeles i de store og de smaa, alt eftersom de har efterladt meget eller lidt! Amos regnes til de smaa, hvor stor han end er; thi han indtager i vore Bibler kun 6—7 Sider.

Nogle af disse Profeter forventede Maalet naaet i en nær Fremtid, troede Idealet kunde virkeligggres i en Statslovgivning under Hiskias eller under Josias. Dog dette var kun en kortvarig Illusion. Skuffelsen var stærk. Den førte til Troen paa at Folket maatte ydmyges, knækkes. Men den førte videre til den nye Forvisning, der kommer til Udbrud hos Micha og den anden Jesaias, at Nationen vil genopstaa, vil frelse sig selv og frelse alle Jordens Folk ved at bringe Retfærdigheden til Sejr paa Jorden. Disse Mænd gjorde i deres Tanker Retten til en Magt. De troede saa fast paa Retfærdigheden, at de fik dens Ide til at gaa sin Gang gennem Europas Historie. De havde én Forvisning: Guds Enhed (i vort Sprog Naturlovenes Ensartethed i Verdensaltet) og ét Haab, at den menneskelige Fornuft vilde sejre, den Tid komme, da Folkene smeddede deres Sværd til Hakker og deres Spyd til Haveknive. De har istemmet et Raab af Medlidenhed med alle Undertrykte, et Hævnskrig mod alle Undertrykkere. De har varslet Fred og Forbund mellem Folkene. De var Seere, og de talte som senere Digterne og i vore Dage enkelte Videnskabsmænd. De var naive Fredsforkyndere som disse.

Halvhundred Aar før vor Tidsregning skrev Lucretius, den ædleste romerske Digter, Versene:

> Nec pietas ull' est, velatum sæpe videri
> vortier ad lapid' atqu' omnes acceder' ad aras osv.

Fromhed bestaar ikke i at knæle for Altre eller stille sig til Skue med et Pandebind foran en Sten eller i at ofre firbenede Dyr, men i at betragte Altet med lyst og roligt Sind. — 800 Aar før ham sagde Hyrden Amos det Samme. 1900 Aar efter ham sagde Renan og Darwin det samme.

Det er ikke af Vægt, at Profeterne talte i Jahves Navn og at vore Dages Mænd taler i den moderne Tankes.

Thi deres Jahve var kun Menneskeaandens Forgudelse. Han var deres egen Retsbevidsthed, slynget op i Himlen. Profeternes Aand døde ikke ud med dem. Det 12. Aarhundredes store Rabbi, Maimonides, har skrevet: »Naar en Mand er saaledes beaandet, at han føler sig i Stand til stor, heltemodig Handling som den at befri et Folk, eller endog blot at frigøre et enkelt Menneske fra de Ondes Tyranni, eller naar han føler sig drevet til at blive en Velgører for et vist Antal Mennesker, saa kalder *vi* dette: Guds Aand.«

Denne Aand har virket gennem Tiderne, har skabt Middelalderens ypperste Kætteri, forsaavidt den store Kejser Frederik II var jødiske Lærdes Elev, den har medvirket til Reformationen i Tyskland, forsaavidt Luthers Bibeloversættelse var utænkelig uden Raschi's Bibelfortolkning, skønt Raschi, der levede i Frankrig, døde 1105. Denne Aand har medvirket til Reformationen baade i Frankrig og i England, forsaavidt det Gamle Testamente en Tid fortrængte det Ny, skænkede Frankrig store Huguenotter som Coligny og d'Aubigné, England store Puritanere som Cromwell, der grundede Republiken. I lige Linje fra Profeterne nedstammer dernæst Spinoza, som grundlægger Aandsfriheden og indfører Enhedslæren i den moderne Filosofi. Det er Jødernes Bibelkritik, som muliggør Voltaire's, og selve den franske Revolution vilde kun virkeliggøre Profeternes gamle Drøm om et Retfærdighedens Rige her paa Jorden. Hvilken Afstand fra disse Profeter til Forfatterne af Jonas' Bog eller af Daniels!

IV

Den anden blandt Profeternes Skrifter indlemmede Fortælling, der intet har med de gamle Profeters Værker at gøre, er Bogen *Daniel*, som skriver sig fra Tiden, der gaar umiddelbart forud for Makkabæernes Rejsning mod det græske Herredømme. Den er let at tidfæste, da man af Forfatterens Oversigt over Verdensrigerne nøjagtigt sporer det Punkt, hvor hans Kundskab holder op.

Der gaves en gammel Sagnskikkelse, som førte Navnet Daniel. Han havde været en Vismand. Ezechiel nævner ham omtrent ved det Aar 590 sammen med Noah og Job.

Man troede eller digtede nu, 425 Aar efter Ezechiel, at han som Barn var blevet bortført fra Judæa, da Kong Joakin blev taget til Fange, og var bleven opdraget som Page ved Kong Nebukadressars Hof i Babylon. For ikke at spise uren Føde

havde han indskrænket sin Næring til Grøntsager og Vand, og havde trivedes saa ypperligt ved denne Vegetarianerkost, at han ved Undersøgelse viste sig at være ved langt bedre Huld end alle de øvrige Pager, der nød Hoffets Føde. Kastet i en gloende Ovn befandt han sig vel dernede og tilbragte Tiden med at synge Bønner og Hymner. Han alene fortolkede Kongens Drøm og blev sat i Spidsen for Babylons Spaamænd.

Forfatteren paadutter Nebukadressar en Efterfølger Belzazer, en opfundet Person, under hvem der skrives hemmelighedsfulde kaldæiske Ord paa Slottets Væg: *Mene tekel ufarsin.* Kongen dræbes samme Nat af Mederen Darius. Denne taaler ikke Religionsforskellighed i sit Rige. Under ham kastes derfor Daniel i Løvekulen, men da han forbliver uskadt der, byder Darius, at alle hans Undersaatter skal antage den jødiske Religion.

Forfatteren har været en højst uvidende Mand, helt uvidende om de nærmest foregaaende Aarhundreders Historie. Han véd ikke, hvorledes Assyrernes Herredømme endte, kender ikke det persiske Herredømme, forvexler Meder og Perser, gør Darius til en Søn af Xerxes osv. Ret kender han kun de sidste 50 Aars Historie fra Antiochus den Store, hvem han lader Daniel spaa om. Iøvrigt tager han ikke ringeste Hensyn til Mulighed eller Sandsynlighed: Hans »Nebukadnezar« bliver for sit Hovmods Skyld forvandlet til et Dyr, der æder Græs paa Marken, og bliver efter syv Aars Afbrydelse genindsat som Konge i sin Stat, der saa længe har ventet paa ham.

Det Mærkværdige i Daniels Bog er Forfatterens Lære om Verdenshistoriens Gang, vel det ældste Forsøg paa en Historiens Filosofi. Det foresvæver ham, at Historien bevæger sig fremad mod et Maal. I »Nebukadnezars« bekendte Drøm om Kolossalstatuen, hvis Hoved er af Guld, Bryst af Sølv, Fødder af Ler, ses Verdensriger afløse hinanden. Stenen, der vælter det sidste Rige, det Seleukidiske, er det jødiske Oprør. Thi det jødiske Kongerige skal bestaa evigt.

Bogen slutter yderlig fantastisk med en Række af store Syner, hvor atter Rigerne forekommer, men nu som fire Dyr, der stiger op af Havet, Løven med Ørnevinger osv. Blandt disse er ogsaa Dyret med ti Horn, Horn der taler, Horn, der har Øjne — af hvilke Horn et er Antiochus, der vil Religionen tillivs. — Disse Syner er med Vilje formede som Gaader, som Rebus, der skal gættes. Det var Tidsalderens Smag.

Da det sidste Dyrs Tid er omme, sættes Troner frem; den Gamle af Dage tager Plads i en Strøm af Lys. Dyret dræbes.

I Himlen viser sig et overnaturligt Væsen, Menneskets Søn ɔ: Mennesket, hvem den Gamle af Dage skænker alt Herredømme. Dette betyder det hellige Herredømme, der vil blive oprettet i Jerusalem, naar Judas Makkabæus har gjort Ende paa den græske Overmagt.

Denne Bogs literære Værdi er vel ringe, men dens historiske Betydning stor. Den saakaldte *Johannes' Aabenbaring*, det ældste kristne Værk, er kun en Kopi af dens Slutning, og Evangeliernes Forfattere, som har kendt Bogen, tog fra den Benævnelsen af Jesus: Menneskets Søn.

V

Esthers Bog er en fra Babylon paavirket Historie om, hvorledes det lykkes en ung Jødinde ved Navn Hadasah (Myrte) at blive optaget i den persiske Konges Harem under Navnet Esther (Navnet er det samme som *Isthar*, det gamle Babylons Gudinde for Kærlighed og Ægteskab). Det skete fire Aar efter at Kongen havde forstødt sin Dronning Vasti, fordi denne kysk vægrede sig ved at vise sin Skønhed (ɔ: klæde sig nøgen af) for Deltagerne i det store Gæstebud, som Kongen i 180 Dage gav for alle sit Riges Stormænd. Esthers Fætter og Formynder hedder Mordokai — et Navn, der ligeledes tyder paa babylonisk Oprindelse; thi det er samme Navn som *Marduk*, Babylons Gud. Han har i sin Tid gjort sig fortjent af Kongen ved at opdage en Sammensværgelse imod ham; men denne Bedrift er gaaet i Glemme. Siden har han opbragt Kongens Yndling Haman mod sig, idet han har vægret sig ved at hilse ham med den krævede Underkastelse.

Haman beslutter at udrydde hele Mordokai's ham forhadte Folk, og faar Kongens Tilladelse mod at love ham ti tusind Talenter (40 Millioner Kroner) af de Dødsdømtes Skatte.

Han kaster Lod for at fastsætte Datoen, og denne antike Bartholomæusnat bliver da fastsat til den 13. i Maaneden Adar ɔ: i den 12. Maaned af Ahasverus's 12. Regeringsaar. Og fra Aarets Begyndelse bliver Befalinger sendte til alle Guvernører i Riget, ikke hemmeligt, men ganske aabenlyst, saa Jøderne overalt forfærdes og fortvivler.

Mordokai lader da Esther opfordre til at frelse deres fælles Landsmænd. Loven forbyder under Dødsstraf Enhver at nærme sig Kongen ukaldet. Men Esther, der i Haremet forud et halvt Aar er bleven marineret i Myrrha-Olie (for at lugte godt) og det næste halve Aar i andre vellugtende Urtesafter, drister sig efter tre Dages Faste til at anmode om Audiens. Hun bliver

trods Overtrædelsen vel modtaget, indbyder Kongen og Haman til et Gæstebud og vinder derunder Kongen ganske.

Haman lader rejse en 50 Alen høj Galge for Mordokai. Men samme Nat erfarer Kongen, som ligger søvnløs, af Rigets Krønike Mordokais Fortjeneste og lader ham i højeste Maade hædre ved til Hest i kongelig Dragt *at føres i Triumf gennem Byen.* Esther meddeler nu Kongen Hamans Planer mod Israeliterne. Kongen bliver mægtigt vred, og da han har forladt Salen nogle Øjeblikke og finder Haman, der tigger om sit Liv, udstrakt paa Divanen for Esthers Fod, lader han, som havde han overrumplet ham i Forsøg paa at bemægtige sig hende med Vold, eller han troer det, og hævner sig omtrent som Christiern II for Dyvekes Skyld tog Hævn over Torben Oxe. — Han lader ham hænge i den for Mordokai oprettede Galge.

Kongen kan ikke tilbagekalde Befalingen om Overfaldet paa Israeliterne; thi Kongens Bud kan ikke tilbagekaldes. Men han tillader dem at møde deres Fjender med skarpe Vaaben, og saaledes fælder de paa én Dag fulde 75,000 af dem, og derefter faar de endnu en Hævndag tilstaaet, paa hvilken de bl. a. føjer Hamans ti Sønner, der endnu er Børn, til Tallet af deres Ofre.

Den følgende Dag bliver en stor Festdag og indviet som saadan for alle Tider af Mordokai. Den bliver kaldt *Purim*, hvad tvungent fortolkes som Loddets Fest, fordi Haman lod kaste Lod for at bestemme Nedslagtningsdagen. Det synes at være den gamle babyloniske Fest Sakæa, ved hvilken en skægløs Mand paa et Æsel *førtes i Triumf gennem Gaderne.*

Dette er i Grundtræk Indholdet af den Jøderne saa kære Esthers Bog. Med Undtagelse af Moseloven blev Intet i Bibelen saa almenyndet iblandt dem. Den ældste Omtale af Purimsfesten forekommer sent, først i anden Makkabæernes Bog. Det var en Glædes- og Takkefest, hvis Hovedelement netop var Oplæsningen af Bogen om Esther, dette saa højt beundrede Sagn.

Vi Nulevende kan ikke se paa Bogen med saa milde Øjne. Dette glødende Nationalhad støder os. Men den kristne Rettroenhed har ikke turdet udelukke den, og der er da gjort fortvivlede Anstrengelser for i Perserkongen at finde et profetisk Billede af Christus og for i hans jødiske Favoritinde at opdage Kirken.

Man har dog især villet se en sand Historie i Esthers Bog og har søgt at bestemme, hvem der kan være ment med Ahas-

verus. De 70's Oversættelse kalder ham Artaxerxes. Enkelte Lærde som Franskmanden Munck har gjort opmærksom paa, at Konsonanterne i dette Navn Ahasverus — man skrev jo ikke Vokalerne — kan udtales Achcherch, det Navn, hvoraf Grækerne gjorde Xerxes (persisk Khsayarsa), og har troet deri at finde en virkelig Tildragelse af Xerxes' Liv efter Nederlaget i Grækenland.

Men Mordokai siges at være blandt dem, der bortførtes fra Jerusalem af Nebukadressar Aar 588 f. Chr. I Xerxes' 12. Regeringsaar, hvor han bliver Minister, vilde han altsaa være mindst 130 Aar gammel, og da Esther og han er kødelige Søskendebørn, vilde hun som omtrent Jævnaldrende være adskilligt ude over den første Ungdoms Friskhed, i den blomstrende Alder af ca. 120 Aar, dengang da hun i et helt Aarstid blev indgnedet med kostbare Salver og nedsyltet i Myrrhaolie for at behage Hans Majestæt.

Der er intet underligt i at Forfatteren har kendt adskilligt til persiske Sæder. Hans Skildring stemmer nu og da med Herodots. Men en Forfatter efter Alexanders Tid kunde med Lethed vide lidt Besked derom.

Og der er jo tydelig Digtning nok. Et Gæstebud, der varer 180 Dage, og hvori alle et mægtigt Riges Stormænd tager Del. Forkyndelsen af den persiske Bartholomæusnat et Aar forud, og Ingen tænker paa at flygte eller sætte sig til Modværge. Og derefter samme Galskab drejet i modsat Retning: Indfødte, hvoraf 75,000 lader sig nedsable paa en eneste Dag af en Haandfuld fremmede Indvandrere.

Fortællingen maa med sin sanseligt-grusomme Haremsstemning være nedskrevet paa en Tid, da Jøderne led stærkt under Plagerier af Undertrykkere og nærede et levende Ønske om Hævn. Denne Hævnlyst har gjort Mordokai og Haman lige i Grusomhed. Det var tilladt paa Purimsfesten at drikke, til man ikke mere kunde skelne Haman fra Mordokai. Man behøver ikke at drikke for at være ude af Stand dertil. De er lige blodtørstige. I Makkabæernes første Bog fortælles, at Judas efter sin Sejr ved Adasa over de syriske Tropper under Nikanor (der faldt i Slaget) befalede, at denne Bedrift skulde fejres den Dag. Og det var netop den 13de i Maaneden Adar. Efter al Sandsynlighed er da dette Purimsfestens Indstiftelse, og Sagnet er maaske blevet til for at ærværdiggøre Festen ved at lægge den tilbage til en fjern Fortid som et Udslag af Nationalhadet hos et atter og atter martret Folk.

Dog Hadet kan have sin Skønhed, naar det er storladent

og aabent. Uskønnere end Hadet er en vis Underdanighed overfor Magthaveren, der her viser sig i den forpinte og nedværdigede israelitiske Folkeaand.

Denne Glæde ved at være i Besiddelse af Despotens Yndest denne Blanding af Ydmyghed og Snildhed, hvormed man gaar ham under Øjne, er i Forening med Barbariet overfor det fjendtligsindede Folk frastødende og et Forfaldsmærke.

Det jødiske Ideal er tidligt den kloge Hofmand hos en Hersker. Josef hos Farao er dette Ideal, forstandig, ærekær, forudseende, menneskekærlig, overbærende endog mod dem, der har forset sig haardest imod ham. I Sammenligning med det græske Ideal af Klogskab, Odysseus, har han langt mere Højsind og Hjerte.

Men det er betegnende, om hvor mange af Israels ledende Mænd det under det græske Herredømme fortælles, at de har været i Perserkongens Tjeneste eller Gunst. Nehemias skal have været Kongens Mundskænk, Esra hans Yndling, Zorobabel hans Page, Daniel hans Page, Mordokai hans Minister. — De foregriber det 17. og 18. Aarhundredes Hofjøder.

Det politisk tilintetgjorte Jødefolk drømmer om Perserkongens Naadesbevisninger paa samme Tid som det politisk vaagne Grækerfolk slaar hans Hære tillands og tilvands.

Til Gengæld er Jødefolkets nationale Modstandskraft Grækerfolkets uendeligt overlegen overfor Romerne.

Mod det romerske Verdensherredømme er, vel 210 Aar forinden, Grækerfolkets Modstand hurtigt brudt. Jødernes Modstand er anderledes haardnakket. Grækerne giver tabt efter nogle Nederlag i Krig. Kun ved Udryddelse gennem Myrderier i Titusindvis og ved Korsfæstelse af 500 om Dagen faar Romerne i Aaret 70 Bugt med Jødefolkets Modstand — indtil den sidste Fæstning Masada falder efter at dens 960 Forsvarere hellere end at overgive sig dræber sig gensidigt, til den sidste Mand begaar Selvmord. Josephus meddeler det, der som af Romerne fangen og vunden General afskyer denne Adfærd. Det er altsaa sikkert nok.

VI

Der gives allerede fra Makkabæertiden en Bog, som vidner om en kraftigere Uafhængighedsfølelse end den i Esther — den iøvrigt beslægtede *Judiths Bog*.

Nebukadnezar i Ninive, Konge af Assyrien, opfordrer Asiens Folk til at staa ham bi i hans Krig mod Kong Arpaxad af

Medien. Da han har overvundet sin Modstander, sender han sin Hærfører Holofernes for at tugte alle de Folk, der har vægret sig ved at indgaa Forbund med ham.

Kun Jøderne staar nu tilbage, og Holofernes rykker mod dem. Men da han ligger udenfor Fæstningen Bytulia, forundret over det lille Folks Dristighed, fortæller en ammonitisk Høvidsmand ham vidtløftigt — altfor vidtløftigt — Israeliternes Historie og erklærer dem for uovervindelige, saa længe de holder fast ved deres Guds Lov.

Holofernes jager denne Mand ud af sin Lejr, og han afskærer Byen, der ligger højt, al Adgang til Vand udenfor den, saa Indbyggerne, der er ved at forsmægte af rasende Tørst, med høje Skrig kræver, at Byen skal overgive sig. Dens Befalingsmænd lover det, dersom Himlen ikke inden fem Dage sender uventet Hjælp.

Da fremtræder Judith, en ung Enke, smuk, rig og from, der nyder den højeste Anseelse i Byen. Hun bebrejder Øvrigheden dens ringe Tillid til Israels Gud og lover at frelse Byen før den femte Dag. Hun gaar saa med sin Tjenestekvinde til den assyriske Lejr og frelser Staden, idet hun dræber Holofernes.

Ogsaa denne Historie har været overmaade yndet. Vi har flere Udgaver af den. Rimeligvis har den først været skrevet paa Hebraisk; vi har den paa Græsk, tidligst i de 70's græske Bibel. Den romerske Kirke har kanoniseret Bogen; Protestanterne har i Reglen forkastet den som blot Digt.

Den kan ikke opfattes anderledes.

Handlingen er henlagt til den Tid, da Jøderne efter Fangenskabet er vendt tilbage. Templet er opbygget. I Spidsen for Folket staar en Ypperstepræst. Dette er som bekendt sket under det persiske Herredømme.

Der var en stakkels lille jødisk Koloni i Jerusalem. Det hele øvrige Land stod under persiske Satraper. Og saa tales der om en Konge af Ninive — Ninive som var gaaet til Grunde 30 Aar før Jerusalems første Fald, altsaa for over 100 Aar siden. Og saa existerede der paa den Tid tilmed slet intet Kongerige Medien.

Navnene indeholder Fortolkningen af Judiths Bog. Heltinden hedder Judith, hebraisk Jehudith ɔ: Jødinden. Byen hedder Bytulia ɔ: Bet-Eloah, Guds Hus, Guds Residens ɔ: Jerusalem. Dersom Bytulia og Jerusalem ikke var ét, kunde jo Hovedstaden have sendt Hjælp.

Kun Jerusalem ligger ogsaa saaledes højt, og kunde afskæres fra sin Drikkevandsforsyning.

Bogens Formaal er klart. Dens Forfatter vil meddele en Lære, vil hæve og styrke sine Landsmænds Mod. Han fortæller mindre end han præker — gennem det lange Foredrag, han lægger Ammoniteren i Munden, om Betingelserne for Israels Bestaaen og gennem Heltindens lange, kedelige Taler og Bønner.

Man agte især paa den indtrængende Fremhævelse af at Judith overholder alle de levitiske Regler med største Nøjagtighed. Esther fastede 3 Dage før sin Audiens. Judith er fuldstændig Pietist og Formalist. I de 3 Aar og 4 Maaneder, hvori hun har været Enke, har hun fastet hele Tiden, undtagen paa visse udtrykkeligt angivne Sabbat- og Festdage.

Hun har hele Tiden baaret en Bodsskjorte af Haar.

Hun strør Aske paa sit Hoved, før hun drager ud. Hun tager israelitisk tilberedt Mad, Vin, Olie, tørrede Frugter og rent Brød, en Pose Semulje, med sig til Assyrernes Lejr. — Hun frygter som Daniel at spise noget Urent. — Endog den Nat, hun er ene med Holofernes, spiser hun af sin medbragte Mad. Først, da hun pynter sig til Afrejsen, lægger hun Haarskjorten. Hun forlader dernæst hver Morgen Holofernes' Telt for at foretage de af Loven foreskrevne Vaskninger og Badninger, og disse Udflugter giver hende Muligheden til at undslippe upaaagtet efter Drabet.

Heri spejler sig Tidens Aand. Israel er paa den Tid kun Præstevælde. Dette fjerner ogsaa, saa underligt det lyder, enhver Forestilling om sanselig Tilnærmelse fra Judiths Side, om hun end ikke kan sikre sig.

Man sammenligne Polemiken mellem J. L. Heiberg og Hebbel.

Hebbels Judith hævder at være urørt af Tyrannen, og Hebbel forsvarede sig mod Heibergs Beskyldning for »med den mest upraktiske Forsagthed at have udvisket det Heles Pointe, Judiths *personlige* Opofrelse«, idet Hebbel med Rette paastod, at i den bibelske Fortælling findes Intet derom. Heiberg, der i sit Overmod (som daarlig Bibellæser) var gaaet saa vidt som til den Paastand, at Hebbel havde berøvet Æmnet al Saft og Kraft, da Judith uden den personlige Hengivelse ikke længer var Judith, nødtes til at give Hebbel Ret med den pudsige Tilføjelse: »Jeg bekender gerne, at denne Forskel mellem den oprindelige og den sildigere Tradition var mig ubekendt.«

Bogen er øjensynlig skrevet med en bestemt beslægtet Begivenhed for Øje, da en stor Fare truede Jerusalem og Jødedommen.

Forfatteren forsikrer, at Jøderne da i Mands Minde ikke

havde dyrket anden Gud end Jahve, og fortæller, at de styredes af en Ypperstepræst og et Senat (øjensynligt Sanhedrin). Tiden er altsaa sildig.

Vi ser, at vi for Textens Assyrere maa sætte Syrere, Seleukidernes Folk, og at vi for Mederne maa indsætte deres Efterfølgere Partherne, der altid laa i Krig med deres Naboer.

Vi finder i Josephus' *Antiquiteter* en Begivenhed, der svarer hertil. Efter Simon Makkabæus's Død led hans Søn Johannes Hyrkanus et Nederlag, der truede Jødefolket med Undergang. Kong Antiochus VII, der kom tilbage fra et Felttog mod Partherne, gav sig Aar 134 til at belejre Jerusalem. Belejringen varede et helt Aar og endte med en Kapitulation paa haarde Vilkaar.

Under denne Belejring er Judiths Bog da bleven skrevet for at styrke de Belejredes Mod og afgive en sund og opbyggelig Læsning for dem.

Uforglemmelig vil til alle Tider den fri Poesi i Bogen være: Judith i Holofernes's Telt med hans Sværd i sin Højre. Hendes Stilling er dristigere end Esthers, da hun, iøvrigt med Dødsforagt, træder frem for Ahasverus, og af Sindsbevægelse besvimer. Den er derfor ogsaa Hundreder af Gange bleven foreviget af Kunsten. Hun mindede om Deborah. Hun er Jødefolkets Charlotte Corday.

VII

Efter disse blodige Fortællinger følger en mild og idyllisk, *Tobits Bog*, hos os almindelig kaldt efter Tobits Søn Tobias. I denne Bog optræder Erkeenglen Raffael som den unge Mands Skytsengel, og som Modsætning en ond Aand, Asmodæus, der er forelsket i Bogens Heltinde Sara og i Brudenatten har dræbt efter hinanden hendes syv Brudgomme, indtil Raffael nu overvinder ham, idet han lærer Tobias, hvorledes man med Røgen af en Fisks Hjerte og Lever uddriver Djævlen og saa opnaaer Velsignelse ved Afholdenhed og Bønner.

I den ældste Tid (i Jobs Bog f. Ex.) træffer vi Gud omgivet af unavngivne Engle, hans Sendebud, der af og til møder paa hans Vegne, og vi finder der ogsaa Satan, en Guds Søn som de andre, den anklagende Engel, som morer den Evige ved, som en Art Hofnar, at sværte Menneskene for ham.

Men siden da har Jøderne fra Persien faaet en hel Englelære, og Englene har faaet Navne: Gabriel, der forekommer

i Daniels Bog, kaldes *Manden* Gabriel. (Forunderligt nok: Oldtiden har ikke kunnet forestille sig kvindelige Engle). Skønt Englene har Vinger, har de Menneskeform. Michael er selve Jødefolkets Engel; hvert Folk har nu sin.

Englene bærer Menneskenes Bønner til Gud. Aesjma-Daeva (Asmodæus) er en sanselig Aand, der efterstræber Kvinderne. Det er den Art Aander, Jesus senere giver sig til at uddrive, og som farer i Svin. Før det første kristelige Aarhundrede er der aldrig Tale om Sligt. Aandebesværgelsen gælder tidligere for syndig Trolddom.

Tobit er en brav Israelit, som er bleven bortført til Ninive efter Israels Riges Fald. Dèr fortjener han sig som Købmand en Formue. Han betroer sine Sparepenge til en jødisk Handelsven Gabael i Rages i Medien.

Imidlertid bliver Jøderne i Ninive forfulgte; hans egen Ejendom inddrages, fordi han som tapper Mand har begravet sine slagne Landsmænds Lig. Ved en ulykkelig Hændelse mister han tilmed Synet.

I sin Elendighed forsøger han at faa sin Formue igen og sender sin Søn for at indkræve Summen. Men da Tobias er meget ung, søger man en Rejsefælle til ham. I Azarias' Lignelse indfinder Raffael sig.

Paa Vejen naaer de Ekbatana, hvor der boer en jødisk Familie, som er i Slægt med Tobit, og hos hvem de tager ind, da Azarias mener, at denne Families Formue ved Giftermaal kan og bør komme Tobias til Gode. — Selv en jødisk *Erkeengel* forstaar sig paa Fordelene ved et indbringende Giftermaal.

Ægteskabet ordnes mellem Tobias og Sara. Brylluppet lykkes trods Asmodæus. Azarias tager imens til Rages og indkræver Pengene. Saa rejser det unge Par med umaadelig Medgift tilbage til Ninive i et langt Tog af Kameler og Oxer, med talrige Trælle og meget Sølv. Toget ledes af Azarias, der tilsidst, da man vil belønne hans Tjeneste med Halvdelen af alt det Medbragte, giver sig til Kende som Erkeenglen Raffael, og helbreder Tobits Øjne, giver ham Synet igen. Alt ender i Fred og Lykke.

Forfatteren synes at have villet vise Guds Retfærdighed endog naar den Bedste rammes af Ulykker. Tobits Ulykke er visselig uforskyldt, siden han straffes for sine Dyder. Men Alt er kun en foreløbig Prøvelse. Den varer blot 8 Aar.

Han ser sin Søn lykkelig gift, faar Synet igen, oplever

ogsaa Ninives Undergang og døer først 158 Aar gammel. Saaledes bliver ogsaa Judith til Belønning 105 Aar gammel. —

Bestræbelsen er den at *retfærdiggøre* Guds Verdensstyrelse, som allerede i *Job*.

Dette er nemlig Jødedommens fixe Idé, som hævdes ved al Slags Spidsfindighed, og som tilsidst fører den til den ikke-israelitiske Udødelighedsforestilling, da Folket i sine Pinsler føler sig ude af Stand til Gennemførelse af den Tanke, at Retfærdigheden hersker paa Jorden.

VIII

Som Forsøg paa Hævdelse af Retfærdighedens jordiske Herredømme maa ogsaa den lille barnagtige Fortælling om *Susanna* opfattes, der ved Billedkunsten er bleven saa almenkendt, fordi den gav en Anledning til at fremstille det Nøgne. Da Susanna har afvist de to lystne Oldinge, erklærer disse for Raadet, at de har overrumplet hende sammenslynget med en Træl, og uden ringeste Undersøgelse, uden engang at holde Forhør over hende eller over Trællen, som ifølge Anklagerne er flygtet, dømmer Raadet hende til Døden. Da kommer den unge Daniel, udspørger Anklagerne særskilt, under hvilken Art Træ de overrumplede hende, og da hver nævner sin Træsort, den ene et Mastixtræ, den anden et Egetræ, er hun frikendt, og de to fæle Oldinge dræbes.

IX

Saa har den lille Fortælling om *Kong Darius's Pager*, som forekommer i en af Esra-Bogens græske Texter, en finere Filosofi. Ogsaa her er Pager hos Perserkongen Hovedpersoner.

De indlader sig, tre i Tal, paa en Væddestrid, i det de hver for sig paa en forseglet Seddel skriver Navnet paa hvad de anser for mægtigst i Verden. Kongen skal finde de tre Sedler under sin Hovedpude og da afgøre, hvem af dem der har Ret, efter at hver af dem har forsvaret sin Opfattelse.

Den første af dem anser Vinen for stærkest. Den forvirrer den Drikkendes Forstand, gør Rig og Fattig ens tilmode og gør dem glade. Har man drukket, saa har man glemt sine Sorger og sin Gæld, bryder sig hverken om Satraperne eller om Kongen. Og vaagner man af Rusen, har man glemt det Hele. Vinen er stærkest.

Den anden siger: Kongen er mægtigst af Alt. Han byder, og der bliver Krig. Han byder, og der bliver Fred, De, der sejrer, bringer ham Bytte; de, der høster, bringer ham Afgift. Paa hans Befaling dræber man og planter man, og naar han spiser, staar alle omkring ham og ser til. Kongen er stærkest.

Den tredie, og det er Zorobabel, siger: Kvinden er stærkere end Alt, end Mændene, end Vinen, end Kongen.

Jeg saa Apame, Kongens Elskerinde, sidde ved hans højre Side. Hun tog hans Diadem af hans Hoved og satte det paa sit, og gav ham et Smæk paa den venstre Kind, mens han fornøjet saa paa hende med aaben Mund.

Smiler hun, saa ler han. Er hun vred, saa kæler han for hende, til hun bliver god igen.

Men da Kongen og alle Tilstedeværende ser paa hinanden med Forundring, siger den vise Zorobabel selv fremdeles: »Dog er Sandheden stærkere.« Og hans Tale bliver en Hymne til Sandhedens Pris:

Vinen har Fejl, Kongen har Fejl, Kvinden har Fejl. Men Sandheden har ingen Fejl. Og de gaar til Grunde ved deres Fejl. Kun Sandheden bestaar og forbliver altid lige mægtig.

Den er uden Personsanseelse, den udvirker Retfærdighed. Det er den, som frembringer Styrke og Værdighed og Magt og Storhed gennem Aarhundrede efter Aarhundrede. Velsignet være Sandhedens Gud!

Da raabte Alle: Sandheden er mægtigst. —

Gid den vilde vise sig mægtigst og i kommende Tider være i Stand til hurtigere at komme til sin Ret end den har formaaet i de Tider, som ligger bag os.

GEORG AF KAPPADOKIEN

(1914)

Faa Helgener har gjort en Lykke som den hellige Georg fra Kappadokien. Paa Fanedugene har han galopperet foran østromerske og bysantinske Kejseres Legioner vel 600 Aar igennem. Genueserne har gjort ham til deres Bys hellige Skytspatron. Det britiske Rige har udnævnt ham til Beskytter af den berømte Hosebaandsorden, og hans Billede, dejligt tegnet af en italiensk Kunstner ved det Aar 1850, staar paa den engelske Sovereign. I Rusland har han givet Navn til den militære Orden, som attraas af enhver General og enhver Soldat i Czarens Hær. Han har havt det ubeskrivelige Held, at da Pansersmedene i Florents i Aaret 1406 henvendte sig til Donatello for efter den Forpligtelse, der var dem paalagt, at smykke en af Pillerne i Kirken Or San Michele med deres Skytshelgens Statue, udførte den store Kunstner en Idealskikkelse for Evigheden.

Det blev den ypperste Skikkelse, der nogen Sinde har skullet forestille St. Georg. Al Renæssancens indefra udstrømmende og overstrømmende Kraftfylde og Selvfølelse er personliggjort i den unge Krigers rolige Mod. Opmærksom, med optrukne Øjenbryn og rynket Pande, men sorgløs, uden Angrebsvaaben i sin Haand, oppebier han Dragens Komme. Baade før og senere har imidlertid i alle kristne Lande Billedhuggere, Billedskærere, Malere kappedes om at forherlige denne Helgen, der tillige var Helt.

Medens St. Georg oprindeligt opfattedes som kristen Martyr, der led for sin Tro, smeltede Legenden efterhaanden sammen med den græske Myte om Perseus, der ridende paa Vingehesten befrier Andromeda og med sin Lanse fælder Havuhyret.

Det er et Studium for sig at forfølge, hvorledes Folkefantasien og Kunstnerfantasien i Forening har udviklet og mangfoldiggjort Skikkelsen. Her skal det blot oplyses, hvad Georg af Kappadokien historisk var. Det er en ret kummerlig Vir-

kelighed, der ligger til Grund for den poetisk og kunstnerisk uforglemmelige Figur, der i femten Hundrede Aar har betaget Kristenhedens Indbildningskraft. Vi har de Samtidiges Vidnesbyrd: Gregor af Nazians, Eusebios af Kaisareia, den hellige Athanasius, den hedenske Historiker Ammianus Marcellinus, Vidnesbyrd, der i sin Tid samledes af Gibbon, i vore Dage er drøftede af Genueseren Orlando Grosso.

Den senere Helgen blev født i Epifania i Kilikien i en Garvers Bod. Han var jævne Folks Barn. Men denne simple Fødsel hindrede ikke, at det overdroges ham som voxen Mand at forsyne den Hær med Flæsk, som stod under Præfekturet i Ægypten. Han hørte, som man ser, ikke under Kavalleriet, men under Intendanturen, og var udsat for de professionelle Fristelser, der opstaar hos de Leverandører til en Hær, som nærer en heftig Kærlighed til Vinding. Den unge Mand bukkede under for disse Fristelser; *han snød paa Flæsket.* Han gjorde det saa grovt, at det kom den for Troppernes Vel nidkære Kejser Constantin for Øre, og denne havde fra da af et vaagent Øje med den upaalidelige Forvalter af Hærens Viktualie-Forplejning.

Det var den Gang Regeringens Skik, at man i nogen Tid lod en saadan utro Embedsmand mæske sig for saa paa én Gang at fange ham i et Net og tvinge ham til at give alt det ulovligt tilegnede tilbage. Saaledes gik det Georg fra Kappadokien omtrent ved det Aar 333. Han blev nødsaget til at flygte fra Retsforfølgelsen, medens Justitsen inddrog hans Bytte. Alt fik den dog ikke fat paa; han synes ikke at være bleven nogen helt fattig Mand.

Han ændrede sin Levevis, blev eller lod meget religiøs og sluttede sig med stor Begejstring til Arius's Kætteri. Dette gik ud paa, at Jesu Væsen ikke var ens, men beslægtet, med Gud Faders. Spørgsmaalet *ens* eller *beslægtet* spaltede jo det hele fjerde Aarhundrede i to Lejre. Kappadokieren synes paa den Tid at have samlet sig et forholdsvis stort Bibliotek af filosofisk, teologisk og historisk Indhold; thi vi ser, at efter hans Død Kejser Julianus Apostata, der var Bogelsker, var ivrig for at erhverve det. Da Constantin snart fulgtes paa Tronen af Constans, var Enighed med Arius og Uenighed med den rettroende Athanasius et udmærket Middel for Georg af Kappadokien til at vinde Kejserens Bevaagenhed, eftersom denne selv var Arianer.

Paa den Tid indtog Athanasius, hvem Kirken den Dag i Dag regner til sine Fædre, Sædet som Patriark i Alexandria

med Titlen Ægyptens Primas. Allerede som ung Diakon havde han paa Kirkemødet i Nikæa 325 tordnet mod Arius og hans kætterske Lære. Hans teologiske Fortjenester banede ham Vej til Biskopværdigheden. I ikke mindre end sex og fyrretyve Aar var han Alexandrias lovlige Patriark, skønt han fem Gange blev fordrevet fra sit Erkebispe-Embede og maatte leve 20 Aar i Landflygtighed. Han havde bitre Fjender blandt Arianerne, hvem han haardnakket forfulgte, og varme Beundrere blandt de Rettroende, der endog tilskrev ham profetisk Evne.

Som Yndling af Eneboerne i Theben, af Ægyptens Biskopper og af de Fromme i Alexandria blev han Genstand for Kejser Constans's Had. Der udviklede sig den stærkeste Spænding mellem de arianske Hofpræster i Bysanz og de ortodoxe Prælater, der fik Støtte hos Biskoppen i Rom. Til Alexandria, som var Rigets anden By og Hovedstaden i dets rigeste Provins, søgte Constans en mere smidig Patriark end Athanasius og fandt da en saadan i Georg af Kappadokien, hvem en ariansk Synode indsatte til Glæde for Hedningerne dèr og for Grev Sebastian, der kommanderede Tropperne i Ægypten.

Den nye Biskop, som modtog en Lykønskningsskrivelse fra Kejseren selv, viste sig desværre pengebegærlig, rovbegærlig, pragtelskende og hovmodig. Han forblev under det gejstlige Skrud den upaalidelige Viktualie-Leverandør. Han fik sig af Kejseren overdraget dels Eneret til Salg af Papir, dels Eneret til Salget af Natron, et Stof, der var uundværligt til Balsameringen af Lig, som den stadig anvendtes i Ægypten. Han foreslog desuden Skattemyndighederne at beskatte enhver Grundejendom, idet han gjorde det Argument gældende, at Ptolemæerne som Grundlæggere af Alexandria havde overladt Kejserne, der var deres lovlige Efterfølgere, Ejendomsretten til Jorden.

Alt dette satte ondt Blod i Befolkningen. Misfornøjelsen med den nye Patriark næredes fra altfor mange Sider, af de Rettroende, der ønskede Athanasius, hvem de omhyggeligt holdt skjult, genindsat i sine Værdigheder, af Arianerne, der var utilfredse med en Biskop, som brugte sit gejstlige Embede til at skrabe Penge sammen, endelig af Hedningerne, der under ham var blevne forfulgte som tidligere de Kristne. I Aaret 361 udbrød der da i Alexandria en saadan Opstand, at Georg af Kappadokien maatte forlade Byen. Men han drog kun bort for at komme tilbage som Hævner, ledsaget af Soldater, hvem han havde vundet for sig.

Det var imidlertid netop det Tidspunkt, paa hvilket Kejser

Julianus overtog Regeringen, og iblandt hans første Forordninger var en, der afsatte Georg fra hans Værdighed og paabød hans Fængsling. Sammen med sine to haandgangne Mænd, Grev Diodor og Dracontius, blev han da holdt i Varetægtsfængsel i fire og tyve Dage, indtil en rasende Folkehob sprængte Fængselsporten, bemægtigede sig de tre fornemme Herrer og slog dem ned som Misdædere. Patriarkens, Georg af Kappadokiens, Lig blev til Spot som i Triumf ført gennem Byen paa Kamelryg og derpaa kastet i Havet.

For saa vidt Georg af Kappadokien blev dræbt uden Lov og Dom, kan han kaldes Martyr; men han var ikke Martyr for sin Tro; han led Døden for det Had, han havde paadraget sig ved Handlinger og Egenskaber, der ikke gør ham synderlig Ære.

Dog, da de virkelige Omstændigheder ved hans Dødsmaade gik i Glemme, da det kun erindredes, at han som kristen Biskop var bleven dræbt af en Pøbelhob, i hvilken der naturligvis ogsaa har været Hedninger, og at han blev dræbt under den frafaldne Kejser Julianus, saa var der Materiale nok til, at der af den utro Viktualiehandler kunde gøres en Helgen. Og da han først var Helgen, saa blev han i Folkefantasien Helt. Og da han først blev Helt, sat højt til Hest og forsynet med en Lanse, saa smeltede han sammen med selve Zeus's og Danae's Søn, den skønne Heros Perseus. Som denne fældede Havuhyret, saadan dræbte den hellige Georg en Drage; som denne befriede Andromeda, saaledes befriede Georg en fangen Prinsesse.

Tilsidst blev St. Georg da Indbegrebet af Uforfærdethed, Kraft og beskyttende Ridderlighed, og de to største moderne Verdensmagter, Rusland og England, gjorde ham til deres udadlelige Patron.

FORÆLDRENES CONFESSION

(1913).

I Oktober 1913 skulde Forfatteren efter en mer end et halvt Aar forinden modtaget Indbydelse fra et Selskab, kaldet *Sektionen for Kunst og Videnskab* holde to Foredrag i St. Petersburg. Derefter var han indbudt til at tale ved Universitetet i Helsingfors.

I St. Petersburg var, allerede en Maaned forud, den store Tenicheff-Sal lejet og Adgangskortene blev hurtigt udsolgte.

Da det russiske Konsulat i Kjøbenhavn i Begyndelsen af Oktober negtede at visere det af det danske Udenrigsministerium indsendte Pas paa Grund af Forfatterens formentlig jødiske Confession, og til Bemærkningen, at han var confessionsløs, svarede, at Forældrenes Confession i saa Fald maatte betragtes som afgørende, henvendte det danske Udenrigsministerium gennem det danske Gesandtskab i St. Petersburg sig til den russiske Indenrigsminister med Anmodning om, at han, som det sædvanligt sker, vilde give Konsulen et Vink om at legalisere Passet.

Det russiske Indenrigsministerium gav et benegtende Svar. Bestyrelsen for det nævnte *Selskab for Kunst og Videnskab*, som havde lejet Sal og udsolgt Adgangskort, altsaa saa sig udsat for et betydeligt Pengetab, henvendte sig da paa sin Side til Indenrigsministeren for at faa det efter dettes Mening urimelige Forbud hævet. Ministeren svarede da, at den virkelige Aarsag til Forbudet var politisk.

Sagen vakte en ikke ringe Opsigt i det russiske Rige, blev endog af Miljukóf bragt paa Bane i Duma'en, medens de bedste russiske Forfattere, som Maxim Kovalevski, og de betydeligste russiske Organer, som *Russkija Vjedomosti* og *Russkojo Slovo* tog til Genmæle paa en Maade der var i høj Grad ærefuld for den Udespærrede. Han modtog ogsaa vægtige telegrafiske Hilsener fra forskellige Egne i Rusland.

Da det russiske Konsulat vægrede sig ved at visere det af det danske Udenrigsministerium udstedte og indsendte Pas blev den følgende Artikel til:

Mesteren sagde til sine Apostle: Vi maa paa et Besøg vende tilbage til Jorden. Det staar ilde til i det hellige Rusland; det store Rige skulde være et Tempel for alle Folkeslag, men de har gjort det til en Røverkule. Der er for mange Farisæere, for mange Øjenskalke, for mange Fangevogtere og for mange Bødler. Der var en Gang en Ungdom dèr, som havde forladt Alt for at følge mig efter. De har martret og hængt den. Skolerne er lukkede og Fængslerne er overfyldte. Gaar

over Grænsen og forkynder Evangelium for de Stakler! Ordet skal frigøre dem.

Men Grænsen var spærret. Apostlene foreviste deres Pas, som Mesteren selv havde givet dem. Men Gendarmerne svarte: De gælder ikke; de maa efterses og bekræftes paa det russiske Konsulat.

Peter tog Passene og begav sig til Konsulatet.

De Pas kan ikke viséres, sagde Konsulen efter et flygtigt Blik paa Peter. Du ligner en Jøde. Adgang til det hellige russiske Rige er Jøder forment. Er du Jøde? —

Det er jeg, svaredè Peter.

Og de elleve andre?

Ogsaa Jøder.

Saa gaa din Vej. Ingen af Jer kan komme over Grænsen.

Jeg er selv en Slags Grænsevogter, svarte Peter. Jeg viserer Aaret igennem en Mangfoldighed af Pas. Nogle, som vil ind, bliver nødtvungent afviste, andre bliver i stort Antal indladte. *Mit* Konsulat er endog betydeligt større end alle russiske tilsammen. Men hos os spørger vi ikke efter Formaliteter. Vi dømmer efter ganske andre Grundsætninger. Jeg har intet Reglement at gaa efter. Hos mig er næsten Alt overladt til Skønnet.

Ikke saaledes her. Reglementet er bestemt, Ordren formel.

Der gøres altsaa ingen Forskel? Der raader ingen Personsanseelse? spurgte Peter.

— Nej.

— Blot et simpelt Spørgsmaal: Har I afvist mange af Navnet *Rothschild*?

— Jeg mindes det ikke. Det russiske Indenrigsministerium kan undtage fra Udespærringen hvem det vil. Men Jer er der ingen Anledning til at undtage.

Peter overbragte Mesteren Svaret.

— Jeg vil selv gaa, sagde Jesus, jeg har noget, hvorom jeg vil tale med Manden.

Han stod i Embedsmandens Kontor. Han fæstede dette Blik, som var Lys, Visdom og Kraft, paa den lille Konsul med Mongolkæberne og de flakkende Øjne, og han sagde blidt:

En Kvinde ved Navn Maria Magdalena udbeder sig Tilladelse til Ophold i Jer Hovedstad. Vær saa god at visére hendes Pas!

Er hun Jødinde? spurgte den lille Konsul. Saa lader det sig kun gøre paa én Betingelse. Hun faar sit Pas som prostitueret. Men saa maa hun ogsaa lade sig ordentlig ind-

skrive ved Ankomsten, og hun maa drive Professionen. Ifald hun skulker eller giver sig til den halsløse Gerning at studere, saa tør hun ikke paa nogen Maade bo der. Nedsætter hun sig derimod som det, hun vistnok oprindeligt var, er der Intet til Hinder. —

— Hvor kunde jeg støde hende tilbage i Fornedrelsen! svarte Jesus. Hun har helt og holdent ændret sit Liv.

— Saa er der ingen Mulighed, svarte den lille Konsul.

— Vær da saa god at give mig selv Adgang til Landet; jeg har en Gerning at gøre dèr og har længe havt en Følelse af, at En og Anden dèr kunde trænge til min Nærværelse.

— Hvilken er Jer Profession?

— Jeg har lært Tømrerhaandværket.

— Rejsende Haandværkssvende er ellers ikke synderligt velsete. Men nu Jer Religion? I er da ikke ogsaa Jøde?

— Jeg har engang sagt: Det første Bud af alle er dette: »Hør, Israel! Herren, vor Gud, Herren er én.« Men Jøde kan jeg neppe kaldes, da jeg har andre Meninger om Rent og Urent end de Troende. Intet udenfor Mennesket gør det urent; hvad som udgaar af Mennesket, det gør Mennesket urent.

— Ja, det angaar ikke mig. Men har I ikke antaget nogen anden Religion?

— Nej, hvad der i vore Dage kaldes Kristendom, er mig en Gru, en ren Forfærdelse.

— I saa Fald betragtes Forældrenes Confession som afgørende. Hvad hed de?

— Josef og Maria.

— Og hvad var de?

— En Jøde og en Jødinde. Nogle paastaar rigtignok, at min Fader hed Jahve; men heller ikke saa kan han siges fri for at stamme fra Palæstina. Nogle mener ogsaa, at min Moder blev løftet til Himlen efter Døden. Men i levende Live var hun Jødinde.

— Forældrenes Confession er afgørende. I kan ikke komme over Grænsen.

— Er det umuligt?

— Ja, med mindre I har Forbindelse paa højere Steder?

— Det er netop, hvad jeg har. Paa de højeste. Men jeg véd ikke, om jeg ved denne Lejlighed vil gøre Brug af dem. — —

Nogle Øjeblikke senere gik Jesus i St. Petersburg gennem

lukkede Døre ind i Indenrigsministerens Palæ. Han traadte med lydløse Skridt ind i Audiensværelset.

Indenrigsministeren sad ved sit Skrivebord, sysselsat med at gennemlæse og undertegne et Dekret angaaende de Medlemmer af Overretten i Wiborg, der med Fangetransport var overførte til russiske Fængsler, fordi de vilde gøre deres Pligt og dømme efter finsk Ret. Han saa op, forbitret over at blive forstyrret.

Hans Øjne mødte med Forundring den hvide Skikkelse, og skønt denne ikke aabenbarede sig i nogen Glorie eller Guddomsmagt, udgik der dog fra dens Holdning og Blik en saadan adelig Vælde, at Ministeren ikke et Øjeblik var i Tvivl om, hvem han havde for sig.

Han rynkede Brynene, udbrød: Er det *Dig*, *Dig*? og da intet Svar fulgte, fortsatte han, for at give sig Fatning, brutalt: Hvordan er du kommet ind? Vi har ingen Brug for dig i Rusland. Du er besværlig, har desuden formelt ingen Ret til at være her. Du husker dine Forældres Confession. Dit Indfald at vende saaledes tilbage paa et flygtigt Besøg er ikke engang originalt. Du har laant det af Dostojevski's *Brødrene Karamazov*. Saa husker du nok ogsaa, hvad de første Ord var, som Storinquisitoren dèr sagde til dig. Han sagde: »Tal ikke, ti stille! Du har ikke Ret til at føje noget til, hvad du engang har sagt. Du forstyrrer blot, det véd du selv. Jeg vil ikke vide, om du virkelig er *Ham*, eller du blot ligner ham; men hvem du end er, den Dag i Morgen dømmer jeg dig til Døden og lader dig brænde.«

Jeg siger en Smule anderledes: Ti stille! Her er Ingen, som har nogen Interesse af at høre, hvad du vil sige. Vi skal ikke have noget af dine Trusler mod denne store Bygning, at der ikke skal lades Sten paa Sten af den, som jo skal nedbrydes. Vi skal ingen *nedbrydende* Virksomhed have af Agitorer her. Vi skal heller ikke have dine Ophidselser mod Overklassen: »Det er lettere, at en Kamel gaar igennem et Naaleøje« osv. Vi kender det Hele. Jeg siger ikke som Inquisitoren, at jeg lader dig brænde; men jeg giver dig den Straf, du fortjener og forud kender, jeg lader dig hudflette, og, som vi i Rusland efter god gammel russisk Skik hudfletter, med en Knut.

Du vedbliver at tie og at stirre. Du imponerer mig ikke. Vi har her en Gang for alle opgjort vor Stilling til dig. Du skulde lagt dig paa Hjerte, hvad Dostojevski saa grundigt og indtrængende fik dig forklaret.

Du havde tre Chancer og har forsømt dem alle tre. Den

eneste virkeligt mægtige Aand i Verden, han, hvem du i din Ængstelse kaldte din »Frister«, stillede dig dem klart nok for Øje, da du i Ørkenen var ene med ham. Ifald du selv forstod, at din Sag var udsigtsløs — hvad den var — saa kunde du fulgt hans Raad at springe ned fra Templets Tinde, og, i Stedet for modstandsløst at lade dig slagte, kunde du have endt med et Selvmord, der ikke havde været uden Effekt, og som for alle Tider havde præget sig i Fantasien.

Eller hvis du ubetinget vilde forkynde en Slags Frihed for Menneskene, saa maatte du selvfølgelig ikke optræde med tomme Hænder, men følge den store Aands forstandige Raad og Vink, byde, og lade Stenene blive til Brød. Menneskene maa være mætte for at kunne være gode og kunne gøre en menneskelig Brug af deres Frihed. Men du hørte ikke paa den overlegne Aand, og du har aldrig havt jordisk Brød at byde. Nu bryder derfor end ikke Socialisterne sig det ringeste om dig, og de Fine hylder dig blot paa Skrømt.

Endelig kunde du have grebet din tredie Chance, den, du med taabeligt Hovmod stødte tilbage, Magten, Herredømmet over vidtstrakte Riger, mere vidtstrakte, end de kunde overskues endog fra det højeste Bjerg. Men hvad du afslog, det har vi taget; vi har grebet Magten, som din »Frister« forgæves tilbød dig; vi behersker et Rige, der er større end Maaneskiven, og vi forslaar at gøre Magten gældende overalt, hvor vi har den.

Lad det være dig sagt! Udsæt dig ikke for Henrettelse anden Gang. Du forstyrrer og er i Vejen her. Jeg siger da ikke som Dostojevski's Inquisitor: »Jeg lader Dig brænde.« Men hudflettes skal du, og paa national russisk Vis. Du skal knuttes.

Han ringede: Lad Vagten arrestere denne paatrængende Person! og bring mig Hat og Kaarde; jeg skal til Gudstjeneste i Isaacs-Katedralen.

RIDS

JULES CLARÉTIE

(1913)

Da *Jules Clarétie*, som nys døde tre og halvfjerdsindstyve Aar gammel, var i Tyveaarsalderen, stod disse Linjers Forfatter i en Art Berøring med ham, som Clarétie sidenhen undertiden med Vemod mindedes. Hans Moder var nær Bekendt af en kvindelig Slægtning af mig, en Enke, Pariserinde uden anden Dannelse end Hjertets, der i smaa Kaar havde flere Børn at opdrage. Hendes ældste Søn var jævnaldrende med den unge Jules Clarétie, hvis Moder var stolt af sin Dreng, der i en ung Alder allerede fortjente, hvad der den Gang syntes en Sum, medens den andens Søn snart maatte udvandre til St. Petersburg for at bryde sig en Bane. Min Slægtning var uudtømmelig i Lovsange over den unge Jules.

Han havde fra Ungdommen af tappert Mod, Lethed, Ynde i Holdning og Væsen. Endnu i hans Alderdom var hans Frembringelseskraft usvækket og hans Høflighed udsøgt. Den var mere end almindelig Høflighed; der var baade Fasthed og Hjertelag i den. Ellers havde han ikke heller kunnet holde sig en Menneskealder som Direktør for Théâtre Français, som han endda ikke forlod afskediget, men fordi han følte sig træt. Maaske paa Grund af det gamle Berøringspunkt mellem os, maaske fordi han vidste, han havde en Ven af Frankrig for sig, modtog han mig som en personlig Ven. Da de nordiske Parlamentarikere i 1904 modtoges i Théâtre Français, rettede Clarétie sin Tale til mig, der ikke tilhørte noget Parlament, og hvem danske Rigsdagsmænd havde berøvet Retten til at svare.

Hvad Teatret angik, sagde han som staaende Formel med arabisk Gæstfrihed: »De véd, at Huset tilhører Dem. De behøver kun at vælge Deres Pladser.« Hvad menneskelige Forhold angik, var det vanskeligt at føle sig uenig med ham, saa værdig og saa sund var hans Dom. Han var hele sit Liv igennem Novellist, Skuespilforfatter, først og sidst Journalist.

Han havde en saadan stadig fornyet Grundsum af Erfaringer, Indtryk og Erindringer, at han uden Varsel kunde skrive et Par morsomme Spalter blot om, hvad han personligt havde oplevet, uden nogen Sinde at gentage sig. I den nyeste Form af Journalistik fandt han sig daarligt, dog uden offentligt at lade nogen Misstemning komme til Orde. Privat kunde han sige: Hébrard og jeg undrer os sommetider i Fællesskab over, hvorledes dette videre vil udvikle sig.

Politisk som socialt var han uden Fordomme; ikke at han vilde være olympisk; han nøjedes med at være høflig og lige høflig mod alle Parter. Han sad kunstnerisk inde med den ypperste nationale Tradition; han var en Dyrker og en Kender af Molière som faa; men han lod sig ikke bevæge til at tage selv svagere Stykker af Arman de Caillavet og Robert de Flers af Plakaten, saa længe Publikum strømmede til for at se dem — skønt de Forfattere, der ventede paa Adgang, var højst utaalmodige, og Teaterkritiken nu og da ret spydig.

Publikum viste sig retfærdigt imod ham. Det var et Uheld for ham, at den stridbare og fordringsfulde de Bargy, Tilskuernes Yndling, forlod Teatret; men Ingen gav ham Ansvaret derfor, og han havde som Direktør bl. a. den Styrke, at ingen Modgang tog paa hans Ro. Egenmægtigt afskaffede han for en hel Række Aar, vistnok mindst et Tiaar, Skuespiller-Raadet, der dømmer om de indleverede Stykker, som forelæses det af Forfatterne; men han overstod ved sin Blanding af Fasthed og Sagtmodighed denne Prøve og holdt Stillingen, indtil han langt om længe af fri Vilje genindførte *le Comité de lecture.*

Han var ridderlig, tapper, ikke blot i Krig som 1870, men i de civile Livsforhold, en fin Mand i Ordet sande Forstand.

GEORGES PICQUART

(1913)

Georges Picquart om hvis Død Budskabet bragtes forgangen Dag, var en Karakter saa stort anlagt, at den uden Anstrengelse og uden Prang aabenbarede sig som herosik, saa snart den blev sat paa Prøve.

Georges Picqart var født i Strassburg 1854 og nedstammede fra en gammelkendt lothringsk Familie, der i Aarhundreder har forsynet Lothringens Hertuger med Øvrighedspersoner og Krigsmænd. Hans Bedstefader var Direktør for de militære Forraads-Magasiner i Strassburg, hans Fader Oppebørsels-Embedsmand. Moderen var Elsasserinde. Strassburg var i Kejserdømmets sidste Aar et aandeligt Midtpunkt, dels Frankrigs Vagtpost, et Hjemsted for Fædrelandskærlighed uden Nationalisme eller Følsomhed, dels Vinduet ud imod Tyskland, aabent for tysk Dannelse, tysk Digtning og Musik.

Picquart var ved den tysk-franske Krigs Udbrud en Dreng paa 16 Aar, der med Raseri i Hjertet var Vidne til sin Fødebys Bombardement og Fjendens sejrrige Indtog. Men han var og forblev en Dyrker af tysk Aand, talte gerne lidt Tysk, naar Lejlighed tilbød sig, var gennemtrængt af Goethe og Heine, af *Mestersangerne* og *Parsifal* og var selv med Lidenskab udøvende Musiker. Hans Venner sagde skemtende om ham, at naar han stod i ømt Forhold til en Kvinde, betydede Lidenskaben, at de spillede Klaver firhændigt sammen. Hvad Malerkunsten angaar, saa var til hans parisiske Veninders Forfærdelse Tysk-Schweizeren Böcklin med sin Fantasis og sine Farvers Styrke trods disse Farvers ufranske Grelhed hans Sværmeri. Hans Sprogkundskaber var saa ualmindelige, at han læste og talte Tysk, Engelsk, Italiensk, Spansk, Russisk og Bulgarsk.

Da han som ungt Menneske i Colmar forberedte sig til Officersskolen i Saint-Cyr, var den eneste franske Lærer, der var bleven tilbage, den, han søgte Undervisning hos. Han kom ind i St. Cyr 1872, gik ud af Skolen som Nr. 5. Gik ind i Generalstabsskolen og ud af den 1876 som Nr. 2. Det var ikke Ærgerrighed, som besjælede ham, men en Vilje, hærdet som Staal og frugtbar paa Forsæt til Frankrigs Genoprejsning, Hærens Fornyelse, Beskyttelse af Østgrænsen ved et tredobbelt Fæstningsbelte, og endelig Samfundets Reform i moderne Aand. Saa ivrigt han studerede Krigskunsten fra Frederik til Napoleon og fra Napoleon til Moltke, hans Idealer var dog de republikanske Generaler fra den store Tid, Hoche og Marceau.

Han udmærkede sig ved Koldblodighed, Mod og Forstand, da han som Kaptajn ved fjerde Zuavregiment deltog i Felttoget i Constantine-Provinsen, lige saa snart han var udgaaet af Generalstabsskolen. I 1883 blev han for første Gang ansat i Krigsministeriet, deltog 1885—88 i Kampene i Tonkin, først

som Generalstabschef for anden Brigade, dernæst som Organisator af Intendanturen. 1890—93 var han Lærer ved Krigsskolen og var ansat ved Generalstaben i Krigsministeriet, indtil han 1895 blev stillet i Spidsen for Oplysnings-Bureauet.

Hvad han her udrettede og led, gjorde hans Navn verdenskendt. Han opdagede Sandheden angaaende den arresterede Kaptajn Dreyfus, meddelte den til sine Foresatte. De sendte ham bort paa Inspektionsrejser, deriblandt til Tunis, til Grænseegne, hvor der kæmpedes, og hvor han efter Ordrer fra Paris kun skulde have en saa ringe Eskorte, at den i Nordafrika kommanderende General protesterede imod at stille en fransk Officer paa en saadan Uriaspost.

Han kom tilbage til Paris. Under hans Fraværelse var der blevet intrigeret mod ham dèr; hans Gemmer var opbrudte, hans Privatbreve læste og en Pakke Kvindebreve tilsendt en Mand, der ikke skulde kende dem. Han blev anklaget for at have udleveret Statshemmeligheder til Uvedkommende, fængslet i ensomt Fængsel paa Mont-Valérien, hvor man forsøgte at blive af med ham ved at komme hakket Glas i hans Mad, men hvor det viste sig umuligt at bøje ham eller bevæge ham til en eneste Indrømmelse. Han havde duelleret med Henry, hvis Nedrighed han da ikke kendte — senere beklagede han stærkt, at han havde gjort Henry den Ære — han afslog efter Henry's Selvmord at duellere med Esterhazy og besvarede hans derefter følgende Gade-Overfald saa eftertrykkeligt paa Stedet, at Esterhazy maatte flygte.

1898 blev han udstødt af Hæren.

Picquart havde altfor beskæmmende Ret til at faa fuld Oprejsning, da Sandheden 1899 laa klart for Dagen. Først i Juli 1906 blev han genindsat i Hæren som Brigadegeneral. I September samme Aar blev han Divisionsgeneral og Krigsminister.

FRANCIS DE PRESSENSE

(1913)

Om Georges Picquart har den Dagen efter ham af Døden bortrevne Francis de Pressensé skrevet Bogen *En Helt* allerede i 1898. Pressensé, der var omtrent jævnaldrende med

ham, var i hine Kampaar vistnok Picquarts ildfuldeste Beundrer.

Han hørte til den bekendte protestantiske Familie, hvis mest ansete Medlem var den Edmond de Pressensé, der fik sin Dannelse hos den berømte Schweizer Vinet, som ogsaa paavirkede Sainte-Beuve saa stærkt og som grundede en Frikirke i Paris. Denne døde som uafsættelig Senator. Hans Søn Francis de Pressensé (født 1853) havde i Et og Alt bevaret Huguenot-Præget; han udmærkede sig ved Djærvhed, Stridslyst, en simpel og stolt, men trodsende Kraft.

Han var frivillig Soldat i 1870 og brugtes paa Grund af sit gode Tysk jævnlig som Parlamentær, blev derefter ansat i Udenrigsministeriet og gik som Diplomat til Konstantinopel og Washington, blev ved sin Tilbagekomst Journalist, mest bekendt som Medarbejder ved *Le Temps* for Udenrigspolitiken.

Som Deputeret (fra 1902) var han den første, der foreslog Adskillelsen af Kirkerne og Staten.

Havde man blot en enkelt Gang hørt ham tale offentligt, kendte man ham helt. Han stod, i Modsætning til hans Ven Jaurès, der gerne farer frem og tilbage paa Tribunen, lige op og ned, holdt sine Hænder stille, talte uden ligefremme Henvendelser til sine Tilhørere, appellerede ikke til deres Følelser eller Lidenskaber, kun sagligt til deres Retssans. Han meddelte Kendsgerning efter Kendsgerning og forklarede dem. Hans Herredømme over Sproget, hans Snille i dets Brug var saa stort, at han aldrig søgte efter Ord, hvor hurtigt han end talte — og al hans Tale var Improvisation — aldrig blev staaende ved en Forsætning uden Eftersætning, hvor skødesløst han end slyngede den ud. I Modsætnieg til andre franske Talere standsede han ikke endog blot et halvt Minut, naar han havde sagt noget særlig kraftigt eller slaaende. Han gav ikke Bifaldet nogen Tid til at falde ind, talte hen derover uden nogen Blinken dertil eller nogen Pavse. Han syntes slet ikke at være sig Bifaldet bevidst.

Protestanterne i Frankrig er noget højst forskelligt fra, hvad de er i Norden. Protestantismen betegner i Frankrig ikke en kirkelig Lære, men et strengt oppositionelt Temperament. Saa yderliggaaende Jaurès som socialistisk Fører end er, hans Veltalenhed er katolsk, ikke protestantisk. Den minder om Jesuiternes overstrømmende Veltalenhed i Neapels Kirker, naar Pateren gaar op og ned og standser for at sende en Lavastrøm af opflammende eller malende Ord ud over den lyttende Menighed. Men Pressensé var som Socialist, som Fritænker,

som Rettens Forfægter en sand Calvinist; hans Veltalenheds Tempel var en Kirke efter Billedstormen, hvor kun Arkitekturens store Linjer, kun Stræbepiller og nøgne Vægge stod tilbage.

Under Dreyfussagen var han Medarbejder ved *l'Aurore*, skrev sine Artikler lige op ad Clemenceau's, undertiden saadan, at de lignede hans, oversatte i et billedløst Sprog, eller skrevne med venstre Haand som hans med højre. De var dette sidste i Ordets bogstavelige Mening; thi Pressensé's højre Haand var vanskabt og ubrugbar. Der lagdes af Offentligheden først Mærke dertil, da han under sine Rundrejser i Frankrig for at forkynde Retfærdighedens Evangelium i Modsætning til Generalstabens, flere Gange var udsat for grov Overlast af den ophidsede Folkemængde, og da hans Sekundanter efter den Udfordring, Maurice Barrès sendte ham, nødtes til at gøre denne hans Invaliditet gældende, hvorpaa Barrès frafaldt Duellen. Det skete ikke paa nogen Opfordring af den tapre Pressensé, som havde foretrukket at lade sig spidde for at gøre en Undskyldning.

Et var han aldrig, Opportunist. Han gik til det Yderste af Radikalisme og var urokkelig i sine Tendenser. Det var en udmærket Egenskab hos ham som Formand for Ligaen, der varetager Overholdelsen af *Menneskerettighederne* og atter og atter faar uretfærdigt Dømtes Sag optaget paany; det var en mindre tiltalende Egenskab hos ham, naar han stiv og uimodtagelig for politiske Hensyn, faldt over sine gamle Forbundsfæller, saa snart de syntes ham at hælde til en eller anden Mening, han af Doktrin fordømte. Saaledes erklærede han overfor Picquart som Krigsminister, at Helteglorien var gaaet af ham (han selv var den første, der havde kaldt Picquart *un héros)*, og saaledes stemplede han Clemenceau, da denne var Consejlpræsident, som Overløber til Conservatismen. Da Clemenceau i Ord, der uheldigvis lød som en ganske urimelig Beskyldning for Fejghed, mindede Pressensé om alt det Bryderi, hans bilagte Duel med Barrès havde voldt hans Sekundanter, appellerede Pressensé i smigrende og beundrende Udtryk til Barrès selv, hvem han tidligere havde behandlet med overdreven Ringeagt, men med hvem han nu forsonedes imod sine gamle Kampfæller. Barrès tøvede ikke med at give denne Modstander et velfortjent Vidnesbyrd for Mod.

Pressensé var en Adelsmand af Jacobinertypen, en stiv og strunk Politiker, der troede paa sit Parti og paa dets Lære,

en Huguenot, der havde taget haardnakket og hærdet Modstandskraft i Arv efter Slægter, for hvem det var Religion at protestere indtil Døden imod Rom og Fortidens Samfundsaand.

ADRIEN HEBRARD

(1914)

Døden har paa én Gang berøvet Frankrig to fremragende Mænd. Den ene, *Adrien Hébrard*, det mest ansete franske Blads Redaktør, er 82 Aar gammel bukket under for Sygdom; den anden, *Jean Jaurès*, de franske Socialisters parlamentariske Fører, er 54 Aar gammel faldet for en Fanatikers Skud.

Adrien Hébrard var visselig en af de i det franske Samfund mest yndede og beundrede Mænd. Sin Alder bar han, saa Ingen mærkede den eller tænkte paa den. Han bevægede sig stadig i Selskabslivet, savnedes aldrig i de Huse, hvor man træffer de mest evnerige Mænd og de fineste Kvinder i Paris. Skønt han i de sidste fyrretyve Aar selv saa at sige aldrig skrev, ledede han *Le Temps* til det sidste og gav Bladet sin Personligheds Præg, drøftende dets vigtigste Artikler med Medarbejderne og næsten dikterende mangfoldige Artikler, saa deres Pointer gengav hans egne Ord. Saaledes blev Bladet, hvad han med et vittigt Ordspil kaldte det: et stort liberalt Konservatorium.

Han havde i sin Forgænger Nefftzers Tid skrevet den daglige Artikel *Bulletin du jour;* nu *talte* han den.

Det Velgørende ved Adrien Hébrards Samtale, naar man traf ham i godt Selskab, var ikke blot dette, at han var en Mand med alsidig Interesse, med skarp Forstand, med Gratie i Udtryksmaaden, Skarphed i Repliken, men især dette, at han var en Mand, som *vidste Besked.* Aldrig sagde han noget, der i Virkeligheden var anderledes, end som han fremstilte det. Man kunde bygge paa hans Udsagn. Han havde kendt alle Mennesker og særlig alle ledende Personer i Frankrig fra før Gambettas Dage til nu, havde taget Del i alle Begivenheder, havde i sin Ungdom været en Kæmper, var nu i sin Alderdom en maadeholden Liberal, en bevæget Skeptiker, overrig paa Erindringer og Anekdoter, bekendt med det flyg-

tigste Dagsnyt som med de formentlig bedst skjulte Regeringshandlinger og Finansoperationer.

Han var af de faa Mænd, der omtaltes med Entusiasme endog af dem, der misbilligede hans Blads Standpunkt i udenrigske Spørgsmaal og i Kolonialsager, hvor jo Mange med Rette beklagede Tardieu's Holdning og mistænkte hans Uegennyttighed. Det staaende Ord om den gamle Mand var: »Ja, han er henrivende«.

Han havde den Ejendommelighed, at Indfaldene hos ham krystalliserede sig i slaaende Vendinger af uforglemmeligt Fynd, saa de løb fra Mund til Mund i Paris. Mange Gange kunde man høre ham selv sige dem; i talrige Tilfælde blev imidlertid den slaaende Ytring tillagt ham (som i gamle Dage i Danmark Wessel), skønt han aldrig havde sagt den.

For at give en Forestilling om Arten af dette Vid, blot hans Svar til en bekendt Skuespillerinde, der i mange Aar har staaet i nær Forbindelse med en endnu mere bekendt Dramatiker. Alle Parisere véd, at deres Samliv er stormfuldt; snart kysses de, snart slaas de.

Skuespillerinden beklagede sig en Dag til Hébrard over sin Vens haardhændede Brutalitet. — »Saa forlad ham!« — Jeg sætter altfor megen Pris paa hans Aand; jeg er forelsket i hans Vid. — »Ogsaa jeg holder af Pølse«, svarte Hébrard; »men jeg lever ikke derfor med Svinet.« (*Moi aussi j'aime le boudin, mais je ne vis pas avec le cochon.*)

Denne Ytring er paalidelig nok. Jeg har selv hørt den. Men mange af de Udsagn, der blot tillagdes ham, var saa morsomme, at han ikke nænnede en Afvisning af Paterniteten.

Adrien Hébrard var af de Stilfærdige i Landet, han talte altid sagte, med halv Stemme; man anstrengte sig ved et Bord for at høre ham. Han var ingen Handlingens Mand. Han repræsenterede nogle Aar sin Fødeby, Toulouse, i Senatet; men han talte næsten aldrig fra Senatets Talerstol. Han foretrak den Indflydelse, han i det Skjulte udøvede som et stort politisk Blads Redaktør.

Saa gammel han var, han var ikke mindre yndet af Kvinder end af Mænd. Naar hans Veninder skemtede med ham desangaaende, kunde han om en eller anden ung smuk Kvinde undvigende svare: »Jeg er hende taknemmelig, fordi hun skænker mig den Illusion, at jeg endnu er ung.« En af hans unge Beundrerinder udførte for et godt Aarstid siden paa staaende Fod en lille Lerbuste af ham, der straalede af Liv. Øjnene syntes at smile under de svære Bryn. Den gik fra

Haand til Haand i et Hus, hvor Hébrard selv ikke kom, og Ingen gav den videre uden nogle berømmende Ord om Originalen.

AUGUST BEBEL

(1913).

I dette Øjeblik mindes jeg de sidste Ord, jeg hørte af hans Mund. For to Aar siden sad jeg i et Teater i Berlin paa første Række i en lille Parketloge. Forestillingen var endnu ikke begyndt. Da Bebel kom ind i Salen og søgte sin Plads i Parkettet, gjorde en Dame, der kendte os begge, ham opmærksom paa min Nærværelse. Han kom hen og rakte mig Haanden. — Hvor det er længe siden, vi har været sammen! sagde han, og nu har vi begge graat Haar. — De har, svarte jeg, i Mellemtiden bragt det adskilligt videre end jeg. De har tyve Millioner Mennesker, fire Millioner Vælgere, bag Dem. De er gaaet fra Sejr til Sejr. — Han sagde med en Vending, der overraskede mig: De har maaske ikke saa stort et Tal bag Dem; men hvem véd, om De ikke paa anden Maade har lige saa megen Indflydelse! De er mere kommet i Berøring med Officererne, jeg med de Menige. — Det var artigt sagt. Men der var selvfølgelig i Virkeligheden ingen Sammenligning mulig mellem en Skribent fra et lille Land og det tyske Arbejderpartis mægtige Stifter og Fører.

Hans Karakters Renhed, hans Uegennyttighed, var Grundlaget for hans Storhed. Dernæst var han stor som Agitator, Organisator og Strateg; ikke mindre stor som Taler. Da han havde maattet arbejde sig op fra smaa Kaar med en Almueskoles Undervisning som eneste Rygstød, og med viljestærk Flid under Savn havde maattet tilegne sig den store Kundskabsfylde, han sad inde med, havde han den selvoplærte Mands helstøbte Væsen, klippefaste Tro paa den Lære, han havde tilegnet sig, og paa de Overbevisninger, hvortil han var naaet. Han tvivlede aldrig paa, at det System af revolutionære Meninger, han bekendte sig til, var Sandheden. At denne under alle Forhold er vanskeligt tilgængelig, var en Tanke, der laa ham fjernt. Sine Kundskaber havde han tildels indvundet under de 57 Maaneder, han havde tilbragt i

tyske Fængsler, og saaledes indvundne Kundskaber afsætter naturligvis mere Salpeter i Blodet, livligere Galde, giver Sindet større Fremdrift og Manden mere hensynsløs Fremfærd, end Kundskaber som indoptages paa en Sofa.

Efter min første Samtale med Bebel var i sin Tid mit Indtryk det: Han er grundalvorlig, overbevidst indtil Marven, flammende heftig, fuld af lys Tro til sin Sags Fremtid. Hans Veltalenhed er Kampveltalenhed. — Jeg følte den Gang strax hans Svaghed: Han er en Mand, som tror, hvad han ønsker, hvilken Svaghed den, som har oplevet mange Nederlag for sin Sag som for sig selv, har let ved at være fuldstændigt fri for. — Han indbildte sig den Gang (1891), at inden fem, sex Aar, i alt Fald inden Aarhundredet gik til Ende, vilde vi opleve det borgerlige Samfunds fuldstændige Sammenbrud. Da jeg haardnakket udtalte min Tvivl, udtalte han: De tror da paa slet ingen Ting? og (som jeg en Gang har fortalt) svarte jeg: Aa jo, *paa den menneskelige Dumhed*, iøvrigt paa Udviklingens Langsomhed og desuden paa en halv Snes højere Magter, som det er mig umuligt at sammenfatte i én Formel. — Han blev naturligvis ved sit.

Fra sit 22. Aar havde Bebel sluttet sig til den tyske Arbejderbevægelse. Kun 25 Aar gammel var han den tyske Arbejderforenings Formand; 27 Aar gammel var han Medstifter af det socialistiske Arbejderparti, hvis næsten uanfægtede Chef han har været i nogle og fyrretyve Aar.

I alle disse Aar har han set sin Tilhængerskare voxe og sin Magt stige. Da han begyndte, talte Partiet nogle Tusinde Vælgere, nu tæller det flere Millioner end den Gang Tusinder. Han oplevede Modgang nok: de lange Fængselsstraffe, Udvisningen af Leipzig, Bismarcks Undtagelseslove mod Socialdemokratiet. Men alt kom Sagen og Partiet til Gode. Dette svulmede stadigt i Kraft. Saaledes skete det, at Alt, hvad denne Mand oplevede, pegede i én Retning. Alt, hvad han havde lært og lidt, blev til Tro. Al Modgang, han udstod, blev til endelig Medgang. Dette styrkede Selvtilliden og Viljen hos ham, kunde nødvendigvis ikke udvikle Tvivlen og Kritiken. Han havde de Skyklapper, som en Handlingens Mand maa have. Heste kan udmærket godt undvære Skyklapper; en Helt kan det neppe.

Mænd som Georg von Vollmar eller Bernstein besidder en smidigere Intelligens og skarpere Virkelighedssans end Bebel besad. Modsætningen mellem ham og dem var dog altid ideel, aldrig personlig. Vollmar og han var endda nære

Venner. Uenigheden gjaldt kun Taktik. Bedre lader Bebel sig imidlertid sammenligne med Jaurès. Dennes Veltalenhed er fyldig, mægtigt strømmende, medens Bebels var skarp og hvas. Deres Dannelsesgrundlag er forskelligt. Bebels praktisk, Drejermesterens; Jaurès's teoretisk, Professorens i Filosofi. Men de er eller var i deres Optræden lige folkelige, de fødte Folkeledere, Jaurès mest ved sin Stemme, den gode Raabers i Kampen, Bebel ved sin Ildhu og sit glødende Retsind.

For den fjerntstaaende, upartiske Iagttager var Bebels Styrke som ubestridt Høvding og hans Begrænsning som Aand betinget af dette Enestaaende, at han var et Menneske, der sit Liv igennem saa den Sag, han havde sluttet sig til, fordi han troede paa den, vinde frem fra Aar til Aar, vinde bestandig flere Tilhængere og stedse stærkere Magt. Han følte sig da hver Dag mere overtydet om, at den Menneskegruppe, som under hans Øjne og ved hans Røgt voxede med næsten overnaturlig Sikkerhed og Hurtighed, i en ikke fjern Fremtid vilde staa som den sejrrige Hær, gøre Ende paa vore Dages økonomiske Elendighed, socialt genføde og gendøbe Tyskland, dernæst gennem Arbejdernes Sammenhold hele Jorden[1]).

JEAN JAURÈS

(1. August 1914)

Det er som et Sindbillede paa den morderiske Krigsstemning, Nationalgalskaben i Frankrig (som andensteds) har fremkaldt i Juli Maaneds Slutning, at Jean Jaurès er bleven snigmyrdet. Han blev dræbt af et gennem Vinduet i Stue-Etagen affyret Skud, mens han sad tilbords i en Restaurant i Paris, hvor han plejede at træffe Venner. En elendig Person, en nationalistisk sindet Opvarter, har enten af egen Drift eller lejet dertil, myrdet Frankrigs ypperste Arbejderfører, blot fordi han stod som Talsmand for Fred mellem Folkeslagene, særligt mellem Frankrig og Tyskland. Han er faldet som Offer for det Had, der i de senere Aar er blevet hidset til Raseri

[1]) Samlede Skrifter VII 691.

dels mellem Nabonationer, dels hos Kapitalismens og Nationaliteternes krigsgale Ypperstepræster imod Folkefredens besindige Talsmænd i Europa.

Jaurès kom tilbage fra Socialistmøde i Bryssel, hvor han (som de øvrige Deltagere) havde talt for Fred og — iøvrigt magtesløst — nedlagt sit Partis Indsigelse imod Krig.

Jaurès var en stor Mand, og Calmette en farlig, landsskadelig Journalist. Men Lederen af det socialistiske Blad *L'Humanité* er nu blevet dræbt som nylig Lederen af Højrebladet *Le Figaro*. Det var Calmette, der foraarsagede Alfred Dreyfus's Ulykke ved den 8. September 1896 at offentliggøre den løgnagtige Artikel, som indbildte Europa og Amerika, at Kaptajnen havde tilstaaet sin Skyld. Og det var med næsten lige saa uværdige Midler, at han forfulgte Caillaux.

Jaurès var Mand af en anden Støbning. Selv i den alvorligste Polemik holdt han sig indenfor Sømmelighedens Skranke. Han var ikke blot en højtbegavet Mand, men ærlig og brav. Naturligvis som Politiker ikke det alene. Han kunde af Partilidenskab eller i sit Partis Interesse bebrejde den Ene hvad han uden Betænkning tilgav den Anden. Forsaavidt kan man sige, at saa alvorlig og uhumoristisk han var, havde han en Skelm bag Øret. Han understøttede f. Ex. Ministeriet Combes, og hvad dette Ministerium end foretog sig, Indskriden imod Strejkende eller deslige, Jaurès saa det ikke, eller rettere Skelmen bag hans Øre lagde sine smaa Fingre for hans Øjne, saa han nødtes til at se igennem Fingre dermed. Det udelukkede ikke, at han heftigt dadlede hos Combes' Efterfølger hvad han hos Forgængeren slet ikke havde opdaget.

Dog dette for Politikere fælles Træk er her ganske underordnet. Hovedsagen er at Frankrigs øvrige Politikere passer for deres Tid og den saakaldte Tidsaand, der kan være aandløs nok; han var forud for sin Tid, delte ikke dens Fordomme, var hævet over det stedse stærkere om sig gribende Fædrelanderi, vilde med Styrke dog uden Oprør omforme Proletariatets Kaar, og troede paa Muligheden af gennem en stiltiende Sammensværgelse mellem alle Landes Proletarer at umuliggøre den stadig truende Krig.

Jaurès var den eneste af Frankrigs fremragende Mænd, hvis Væsen var *Vælde*. Andre kunde være fine, skarpe, bidende, klare, fyndige; han alene syntes den Vældige.

Jaurès var Frankrigs *mest fuldttonende Skikkelse*, den fødte Folketaler. Han havde en Stemme som Dommedagsbasunen; dens sydlandske Metalklang fik Hjerter til at banke og Ruder

til at klirre. Han brugte ikke denne Røst med synderlig Kunst, begyndte ikke dæmpet for at faa Tilhørerne til at lytte, men satte strax i med fuld Kraft. Hele Skikkelsen gjorde overhovedet først og fremmest et Indtryk af ophobet Kraft, svær og massiv som den var. Der var noget tungt over den, men ikke det ringeste grovt.

Han mindede ved sin Firskaarethed og ved Stemmemassen i sin Veltalenhed om Gambetta. Han var Orator som han. Dog Jaurès, der var begyndt som Professor i Filosofi (mens Gambetta begyndte som Advokat), var mere filosofisk end Gambetta, mere ciceronisk, mindre varmblodig. Gambettas Taler tager sig ikke ud paa Tryk, men de begejstrede.

Naar Jaurès i Kamret stod paa Tribunen, talte han yderst langsomt, prægede hvert Ord som en Medalje, udtalte endog de stumme e'er (som det sker ved Udtalen af Vers paa *Théâtre Français og Odéon*). Han havde den Vane at standse overfor enhver Afbrydelse. Saa tidt Kammerets Medlemmer gav sig til at larme og skraale imod ham, tav han, lagde Armene overkors, ventede, til Larmen havde lagt sig, gentog saa Ord for Ord den Sætning, mod hvilken man havde raset, og fortsatte uforstyrret og olympisk i samme langsomme Tempo.

Han havde aldrig noget Skrevet for sig. Han syntes altid at improvisere sit billedrige Sprog. Men det var et Skin. Han havde den Vane, forud stærkt at udarbejde de afgørende Partier af Talen som dens Støttepunkter, og han havde den Evne, imellem disse Partier, i Øjeblikket at fremføre hvad Indskydelsen og Situationen indgav ham. Hans Væsens Hæderlighed og Alvor laa bagved. Hans Menneskekærlighed, hans grundige filosofiske Dannelse gav Foredraget Bevægekraft og Ballast. Hans voldsomt angribende og indhuggende Talertemperament satte alle hans Midler i Svingning.

Optraadte han som Taler ikke paa Kammerets Tribune, men paa en Estrade som Trocadéro's, brugte han denne Estrade i hele dens Længde, gik i rastløs Gang op og ned ad Forhøjningen og talte, standsede kun nu og da, drejede og vendte sig til alle Sider og gik videre. Han gik med bøjet Hoved, som en Stormvædder, løs paa en usynlig Fjende. Dog selv naar han saaledes tilsyneladende slap sin Veltalenhed løs, og hans Foredrag var Storm, var der i hans Talestil Sætningsforbindelser, som havde en formelig Arkitektur, rig og symmetisk, altid sikker, stigende uden Overspændelse, svulmende uden Svulst. Jaurès var en Klassiker.

Saa brusende Jaurès var som Taler, hans Velopdragenhed i det daglige Liv var fuldendt. Han spurgte hellere, end han fortalte. Naar jeg mindes ham, tænker jeg med Forkærlighed paa et lille Middagsmaaltid, til hvilket han en Gang i 1904 indbød mig. Der var kun fire til Bords: Jaurès, Briand, Viviani (de to senere Conseilpræsidenter) og jeg. Den Gang var Briand og Viviani endnu trofaste Socialister og begge Medarbejdere ved Jaurès' *L'Humanité*. Under den lange Samtale ved Bordet røbede hver sin Ejendommelighed, Jaurès sin Djærvhed og sin opriglige Kærlighed til Menneskeheden, Briand sin Kløgt og sin smidige Skarpsindighed, Viviani sit corsikanske men ligevægtige Naturel og sin bredskuldrede Dygtighed.

Et meget levende Indtryk af fremragende Egenskaber gjorde Jaurès ogsaa, da han i Slutningen af August 1910 besøgte Kjøbenhavn under Socialistkongressen der. Han kom sammen med sin Ven, Kaptajn Gérard, og med de bekendte Socialistførere Vaillant, Guesde og den senere belgiske Minister Van der Velde. Da saa jeg ham og de andre næsten daglig. Man kan ikke sige, at den »mondæne« kjøbenhavnske Journalistik under dette Jaurès' Besøg gjorde noget fordelagtigt Indtryk ved sin Omtale af ham. Først blev det fortalt, at han var kommen samtidig med sin Ven Gérard og dennes skønne Frue, fra hvem Jaurès under Maaltidet efter Ankomsten i Hotel *Kongen af Danmark* »ikke havde havt sine Øjne«. Jaurès oplyste mig om, at han overhovedet slet ikke efter Ankomsten havde været i Hotellets Spisesal, og Kaptajn Gérard meddelte mig, at hans Frue overhovedet aldrig havde forladt Frankrig. Dernæst blev det sat i Omløb, at Jaurès forsømte Kongressen, da han saas »jollende op og ned ad Strøget med Kongressens smukkeste Kvinde, den underskønne Russerinde, Madame X«. Paa Spørgsmaalet om denne Dame virkelig var saa smuk, svarte Jaurès: »Jeg ved det ikke, kender hende ikke». — »De har aldrig talt med hende?« — »Hvor kan jeg tale med en Dame, jeg ikke er forestillet for!« — Kort sagt den kjøbenhavnske Presse viste sig under dette Besøg ikke helt i sin Glans. Ogsaa Van der Velde udstyrede den under dette Ophold med en Frue, med hvem han skulde have drukket Kaffe i Klampenborg eller paa Skodsborg. Da han bad mig spise til Middag med sig, spurgte jeg derfor: Er vi to eller tre? — Vi kan da ikke blive mer end to. — Deres Frue? — Min Frue er i Bryssel. — De drak da Kaffe sammen med en anden Dame end Deres Frue? — Jeg kender ingen Dame her og (klappende

Jaurès paa Skulderen) med et Smil: Den tykke Jaurés er min eneste Dame.

Fraset Ærgrelsen over den kjøbenhavnske Presses Iver for at forsyne Byens fremmede Gæster med Erotik, forbausedes Jaurès den Gang over den danske Almenheds Uvidenhed om de indre Forhold i Frankrig, da man rettede hans Blik paa den Avis-And, at Aristide Briand skulde have sendt den socialistiske Kongres i Kjøbenhavn sin broderlige Hilsen. De tidligere Venner, Jaurès og Briand, stod da som de skarpeste Modstandere.

Jaurès havde i sin politiske Løbebane bevæget sig fra Højre til Venstre — han var oprindelig en Modstander af Indkomstskatten — og fra Venstre til yderste Venstre. Ser man blot paa selve Læren, syntes han en yderliggaaende Politiker. Han afskyede Frankrigs Alliance med det russiske Despoti; han afskyede Krig; han haabede, som saa mange af Socialismens Troende, at den vilde hindres ved Arbejderpartiernes enstemmige Protest i alle Lande.

Han kunde bruge stærke Ord. Det var ham, der aabnede sine Spalter for den nuværende Patriot, Briand, da denne i sin Tid skrev, at ved Krigserklæringen havde den franske Hær blot at skyde sine egne Officerer. Da Jaurès iforfjor overfor en stor fædrelandskærlig krigerisk Tale af Briand som Minister mindede denne om hin Artikel, havde Briand intet andet Forsvar at føre end det, at Artiklen saa at sige var dikteret ham i Pennen af Jaurès. Forsvaret var maadeligt for en Mand, som dengang længst var et voxent Menneske; men det var lærerigt, fordi det røbede Jaurès Sindelag eller snarere hans Udtryksmaade.

Det kunde ogsaa hænde Jaurès, at han i Deputeretkammeret uden videre betegnede Expropriation (Tvangsafstaaelse) som en Forholdsregel, hans Ideers Sejr ikke kunde andet end medføre, hvad der vakte Højrepartiernes Raseri. Jeg har hørt de kapitalstærke Talere, middelmaadige, men haanske som de var, skumme imod ham efter en saadan Ytring.

Men af Naturel var Jaurès ingen Revolutionær, snarere en Moderat, inderst inde en Opportunist, der helst vilde oppebie det gunstige Øjeblik, og som af Forhold og Omgivelser blev tvunget til undertiden at udtale sig mere æggende, end han følte eller tænkte. (Han var f. Ex. saa længe som mulig imod Frankrigs Brud med Pavemagten.) Han blev da ogsaa nogle Gange overstemt og maatte forsvare den Lære, som han i Partiet havde bekæmpet. Han havde andre Gange en vanskelig Stilling

overfor Førere som Guesde, der var Fanatiker, og som Hervé, der var forloren Antipatriot, for strax efter at blive forloren Patriot, Politikere, der ingen Hensyn tog, skønt de halvt ubevidst var parate til at tage alle mulige Hensyn, naar det gjaldt at bevare Popularitеten.

Den Art Hensyn tog ikke Jaurès. Hvad han vilde, var Sejr for hans Grundtanker, ikke en Ministerpost eller Hurraer for ham selv. Han var en Fremtidstroende, og som saadan helt igennem ærlig. Han troede paa Ejendomsforholdenes snare Omordning; han troede paa Muligheden af at gennemføre Verdensfreden. Han troede paa Menneskehedens Fornuft.

Stakkel! Han kom til at bøde og bløde derfor.[1])

PAUL HERVIEU

(1915)

Paany er en af Frankrigs bedste og højest ansete Skribenter gaaet bort.

Forleden døde den gamle Alfred Mézières, Historiker og Literaturhistoriker, Konservator ved Slottet i Chantilly, en af Frankrigs mest fremragende Shakespeare-Kendere. Hvem der har havt den Glæde at faa et Indtryk af ham, har i ham truffet en Repræsentant for gammelfransk, fuldendt Courtoisie, Hjertets Høflighed, stilfuld Civilisation, glødende Fædrelandskærlighed.

Hervieu var en Menneskealder yngre og af en meget forskellig Støbning, et langt større Talent, en langt køligere, mere forbeholden Natur, et mere midtsamlet, inderst inde viljefast og tankefast Sind. En Iagttager, der aldrig lod sig narre af Skinnet, en Mand med bestemte reformatoriske Idéer, hvilke han, som en Art Samfundsopdrager, i sine Skuespil gjorde sig til Talsmand for.

Der var hvad Franskmændene kalder *engelsk Stil* over Hervieu's Personlighed, en Stil, som kun undtagelsesvis træffes i England, men som svarer til det i Frankrig overleverede Begreb om, hvorpaa Englænderen kendes. Man mener dermed

[1]) Samlede Skrifter XVI 227.

en noget stiv Holdning, en fuldstændig Selvbeherskelse, et Fysiognomi, i hvilket det ikke lettelig læses, hvad der foregaar i Sindet. Vistnok kunde Paul Hervieu baade smile og le, men han hengav sig ikke til Munterheden, og hans Ansigt kom hurtigt til Ro igen. Skønt han i Modsætning til de fleste andre dannede Franskmænd læste Engelsk og var inde i det engelske Sprog, (medens han ikke forstod Tysk), ogsaa fra først af var noget paavirket af Edgar Poe, var det neppe engelsk Indflydelse, som havde givet hans Væsen dets Præg. Nej, det var den diplomatiske Skole, han havde gennemgaaet. Han var vel kun kort Tid Diplomat; men de diplomatiske Grundegenskaber, at have sine Ytringsformer i sin Magt, ikke at røbe Nogetsomhelst, at bevare saa uigennemtrængelig Diskretion, at den kunde blive misforstaaet og taget for Ligegyldighed eller Mangel paa Deltagelse, disse Grundtræk var det, som tidligt havde stemplet hans Færd. Han var formfuld uden at være formel.

Men med denne sin Tilbageholdenhed havde han én Egenskab, som altid fremhævedes, naar Talen faldt paa ham, en ubetinget Paalidelighed. »*Il est très sûr*« var i Reglen hans Karakteristik, især naar mindre Velsindede havde fremhævet hans Forsigtighed og hans Ulyst til at stille sig blot. Denne Paalidelighed fremkaldte Tillid, og han var ikke blot som den franske Forfatterforenings mangeaarige Formand og som et af det franske Akademis indflydelsesrigeste Medlemmer franske Skribenters Tillidsmand.

Han havde tidligt faaet Indtrykket af, hvor faa Mennesker der er, man kan stole paa, og uden overdreven Mistænksomhed var han med sin skarpe Iagttagelsesevne paa sin Post. Da han for nu en Snes Aar siden blev bedt om at skrive nogle Linjer i en ung Piges Album, skrev han disse Ord: »Agt paa dine Venners Venner og læg Mærke til deres Holdning og Adfærd imod dig. Saaledes erfarer du, hvorledes dine Venner taler om dig, og hvordan de er sindede overfor dig.«

Ved en enkelt ubetydelig Lejlighed, der kun efter franske Begreber ikke er ringe, havde jeg personligt Lejlighed til at overbevise mig om hans Fasthed og Udholdenhed. Det hændte i Juni 1896, at Alphonse Daudet og Paul Hervieu, uden at vide af hinanden og uden at jeg vidste derom, anmodede det franske Ministerium om at udnævne mig til Ridder af Æreslegionen. Hanotaux var strax villig; men da han efter Skik og Brug henvendte sig til det danske Gesandtskab i Paris for at opnaa dets Samtykke, mødtes han af store Vanskeligheder,

bl. a. af en Beskyldning mod den Omspurgte for »Anarkisme«, der bevirkede, at Udnævnelsen trak fulde otte Maaneder ud. I al den Tid var Paul Hervieu utrætteligt virksom, spildte sin Tid paa kedsomme Samtaler, skrev Brev efter Brev, indtil Sagen tilsidst, ogsaa ved sluttelig Imødekommen fra det danske Udenrigsministerium, blev ordnet.

Paul Hervieu tilhørte alle Krese i Paris. Da han lige havde udgivet sin Bog *L'Armature*, og jeg en Dag spurgte ham, om ikke denne Bog vilde vanskeliggøre selskabelig Omgang med Finansverdenen, tog han smilende sin Tegnebog op og viste mig, med hvilket Antal Indbydelser blot til den løbende Uge, den var fuldt stoppet fra de største og berømteste Banquier-Huse. Som Ungdomsven og Kammerat af Hanotaux stod han i nær Forbindelse med de politiske Krese.

Hver Søndag spiste han Aaret rundt Frokost i et Hus, som Enhver, der har Adgang dertil, priser sig lykkelig ved at kende. Her mødtes dels hver Søndag, dels af og til en Kres, af hvilken blandt Afdøde kan nævnes Meilhac, Ludovic Halévy, Adrien Hébrard, Lautier, af Nulevende Louis Ganderax, Emmanuel Arago, Abel Hermant, Gabriel Séailles, Marquis'en af Bréteuil, Prinsen af Brancovan, Grev Joseph Primoli, Vandérem, Henry Bernstein, Prinsesse Lucien Murat, Dr. Pozzi, Marcel Prévost, Joseph Reinach, den senere Krigsminister Painlevé, den unge Forfatter Robert Dreyfus. I fulde tredive Aar har disse Linjers Forfatter truffet ham i dette Hus, hvor han, som var yndet allevegne, var en særlig Yndling af Vært og Værtinde.

Af den lange Række Bind vil rimeligvis nu ved hans Død de to Romaner *Peints par eux-mêmes* og *L'Armature*, Skuespillet *La Course du flambeau* staa som Blomsten af hans Frembringelser. Han havde stort Held med sig paa Scenen. Teatrene kappedes om at opføre hans Skuespil, som dog mest blev givne paa Théâtre Français, hvor Madame Bartet ufravigelig udførte Hovedrollerne. En Række af disse Skuespil er skrevne ud fra den levende Indignation, Hervieu følte over den franske Kvindes tvungne Stilling i Ægteskabet og over den Brutalitet, med hvilken Dommen over hendes virkelige eller formentlige Fejltrin fældes, saaledes *Les Tenailles og L'Enigme*. Overordentlig skøn er Aanden i hans ældste Skuespil *Les Paroles restent*, der viser, hvilke Ulykker letsindigt udtalte, nedsættende Ord om en ung Kvinde kan volde.

Vemod griber Sindet ved Tanken om, at denne fine, faste Skikkelse, saa paalidelig som Menneske, saa betydelig som

Skribent og Dramatiker, nu er forsvundet og under Omstændigheder, hvor Tabet neppe paaagtes, da det selv forsvinder i de Tusinder af Tab, som Frankrig, England, Tyskland, Rusland, hele Evropa, hele Jorden daglig lider.[1])

OCTAVE MIRBEAU

(Februar 1917)

En Mester er død, en af dem, der har givet fransk Aand ved Aarhundredskiftet dens Stempel. Ikke en Underholdningsforfatter, ingen megetskrivende, men En, som aldrig har indsmigret sig: hvas, skarp, gerne kynisk, paa Bunden af sin Sjæl altid krigersk.

Der havde samlet sig i ham en Grundsum af Bitterhed, Afsky, Had og Foragt. Der var altid noget, som blødte indeni ham.

Beslægtet var han, for saa vidt, med Karl Joris Huysmans, der jo gik bort længe før han. Men medens Huysmans i sit Menneskehad kun elskede og tilbad Kunsten, afskyede de slette Kunstnere og hævdede de gode, havde Mirbeau et videre Felt. Det var den hele Samfundsorden, der laa udbredt for hans Øje, og den Modsætning, der dybest sysselsatte ham, var ikke Modsætningen mellem den ægte Kunstner og den, som er paa Mode, men Modsætningerne: fattig og rig, Ret og Uret.

Huysmans's Menneskeforagt førte ham over i den katolske Kirkes Skød, hvor hans omtumlede Sjæl fandt en ustadig Ligevægt. Mirbeau's krigerske Retsind førte ham til yderliggaaende Opposition, til Autoritetsforagt, til Anarkisme.

Han havde fra først af hørt til de Smaa i Samfundet, været fattig, befundet sig i ydmygende Stillinger. Han bevarede Hadet til Overklasse-Hovmodet længe efter, at han selv var rig og indflydelsesrig.

Der var en stærk Strid mellem den Forestilling, man uvilkaarligt gjorde sig om ham efter hans Skrifter, og det Indtryk, hans personlige Holdning gjorde.

Den sikre Velopdragenhed. En Smule Forlegenhed. Afgjort Ulyst til offentlig Optræden; Uvilje imod at gøre sig gældende,

---

[1]) Samlede Skrifter VII ss og XVI ss.

holde Tale, eller Sligt. Noget Dæmpet og Forbeholdent, dog ligesom Uberegneligt, over hele hans Væsen.

Men Blikket! Der var Vildskab, næsten Galskab deri. Blikket sagde: Tag dig iagt, thi der er noget Farligt i mig, tydeligere endnu end det siges i Hamlets Replik.

Ikke at han tog paa Veje angaaende Smaating. Han kunde som et Lam finde sig i Dumheder, der ikke var ondt mente.

I Aaret 1902 havde man ved en Banket, han var artig nok til at overvære, givet ham en russisk Dame til Bords, hvis Samfundsstilling var høj, men hvis Dumhed ikke var mindre anselig. Mirbeau og hun havde underholdt sig taaleligt ved Bordet, hvad ikke udkrævede stor Anstrengelse, da Talerne ikke var faa og begyndte efter første Ret. Da man gik fra Bords, hørte jeg lige bag mig Mirbeau's Borddame sige til ham, medens han endnu gav hende Armen: »Det er sandt, Monsieur Mirbeau, der er en Ting, jeg havde foresat mig at spørge Dem om, naar jeg en Aften traf Dem, men som jeg har glemt.« — »Hvilken Ting, Madame?« — »Det er, hvorfor De skriver saadanne rent urimelige, rent umulige Bøger? De med Deres Hoved maatte jo kunne skrive dem saaledes, at de ikke vakte Anstød.« — »Jeg skal ikke kunne sige, hvorfor, Madame; jeg vidste ikke af, at de var saa fæle.«

Fra det Aar mindes jeg en Middag og Aften i Mirbeau's herskabelige Hjem i L'Avenue du Bois de Boulogne, hvor vi kun var en lille Kreds til Bords, Husets Herre og Frue, Mirbeau's Forlægger, George Charpentier med Frue, Emile Zola med Frue, og Anatole France. Det var Zola's sidste Leveaar. Han befandt sig endnu i Efterdønningerne af Dreyfusprocessen, der havde styrtet ham fra hans Popularitets Højde, formindsket hans aarlige Indtægter fra en 120,000 Francs til 15,000 og umuliggjort ham det at faa sine Romaner optagne i noget Blads Feuilleton, med mindre han gav Romanen for Intet som til *L'Aurore*. Hans Humør var dog uovervundet og hans Fortællelyst saa stor som nogensinde. Den ene Anekdote fulgte paa den anden; derefter begyndte han en lang, noget indviklet Historie. Men Zola havde ikke regnet med, at der lige-overfor ham ved Bordet sad en Mand, der heller ikke holdt af at tie, nemlig France. Ogsaa han havde meget paa Hjerte, han skulde have sagt, ikke mindre underholdende Iagttagelser og Oplevelser. Han lod Zola tale lidt alene; saa tabte han Taalmodigheden og begyndte, ogsaa han. Der indtraf da det Pudsige, at de to ypperlige Fortællere i længere Tid talte i Munden paa hinanden, hver for sig ventende, at den anden

vilde høre op. Det skete ikke, og til sidst standsede Zola resigneret midt i en længere Periode. — Da vi rejste os fra Bordet, indfandt sig en stor og glimrende Forsamling, hvoriblandt Georges Picquart, Auguste Rodin, Thadée Natanson med sin skønne Hustru. Det var faldet i min Lod, som den Fremmede at føre Madame Octave Mirbeau til Bords. Mirbeau kunde ikke ane, at han ved at give mig denne Borddame opfyldte — desværre en Menneskealder for sent — et af mig i 36 Aar næret Ønske. Thi i Aaret 1866 havde jeg som skønhedsbegejstret Yngling købt mig et af Kejserdømmets bekendte Fotograf Disdéri udført Billed af den pur unge, dejlige og livsglade Alice Regnault, der betegnede sig som *artiste lyrique*. — Jeg havde sværmet for hende og betragtet Enhver som misundelsesværdig, der kom hende nær. Hun stod der klædt og letklædt i en hvid Kniplingsdragt, der lod Skuldrene blottede og gled ned til Livet, det yppige brune Haar flød frit ned om den skønne Hals. Hun udæskede Aarhundredet som Schillers Don Carlos, om end ikke i ganske samme Mening.

Og nu, 36 Aar efter, lagde en værdig, ældre, korrekt og stilfuld Dame sin Arm paa min, det var Alice Regnault, og dog ingenlunde hende. Ikke et Træk i dette Ansigt genkaldte det smukke Fotografi, Ungdomsbilledet, jeg ejede og ejer.

I sit Hjem var Octave Mirbeau, ligesom naar han kom til En i Besøg, rent ud henrivende elskværdig, artig indtil Beskedenhed, opmærksom i en saadan Grad, at man kunde antage ham for godmodig, dersom man ikke vidste bedre.

Men man vidste det jo, at denne samme Mand, naar han var harmfuld, kunde optræde med yderste Voldsomhed. Det var endnu da i frisk Minde, hvorledes han i 1899 i Rennes under Dreyfussagen tvang Arthur Meyer, *Le Gaulois'* Direktør, bort fra det Hotel, hvor han selv var taget ind. Arthur Meyer's Chauvinisme havde i dens hele Forlorenhed vakt en saadan Storm af Foragt i Mirbeau's Sind, at han hverken vilde eller kunde beherske den og sig.

Der var desuden et gammelt og pinligt Mellemværende dem imellem, som kan nævnes med de to Ord, Alice Regnault. Der havde været den Tid, hvor Arthur Meyer førte sig som Herre i den skønne Operettesangerindes Hus, medens Octave Mirbeau indtog den uanselige Stilling som Damens Sekretær. Senere hen var hun bleven Octave Mirbeaus Frue og havde foruden sin Kærlighed skænket ham en mægtig Formue i Medgift, saa det underlige Forhold indtraf, at de Fattiges Talsmand, Anarkisten, allerede i en ret ung Alder var en hovedrig Mand.

Det var dog langt fra, at Rigdommen i mindste Maade gjorde hans Blik paa de moderne Samfundsforhold mere lyst.

Som Kritiker lagde Octave Mirbeau kun an paa at henlede Opmærksomheden paa den endnu ukendte eller endnu ikke anerkendte Genialitet. Der er især to Personligheder, hvis Navne han fastslog i det store Publikums Bevidsthed.

Den ene er Auguste Rodin. I den lange Række Aar, det meste af et Menneskeliv, hvori Rodin havde alle Autoriteter i Frankrig imod sig og led den ene Tilsidesættelse og Ydmygelse efter den anden, medens udenfor Frankrig hans Værd var anerkendt og hans Kunst beundret, blev Octave Mirbeau ikke træt af atter og atter at udskamme de Myndigheder, der gav Middelmaadighederne enhver Bestilling, ikke træt af at lovprise Rodin som Frankrigs oprindeligste og største Billedhugger.

Den anden Kunstner, som kan siges fra først af at skylde Mirbeau sit Ry, er Maurice Maeterlinck. Da Maeterlinck udgav *La Princesse Maleine*, altsaa for første Gang lagde sit Talent i dets oprindelige Skikkelse for Dagen, skrev Octave Mirbeau en begejstret Artikel i *Le Figaro*, hvor han, til hvis Dyder Maadehold ikke hørte, betegnede den belgiske Digter som vore Dages Shakespeare. Fra den Tid af var der i Frankrig ingen Læsende, som ikke kendte og vurderede Maeterlincks Navn.

Det er dog alene som Fortæller og Dramatiker, Mirbeau har dybere Betydning.

Ligesom Emile Zola, med hvem Mirbeau bestandig forblev hjertelig forbunden, hørte han til Edmond de Goncourts literære Kreds, og Goncourt har han tilegnet sin første store Roman, hvori der uden Tvivl er selvbiografiske Elementer, *Sébastien Roch*. Det er en omhyggeligt gennemforsket Barnesjæl, hvis Historie fortælles. Vi lærer et ungt Væsen at kende, som er helt igennem naivt, derfor tidt faar skæve Indtryk af Tingene og Personerne, indtil det under Begivenhedernes Pres retter disse Indtryk. Altfor megen Ømhed, altfor livfuld Intelligens — et Væsen, bestemt til at at lide en god Del, men som ikke er sentimentalt, rustet med Evner til Forsvar og tilsidst ogsaa til Angreb. Vi følger den lille Drengs Opdragelse i Jesuiterskolen blandt de mange fine Drenge, der er Sønner af Adelsmænd med Slotte og Parker, mens han selv som Søn af en Isenkræmmer holdes borte fra Kammeraterne af disses Forældre, og desuden er Genstand for Spot paa Grund af sin ringe Stand. Vi følger ham i hans Forhold til en Pater, der kaster sin Kærlighed paa ham og ødelægger den fine kunst-

nerisk exalterede Dreng i Grund og Bund. Saa ser vi ham, ren og sky, overfor en Barndomsveninde, der nærer en Lidenskab for ham. Tilsidst bliver han Soldat og falder i Krigen 1870.

Den Mirbeau, hvis Fysiognomi senere var saa let kendeligt, findes endnu ikke udpræget i *Sébastien Roch,* hvor der hverken er Bitterhed eller Satire, kun en Harme, der ikke hævner sig. Hævnen er min, siger den sande Mirbeau, han, som lader sin Vrede og Ringeagt gaa ud over Politikerne i *Les mauvais bergers* (der ikke havde stort Held med sig) over Akademikerne og de officielt Velgørende i Mesterværket *Le Foyer*, over Borgerskabet i *Le Journal d'une femme de chambre*, der ved sin skandaløse Dristighed i kort Tid naaede hundrede Oplag.

I *Le Jardin des Supplices* gør Mirbeau paa uhyggelig Maade op med Menneskeslægtens Hang til forfærdende Grusomhed.

Højst betegnende for ham er det, ogsaa i Kjøbenhavn opførte, Skuespil *Les Affaires sont les Affaires*, hvor Féraudy 20. April 1903 som Isidore Lechat udførte Kæmperollen med sand Intuition, og hvor den oprigtige Afsky, med hvilken Finansmanden er tegnet, ikke udelukker hverken rolig Karakteristik eller et Stænk af Beundring.

Stykket *Forretninger er Forretninger* var Mirbeau's første, stort anlagte Drama. Saa oprørsk han var, ønskede han dog at opføres paa Théâtre Français; det var nu engang det klassiske Teater, og der var noget klassisk i hans Talent. Han holdt desuden af Gny om sit Navn og vidste, at et Sceneheld paa la Comédie Française vakte større Opsigt i Provinserne og i Udlandet end Sceneheld paa en anden Skueplads. Men han mødte Vanskeligheder.

Stykket blev vel antaget, dog *à corrections*, det vil sige: under Forbehold af, at Forfatteren foretog de Rettelser, man maatte ønske. Meddelelser, der paa Skuespillerraadets Vegne blev gjorte Mirbeau af Clarétie, satte ham i Raseri, saa han svarede med Skældsord. Skuespillerne, der nødigt vilde fornærme ham og tænkte, de maaske havde været for ængstelige, sendte Coquelin ud til ham for at udbede sig Stykket paany. Han havde imidlertid nu indleveret det til Gymnase. Dog da Gymnase's Direktør kom til Mirbeau og underholdt sig mere med ham om Madame le Bargy's nærforestaaende Debut end om selve Stykket, afbrød Mirbeau ham med Udbruddet: »Deres Dumhed er utrolig«, og da den anden gav sig til at le, fik han Svaret: »Det er ikke Spøg, men mit fulde Alvor.«

Stykket vandrede da tilbage til Théâtre Français og fik en straalende Opførelse. Mirbeau glemte hurtigt sit Nag og udgav det med denne Tilegnelse til Jules Clarétie:

»Min kære Ven, jeg skylder Dem at have faaet Indpas paa Théâtre-Français, som jeg er, med alle mine store Fejl og mine smaa Fortrin. De har aldrig anmodet mig om en Ændring, og i de smertelige Timer, hvor man føler sig træt og tvivlraadig, har De altid opmuntret mig med Hensyn til dette Værk. Modtag da som et hyldende Vidnesbyrd om min dybe Taknemmelighed Tilegnelsen af dette Skuespil, som idetmindste har den Fortjeneste at være blevet udført af enestaaende, beundringsværdige, henrivende Kunstnere. Jeg véd ikke, hvad Fremtid *Forretninger er Forretninger* har for sig. Til Gengæld véd jeg, hvad Publikum og jeg allerede nu har vundet; jeg Deres kostbare Venskab, Publikum noget sjældent forekommende, en Skuespiller med Geni, Maurice de Féraudy.«

Saa beskedent Mirbeau end her udtaler sig, han var fast overbevist om, at i de sidste halvhundred Aar var der ikke blevet skrevet et saadant Drama, og ak! med hvor stor Hengivenhed han her end udtrykker sig overfor Clarétie, det varede kun halvandet Aar, før Venskabet fik et Skaar, indtil han lod det springe med et Knald.

I Virkelighed er *Forretninger* et udmærket bygget Drama, i hvilket Hovedpersonerne lever. Kun virkede det ikke saa overraskende, som Octave Mirbeau formodede, paa Den, der forud kendt Augier's samlede Skuespil. Det er forberedt i Dramer som *Maître Guérin*. Mirbeau, som havde Bevidstheden om sin Originalitet, følte sig ikke som den, der havde Forgængere, og var ikke af dem, der nøjedes med en Ros, som undgik Superlativer. Jeg fik det personligt at mærke.

Da han sendte mig sit Skuespil med hjertelige Ord, og da jeg svarte med en efter min egen Mening varm og oprigtig Tak, hvortil jeg knyttede den Bemærkning, at jeg personligt havde kendt en Skikkelse, om hvem Isidore Lechat mindede mig noget, erfor jeg, at han til fælles Bekendte havde sagt: Hvad har jeg gjort G. B.? Jeg sender ham mit Stykke, kalder mig hans Beundrer og Ven, og han svarer mig med et Brev, der er ti Grader under Nulpunktet.

Fra den Dag af blev vort gode Forhold aldrig som det havde været. Jeg vilde have bevaret det, om jeg havde skrevet: »Jeg er sikker paa, aldrig i mit Liv at have læst et mere karakterfuldt og bedre bygget Skuespil.« En usalig Lede ved endog overfor Venner at udtrykke mig superlativisk

fjernede Mirbeau, som den har fjernet talrige andre, fra mig. Sandhedskærlighed er i Omgang med Skribenter og Kunstnere tilintetgørende for en Forbindelses Blomstring og Frugtbarhed, som Meldrøje for Kornets og Vinlusen for Vinens.

Mirbeau's gode Forhold til Jules Clarétie fik endnu tidligere et Knæk. Han ærgrede sig over at man ikke spilte *Les Affaires* ofte nok paa Théâtre Français. Saa tidt det opførtes, gav det fuldt Hus; men det spiltes kun nu og da, og Mirbeau kunde ikke negte sig at overfuse Clarétie, ja at overfuse Féraudy, hvem han selv havde udnævnt til Geni.

Mirbeau paastod, at han nu havde tabt Lysten til at skrive Teaterstykker; han følte sig »impotent«, indtil han pludselig i 1905 slog om, gav sig, i Samarbejde med Thadée Natanson, til at skrive sit mægtigste og vægtigste Skuespil *Le Foyer*, og under jævnlig udtalt Beundring for Natansons dramatiske Greb og Sans for det, der paa Teatret slaar an, gav sin vilde Satire, sin fnysende Samfundsforagt frie Tøjler.

Les Affaires havde i sin Haan over Pengebegærligheden været tamt i Sammenligning med hvad *Le Foyer* var i sin Afsløring af Samfundshykleriet og Samfundskynismen, Intet Under altsaa, at Vanskelighederne med Théâtre français gentog sig i skærpede Former. Skuespillerne vilde ikke antage Stykket paa Grund af dets anden Akt. Guitry antog det da til Renaissance-Teatret. Forrige Gang var det Skuespillerne, som var gaaede i sig selv; denne Gang var det de to Forfattere. De skrev Stykket om, lod anden Akt gaa ud. Skuespillet fik tre Akter istedenfor fire. Mirbeau viste sig ikke mere hensynsfuld overfor Direktøren af *La Renaissance* end han havde vist sig overfor Direktøren af *Gymnase*. Han tog sit Stykke tilbage, og i den omarbejdede Form blev det godkendt af Clarétie.

Prøverne var i Gang. Saa blev pludselig Clarétie urolig og krævede en Ændring, en, som visselig var af ringe Vægt og som en mere imødekommende Skribent end Mirbeau strax var gaaet ind paa.

Man husker maaske Stykkets Indhold. Det drejer sig om et Velgørenhedshjem, en Opdragelsesanstalt, som ledes af en fornem Herre, en Marquis, den mest udadleligt korrekte Hykler under Solen, hvis vaklende Hus støttes af en tidligere Husven, en Banquier, fra hvem dog Husfruen i den senere Tid har trukket sig tilbage, da hun er bleven betaget af en yngre Mands smukkere Øjne.

Imidlertid trues Marquis'en med Ruin og i Opdragelsesan-

stalten er den Skandale hændt, at en ung Pige, som til Straf var bleven indelukket i et Skab, er blevet glemt dér, og er død. Det gælder da om at holde Ørene stive. Øjeblikket er kommet, hvor gode Raad er dyre. Først og fremmest er, om jeg mindes ret, Penge nødvendige, og i en Scene, hvis hvasse Satire gaar til Marv og Ben, opfordrer da Courtin selv sin Frue til at opsøge sin Ven Banquier'en, hvem hun i længere Tid har forsømt. Courtin er ikke blot en stor Herre, men Medlem af det franske Akademi.

Den ringe Ændring, Clarétie udbad sig, var den, at Courtin istedenfor at være Medlem kun skulde være Candidat til Akademiet. Og denne Anmodning havde sin gode Grund. Man havde nemlig ment at finde Modellen til denne *Le Foyer's*, Hovedperson i Clarétie's Collega i Akademiet, Vicomte d'Haussonville, og det syntes ham umuligt i et statsunderstøttet Nationalteater at foretage et — idetmindste tilsyneladende — Angreb paa en fremragende Akademikers mest intime Privatliv.

Saa anlagde da Mirbeau Proces imod Théâtre Français. Han fik den udmærkede Advokat, Henri Robert, til at føre den for sig, vandt Sagen og fremtvang Opførelsen, der blev en mægtig Succes, hvori der var et Gran af Skandale. —

Hvem der vil lære Mirbeau at kende fra mange Sider paa én Gang, bør læse hans *Les vingt et un jours d'un Neurasthénique*. Det er en Mængde smaa Noveller, knyttede sammen som Oplevelser ved et Badested i Pyrenæerne, og de gengiver de forskellige Facetter, med hvilke Mirbeau efterhaanden havde udstyret og tilslebet sit Væsen. Man dvæle især ved en Fortælling i Oplevelserne fra den nittende Dag, den, der drejer sig om Jean Guenille. Det er nemlig den, af hvilken Mirbeau senere gjorde sit vittigste og fyndigste lille én Akts Skuespil *Le Portefeuille*. Dog staar Novellen for saa vidt over Stykket, som den ikke indeholder de grelle og noget usandsynlige Træk, ved hvilke dette opnaar saa stærk en Scenevirkning.

Man kan betragte *Le Portefeuille* (Tegnebogen) som Blomsten af alt, hvad Mirbeau har frembragt.

Stykket aabnes med det burleske Træk, at Politi-Inspektøren for at opnaa et uforstyrret Stævnemøde med sin Kæreste, har ladet hende gaa frem og tilbage foran Politilokalet, til hun arresteres af Sædelighedspolitiet og føres ind til ham, hvorpaa de bliver alene.

Den næste, som indbringes, er Stykkets Hovedperson, den

ludfattige, pjaltede Tigger, som kommer for at overbringe den Tegnebog med ti Tusind Francs i Sedler, som han har fundet paa Gaden. Han har den Dag ved at staa foran et Teater og lukke Vogndøre op i alt kun fortjent to Sous, og de var begge falske, da de som fremmede er ugyldige i Paris. Han er halvdød af Sult og Kulde; han har i Maaneder intet andet Nattelogi havt end en Bænk i Buskadset paa Place d'Anvers. Vejen til Politistationen var lang; men hans naive Hæderlighed er saa stor, at den Tanke end ikke et Minut er dukket op i hans Hjerne: jeg kunde beholde de ti Tusind Francs.

Politimanden er fra først af brysk overfor ham. Da han begriber Sammenhængen, er han forbavset; hans Kæreste er det endnu mere; hun tiltror ikke sin Ven at ville have handlet lige saa uegennyttigt. Og Politikommissæren begynder: Gode Mand! Hvad du dèr har gjort, det er stort, det er Shakespearesk — hvad den Pjaltede ikke kan tænke sig noget ved. Ret beset er du en Heros — Jean Guenille forstaar dette lige saa lidt.

Saa følger Spørgsmaalet om hans Navn, og Svaret; Spørgsmaalet om hans Profession — og Svaret: han har ingen, han lever af at tigge — og Politimandens rynkede Bryn: Det er forbudt. Endelig Spørgsmaalet om hans Domicil, hvis Besvarelse bringer Politimandens Taalmodighed til at briste: Han har intet, en Bænk paa Place d'Anvers.

Han er da altsaa professionel Tigger uden Bopæl. Der hjælper ingen kære Moer; hán skal i Hullet, skal det strax, saa meget mere som Politikommissærens Kæreste utvetydigt tager Forbryderens Parti imod Øvrigheden.

Jean Guenille føres bort. En heftig Scene mellem de to Kærestefolk følger, og denne ender med, at Politimanden rasende lader ogsaa sin Kæreste sætte i Hullet som grebet af Sædelighedspolitiet i at vagabondere op og ned udenfor Stationen.

Det er, som man ser, vildt som en Farce, men blodigt som en anarkistisk Satire. Det virker paa én Gang ved Livsbilledets Sandhed og Udførelsens humoristiske Overdrivelser. Det er bitter Haan og lystig Karikatur. Der er Hjerte deri, endog Beundring, hed Sympati og bidende Spot. Det rummer som i en Nøddeskal Kærnen i Octave Mirbeaus inderste Væsen.

Hans Vid var knivskarpt, hans Harme dyb, hans Hjerte saa varmt som det kunde slaa i en Literaturens Desperado.

EMILE VERHAEREN

(1917)

Han har saa tidt kaldt mig Ven, at jeg tør kalde mig hans. Det er 26 Aar siden, at jeg en Dag i Bryssel ved Middagsbordet hos Edmond Picard, den store Advokat og store Kunstelsker, det originale Menneske, hvem alle Belgiens Digtere og Kunstnere ærede som Mesteren, lærte Emile Verhaeren at kende.

Han var da 35 Aar gammel, ærbødig overfor Picard, ellers livlig, ungdommeligt aaben, kendt uden endnu at være berømt. Det gik ikke let for en Belgier at faa Indpas i Pariser-Literaturen.

Fælles Bekendte førte mig næste Aften sammen med ham paa en Kafé, hvor vi havde en Samtale, der varede mange Timer, og hvis Indhold senere stod saa levende for ham med hans skarpe Hukommelse, at han tyve Aar senere genfortalte mig det. Han huskede mine Ytringer, som jeg selv naturligvis havde glemt. Jeg huskede kun hans, blandt dem én, som den Gang overraskede mig; han sagde om Swinburne i Modsætning til sig selv: »Han er af dem, der endnu omfatter den franske Revolution med religiøse Følelser.« Det blev mig indlysende, at hans egen Følemaade, skønt alt andet end konservativ, var af vidt forskellig Art. Han spurgte mig den Aften ud om Nietzsche, med hvem han endnu ikke havde stiftet Bekendtskab, men som senere blev ham kær.

I det kvart Aarhundrede, der er gaaet hen siden da, har han til min Glæde aldrig svigtet mig, men vedligeholdt en ingensinde afbrudt Forbindelse med mig. Han har sendt mig alle sine Skrifter med hjertelige Ord. Ingen var trofastere som Ven end han. Endnu paa sin sidste Bog har han skrevet fra Deres tro Verhaeren«, hvorfor jeg er ham saa meget mere taknemmelig, som han i den franske Presse (af Skribenter, der smedder sig Vaaben af deres Uvidenhed) havde læst saa meget Nedsættende om mig.

Saa tidt han erfor, jeg var i Paris, kom han til mig, og Ingen kunde være blidere, Ingen finere i Optræden end denne Elsker af flamsk Djærvhed og Drøjhed.

Vemodigt stemmer det mig nu, at En eller Anden det Aar, Maeterlinck fik Nobelpræmien, havde indbildt ham, at han selv vilde faa den, og jeg maa — midt under Sorgen over

hans Bortgang — med et lille Smil mindes den naive Sikkerhed, hvormed han, efter at have faaet Vished om det, sagde: »Jeg faar den altsaa næste Aar.«

I Aftes kom hans nye Digtsamling *Les Ailes rouges de la Guerre* samtidigt med det nedslaaende Budskab om hans Død. Og jeg ser ham for mig, som han sidste Gang traadte ind til mig, allerede graanet, med sin store, svære, graasprængte Moustache, sine gode Øjne, med noget bøjet Ryg, med Geniets dybe Beskedenhed i alle Udtalelser, den Dag uden et Smil, lutter Alvor og Varme, rig paa Tanker, hvis stille Gang kunde blive Flugt, og som med Et under Samtalen slog deres Vinger ud og fløj.

Han havde forladt Belgien for at leve i Frankrig. Hans Sprog var fransk ikke flamsk. Hvis jeg ikke husker meget fejl, sagde Verhaeren en Dag til mig, at han, bortset fra et Par Ord, slet ikke kunde Flamsk. Det synes iøvrigt, som om Belgiens Skæbne vil faa et sprogligt Udslag. Flamlænderne har lidt under at kommanderes paa Fransk og at udskældes for *Flaminboches*. Tyskerne har oprettet det Flamlænderne saa længe negtede Universitet i Gent. Under Verdenskrigen har ingen Flamingant havt Evropas Øre; men Digteren René de Clercq er blevet de Flamskes Talsmand.

Sjælden var Verhaeren. Mere end sjælden, enestaaende. Mere end enestaaende, stor. Han var stor ved sin Følelses Styrke og Dybde, ved sin Rubens'ske Fantasis Seerkraft, ved sin kraftfulde Kunst, der overvældede og omformede Sproget, indtil det malede og sang. Han havde rigt Hjerte og sikker Haand. Mer end hans Samtidige og Landsmand Maeterlinck personificerede han Flandern, dets Landskaber, dets Bjergværker, dets Folk, dets Historie i Fortid og i Nutid.

Han var en Mand, der var et Land.

Han var det Land, han fra sin Ungdom af elskede saa højt, at han troede det umuligt, nogensinde at kunne elske det højere, og til hvilket hans Kærlighed ligefuldt steg, da han pludselig saa det staa i lys Lue, saa det hærget og lagt øde, saa det vride sig, nedværdiget, undertrykt og forpint.

Han var Flanderns Stemme, og denne Stemme var den mest vellydsrige i vore Dages Evropa, det belgiske Folks mandigt klagende og anklagende Røst[1]).

[1]) Samlede Skrifter, XVI, 95.

JENS PALUDAN-MÜLLER

(1914)

I Mindeaaret for 1864 har Historikeren Caspar Paludan-Müllers Dattersønner med stor Omhu udgivet et af denne fortjente Mand efterladt Haandskrift om hans ved Sankelmark faldne Søn. Det er et Mindeskrift, som genkalder Personligheder af en Støbning, der nutildags er saare sjælden.

Det er halvhundred Aar siden, at Jens Paludan-Müller døde 26aarig; hans Skikkelse staar endnu lyslevende for dem, som kendte ham og omgikkes ham; men det er vanskeligt at forestille sig, hvorledes han vilde have tilpasset sig til de Tider, som fulgte, i Fald han havde faaet Lov at fortsætte sit Liv. Daarligt passede hans aandelige Stejlhed til den følgende Tidsalders Udviklingshistorie i godt som i slet. Smidighed vilde han i ethvert Tilfælde ikke have vist.

Man kunde ikke se en mere myndig Personlighed end Caspar Paludan-Müller. Han indgød sine Nærmeste en med Skræk blandet Ærefrygt uden dog nogen Sinde at være bark. Hans svære Skikkelse med det mægtige Hoved og de tykke Bryn var ikke blot en Rektors, men en Herskers. Den Tunghørhed, der var arvelig i Slægten, bidrog ved at isolere ham, til at forøge hans Selvstændighed, Selvraadighed og Selvtillid. Han dyrkede Avtoriteter og var selv en Avtoritet. Vel at mærke en kritisk Avtoritet. Som Historiker tog han med Forkærlighed Spørgsmaal, der syntes én Gang for alle at have fundet deres Svar, op til ny Prøvelse, og Resultaterne, han kom til, var altid prægede af hans Personlighed, derfor stundom sære eller paradoxale, men i Reglen underbyggede med den solideste kildekritiske Kundskab.

Man kunde ikke træffe en mere ejendommelig Studerende end denne Mands eneste Søn, Jens Paludan-Müller. Som Yngling var han allerede Mand. Han var høj med svære Lemmer, over hvilke han kun ufuldkomment var Herre; han havde sort Haar, svære, sorte Øjenbryn og et kraftigt groende sort Skæg, som det sjældent ses paa en Student. Han holdt sig noget foroverbøjet, hans Hoved var ikke stort, men med store, betydelige Træk. Om hans Karakter har Julius Lange, hans Fætter og Ven, sagt det træffende Ord: Den havde en meget lidenskabelig Bund og en meget kilden Overflade.

Jens Paludan-Müller var en Yngling, der fra mange ældre Medlemmer af sin Slægt havde arvet saa rigelig teologisk og historisk Kundskab, saa megen poetisk og stilistisk Indsigt og Færdighed, at han havde nok deraf til at forsyne mange. Da han var ærgerrig, forøgede han rastløst sin Sum af Viden og Indsigt. Da han var i høj Grad traditionsbunden, kunde han let forfærdes og oprøres over Meninger, der stod i Strid med, hvad han havde i Arv. Da han var udsat for jævnligt tilbagevendende Anfald af lammende Tungsind, af Selvopgiven og Selvforagt, maatte hans Omgivelser, men særligt hans Fader, med varsom Haand hæge om de lovende Spirer i denne vulkanske Jordbund. Da han var yderst pirrelig i sin Ærekærhed, var han undertiden vanskelig at omgaas. Men havde man én Gang vundet hans Venskab — og det vil ikke sige hans Velvilje, men en lidenskabeligt strømmende Følelse af mandig Hengivenhed — saa udøvede hans Personlighed en Tiltrækning, i Sammenligning med hvilken den, andre roligere og pænere unge Mennesker med behageligere Omgangsformer kunde øve, syntes smagløs og flov; thi man vidste aldrig sikkert, hvor man havde *ham*. Nu var han mut, nu lystig og vittig: nu et Hjertemenneske, nu et Menneske med ophobet Sprængstof i sin Natur.

Han var i mange Maader et Særsyn. Hans Hukommelse var saa udviklet, at han huskede store Stykker af de forskelligste Forfattere udenad, og hans literære Dannelse gik saa dybt, at han til Fuldkommenhed kunde efterskrive Holbergs, Wessels og Baggesens Stil.

Sin første Opdragelse havde han i Hjemmet som i Skolen faaet af sin strenge og kærlige Fader. Han var født i Odense, og hans første Dannelseskilder var vel St. Knuds Kirke med dens smaa og store Mindesmærker og Karen Brahes Bibliotek med dets gamle Haandskrifter. Han vilde sikkert være blevet en dygtig Historiker, om han havde levet. Nu fik han kun sit lille Skrift færdigt om Gullands Forhold til Danmark og Sverig i det 14.—16. Aarhundrede.

Han hørte gerne Grundtvig og læste gerne Mynster. Martensen og Kierkegaard tiltrak ham ikke. Han hørte gerne Høyen tale om Kunsthistorie, Rasmus Nielsen og Brøchner om Filosofi, N. M. Petersen om dansk Literatur. Hans Yndlinge i Historien var Dronning Margarethe og Gustav Vasa. Som hele Datidens Ungdom var han lidenskabeligt dansk; i Modsætning til Datidens studerende Ungdom troede han ikke stort paa den politiske Skandinavisme.

Skønt han, kejtet som han med al sin Muskelstyrke var, ikke syntes at passe synderligt til Soldat, betragtede han det som en Æressag, haardnakket at uddanne sig dertil, da han blev indkaldt. Gennemtrængt af historiske Minder stod han ved Danevirkes gamle Volde, og som menig Soldat i Danevirkestillingen opmuntrede og civiliserede han sine Kammerater, mest kjøbenhavnske Haandværkssvende, ved historiske Fortællinger i de lange, kolde Vinteraftener. Skønt han aldrig gik i Flok med de andre, naar deres Handlemaade stred mod hans Overbevisning (som en Gang, da de alle undtagen han nedlagde Skansearbejdet paa den stivfrosne Jord som altfor strengt for dem) indgød han dog sine Fæller en saadan Agtelse og Tillid, at Ingen tog ham hans afvigende Holdning ilde op.

Det er let at forstaa, hvad Indtryk Ordren til at forlade Danevirke og tiltræde Tilbagetoget har gjort paa ham. Han maa have følt det som en uhyre Sammenstyrtning af Illusioner og Forhaabninger. Alligevel har han, som det vides, overfor de andres Udbrud af Fortvivlelse, opfordret til Ro og Fasthed.

Han oplevede ikke Krigens videre Gang, fik ikke det fulde Indtryk af, hvor usselt Danmark var forberedt til denne Krig, med Forladegeværer mod Bagladegeværer, og med Kanoner, der ikke naaede Fjenden, mod Kanoner, der fra Broager sendte Granat efter Granat ind i Dybbøls Skanser. Men han har til fulde forstaaet, at enten skulde Danevirke ikke været besat eller ikke været forladt.

Som Soldat i første Regiment var han blandt dem, der ofredes ved Sankelmark for at dække Tilbagetoget. Det er ret vemodigt hos Caspar Paludan-Müller at læse, hvor slet, af de to Regimenter, som efterlodes, 11. Regiment løste sin Opgave. Regimentskommandøren trak sig tilbage, da han indbildte sig at staa i Fare for at omgaas af Fjenden, hvilken formentlige Fjende viste sig at være det danske 17. Regiment.

I den Skitse, hvormed Caspar Paludan-Müller 1865 ledsagede Sønnens Skrift om Gulland, siger han bittert om den østerrigske General Gablentz: »Hans Mod og Dygtighed bestrider vi ikke; men med al sin Anstrengelse, al sin Overmagt, sit Artilleri og Rytteri, havde han dog med Opofrelse af hver syvende Mand i den Brigade, han førte i Kampen, kun formaaet i halvtredje Time at trænge den halv saa stærke danske Brigade et Par Tusinde Skridt tilbage ad den Vej, den uden hans Angreb vilde have tilbagelagt i en Fjerdedel af Tiden.

Det var alt, hvad han udrettede ved at ofre femten Hundrede Menneskers Liv, Førlighed og Frihed paa den saakaldte Æres Afgudsalter.«

Det Ry, der hele Landet over gik om Jens Paludan-Müllers udmærkede Tapperhed under Træfningen ved Sankelmark, gav hans Venner ligesom Løsningen af hans Væsens Gaade. Det var, da han blev sat paa den afgørende Prøve, at han viste Nære og Fjerne, hvad der boede i ham og hvorledes han inderst inde var: for det første uforfærdet, som mens han roligt deltog i Skydningen under sit Kompagnis første Opstilling, dernæst stærkt personlig, som da han i Skoven vægrede sig ved at lyde Ordren og gaa tilbage, endelig voldsom, idet han kastede sig ind paa Fjenden og uddelte Kolbeslag til højre og venstre — hvad tre af hinanden uafhængige Vidner har set. Kompagnimandskabet bragte ham som den Tapreste i den Anledning et tordnende Hurra. Men neppe var det forstummet, før en Kugle ramte ham i Hovedet, og han faldt[1]).

BENGT LIDFORSS

(1913)

Stort er det Tab, som svensk Aandsliv har lidt ved Bengt Lidforss's Død. Kort før den indtraf, fremhævede en ung svensk Studerende med Styrke, at Ungdommen i Lidforss saa Bindeleddet mellem Videnskaben og det hele svenske Folk — ivrigt socialt optaget, som han var.

Hans Betydning som Botaniker maa man være Fagmand for at værdsætte. Den, der kun kender og vurderer hans to lærerige Bind *Naturvetenskapliga kåserier*, er altfor usagkyndig til at tale med derom.

Af hans mangesidede Virksomhed som botanisk Forfatter, som literær Polemiker, som Socialist, som Populærfilosof udløser jeg et enkelt Omraade, det, paa hvilket han maaske har gjort de Almendannede i sit Fædreland den største Tjeneste og bidraget baade kækt og forsigtigt til at aabne deres Øjne, Fatteliggørelsen af den moderne Bibelforsknings Stilling til det Ny Testamente.

---

[1]) Samlede Skrifter II 499.

Vi har i Danmark havt en enkelt god og fin Mand, der gjorde et Forsøg paa at vække vor Læseverden og indvie den i det moderne Bibelstudiums Metode og Resultater. Den afdøde P. O. Ryberg-Hansen lagde i sine Bøger en skøn Sjæls Ligevægt og en kundskabsrig Mands velovervejede og velafvejede Omdømme for Dagen. Men han staar i det Væsentlige paa den Grundvold, som den tyske liberale Teologi har lagt.

Bengt Lidforss var anlagt til dybere Tvivl og var, til Trods for sin Holdning som i alt Væsentligt refererende, af et mere stridbart Temperament. Hans Natur var ikke forsonlig og hans Væsen ikke forsonende. Vel lagde han næsten anstrengt an paa Upartiskhed; men af og til bryder i hans store Værk *Kristendommen förr och nu* (1911) en Harme over fromme Falsknerier og hellige Løgne frem mellem Linjerne i den rent saglige Fremstilling, saa man mærker, at man i Forfatteren har et ærligt følende Menneske for sig.

Hvad der personligt har været mig en Tilfredsstillelse hos Lidforss, var det at se ham sympatetisk berørt af *Arthur Drew's* og *John M. Robertsons* dybtsindige og lærerige Værker om en mytisk Jesusskikkelses Eksistens længe før den evangeliske Jesusskikkelse blev formet. Skønt Robertson og Drews hælder til en Yderlighed, idet hos dem alt saakaldt Historisk opløser sig i Dunst, har de dog, selv om de paa dette Punkt gaar for vidt, bibragt den liberale Teologi saadanne Grundskud, at der i Virkeligheden intet staar tilbage af den. Det er, hvad Bengt Lidforss øjensynligt har villet vise det svenske Folk.

I øvrigt bygger han som Ryberg-Hansen næsten udelukkende paa tysk Forskning. Det kan ikke andet end undre en Lægmand, der efter Evne følger ligeligt med i de forskellige Literaturer, at det umaadelige Arbejde som er udført i England ved Publikationerne af *The Rationalist Press Association*, ved det fortræffelige fritænkerske Tidsskrift *The Literary Guide* og ved det (nu indgaaede) djærve og tapre Ugeskrift *The Freethinker*, slet ikke er kommet eller kommer de skandinaviske Lande til Gode. Alene den Aar igennem i *The Freethinker* fortsatte Række af kritiske Artikler om det gamle og ny Testamente, som er undertegnet *Abrakadabra*, indeholder paa én Gang grundig Lærdom og overordentlig Skarpsindighed; denne Serie ér skrevet med et Voltaire'sk Vid og med en krigersk Sandhedskærlighed, der er velgørende. Saavidt jeg ser, er John M. Robertson den eneste Englænder, Lidforss har studeret. Han er vel nok den betydeligste, men ikke den for et Agitator-Naturel mest befrugtende. Jeg er meget langt fra at under-

kende den grundlæggende tyske Bibelkritiks Fortjenester, som heller Ingen i England miskender; men den engelske Fremstillingsmaade har Fortrin, og i Reglen skriver Englænderne bedre. Lidforss, der et Aarstid i Halvfemserne var Assistent ved det botaniske Institut i Jena, mens han ikke synes at have staaet i nøjere Berøring med England, har øjensynlig faaet ogsaa Paavirkningen fra England gennem tyske Oversættelser og har været ukendt med den fritænkerske Propaganda i Storbritannien.

Det maa være tilladt at gøre Læserne opmærksomme paa nogle af de interessanteste Punkter i Lidfors's Bog.

Han gør ikke selv noget Forsøg paa at naa ind til Omridsene af en mulig historisk Skikkelse, om hvilken de talrige Legender, Myter og saakaldte Opfyldelser af gammeltestamentlige Spaadomme er blevne krystalliserede. Selve Lidelseshistorien er jo stærkt betinget af de Steder især af 22., dog ogsaa af 109. Psalme, som skal bringes til at passe. Men idet han ser paa Evangelierne som sildige Fabrikater, følger han sine Forbilleder i Paavisningen af de moralske og intellektuelle Mangler ved den Skikkelse, de fremstiller.

For at forstaa den af Evangeliernes Frelserskikkelse forkyndte Moral maa man stadigt have for Øje, at han betragter Verdensundergangen som umiddelbart forestaaende. Skønt han (i Modsætning til Døberen) udtrykkeligt ikke er Asket, kommer han derfor uafbrudt til at advare mod hvilkensomhelst verdslig Bekymring. Derfor raaber han bl. a. Vé over de svangre og diegivende Kvinder, ligesom Paulus efter ham advarer Mændene mod at besvangre deres Hustruer nu, da Gudsriget staar for Døren.

Allerede det gamle Testamente havde i *Arbejdet* set en Forbandelse, der ramte Menneskene for deres Ulydigheds Skyld. Evangeliernes Jesus staar baade teoretisk og praktisk paa samme Standpunkt. Han synes aldrig selv at have arbejdet, men at have ladet sig ernære af Gaver; særlig underholdes han af de Kvinder, som begejstrede slutter sig til ham. En Del af dem nævnes ved Navn, *Maria*, der kaldtes Magdalena, af hvem syv Djævle var udfarne, *Johanne* Hustru til Chuzas, Herodes's Foged, og *Susanne »og mange andre, som kom ham til Hjælp med deres Gods«*. (Lukas 8, 1—3). Derfor betoner han aldrig Glæden eller Æren ved at udføre et Arbejde, men henviser til Fuglene eller Markens Liljer, som hverken saar eller høster og dog faar baade Næring og Klædedragt af deres himmelske Fader.

Fra Forvisningen om det nærforestaaende Verdens-Sammenbrud maa ogsaa udledes den Ligegyldighed, Evangeliernes Jesus udviser for sin Slægt og sit Fædreland. Forholdet til Moderen fremstilles som daarligt, til Byesbørnene som yderligt slet. Det tager sig i Skildringen ud, som om Jesus er aldeles uden Forhold til sine Landsmænds Sorg over den Undertrykkelse, de fra Romernes Side var Genstand for. Men man mærker hos Evangelisterne en stedse stærkere Stræben efter at fremstille Frelseren som politisk aldeles uinteresseret — Giv Kejseren, hvad Kejserens er! — særligt vel fordi den Indskrift, de selv anfører som Indskrift paa Korset, utvivlsomt viser, at Romerne opfattede Skikkelsen som politisk oprørsk.

Vi kan jo imidlertid ikke trænge ind til den Virkelighed, der har ligget bagved; vi kan kun sige, at den Moral, Evangelierne lader Frelseren forkynde, blot har historisk Interesse.

Hvor den synes originalest, som i Bjergprædikenes Bud, at man bør elske sine Fjender ɔ: gengælde ondt med godt, dèr optager den kun et af den græsk-romerske Populærfilosofis Yndlingsæmner. Saaledes svarte Diogenes paa Spørgsmaalet om, hvorledes En bedst slaar sin Fjendes Angreb tilbage: »Ifald du viser dig ædel og god imod ham«. Ytringer i samme Retning findes hos Xenofon, Platon, Seneca, Epiktetes, Cicero. Særligt de græske Kynikere satte deres Stolthed i uden Bitterhed at lide Uret. Naar Evangeliernes Jesus driver denne Tanke ud til den sygelige Overspændthed, at du, hvis En slaar dig paa din højre Kind, skal vende den venstre til, saa gør han ved et saa urimeligt Krav det kun saa meget des lettere for sine Tilhængere at lade ogsaa de mest berettigede Krav uopfyldte.

Den Betoning af Sindelaget i Modsætning til Handlemaaden, som i Bjergprædikenen f. Ex. udtrykkes i Sætningen: »Den, som ser paa en Kvinde for at attraa hende« osv., svarer til en Tankegang, med hvilken ogsaa Romerne var fortrolige, og som har givet sig Udtryk i Romerretten, hvor den blotte Hensigt at ville forføre, bestjæle osv., er Genstand for Revselse. Selv *Fadervor* er, som det nu almindeligt erkendes, ikke nogen nytestamentlig Frembringelse, men en Compilation efter gammeltestamentligt Forbillede.

I Almindelighed kan det dog siges, at den græsk-romerske Moral stod meget højt over den af Evangeliernes Jesus forkyndte. Den hedenske Morals egentlige Grundtanke, at den gode Handling er sin egen Løn, foresvæver end ikke et Øjeblik den i Evangelierne tegnede Skikkelse. Hans Moral er

fra først til sidst en Belønnings-Moral. Hvad han lægger sine Trofaste paa Hjerte, er, at de ikke skal gøre gode Gerninger saaledes, at de forspilder deres Løn i Himlen, thi den er langt værdifuldere end den jordiske Løn (Matth. 6, 1—6. Lukas 14, 12—14). Selve Lønforestillingen er for denne Jesus noget aldeles selvfølgeligt; til en Moralforskrift hører stadigt Løn og Straf. Da Petrus retter det raa Spørgsmaal til ham, hvad Apostlene skal have for at have forladt Alting og fulgt ham? finder Jesus intet Besynderligt eller Dadelværdigt i Spørgsmaalet, men svarer, at naar Menneskenes Søn skal sidde paa sin Herligheds Trone, vil ogsaa de komme til at sidde paa tolv Troner og dømme Israels tolv Stammer — en for moderne Mennesker ikke synderligt fristende Ære eller Fornøjelse.

Staar nu den evangeliske Frelserskikkelses *Moral* ikke paa Højde med den i vore Dage udviklede Retsbevidsthed, saa er dens *Intelligens* — som den fremtræder i de saa skødesløst gengivne Tale-Brudstykker — heller ikke af højeste Rang.

De fortalte Lignelser og Parabler, der lægges Skikkelsen i Munden, er vel stundom uforglemmelige, prægede af den højeste Aandsadel, men de ødelægger undertiden det Æmne, de bearbejder. Bengt Lidforss har ikke den Glæde som de fleste andre, deriblandt jeg, har af de sublime Træk, som trods alle kluntede Gengivelser skimtes i Jesu Ord. For mig staar Skikkelsen uanfægtet af Evangelisternes Sammensurium.

En Del af Parablerne er faktisk laante fra *Mischna*, som var afsluttet to Hundrede Aar før vor Tidsregning, og de er da ikke sjældent stærkt fordærvede i Gengivelsen.

Der forelaa f. Ex. Historien om en Konge, der indbød sine Tjenere til Gæstebud, men ikke angav Timen. Nogle gik hjem, tog deres bedste Klæder paa og stillede sig ved Paladsets Dør; Andre sagde: Det haster ikke, Kongen lader os nok Timen vide. Men Kongen sendte pludseligt Bud efter dem, og de Kloge, som kom i deres bedste Klæder, blev vel modtagne, de Taabelige i Hverdagsklæderne derimod bortviste. Moral: Gør du dig rede i Dag; det kan hænde, at det allerede i Morgen er for sent.

Denne Lignelse er visselig ikke mer end middelmaadig, om end langt bedre end det Ny Testamentes tilsvarende om de kloge og daarlige Jomfruer. Men hvad Evangelisten lader Jesus gøre ud af den, er kummerligt og fornuftstridigt:

Kongen indbyder (Matth. 22) sine Gæster til et festligt Maaltid. De erklærer under forskellige Paaskud ikke at kunne

komme, ja — hvad der er aldeles urimeligt — de forhaaner Kongens Tjenere og slaar dem ihjel. Saa bliver Kongen vred, sender — hvad der er endnu urimeligere — sine Hære ud, ødelægger Manddraberne og sætter Ild paa deres Stad. Den sidste Handling vil neppe vinde Beundring hos moderne Mennesker, Digteren Jacob Knudsen undtagen. Saa opfordrer Kongen sine Tjenere til at gaa ud paa Vejskellene og indbyde, hvem de vil, Onde og Gode. Slottet fyldes hurtigt. Derefter gaar Kongen ind at tage Gæsterne i Øjesyn. Han finder blandt dem én, »som ikke bar Bryllupsklædningen« — hvad efter Forudsætningen umuligt kunde undre Kongen, endmindre forbitre ham. Ikke desmindre siger han til sine Tjenere: »Binder Hænder og Fødder paa ham, og tager ham og kaster ham ud i det yderste Mørke; dèr skal være Graad og Tænders Gnidsel«.

Denne Konge er som Jacob Knudsens Gud »evigfrisk, fuldkomment inhuman«. Han er desuden noget abnorm, siden han kræver, at Mennesker, der uden Varsel slæbes ind i Huset fra Gaden, under Straf af den yderste Fortabelse skal være i Højtidsdragt. Han burde maaske gøre mindre Væsen af Klæderne, især da der er Mange, som slet ikke besidder noget festligt Sæt, og han her netop indbyder de Fattige.

Ligesaa snurrige er de Lignelser, i hvilke Evangeliernes Jesus opfordrer til ufortrødent at overhænge Gud med Bønner: det hjælper altid; han bliver nemlig saa ked af Plageriet, at han bevilliger alt. Ogsaa paa dette Punkt havde den hedenske Verden en noget mere udviklet Opfattelse. Lukianos gør af et godt Hjerte Løjer med de ordrige, skraalende Bønner. Han siger: »Hvor det dog nytter at skrige rigtig højt, at være paatrængende og aldrig forknyt! Det er ikke alene nyttigt, naar man fører Sag, men naar man beder. Se blot til Timon, som først var ganske fattig, men blev rig, blot fordi han vrælede højt og gjorde Zeus opmærksom paa sig!«

I Lukas 11, 5—9 vækker En ved Midnat sin Ven og plager ham om at give sig tre Brød; han har nemlig faaet Besøg saa sent og har intet at beværte med. Vennen svarer først, at Døren nu er lukt, han selv og hans Børn til Sengs; han vil ikke staa op paany for saa lidt. Men Plageaanden vedbliver at gøre Alarm: »Da, siger jeg Eder, dersom han og ikke staar op og giver ham, fordi han er hans Ven, saa staar han dog op for hans Ubluheds Skyld og giver ham saa meget, som han har behov ... Beder, saa skal Eder gives. Banker, saa skal Eder oplades.«

Samme Forestilling varieres Lukas 18, 1—7: »Der var en Dommer, som ikke frygtede Gud og ikke undsaa sig for noget Menneske. Der var i samme By en Enke, som bønfaldt Dommeren om at skaffe hende Ret over en Modstander. Han vilde længe ikke. Men tilsidst gav han efter, thi, siger han, efterdi denne Enke gør mig megen Besvær, vil jeg skaffe hende Ret, at hun ikke uden Ophør skal plage mig. — Men Herren sagde: Hører, hvad den uretfærdige Dommer siger! Skulde Gud da ikke skaffe sine Udvalgte Ret, som raaber til ham Dag og Nat?« — Man bør altid bede og ikke blive træt. Det er Gud, som trættes, og da opfylder Bønnen.

Exempler paa saadanne besynderlige Parabler kunde nævnes i stort Tal. Her én, som er særlig daarligt komponeret, skønt Meningen ikke har noget for sund Dømmekraft stødende ved sig. I Lignelsen om den gode Hyrde (Joh. 10, 1—16) tales der om Døren til Faarestien og den, der gaar ind ad denne Dør (ikke, som Tyve og Røvere, stiger andensteds over). Den, der gaar ind ad Døren, er Hyrden, og Jesus er denne gode Hyrde. Men strax derefter, da Disciplene ikke forstaar Lignelsen, slaar Jesus den i Stykker og fortsætter: Jeg er Faarenes Dør. Vers 9 gentager han: Jeg er Døren. Vers 11 har han paany glemt det, og fortsætter: Jeg er den gode Hyrde.

Her er en Lignelse, som i moralsk Henseende staar i Strid med vore Dages Grundbegreber. Det er Lignelsen om de ti Pund (Lukas 19). At den desuden er aldeles forvirret komponeret, idet to hinanden uvedkommende Handlinger er sammenblandede, er en Sag for sig. En af Tjenerne, som har faaet et Pund at forvalte, vover af Frygt for sin nidkære Herres Vrede, ifald Pundet skulde gaa tabt, ikke at sætte dette Pund paa Spil og lade det trække Rente, men gemmer det i et Klæde og giver det tilbage, som han fik det. Herren siger da forbitret: Hvi gav du ikke mine Penge til Vexelbordet, at jeg ved min Hjemkomst kunde kræve dem med Rente? Og han tager Pundet fra ham og giver det til den, som med ét Pund har forhvervet ti. — Da han er en hastig Herre, lader han derpaa alle dem, som ikke har villet, at han skulde regere over dem, slaas ihjel for hans Øjne.

Dette minder om det Træk af Umenneskelighed, Evangelisterne undertiden tillægger Jesus selv, hans højtidelige Forkyndelse af de Uretfærdiges evige Pinsler, den Haardhed, han undertiden, uden at man ret forstaar Grunden, lægger for Dagen, endog mod sin Moder, Stemninger, som senere bryder frem i Kirkens barbariske Utaalsomhed.

De anførte Prøver maa afgive Exempler paa, med hvilken indtrængende Kritik Bengt Lidforss har studeret Aktstykkerne fra de ældste kristne Tider.

Mig personligt synes det Uhistoriske i det Ny Testamente i Grunden interessantere end det Psykologiske. Der er den enfoldige Ammestuehistorie om Barnemordet i Bethlehem, som fortælles hos Matthæus. Johannes Døberen havde allerede været henrettet i fjorten Aar, da Antipas (hvem Evangelierne kalder Herodes) lærte sin Svigerinde Herodias at kende. Herodias' Vrede over Johannes' Moralpræken angaaende hendes Giftermaal med Antipas, ligesom den for lang Tid siden gifte og hjemfarne Salomes Dans for Stedfaderen er da rent almueagtige Opdigtelser. Sligt synes mig lærerigere og mere underholdende end de psykologiske og æstetiske Betragtninger, hvortil Studiet af det Ny Testamente har givet Bengt Lidforss saa rig Anledning. Hvad det Ny Testamente meddeler om Fyrster og Hoffer, svarer til de Forestillinger, man for et Par Hundrede Aar siden i en Kælder i Borgergade nærede om de Højtstaaendes Laster paa Christiansborg.

Men naar man betænker, at Lidforss kun syslede med Bibelkritik som med et Dilettanteri, at hans Hovedinteresse laa paa ganske andre Felter, saa hvad her er berørt blot er et ganske lille Udsnit af hans rige Livsgerning, studser man nærmest ved, hvad denne Aand, som omspændte Natur og Historie, har faaet udrettet i sin saa korte Levetid. Bengt Lidforss var kun 45 Aar gammel, da han døde.

ALFRED SUTRO

(1914)

Blandt Englands moderne dramatiske Forfattere synes Alfred Sutro mig at være den fineste. Han rammer paa en Prik dèr han vil. Han kender Mennesker og han kender sin Kunst. Aldrig et overflødigt Ord og sjældent en Scene, som glipper.

Et meget indtagende Skuespil af ham er *The two Virtues*, et andet, i høj Grad compliceret, er *Freedom*. Jeg vil her kun gennemgaa hans Bog *Five little Plays*, fem smaa Skuespil, alle i én Akt. Men de er dybt dramatiske i den For-

stand, at de indeholder Træk, som skønt vel forberedte virker kraftigt overraskende. Maaske skaber disse to Ting, Forberedelse og Overraskelse, Overraskelse trods Forberedelse, den særligt dramatiske Fornøjelse, det lille Stød, som gør Indtryk paa Tilskuerens Nerver og faar hans Følelses- og Tankeliv til at pulsere i stærkere Tempo.

Der er efter Sutros Paastand blevet spilt Stykker af ham i Kjøbenhavn. Han vidste ikke hvilke, huskede ikke heller naar og hvor. Nogen Opsigt har de neppe vakt. Af de fem, som her skal omtales, vilde det være let gørligt at spille de alt efter de forskellige Skuespilleres Anlæg lettest tilgængelige paa vore Teatre. De kræver intet Apparat, og de duer.

The man in the stalls (Ægtemanden i Teatret) indeholder trods sin Korthed Opgaver af den mest lønnende Art for to Skuespillere og en Skuespillerinde. I en halv Times Tid kommer de til at lægge deres hele Evne til at fremstille og undertrykke menneskelige Lidenskaber for Dagen.

Hector Allen er den kyndige literære Raadgiver ved et Teater og forpligtet til at være til Stede ved alle Førsteopførelser. Han rejser sig fra sit Middagsbord, hvor han har spist med sin unge smukke Frue og sin bedste Ven, for at begive sig til Teatret, og han karakteriserer med Lune det kedkommelige Hverv, der er blevet hans. Nemlig at gennemlæse to Tusind Stykker om Aaret, de engelske enten saa propfulde af Dybsind, at man falder i Søvn over dem, eller saa propfulde af Følelse, at man faar ondt af dem, de franske enten med den trivielle Trekant, Mand, Hustru og Elskerinde, eller med den endnu triviellere, Hustru, Mand og Elsker, i hvilke ingen af de tre bærer sig ad, som de vilde gøre det i Livet. Han nikker til sin Ven: Hold du den gamle Kone en Smule med Selskab! og gaar til sin Dont.

Neppe er han ude af Døren og Porten faldet i, før Betty atter lægger Armene om Halsen paa Walter. Stakkels Hector! begynder hun. Hun er glødende; men Walter er øjensynligt ikke paa samme Højde, synes forpint af Situationen, træt af at forstille sig og narre, ogsaa træt af Kærtegnene og af Kvinden. Endelig slipper det ud: han tænker paa at gifte sig, han er 38 Aar, han vil have Hus og Hjem. — Udbrud: gifte sig! med hvem? — Med Mary Gillingham, en ung Veninde af Betty, 23 Aar gammel, hvem han kender gennem hende, og som er umaadelig rig. — Fortvivlelse, Harme, vild Forbitrelse fra Betty's Side. — Midt under Scenen vender Ægtemanden hjem. Forestillingen er opsat. — Betty meddeler

ham for at forklare, hvad Parret har talt om saa længe, at Walter i Dag har forlovet sig. — Hvilken Overraskelse! Hector henter Rhinskvin for at drikke med den Nyforlovede. I sidste Øjeblik negter Betty at klinke med Walter. — Hvorfor? — Fordi Walter de sidste to Aar har været hendes Elsker.

Hector ser fra den ene til den anden, forstaar ikke Meningen, synes lamslaaet. Dette gør Betty fræk; hun gentager med Haan hvad hun har sagt. Men saa forvandles Ægtemanden. Raseriet i dets raaeste Skikkelse dukker op i hans Sind. Dødelig krænket og opsat paa at hævne sig til det Yderste. vender han sig mod dem begge. Walter skal efter hans Diktat skrive en ydmygende Bekendelse til sin tilkommende Svigerfader; Betty skal paa Stedet drives ud paa Gaden, ud af hans Hus. Hun kan tage det nødvendigste med sig, men hun skal ud.

Hun ser, det er Mandens vilde Alvor. Saa slaar hun en Latter op, den klareste, naturligste Latter; udmærket eftergjort: Aa, du kære gamle Abekat, hvor har vi havt dig til Bedste! — Walter ler med Besvær, men efter Evne, med. — Hector ser fra den ene til den anden, for anden Gang som lamslaaet.

Saa følger Betty's overgivne Forklaring: Det var altsammen Løgn, sat sammen i Stil med de franske Stykker, Hector maa læse. Alt er opdigtet, ikke blot Forholdet mellem de to, men Walters Forlovelse, der gav Anledning til Spøgen. Der er ingen Pige, han afskyr som Mary Gillingham. Det er vist det bedste Bevis paa Opdigtelsen. — Da dør Smilet paa Walters Læber. Han fornemmer, at han er indfanget og overvunden, vil protestere, kan ikke. Hævder han Frieriet til Mary Gillingham, bliver alt det andet paany troværdigt. Og Hector, som er befriet for sit Mareridt, tømmer med de andre Rhinskvinflasken paa Walters Vel som forhærdet Pebersvend.

Saa fortættet Alt er i dette lille Drama paa to Ark i Duodez, saa meget er her at spille. Tre Menneskesjæle og tre Menneskeliv udfoldes for Tilskueren i nogle Minutter.

Et andet lille Stykke, der i samme Format kun fylder ét Ark, men som er lige saa værdifuldt, hedder *The man on the kerb* (Paa Afgrundens Rand). Det er Fattigdommens Tragedie. Et Kælderrum med Stengulv og uden andre Møbler end en pjaltet Madras og nogle vaklende Stole; det er det eneste Opholdssted, Joe Matthews, hans Hustru Mary og deres lille Pige har tilbage. Han er arbejdsløs og har i lange Tider forgæves søgt Arbejd. Han forstaar Kontorgerning og kan korrespondere

i tre Sprog; men han er som brystvag og hostende ude af Stand til haardt Legemsarbejde. Han kommer hjem, dødtræt som den, der har været paa Benene fra Morgen til Aften i iskold Regn, forgæves har søgt Ansættelse, forgæves har søgt at tigge. Han har ikke det ringeste med, ikke en Penny, ikke en Smule Mad, og der er ikke Mad i Huset. Ogsaa Mary har vandret om den hele Dag, bærende den lille Minnie paa Armen. Hendes Oplevelse er, at en Dame tog Minnie ind med i et Konditori og gav hende Kager. Mary selv fik ikke noget, kun en Forelæsning: hvorfor tog hun Barnet med sig ud i den kolde Luft? Hun har intet spist i Dag, og Barnet, der ikke har faaet noget de sidste ni Timer, vaagner af sin Søvn med Bøn om Mad. Joe fik lidt Tobak til sin Pibe af den Politibetjent, der forbød ham at tigge. Men heller ikke han har spist. Han stod forgæves ved Teatrene i Haab om, at Nogen vilde give ham en Penny for at aabne en Vogndør. Han brækker da en Stol itu for at faa nogle Minutters Varme. De har endnu en gammel Avis, men kun to Tændstikker, saa de maa tænde forsigtigt. Mary vil prøve at lære Fabrikation af Tændstik-Æsker; derved kan tjenes en Shilling om Dagen. Men Undervisningen vil tage nogle Uger. Hvad skal de leve af saalænge? Joe vender i dyb Bitterhed bestandig tilbage til Versestumper og Slagord, der priser Lykken ved at være Engelskmand, ved at tilhøre det Folk, der behersker største Delen af Jorden — han, som i Aften vilde sælge Gibraltar for en Skaal Kartoffelsuppe.

Da røber Mary sin Dags Hemmelighed. Hun har udenfor en Avisbod paa Gaden snappet en fyldt Pung, som en gammel rig Dame i Zobelpels havde lagt fra sig, mens hun tog en illustreret Avis, og hun er uopdaget gaaet roligt derfra med Barnet paa sin Arm. Nu kan Barnet faa Føde. — En Tyvs Barn! udbryder Joe. Hans Æresfølelse, hans Stolthed vaander sig. Han har lige talt imod de Riges Haardhjertethed og Raahed og Dumhed; men han vrider sig under Tanken om at være Medvider i et Tyveri. Mary forestiller ham, at naar han ikke faar Arbejd, er det, fordi han er altfor ussel klædt. For disse Penge kan han klæde sig og opnaa Arbejd, mens hun i Ro og Mag lærer Fabrikationen af Tændstik-Æsker. Han hører imidlertid Trinene af Politibetjenten oppe paa Gaden; for første Gang i sit Liv føler han Uro ved at mærke Betjenten saa nær, og uden et Ord styrter han op ad Trappen og overgiver ham Pungen som fundet Gods.

Mary siger med en Skælven, at hun tænker eller venter,

Politimanden beholder Pengene selv, og hun kalder sin Mand for en Tosse, med hans taabelige Idéer om Hæderlighed, for hvis Skyld de nu alle tre skal gaa forsmædeligt til Grunde. Han svarer, at hans Datter skal ikke være Datter af en Tyv. Hun spørger, om det er værre end at være Datter af en elendig Tigger. Men saa sker der en Overgang i hans Sind. Da hun foreslaar ham et Fælles-Selvmord og da han har tilbagevist Tanken, finder han selv ingen anden Udvej, end at han vil gaa ud og stjæle næste Dag.

De vil saa blot sende dig i Fængsel. — Der er endnu Fattigvæsnet tilbage, men paa Ladegaarden vil man skille dem ad — og hun kan ikke leve uden ham. Hun tigger ham da om, at de skal dø alle tre i Forening. Den Lille vaagner imens. Moderen tysser paa hende og faar hende møjsomt til at sove ind fra sin Sult. Joe rækker sine Arme mod Himlen: O Gud, giv os Brød! — Og Tæppet falder.

To af de smaa Skuespil er Dialoger, der drejer sig om Elskov og Ægteskab.

I *Et Giftermaal er blevet arrangeret* iagttager vi en Mand, der fra Fattigdom har arbejdet sig i Vejret til en Formue paa mer end halvhundrede Millioner Kroner, og en ung Dame af Londons højeste Aristokrati, som selv uden Midler har adadskillige uforsørgede Søstre, og hvis Familie ivrigt ønsker at hun, der alt er bleven 28 Aar gammel, stolt og smuk som hun er, skal indvillige i det gode Parti med Mangemillionæren. Firskaaren, uden Sans for Kunst eller Bøger, men oplært i den haardeste Skole, ønsker han en Hustru, som ikke blot er smuk, statelig og fornem, men som har Hjerte nok til at bruge hans Penge paa en smuk Maade. Harrison Crockstead er hans Navn. Endnu har ingen kaldt ham med det forkortede Kælenavn: Harry. Dog Djærvheden i hans Betoning af sin Viden, at Giftermaalet mellem dem allerede er arrangeret, og at hun kun tager ham for Millionernes Skyld, oprører hendes Stolthed og indgyder hende en saadan Uvilje, at hun haanligt afviser hans Frieri. Med unødvendig Aabenhed meddeler hun ham, at hun kun har elsket én Mand, sin Fætter, men da denne var altfor fattig til at ægte hende, gav de Afkald paa hinanden, og han rejste til Indien. Hun var gerne løbet bort med ham, havde ikke hendes Moder forhindret det. — Hertil bemærker Crockstead, at havde hun villet løbe bort med *ham*, saa skulde Ingen i Verden, hverken nogen Mand eller nogen Moder, have kunnet hindre ham i at tage hende med sig. Dernæst spørger han efter Fætterens Adresse. —

Hvorfor? — Han vil tage det nærmeste Skib til Stedet i Indien, og da han ikke selv kan blive lykkelig, have den Tilfredsstillelse at gøre andre lykkelige. Han vil give den unge Mand fire Tusind Pund om Aaret som Bestyrer for en af hans Gruber eller Fabriker; deraf kan de leve. Maaske kan saa til Gengæld hun anbefale ham en af sine Veninder til Hustru; thi gifte sig vil han for at komme til Ro, bl. a. for Mødrenes Efterstræbelser.

Hun svarer, at hun har en Veninde, som hun nok kunde anbefale. Denne har en Gang havt en Hjertesorg; en Mand, som drog bort for at tjene en Formue og ved sin Hjemkomst ægte hende, giftede sig straks derefter i Indien med en gammel fed Enke. Han studser: I Indien? Hun fortsætter: Men jeg tror, at i Fald hun giftede sig med Dem, vilde det ikke være helt og holdent for Deres Penges Skyld. — Vil du være min Kone? Alice. — Ja, Harry.

I *Den aabne Dør*, et engelsk vemodigt Sidestykke til Alfred de Mussets lyse Proverbe, *En Dør skal være aaben eller lukket*, faar under en natlig Samtale en Mand og en Kvinde af Englands bedste Selskab, begge grundigt tause og tillukkede, Vished om, først at han elsker hende, saa til hans og Tilskuernes Overraskelse, at hun ogsaa elsker ham. Da begge er fast besluttede paa ikke at gøre hendes Mand nogen Sorg eller Uret, skilles de, saasnart den gensidige Tilstaaelse er aflagt. Han rejser til Kina. De tager end ikke hinandens Haand til Farvel. »Vi behøver ikke at trykke hinanden i Haanden, De og jeg,« og hun lukker efter sig den Dør, der under hele deres natlige Samtale af Respekt for det Sømmelige er forbleven aaben.

Samlingens sidste Skuespil *The Bracelet* (Armbaandet) er mønsterværdigt ved Karaktertegning, ved Komposition og ikke blot ved det sceniske Liv men ved den af Menneskekundskab baarne, fine Ironi, hvori det udmunder. Fru Alice Western savner ved Hjemkomsten fra en Tur i sin Automobil et Armbaand, hun ikke vil finde sig i at miste. Hun har i sin Tid faaet det af sin Mand. Dog er det næppe for dets Affektionsværdis Skyld, at hun sætter Tjenerskabet i Bevægelse, selvgod og arrig som hun er. Alle tvinges til at søge efter det tabte Armbaand; Tjenere og Piger ligger paa Maven i Værelserne, medens Fru Western farer om som en Stormvind, mistænkende hver især for Tyveri. Hendes Broder og Svigerinde venter paa hende for at tage i Teatret: hun vil ikke røre sig, før Armbaandet er fundet. Børnenes Guvernante, den unge smukke

Frøken Farren, der har Lov at gaa ud, kommer for at sige Farvel. Fru Western tror at øjne et Glimt af sit Armbaand om hendes Arm, griber heftigt om denne Arm, saa det smerter, og overvælder den unge Pige med Krænkelser under den Paastand, at det Armbaand, denne bærer, er hendes. Forgæves anraaber hendes Broder, en munter og verdensklog Herre, hende om ikke at tage saaledes paa Vej; forgæves forsikrer hendes Mand, Harvey Western, hende om, at dette Armbaand er ganske forskelligt fra det, han i sin Tid købte til hende. Da intet kan bringe hende til at standse med sine Beskyldninger, svarer han tilsidst ude af sig selv paa hendes Spørgsmaal, hvorfra han véd, at det er forskelligt: Fordi jeg selv har foræret Miss Farren hendes. — Tilstaaelsen virker som en Explosion. Og neppe er den afgivet, før Tjenerskabet triumferende overbringer paa en Bakke det i Automobilen lykkeligt fundne Klenodie. Fru Western kræver, at den unge Pige øjeblikkeligt skal forlade Huset. Hendes Ægtemand modsætter sig med Lidenskab, og da Parret er blevet ene, drejer Manden Anklagen mod sin Hustru. Aldrig har hun vist ham nogen Ømhed, altid var hun iskold og optaget af sine Blaabøger og Komitémøder. Han trængte til Kvindelighed, til Skønhed, til kærlig Imødekommen. Dette har han fundet hos den unge Pige. Deres Forhold har været aldeles ulasteligt; men han elsker hende, og hun kan ikke længer undvære ham, ikke mere leve uden ham. Han kan heller ikke være saa ærels at lade hende i Stikken.

Samtalen afbrydes, da Frøken Farren træder ind. Hun vil af egen Drift gaa sin Vej, og paa Stedet. Hun har hele Dagen villet sige det, men kunde ikke komme til. Hun vil gaa til Scenen; hun har faaet et Engagement ved et Revue-Teater, først blot som *Showgirl*, men hun vil nok avancere. Hendes Forlovede har overtalt hende; han er en af Komikerne dér. »Jeg burde tidligere have fortalt Dem det, Mr. Western. Men der var saa kedeligt her, og De var saa umaadeligt god imod mig. — Harvey (med bortvendt Ansigt): Tal ikke derom. Jeg haaber, De vil blive lykkelig. — Miss Farren: Jeg skal forsøge derpaa. — Harvey synker sammen paa sin Stol ved Kaminen. — Fru Western forlader Værelset med det triumferende Replik: »Jeg skal sørge for, at den næste Guvernante bliver lige saa køn, Harvey!«

I første Omgang synes det, som om den unge Pige maa forlade Huset, fordi hun enten har begaaet Tyveriet eller i ethvert Tilfælde mistænkes og anklages for det. I anden Omgang

tager det sig ud, som maa hun forlade Huset, fordi Husherrens ømme Forhold til hende røbes, saa hun ikke kan forblive men snarere kommer til at tage ham med sig. I tredje Omgang kommer den simple Sandhed for Dagen: Hun forlader Huset hverken fordi hun har begaaet noget Tyveri eller modtaget en Gave, men fordi hun har andre Planer, kun har koketteret med den ældre Mand, der i sin Naivetet troede sig uundværlig, og har en ung Mand og en mere lokkende Stilling i Baghaanden.

De tre vel forberedte og dog overraskende Træk følger kunstnerisk virksomt paa hverandre i Kraft af den Menneskekundskab, hvorpaa Sutros Skuespil hviler.

CHAIM BIALIK

(1915)

I

Den russiske Intelligens lider under det Indtryk, at Krigen geografisk har skilt Rusland fra dets Allierede, Frankrig og England, idet man nu behøver ti eller tolv Dage til at tilbagelægge den Afstand mellem Byen ved Neva og Byen ved Seine, som ellers tog 48 Timer. Man har derfor i Paris begyndt Udgivelsen af et lærerigt Ugeblad *L'Echo de Russie.*

Dets første Nummer indeholder forskellige Meddelelser af største Interesse, deriblandt

En Appel fra *De russiske Intellektuelle,* der er fremkommet i Moskva's fremskridtsvenlige Blade, undertegnet med mere end 200 Navne, hvoriblandt Ruslands ypperste — i Spidsen staar Leonid Andrejev, Maxim Gorki, Theodor Sollogub, K. K. Arsenieff, Maxim Kovalevski — hvilken Appel er rettet til Regeringen og anmoder den om at hæve de Undtagelseslove, der rammer Ruslands talrige jødiske Befolkning — en fem til sex Millioner Mennesker.

Adressen udtaler den Tro, at de russiske Soldaters Blod ikke vil være udgydt forgæves, men at alle Nationer, som hører under Rusland, efter Freden med fordoblet Energi vil arbejde paa Organisationen af en bedre og lysere Fremtid. Dog med Smerte og Beskæmmelse maa Underskriverne stad-

fæste, at nye Lidelser er blevne føjede til de tidligere for en af de Stammer, der beboer Rusland. Den Indskrænkning i Retten til at nyde Undervisning, som opretholdes for den israelitiske Ungdom, er nu saa meget pinligere for den, som den vestlige Grænse er lukket, og den dog ligesaa vanskeligt som før finder Optagelse i russiske Skoler og Læreanstalter. Dertil kommer, at da de Israeliter, som beboer de hærgede Egne, ikke har Lov til at bevæge sig udenfor dette dem anviste Jordstrøg, saa tør en saaret jødisk Soldats Hustru og Børn ikke se til ham. Endelig omkommer de paa den anviste Egn indespærrede af Sult og Nød.

Dette Forhold kaldes ikke blot en stor Uret, men en stor Skade for selve den russiske Stat.

I det polske Pressebureau's Meddelelser var noget forinden aftrykt en Dagsbefaling fra den russiske Generalissimus, Storfyrst Nikolaj Nikolájevitsj, hvori det hedder:

»Vor Krigserfaring har lært os at kende den jødiske Befolknings fjendtlige Sindelag i Galizien, Bukowina og Polen. Ved enhver Omgruppering af vore Stridkræfter i Følge Troppeforskydning eller Rømning af en eller anden Lokalitet, der saa falder i Fjendens Hænder, har den loyale og upartiske Befolkning havt at udstaa svære Lidelser paa Grund af jødisk Angiveri. For nu i Fremtiden at tage de stakkels Indvaanere i Beskyttelse mod den jødiske Spionering, som drives paa hele Fronten, har den højeste Befalingsmand over den russiske Hær besluttet at fjerne samtlige Jøder fra de af Krigen berørte Egne. Saa snart de russiske Tropper besætter en eller anden Plads, maa denne ufortøvet rømmes af Jøderne. De Velhavende bliver som Krigsgidsler førte til det indre Rusland, foreløbig til Concentrationslejren i Kiev. Rabbinere, Besiddere af fast Ejendom, overhovedet Folk, der har Indflydelse paa den store uvidende Masse, skal allerførst anholdes og forsendes . . . Foreløbig kan Jøderne fra mange Egne deporteres til Dniepr's venstre Bred.«

Som bekendt blev de massevis drevne ud paa Landevejene uden Varsel.

Nu meddeler *L'Echo de Russie* udførligt og med svære Bogstaver den Nyhed, at Gendarmeri-Obersten *Miassojedoff*, Tolk ved den 10de Hærs Generalstab, er bleven afsløret som den, der med sine Hjælpere under hele Krigen har drevet Spioneriet og har meddelt Fjenden Hærens Hemmeligheder. Hans og hans Medskyldige er bleven hængt.

Hærens Overbefalingsmand kundgør sin Glæde over, at den

Skyldige er bleven opdaget, meddeler, at det er ham, der har udbredt Rygterne om Befolkningens Forræderi og Spionage og ham, der anklagede Polens jødiske Befolkning for Spejdertjeneste i Tysklands Sold.

Bladet skriver: »Ophidsede ved Forræderiet, de følte snige sig om dem allevegne, og hvis Ophavsmænd de ikke kunde opdage, har de russiske Generaler undertiden anvendt beklagelige Forholdsregler: de lod i nogle Timer Byer og Landsbyer rømme af jødiske Familier i Tusindtal. Ingen fik Tilladelse til at blive, hverken ansete Mænd, eller Kvinder der laa i Barselseng, eller hundredaarige Oldinge. I nogle Dage blev omtrent 30,000 Israeliter evacuerede i Omegnen af Warszawa . . . Miassojedoffs og hans Medskyldiges Forræderi indeholder altsaa en Æresoprejsning for Polens jødiske Befolkninger.«

Man kan uden Overdrivelse sige, at denne Æresoprejsning kommer noget sent. Selve Fremgangsmaaden viser Racehadets Styrke.

Hvad jeg i sin Tid skrev om Polakkernes stedse mere fjendtlige Holdning mod det ulykkelige jødiske Proletariat, der er bosat iblandt dem, og om den grænseløse Elendighed, hvori dette befinder sig, var kun altfor sandt. Det er blevet benegtet dels af retsindige, men slet underrettede Polakker, der ikke kan tænke sig deres Landsmænd som delagtige i Pogromer, ligesom den dannede Tysker ikke kan forestille sig Raaheder begaaede af en tysk Soldat, dels er det blevet betegnet som usandt af Folk, der er betalte for overalt at tale deres Landsmænds Sag og dristigt benegte enhver Rædsel, hvori disse gør sig skyldige. Paa den, der er i Besiddelse af et omfattende Bevismateriale, gør Sligt kun det Indtryk, at det bestyrker ham i hans Syn paa Menneskeheden. Luigi Luzzatti, Italiens mangeaarige Finansminister, har, indtil Italien blev Ruslands Forbundsfælle, udtalt sig ganske som jeg.

Vossische Zeitungs Korrespondent, der for Tiden er paa Rejse i Rusland, skriver: »Paa Paaskefestdagene [der falder senere end Paasken i Danmark] ankom der store Paaskeæg til Tropperne i Polen, paa hvis øvre Del som Udsmykning var anbragt et Billede, der forestiller en ung Kvinde, som er skruet fast til et Bord. Rundt om hende sidder fire polske Jøder, der med Sugeredskaber tapper hende for hendes Blod, hvilket skal anvendes til jødisk Paaskebrød. Paa Æggets anden Side bliver Soldaterne i det polske Sprog ophidsede

til Voldsgerninger i den Anledning.« — Korrespondenten har taget Fotografier af disse Æg.

II

Det er saadanne Begivenheder fra vore Dage, man maa have i Erindring og for Øje, naar man giver sig til Læsning af den Lyriker, der for Østevropas Israeliter staar som deres ypperste og som kan glæde sig ved deres ubetingede Tillid og Beundring. Siden det hebraiske Sprogs Genopblomstring begyndte, er *Chaim Bialik* den Digter i dette Sprog, som nyder den største og mest almindelige Yndest. Den, som kun kender ham af Oversættelser, har ikke Sagkundskab nok til at bestemme hans Betydning som Behersker af den poetiske Form, men maa nøjes med at gøre Rede for sit Indtryk af hans Væsen.

Bialik blev født 1873 i Radi, en lille Landsby i det russisk-polske Guvernement Wohlin, hvor hans Fader besad et fattigt Bonde-Værtshus, men forøvrigt drev ivrige Talmud-Studier. Da han var sex Aar gammel, udvandrede Forældrene til Schitomir, hvor Faderen strax efter døde. Drengen kom i Huset hos Bedstefaderen, som ogsaa boede der, og fik Undervisning i jødisk Litteratur, som den for hundrede Aar siden gaves i Vestevropas Ghettoer og endnu gives i Østevropas. Han tilbragte Dage og Aar med af en gammel Talmudist at indvies i fantastisk hemmelighedsfulde Overleveringer og med at lade sig betage og overvælde af ikke mindre hemmelighedsfulde Naturindtryk.

Han længtes efter virkelig levende Kundskab, haabede at finde den i en rabbinsk Højskole i Wolosin, og fandt her kun idelig Udlægning af Talmud-Texter og endeløse Disputer derom. Dog her naaede til ham Budskabet om ny Bevægelser og Forhaabninger blandt Ruslands Israeliter; han erfor, hvor stærkt Zionismen havde slaaet an iblandt dem, og at de havde fundet en aandelig Fører i *Achad-Haam*, om hvem de skarevis havde sluttet sig. For at være i Achad-Haam's Nærhed og befrugtes af ham, opgav Bialik da Højskolen og Talmud og drog til Odessa, som efterhaanden blev hans Hjem.

Vel levede han for at fortjene sit Brød længere Tid i Sosnowice, senere i Forbigaaende i Warszawa, men derefter har han til Stadighed boet i Odessa, hvor han fra 1905 har udgivet det af Achad-Haam stiftede hebraiske Maanedskrift *Haschiloah*. En indsigtsfuld russisk Kritiker Ravnizki, der saa hans

Digt *Til Fuglen*, gav ham Tiltro til sit Talent, og med Ravnizki har han nu i flere Aar ledet et hebraisk Forlag, Moriah.

Da han i Foraaret 1908 foretog en Rejse til Palæstina, var han allerede saa berømt, at Landets israelitiske Befolkning, der talte det Hebraisk, hvori Bialik skrev, hyldede ham som sin Digter. Strax ved Kysten blev han tiljublet af Tusinder. Da han steg i Land under Sydens natlige Himmel, festedes der for ham, og Skoleungdommen i Jerusalem hilste ham snart derefter med hans egen Sang *Folkets Velsignelse*. Det hændte, at Arbejderne i en Landsby ved Budskabet om hans Ankomst hastigt flettede ham en Krans af vilde Blomster. Næsten stadigt ledsagede Ryttere ham paa hans Kørsel fra én Koloni til en anden.

Hvad Bialik selv ved disse Festligheder sagde, gjorde ved hans Grebethed og hans Udtalelsers simple Skønhed dybere Indtryk end noget af det Patetiske, der blev sagt til ham.

III

Læsningen af Bialik's Digte, der dog ingenlunde vil virke nedslaaende (tværtimod), er egnet til at fremkalde en umaadelig Melankoli. Menneskehedens hele Jammer griber Læseren, en tretusindaarig Jammer, destilleret, concentreret, tilsat med Forhaabninger, Opraab og Opsving, gudelige Indbildninger, Længsler og Bønner; en righoldig Uvirkelighed som Ramme om en eneste Virkelighed, sejgpinende Kval.

Ak! hvor er denne Lyrik indvendig! Ingen Plastik. Sjældent noget Haandgribeligt, Anskueligt fra Udenverdenen; aldrig Skikkelser der lyse og glade bevæger sig i Livets Sol. Og hvor er denne Lyrik alvorsfuldt skridende! Aldrig en Vise, aldrig et kortfattet, sikkert afrundet Kvad, som det falder saa naturligt i Sprog af yngre Datum, der ikke først møjsomt skal tillempes til det moderne Livs Væremaade og Følemaade, men kan kvidre og kan nynne.

Der ligger som en Kirkesangs Højtidelighed og en Menighedsbøns Alvor endog bag det, som her er personligt.

Gribende er det Digt, hvori Bialik fortæller, hvorfra han har arvet sin Sang: I hans Faders Hytte boede en Sanger, der skjulte sig i Sprækker og mørke Huller bag det sparsomme Bohave. Den Sanger kendte kun én Tone, en Martertone, Lidelsernes enstonige Sang. Og saa ofte Drengens Hjerte stod stille, hans Graad kvaltes, og hans Tunge, stum af Sorg,

klæbede til Ganen, trængte ind i hans øde Sjæl Tonen fra hin Musikant, Faarekyllingen, Nødens Sanger.

Lamperne var satte i Pant; i Stedet brændte et magert Lys, klæbet fast i Ler. Skyggerne dansede, og syv Børn, alle sultne og halvt sovende, omgav Bordet, hvor der hverken var Brød eller Vin. Saa skar Faderen med en stump Kniv en Sildehale i Stykker til Fordeling, og mens Børnene med knurrende Maver sang Faderens Sabbatsang efter, lød fra Krogen Faarekyllingens Piben, som hørte den med til Menigheden og gav Tonen ad.

Det virker som et Sindsbillede, at det Naturfænomen, som Bialik næsten udelukkende henrives af og stadigt besynger, det er Lyset. Et smukt Digt hedder *Morgenaander*. Det er for den Vaagnende, som havde hans Moders Kys eller Svalernes Kvidren vækket ham af sød Søvn. Men det var hele Neg af Lysstraaler, der traf ham og strømmede over hans Ansigt. Drømmens Traade, der overreves, fornemmes endnu; det er, som var der Vingeslag paa Væggene. Morgenens Aander banker som Duer paa Ruden; de strøer Lys, spruder Lys, bringer Lyset, der saa skinner paa skælvende Halmstraa, paa klatrende Ranker, paa glitrende Bølger, paa Morgenduggen og paa Smaabørn og Mødre, der trænger dertil. Digterens Hjerte smelter; han lukker Øjnene i stille Glæde. Hvor har dog Lyset overstrømmet ham!

Gennem talrige Digte som det til Fuglen, der kommer sydfra og bringer Myrrhaduft og Balsampust med sig fra Sarons Dale, og gennem de mange til det israelitiske Folk drager sig Kærligheden til Zion, Længslen efter Zion, og næsten for hyppigt er Lyset, halvvejs bogstavelig ment, halvvejs i overført Betydning, Æmnet for Bialiks Lovprisning. Solen er her det, hvorom der bedes, og hvorefter der tørstes.

De faa Elskovsdigte, der findes i Bialiks Samling, synes svagt paavirkede af Højsangen; de har dennes Glæde over Naturen i Foraaret, men ikke en Gnist af dens levende og varme Sanselighed; de er, ogsaa de, prægede af en Religiøsitet, som er Højsangen fremmed.

I Afdelingen *Vredens Sange* lægger Bialik en Profets Selvfølelse og Strenghed for Dagen. Gud har sendt ham; han forkynder snart Tugt, snart Trøst. Her er Styrke, Patos, Fasthed, men ingen billeddannende og ingen skikkelseformende Evne. Talens Braad bliver derfor ikke siddende i den Læsendes Sind.

Tydeligt nok kræver Bialiks Læseverden ikke andet og

mere af ham, end hvad han netop giver. Han er den Aand, hos hvem de nyhebraiske Læseres Forhaabninger finder Næring, den Digter, der kender deres Græmmelser, deres Ydmygelser, deres Ønsker, og som tilfredsstiller deres Behov, idet han varsler dem en Fremtid i Morgenlys, i Fred og Frihed paa Zions Grund.

KU HUNG-MING

(1917)

I

En højtstaaende og højtudviklet Kineser *Ku Hung-Ming*, hvis Tanker om Verdenskrigen og overhovedet om Østens Forhold til Vesten er gjorte os tilgængelige af en svensk Lærd, Hr. *Harald Svanberg*, der har indledet nogle lærerige Afhandlinger af ham, fortjener adskilligt større Opmærksomhed end de Skribenter, med hvilke det evropæiske Publikum ellers lader sig nøje.

Ku Hung-Ming er fra et Land, der ikke har kendt hverken det evropæiske Adels-Aristokrati eller det amerikanske Penge-Aristokrati, men hvor enhver Almuesmand kan stige til Mandarin, naar han bestaar de Prøver, han underkastes, og hvor ingen Mandarin yderligere forfremmes uden i Kraft af bestaaede Prøver. Ikke desmindre maa Ku Hung-Ming siges at være af god gammel Familie, af adskilligt ældre Adel end vore Grever og Baroner. Han nedstammer fra den Kejserfamilie, som regerede Kina fra Aar 1766—1122 før vor Tidsregning, og han er ogsaa aandeligt en ægte Kineser, en lidenskabelig Tilhænger af den Tænker, der i 2500 Aar har bestemt Kinas Aandsliv, *Kongfutse*.

Ku Hung-Ming forherliger for Evropæerne Kongfutse's Lærdomme, der i sin Tid henrev Voltaire, som de havde henrevet Leibniz. Denne Mand, der har været Sekretær hos Vicekongen af Wuchang og har udøvet en politisk Indflydelse, indtil Kina blev en saakaldt Republik, sidder ikke blot inde med en fuldstændig og fin østerlandsk Kultur, men kan foruden Asiens Sprog ogsaa vore, skriver Engelsk, citerer Fransk og Tysk, taler med Forkærlighed Latin. Han blev født i Penang i

Bagindien, men blev af sin Fader sendt til Evropa, hvor han tilbragte tolv Aar. Han tog Doktorgraden i Skotland og udviklede sig til en stor Beundrer af Skotten Carlyle, af hvem han af og til saa et Glimt. Som Carlyle skatter han af alle Evropæere *Goethe* højest. Med Aartusinders Mellemrum genfinder han i ham Kongfutses Aand og Visdom uforfalsket. Paavirkning fra Carlyle spores paa adskillige Punkter hos Ku Hung-Ming.

Saa vidt man kan skønne, er Goethe i Grunden den eneste Tysker, der har gjort et dybt Indtryk paa Ku Hung-Ming; det skulde da være, at den franskskrivende Tysker Leibniz har tiltalt ham ved sin levende Sans for det Store og Betydningsfulde i den kinesiske Civilisation. Langt flere Engelskmænd og Amerikanere anføres jævnligt af ham; med Forkærlighed Matthew Arnold, Tennyson og Emerson. I fransk Literatur kan han dvæle ved forholdsvis saa lidet kendte Skribenter som Joubert og ved nutildags saa lidet yndede og lidet actuelle Digtere som Béranger.

Naar han taler om Evropa, interesserer han os ved sit friske og os undertiden nye Syn paa Forholdene. Af og til er rigtignok hans Betragtningsmaade smittet af saadanne forslidte evropæiske Synsmaader, som findes i Lærebøger for Børn. (Han tror f. Eks., at Jødefolket gik til Grunde som Nation paa Grund af dets Forhold til Jesus, at Romerfolket gik til Grunde som Folk, fordi det ikke hørte paa Jesu Ord: »Den, som drager Sværdet, skal omkomme ved Sværdet.«)

Men Sligt er kun slette og flygtige Mindelser af daarlig evropæisk Læsning, og det er betydningsløst overfor den naive Styrke, med hvilken han udtaler, hvad der efter hans egen Overbevisning er Sandhed.

Først angaaende Oprindelsen til Krigen. Den stammer efter Ku Hung-Ming — saa snurrigt det lyder — fra Englændernes Pøbeldyrkelse og Tyskernes Magtdyrkelse. Englændernes Pøbeldyrkelse gav sig Udslag, da Storbritannien lod sig henrive af sine Købmænd og Industrielle til at erklære de to smaa sydafrikanske Boer-Republiker Krig. Denne Given efter for Pøbelens Instinkter saarede saa Tyskernes, efter vor Kinesers Mening usædvanligt stærke og udprægede Retssans, og den foraarsagede deres Magttilbedelse, som snart udartede til den rene Gevær-Dyrkelse.

Saa stor en Beundrer Ku Hung-Ming i Almindelighed er af det tyske Folks værdifulde Egenskaber, hævder han ikke desmindre, at Magtdyrkelsen, hvis den fortsættes, maa hidføre

Folkets Undergang. Den ytrer sig især i en Last, der i en Kinesers Øjne næsten er den værste, i Taktløshed, der uden Sky saarer andres Følelser. Det er med Hensyn til Kinas Optræden netop i disse Dage interessant at se, *hvilket* Eksempel Ku Hung-Ming anfører paa denne for ham saa frastødende Egenskab. Han peger paa Ketteler-Mindesmærket, hvis Opførelse den tyske Regering fremtvang i Hovedgaden i Kinas Hovedstad.

Under det ved evropæiske Overgreb fremkaldte fanatiske Boxer-Oprør dræbte et galt Menneske i Peking ved et Tilfælde den tyske Gesandt, der kom forbi. Trods det Umulige i at gøre en Nation paa 400 Millioner Mennesker ansvarlig for en saadan Enkeltmands-Udaad, krævede det tyske Rige som Oprejsning den for Kina ydmygende Opførelse af Kettelerporten. Det svarer til. om den østerrigske Regering havde tvunget den italienske til Opførelsen af et Monument for Kejserinde Elisabeth midt paa Corso'en i Rom, fordi en gal Italiener med en Skomagerkniv myrdede den ædle og uskyldige Kejserinde. Kineserne, som selv er et høfligt Folk, saares mere end noget andet ved Tilsidesættelse af Høflighed i det diplomatiske Samkvem.

Den kinesiske Karakter udmærker sig efter den nationalstolte Ku Hung-Mings Opfattelse ved tre Grundejendommeligheder. Den er dyb, vidtskuende og enkelt.

Derfor lader den sig vanskeligt forstaa af Evropas og Nordamerikas Folk. Amerikaneren er i Reglen vidtskuende og enkelt, men ikke dyb. Engelskmanden er i Reglen dyb og enkelt, men ikke vidtskuende. Tyskeren er vidtskuende og dyb, men ikke enkelt. Det forekommer Ku Hung-Ming, som om Franskmanden er den, der forstaar Kineseren bedst. Vel har han ikke Tyskerens Dybsindighed, Amerikanerens omfattende Forstand eller Englænderens usammensatte Tænkemaade, men han har Sensibilitet, altsaa Finfølelse, og uden Finfølelse lader Kinas ældgamle Civilisation sig ikke begribe, da Kineseren selv er fintfølende som neppe noget Folk siden det gamle Hellas's Dage.

Den kinesiske Civilisation har i halvtredjetusind Aar været en Kultur uden Præster og uden Soldater.

Indtil Udbruddet af den kinesiske Revolution, som Ku Hung-Ming afskyer og fordømmer, var der mere Frihed i Kina end i noget andet Land paa Jordkloden: ingen Præster, intet Politi, ingen Kommune-Skat og ingen Indkomstskat, med andre

Ord intet af det, som i de evropæiske Lande gør Folk Livet surt.

Kineserne har et Ordsprog: »Af godt Jern gøres der ikke Søm; af gode Mennesker gøres ikke Soldater«. Enhver, der om ogsaa blot flygtigt er kommet i Berøring med dannede Kinesere, har følt sig slaaet ved deres Afsky for Krig og deres Ringeagt for Soldaterhaandværket.

Med Rette har Hr. Harald Svanberg bemærket, at den Samfundstilstand, om hvilken der drømtes i Thomas More's berømte Bog *Utopia* fra Henrik VIII's Tid, den Gang allerede længst, uden at man i Evropa vidste derom, var virkeliggjort i Kina: et Samfund uden Adel og uden Gejstlighed med et Lærdomsaristokrati som øverste, styrende Klasse.

Ku Hung-Ming anfører med Forkærlighed en Sætning af Goethe som Udtryk for kinesisk Aand: Der gives to fredelige Magter i Verden: Ret og Sømmelighed (Schicklichkeit).

Retfærdighed er den ene Hjørnesten i Kongfutses Religion. Den anden er, hvad Kineserne kalder *li*, et vanskelig oversætteligt Ord, som vor Forfatter gerne gengiver med *Takt*, hvad dog ikke ganske dækker Ordet, da *li* betegner et indviklet og udførligt Høfligheds-Ceremoniel. I Herbert Spencers fortræffelige Bog *Ceremonial Government* forklares den oprindelige Betydning af ethvert Høflighedstegn, en Betydning, der tidt ikke gaar ud paa andet end en Form for primitiv Underkastelse. For Kongfutse, som for alle Moralister, har derimod enhver Høflighedsceremoni en dyb moralsk Mening, og for Kongfutses sene Lærling Ku Hung-Ming er *li* (Taktbegrebet) af samme Rang og Værdi som Retsbegrebet, og med al sin Beundring for Tyskernes Retsbevidsthed gør han deres Taktløshed ansvarlig for Verdenskrigen. Grundene til den turde dog saavel for deres som for deres Modstanderes Vedkommende ligge adskilligt dybere.

Det er umuligt for den ægte Kineser, ikke at se ned med Ringeagt paa en Evropæer.

En Evropæer og en Amerikaner er for Kineseren en Person, som behøver en Præst og en Soldat til at holde Styr paa sig. Kineseren holder Styr paa sig selv uden Præster og uden Soldater. Kongfutsets Lære, det gode Medborgerskabs Religion, har i halvtredjetusind Aar vist sig i Stand til at holde en Befolkning, der var større end Evropas, i Ave uden Præster, Politi eller Militær.

Vor kritiske Kineser udvikler, at de to Ting, paa hvilke man i Evropa har stolet for at opretholde Orden i Stat og

Samfund, har været *Frygten for Gud* og *Frygten for Loven.* Frygt forudsætter, at Magten bruges.

For at vedligeholde Gudsfrygten maatte Evropas Folk først underholde et stort Antal Lediggængere, som kaldtes Præster. Dette voldte foruden andre Ulemper saa store Omkostninger, al det blev en ulidelig Byrde for Folkeslagene. Ku Hung-Ming opfatter naivt Reformationen og Reformationskrigene (Trediveaarskrigen) som et Forsøg paa at blive Præsterne kvit.

Da den katolske Kirkes Præsteskab, som holdt Folkene i Ave ved at indprente dem Frygt for Gud, var blevet styrtet, prøvede man at opretholde den borgerlige Orden ved Frygt for Loven; men til at indprente denne Frygt behøvede man en anden Klasse af endnu kostbarere Lediggængere, som kaldtes Politi og Soldater. Nu er efter Ku Hung-Mings Mening under Verdenskrigen Evropas Folk paa Veje til at komme under Vejr med, at Underhold af det store Soldater-Maskineri er endnu dyrere end Underhold af det hele gejstlige Maskineri, ruinerende dyrt. Og ligesom man under Reformationskampene længtes efter at komme af med Præsterne, saaledes kommer man nu under Verdenskrigen til at længes efter at blive af med Soldaterne. For at opretholde Ordenen maa man da efter den kinesiske Forfatters noget barnlige Udtryksmaade enten tage Præsterne tilbage, eller da han mener, man har faaet nok af disses Herredømme, maa man se sig om efter noget Nyt, en ny Religion, der kan erstatte den Gudsfrygt, som efter hans Opfattelse er gaaet uigenkaldelig tabt i Evropa. Der frembyder sig da intet andet end Kinas ældgamle Visdom, det gode Medborgerskabs Religion — en *Humanitet*, grundet paa Æresfølelsen, der opstiller, hvad Englænderne kalder *gentleness* som Grunddyden, og den fuldendte Gentleman som Idealet for Evropæeren, som han i Aartusinder har været Idealet for det store Riges Beboere i Østen.

II

For det moderne Kinas betydeligste Forfatter er det kinesiske Folk Hjertefolket. Han mener dermed, at selv i de laveste Klasser er Raaheden langt ringere end hos de tilsvarende Klasser i Evropa, og at i Sammenligning med Evropæernes Vilddyrs- og Rovdyrs-Tilbøjelighed viser Kinas Befolkning den Fremmede Sympati og Hengivenhed.

Kineseren er efter hans Opfattelse ikke dyrisk, og som ikkedyrisk er han intelligent. Vil man alligevel hævde, at der

ogsaa i ham er noget, der minder om Dyret, saa maa man tillægge ham ikke et Ræsonnement eller Instinkt som Rævens, der siger den, hvor der findes tilgængelige Kyllinger, men en Forstaaelse som den, der findes hos den arabiske Hest, der véd, hvad dens engelske Herre mener, uden derfor at have Begreb om engelsk Grammatik.

Det kinesiske Aandsliv er for Ku Hung-Ming et Hjertets Liv, et Følelsens Liv. Derfor Kineserens Ligegyldighed for Omgivelser og udvortes Væremaade (Renlighed?). Det kinesiske Sprog er et Hjertesprog (en noget uklar Betegnelse), læres derfor hurtigst af Børn og Udannede. (Talesproget læres vel i alle Lande hurtigst af dem.) Kineserens gode Hukommelse betegnes som en Hjertets Hukommelse, Kineserens Høflighed som en, der ikke i Stil med Japanerens er tillært, men er en Hjertets Høflighed.

Saaledes forklarer Ku Hung-Ming Kineserens Mangel paa Nøjagtighed, som efter hans Paastand er alle Fremmede fpaafaldende; Følelsen afgiver vel en meget ømtaalig Vægtskaal; men man kan ikke med Hjertet tænke med samme Sikkerhed og Nøjagtighed som med Hovedet.

Ku Hung-Ming ser i det kinesiske Skriveredskab et Sindbilled paa den kinesiske Forstand. Penselen angiver naturligvis ikke Tegnene saa skarpt og præcist som en Staalpen, og det er langt vanskeligere at skrive eller tegne med den bløde Pensel end med den haarde Pen. Men har man lært sig at bruge den, saa bliver Resultatet smukkere og yndefuldere end Pennens stive og faste Skrifttegn.

Overfor den evropæiske Opfattelse af Kinas Stillestaaen, dets Mangel paa Evne til Dyrkelsen af de abstrakte Videnskaber, stiller den kinesiske Forfatter den Paastand, at Kineserne i Stedet for at udgøre et Folk med hæmmet Udvikling, er et Folk, som aldrig bliver gammelt. Kineseren har med et Barns Hjerte en fuldmoden Mands Forstandsliv. Og med megen Styrke hævder han, at den Strid mellem Hjertet og Hovedet, Følelsen og Forstanden, der bestandig udfægtes i Europa, er ukendt i Kina. Han nævner ikke Kineserens Mangel paa Foretagelsesaand.

I Evropa har Befolkningen en Religion, der tilfredsstiller dens Hjerte, men strider imod dens Forstand.

Kineserne har ikke nogen Religion i den evropæiske Mening af dette Ord, da selv den store Hob i Kina ikke tager Religionen alvorligt. Tatoismens som Buddhismens Templer,

ig Ceremonier tjener snarere til Vederkvægelse end til
else.
serne føler forsaavidt ikke nogen Trang til Religion,
ikke sysselsætter sig med Tanken om et tilkommende
er med et overnaturligt Ophav til Verden. Men har de
ang til Religion i den snevre evropæiske Betydning af
saa besidder de efter deres Opfattelse i Kongfutse's
en Religion i Ordets almene Betydning, den, Goethe
paa, da han skrev, at hvem der har Kunst og Viden-
an har Religion; hvem der ikke har dem, han have
n.
seren stødes ved, at den evropæiske Religiøsitet har ud-
Mennesket af Samfund og Stat. Medens den vil lære
eren at blive et godt Menneske, vil Kongfutse lære Ki-
at blive en god Medborger. Religionen i evropæisk
vil helst forvandle Mennesket til en Helgen, en Engel;
n i Ordets kinesiske Mening vil udvikle Mennesket til
fyldende Barn af sine Forældre og god Medborger.
unst er i Evropa en Videnskab, i Kina Religion«, siger
ling med en dristig Vending.
Kongfutse levede, var der i Kina, som nu i Evropa, en
ig Strid mellem Hoved og Hjerte. Paa denne Strid
han Ende. Han bar sig ikke ad som Kineseren Laotse
om Evropæerne Rousseau og Tolstoj, der gerne bort-
Civilisationen som værdiløs. Han lærte, at med en
ivilisation kunde Menneskene leve et værdifuldt Liv.
en af Verdensaltets Hemmeligheder tynger paa Men-
e. Derfor behøver de Videnskab, Kunst og Religion, der
lem denne Byrde. Kunst og Poesi giver de Indviede
il at se *Skønheden* i Altet; Filosofien og Videnskaben
lem Evne til at se *Lov og Orden* deri. Frygten for de
der truer fra Naturkræfterne og fra andre Menneskers
taber bringer den store Mængde til at søge en *Tilflugt*,
ver Tryghed; Overgangene i den Enkeltes eget Liv, dets
ringer fra Ungdom til Alderdom, og den truende Død
den Enkelte til at søge en Tilflugt, som giver Indtryk
ndighed.
ie Tryghed og Bestandighed, som Evropæeren finder i
nen, den finder Kineseren i Kongfutses moralske og
ke System, der erstatter ham Religionen. Hverken
les's eller Herbert Spencers Filosofi har kunnet gøre
Tilsvarende i Evropa. De fleste Mennesker har jo
hverken Forstand nok til at forstaa Idéer eller Ka-

rakter nok til at følge dem som Love. Religionens Værd bliver derfor det, at den sætter Menneskene i Stand til at følge Moralens Bud.

Ku Hung-Ming siger: Folk indbilder sig, at dette sker ved, at man lærer Menneskene Tro paa Gud. Men Kongfutse opnaar det samme uden at lære nogen saadan Tro. Han opnaar det ved en Appel til Æresfølelsen. At Religionsstifterne, der alle var Folk med stærkt udviklet Følelsesliv, som fik dem til dybt at fornemme Kærlighed og menneskelig Hengivenhed, personliggjorde det ubestemmelige Højeste i Retfærdigheden og Omsorgen, og gav det Navnet Gud, er for Ku Hung-Ming naturligt og gribende, men uvæsenligt.

Det er ogsaa en stor Fejltagelse, naar Folk i Evropa tror, at den Organisation af Religionen, som kaldes Kirken, har det Formaal at lære Folk Troen paa Gud, og denne Fejltagelse har i den nyere Tid givet hæderlige Mænd Afsmag for de kristne Kirker. Ku Hung-Ming anfører disse Ord af den engelske Historiker Froude: »Jeg har i England hørt mange Hundrede Prækener om Troens Mysterier, om Præsteskabets guddommelige Sendelse, om den apostoliske Efterfølgelse osv., men, det jeg kan huske, ikke en eneste Præken om sædvanlig Ærlighed, om de simple Bud: du skal ikke lyve, ikke stjæle.« Ku Hung-Ming indvender blot, at, at det ikke er Kirkernes Opgave alene at indprente saadanne simple Sandheder, men at fremkalde en Inspiration, en levende Følelse.

Hvorledes fremkalder Kirkerne i Evropas kristne Verden som i den muhamedanske en saadan Inspiration, en saadan levende Følelse? Ved at vække Kærlighed til Religionens Stifter, ved at opildne til ubegrænset Tillid, Kærlighed, Beundring for Stifteren. Her ligger den dybe Grundforskel mellem Kongfutseanismen og Kristendommen eller Islam. Medens Islam fortaber sig i Beundring for Profeten, og Kristendommen gaar op i Tro paa Gudmennesket, forlanger Kongfutse's Lære ikke Beundring for Kongfutse eller Kærlighed til ham. Kærlighed næredes af hans Disciple, mens han var i Live. Efter hans Død er hans Person traadt tilbage.

Hvad Kirken er i Evropa, det er i Kina for det første Skolen. Skolen svarer i Kongfutse's Statsreligion forsaavidt nøje til Kirken, som det kinesiske Ord for Religion (chiao) ogsaa betyder Undervisning. Skolen udfylder dog ikke helt, hvad i Europa Kirken er. Dertil maa endnu føjes Familien. Familien har sit Kapel i hvert Hus og i alle Byer sine

Templer for Forfædrenes Dyrkelse. Den og Skolen er i Forening for Kina Kirken.

Og Ku Hung-Ming samler sin Fremstilling i denne simple Sætningsrække: Ligesom Kraftkilden i andre Religioner er Kærlighed til Stifteren, er Kraftkilden i Kongfutses Statsreligion Kærlighed til Forældrene. Kirken i Kristenheden siger: Elsk Kristus! Kirken i Muhamedanismen indprenter Lydighed overfor Profeten. Kirken i Kina siger: Elsk din Fader og din Moder! — En Evropæer tilføjer: Den udelukker altsaa fuldstændigt den Kritik af Forældrene, hvorpaa i talrige Tilfælde et Fremskridt beroer.

STRØTANKER OM KRIGEN

(1917)

Oscar Levy, der under et mangeaarigt Ophold i London har foranstaltet den store engelske Udgave af Nietzsche's Værker i atten Bind, og som er indtil Marven gennemtrængt af Nietzsche's Filosofi, har tilbragt Halvdelen af sit Liv i Tyskland, hvor han fødtes, Halvdelen i England og paa Rejser. Krigen har tvunget ham til at forlade London og tage til Schweiz, og dèr har han fra Genf udsendt en lille Bog, *Kriegsaphorismen* (Ernst Kuhn, Bern), som med Originalitet og Vid udtaler en Fylde af braaddede Sandheder og morsomme Paradoxer.

Han som andre har med Kval og Vemod sét Evropas Civilisation spille Fallit; han som andre er blevet slaaet af alle de kæmpende Parters klippefaste Tro paa deres Sags Helligheds og Sandhed. Han deler ikke den udbredte Anskuelse, at Krigen har været uundgaaelig som et vulkansk Udbrud, eller at Evropa styrtede ned i Rædslerne som en Lavine styrter ned i Dalen. Han tror paa personlige Aarsager til Sammenbruddet, og han vil i sine Strøtanker forsøge at oplyse om dem. Han har sét de Systemer til Forklaring af det Skete, som under Krigen er blevet formede, de Sæbebobler, som under Krigen er blevet pustede af vise Barnesjæle, briste i Luften, og han beklager, det under den nu herskende Sæbemangel ikke har været muligt at fortætte disse Bobler til Sæbe. Saa vilde Befolkningen have nok.

Det irriterer en Smule, at han saa ufravigeligt holder sig til Nietzsche's Yndlingspaastande, da han ellers viser sig uafhængig; thi disse Nietzsche's Yndlingsmeninger gør ham undertiden doktrinær. Det vil f. Ex. falde ham vanskeligt at overbevise Folk, der er mindre belæste i Nietzsche, om, at Kristendommen eller at Demokratiet er Skyld i Krigen. Dog da Bogen bestaar af Strøtanker uden systematisk Sammenhæng, berøres dens væsentlige Indhold ikke for stærkt af den yderligt gaaende Nietzscheanisme.

En Aforisme sammenligner de nuværende Evropæeres Trosliv med tidligere Tiders. Troen paa det Nationale har afløst Troen paa det Religiøse. Korsfarernes Løsen var: *Gud vil det!* De Nulevendes Løsen er: *Racen vil det!* og det ene er Hjernespind som det andet.

Englænderne, siger Forfatteren andetsteds, har væsentlig annekteret Lande ved Hjælp af Bibelen. Først havde Missionæren Bibelen, de Indfødte Landet; saa fik de Indfødte Bibelen og Missionæren Landet. Tyskerne foretager deres Annexioner ikke med Bibelen, men med Maaleredskaber. De maaler Flamlændernes Hovedform og godtgør, den er germansk — følgelig bør de annekteres. De maaler en anden Stammes Hovedform og finder, at den *ikke* er germansk — saa bør den endnu mere annekteres, da den altsaa tilhører en lavere Race, som maa være glad til ved at blive bekersket og kultiveret af den germanske.

I Slutningen af forrige Aarhundrede blev ved den internationale Arbejderbevægelse den længe indtil Svulst stigende og svulmende Nationalfølelse tilsyneladende trængt tilbage og overvunden af Verdensborgeraand.

Det har nu vist sig, at Nationalfølelsen i sin Udartning til Nationalhovmod, Selvbeundring og Selvforgudelse var stærk og farlig nok til af Banker og Storkapitalister at kunne bruges til at afstedkomme Verdenskrigen. Ungdommen, der i 99 af 100 Tilfælde følger Strømmen, er i de fleste Lande nu paa det Punkt, at den indbilder sig, den nationale Selvbeundring har Fremtiden for sig. Ifald Menneskeslægten, som adskilligt kunde tyde paa, bliver bestandig dummere, vil det sikkert indtræffe. Ifald Fornuften endnu en Gang skulde have nogen Fremgang, vil den nationale Selvforherligelse sandsynligvis blive opfattet paa samme Maade som nu den individuelle, vil køligt betragtes som en Form for Indbildskhed og Pralesyge, men en overmaade farlig, der forleder til Overgreb af mangefold Art.

I den lille Bog forkyndes ingen sentimental Verdensborgerømhed. Om Schillers berømte Ord i Oden til Glæden: »Vær omslyngede, I Millioner, dette Kys til den hele Verden!« bemærkes tørt, at et saadant Kys vilde være uappetitligt. Havde Schiller opfordret til at forstaa Millionerne i Stedet for til at omfavne dem, vilde han havt Forfatterens hele Sympati. Denne Skribent er med andre Ord afgjort og udpræget Verdensborger, og han ser med levende Tvivlsaand paa Nationalfølelsens Overudvikling: Skrab Evropæeren, siger han, og du finder Patrioten! Man turde maaske fortsætte: Skrab Patrioten og du finder — dog man bør i Prosa undgaa Rim.

Som Ungdommen nutildags opdrages til Nationalstolthed og advares mod Verdensborgeraand, saaledes lægges Individualisme gerne for Had, mens den sociale Organisation, der udsletter Enkeltpersonligheden, prises paa dennes Bekostning.

Aforismernes Forfatter kender tyske Forhold bedst, og som Tilhænger af Nietzsche bedømmer han disse Forhold hvassest. Med Forkærlighed gransker han den tyske Statskristendom, der med sin Strudsmave er i Stand til at sluge en hvilken som helst Selvmodsigelse: den sætter Pikkelhuen paa Hovedet af Manden med Tornekronen, trykker ham i Stedet for Røret et Magasingevær i Haanden, og lader ham saa bære sin Purpurkaabe oprullet som til Feltmarche.

For at give en Forestilling om, hvorledes det ser ud inde i Hovedet paa Evropas vel mest omtalte Mand, lægger Forfatteren en Person, der maa tænkes nogle Gange at have samtalt med den Paagældende, disse Ord i Munden: Tænk Dem en blændende, usammenhængende Gade i Nordamerika. Dèr staar et græsk Tempel, som synes oprettet for en skøn og ophøjet Guddom. Ved nærmere Eftersyn viser Templet sig at være en Børs. Ved Siden deraf hæver sig en Skyskraber: Det er paa én Gang en Metodistkirke, et Hundehospital, et Paladshotel og et Posthus. Noget derfra standser man ved en gotisk Kirke, der i hemmelighedsfuld Ekstase stiger mod Himlen: det viser sig at være Telefoncentralen. Saa følger en virkelig Kirke, der imidlertid har Mur tilfælles med et Variététeater, og paa Teaterporten er der klæbet Kæmpeplakater, paa hvilke »den stærkeste Neger i Verden« ryster den hellige Faders Haand. Tilsidst kommer man til et Bibliotek, i hvis Rotunde der spilles Fodbold paa et Mosaikgulv, der er kopieret efter det, som findes i Theodorichs Kapel i Ravenna; med andre Ord: Fortid og Nutid hulter tilbulter mellem hinanden, alt Fortidigt ravgalt anvendt paa

Nutiden, Ingenting paa sit rette Sted — saadan omtrent ser det ud i Hovedet paa Evropas mest omtalte Mand.

Alle Folkeslag træffes ligeligt af Forfatterens Satire, naar han betoner Hykleriet i den Kunstbegejstring, som Masserne under Krigen pludseligt lægger for Dagen: Alle disse Folk, der i Aarhundreder har ladet deres Kunstnere gaa til Grunde uden at forstaa dem, ja tidt har pint og plaget dem, saa længe de levede, og uden at gøre det ringeste Forstandige for dem, skaber sig paa én Gang, naar skønne Bygninger eller Billedværker eller Bogsamlinger lægges øde, som rene Kunst-Entusiaster. Mennesker, der Livet igennem har staaet overfor Kunst som en Ko overfor en rødmalet Port, affekterer pludselig Kunstdannelse og lægger Sorg for Dagen over Tabet af en Værdi, de i Fredstid intet Øjeblik har paaskønnet.

Arbejderne stiftede efter den tysk-franske Krig et Selskab *Internationale*, som Kapitalisterne i alle Lande fik travlt med at undertrykke, forfølge og opløse. Det at have været Medlem deraf straffedes i Frankrig (f. Ex. paa Kropotkin) med femaarig Fængselsstraf. Nu vilde de samme Kapitalister give hvilken Pris som helst for, at der endnu existerede et virkeligt, livskraftigt, ubrydeligt Internationale.

Den tyske Forfatter siger etsteds: Vi behøver et nyt Internationale, efter at Arbejdernes, Kirkens, Guldets, Videnskabens, Diplomatiets, Dynastiernes, allesammen har svigtet.

Man kunde udtrykke det: Der kræves et aandsaristokratisk Internationale, der mægtede at bringe Enighed og Samvirken til Veje i Evropa. Det fattes desværre. Dog dersom det gaves, vilde de Dummes Sammensværgelse berøve det Magten.

Man skal visselig ikke indlade sig paa at profetere; men hvad man kan spaa med Sikkerhed, er, at Genoprettelsen af et menneskeligt Forhold mellem Evropas kæmpende Folkeslag vil lade vente paa sig.

Meget morsom og i høj Grad tidssvarende er den Række humoristiske Anvisninger — et moderne Sidestykke til Knigge's *Omgang med Mennesker* — som vor Forfatter giver Beboerne af de faa nevtrale Stater til hvorledes de skal *indynde* sig hos Evropas forskellige Folkeslag — Raad og Vink, som Adskillige allerede har været snilde nok til forud at anvende. Disse Anvisninger er udførlige og inddelte i Rubrikker med Underafdelinger. Her skal blot exempelvis gives et sammentrængt Uddrag:

Naar man taler med *Englændere*, fremhæver man deres medfødte Kærlighed til *fair play*, deres Damers rene Kvinde-

ighed og Lady-Væsen (Sammenligningen med Svaner paaskøn-nes stærkt), den engelske Religiøsitet, der undgaar enhver Yder-ighed, Englændernes Kærlighed til det Nedarvede, som hindrer lem i at foretage »afsindige Experimenter«; man paastaar, at Englænderne er det eneste Folk, hos hvilket Statstanken ikke har kvalt den Enkeltes Samvittighed.

Taler man med *Franskmænd*, glemmer man ikke at lade et Ord falde om den henrivende galliske Esprit, om deres Literatur, der er Evropas ypperste, om deres Køkken, der er Evropas eneste, om den franske Kvinde, der ikke blot har Ynde, men Intelligens, endog Forstand paa Forretninger, og som er Mandens virkelige Veninde og Raadgiverinde. Man nenkaster en nedsættende Bemærkning om de Menneskers Faabelighed, der mener, den franske Kvinde er den troløse eller letsindige Skabning, som Romanforfattere undertiden skildrer. Man fremhæver, at den franske Katolicisme (human, som den er) staar Menneskenaturen nærmere end stiv engelsk Puritanisme, fanatisk schweizersk Calvinisme, dogmatisk tysk Lutherdom.

Kommer man sammen med *Tyskere*, taler man om den glor-rige tyske Reformation, der har underlagt sig Nordevropa, om den pragtfulde historiske Skikkelse, Morten Luther: Her staar jeg; jeg kan ikke andet osv. Med tyske Fritænkere lader man dette Tema ligge, men dvæler ved tysk Alvor, Grundighed, Videnskabelighed, tysk Kraft og Mod. Man glemmer ikke hel-ler Ordet: »Tænkernes og Digternes Land«. Man dvæler længe ved den tyske Musik, der er den første paa Jorden. Den tyske Kvinde har Gemyt. Hun er Kvinden for Huset. Hun lever for sin Mand og for sine Børn. Rhinens Skønhed, gamle Borge og Ruiner. Heidelberg Slot, Goethe og Weimar. Bismarcks Stor-hed som Statsmand. Havde vi ham!

Italieneren hører gerne om italiensk Ædelmodighed og Ædel-sind, om Renæssancen med dens uovertrufne Genier; man nævner Navne som Leonardo, Michelangelo, Galilei, Machia-velli; man glemmer ikke, at Italien har skænket Verden tre Civilisationer, den antike, den romerskkatolske, Renæssancens, og »staar i Begreb med nu at skænke os en fjerde«. Ingen Olie kan sammenlignes med den italienske. Ingen Kvinde har Ild og Lidenskab som den italienske. Luftens Klarhed i Ita-lien. Maaneskin i Venedig. Se Neapel og dø! — Italienerens sunde Hedenskab under Katolicismens brogede Øjenlyst, deres naive Sanselighed, deres barnlige Uskyld, selv naar de synder, bør ikke lades uberørt i Samtalen med italienske Verdens-

mænd. Med Medlemmer af den høje Gejstlighed fremhæver man derimod det Gode og Store i, at Romerkirken i en anarkisk Tidsalder holder Avtoritetsprincipet i Ære.

Træffer den Nevtrale sammen med *Russere*, saa forsømmer han ikke at betone det brede, aldrig smaalige eller pedantiske, i det russiske Naturel. Han glemmer ikke at fremhæve, hvor højt den russiske Roman under Turgeniev, Dostojevski og Tolstoj har hævet sig, saa den i det 19. Aarhundredes Slutning var bleven den ypperste i Evropa. Kommer Talen paa den russiske Kvinde, saa forbigaar han ikke hendes enestaaende Evne til Selvopofrelse, hendes Frihedskærlighed, hendes forbavsende Dannelsesbehov. Et Ord bør ogsaa falde om de russiske Stepper, de storladne, som svarer til den russiske Folkesjæls og de russiske Folkesanges uendelige Længsel og Tungsind. I visse Krese viser man sig imponeret og betaget af det russiske Folks enfoldige og ærlige Tro, af de Andægtiges Henrykkelse under Bønner, af det Korstegn, enhver russisk Droskekusk gør foran Helgenbilledet, han kører forbi, eller af den pragtfulde, mangestemmige Sang til Orglet i den russiske Kirke.

Under den nationale Ophidselse, hvori alle Evropas Folk under Krigen har befundet sig, vil — som Forfatteren træffende og morsomt har udført — en haardnakket, gennemført Smiger, der jo tilmed ikke lyver, kun fortier, gøre en uimodstaaelig Virkning og skaffe den kloge og behændige Nevtrale en Modtagelse med aabne Arme alle Vegne.

HISTORISKE ORD

(1916)

Rimeligvis gaar det de fleste Mennesker som mig, at naar de hører en Sætning, de en Gang skal have sagt, anført enten som morsom eller som træffende eller som dum, saa slaar det dem, at de aldrig har sagt den.

For længere Tid siden blev det ikke sjældent fortalt, at jeg engang skulde have kaldt en bestemt navngiven Herre for *Revolutionsfaaret*, snart med denne Tilføjelse: »Det var en noget vel bidende Ytring«, snart med denne: »Det kan da ikke

undre Dem, at Manden hader Dem, naar De har stemplet ham saadan«. — Jeg begreb ikke, hvorledes dette Vrøvl var opstaaet, da jeg var mig bevidst, aldrig at have dannet eller anvendt det anførte Udtryk. Det passede ganske morsomt, da den Paagældende havde debuteret med en Vise om, hvorledes den sidste Præst burde hænges i den sidste Konges Tarme, og derefter var bleven ikke blot højkonservativ Samfundsstøtte og Skydebane-Broder, men en patetisk Pennefører mod al Radikalisme.

Saa fandt jeg, at Udtrykket var et gammelt Ord fra det 19. Aarhundredes Midte, som en eller anden Stockholmer i Uvilje havde sagt om August Blanche.

Dette og andre lignende Tilfælde bragte mig paa den Tanke, at alle de saakaldte historiske Ord er Løgn eller Opdigtelse, en Tanke, Erfaring og Studium nu i en lang Aarrække har bestyrket.

Som bekendt er det Sæd og Skik, især i Norden, saa tidt Navnet nævnes paa en historisk Person, da samtidigt at anføre en eller anden Sætning, han skal have sagt, en eller anden Vending, han skal have brugt, og dermed anses hans aandelige Portræt for givet. Optræder han i et nordisk Skuespil, saa forsømmer Digteren sjældent eller aldrig at lægge ham netop dette Ord i Munden, hvorpaa han saa at sige kendes.

Han har naturligvis aldrig sagt det.

Da der i sin Tid blev udgivet en Del (falske) Breve, som skulde være vexlede mellem Maria Theresia og hendes Datter Marie Antoinette, vakte det Anstød hos Kendere, at de altfor stærkt stemmede med, hvad Folk i Almindelighed mente, at de høje Damer vilde have udtalt, og Sainte-Beuve, der først havde ladet sig narre, sagde i den Anledning: I Fald man viste mig et Brev fra Henrik den Fjerde, hvori han skrev: »Jeg ønsker, at hver Bonde i Frankrig om Søndagen skal have en Høne i sin Gryde«, saa vilde jeg overhovedet ikke læse videre, thi saa vidste jeg, at Brevet var falsk.

Sainte-Beuve havde endnu mere Ret heri, end han tænkte; Ordet dukker første Gang op 71 Aar efter Kongens Død, og har oprindelig gjort saa lidet Indtryk, at det end ikke forekommer i *Henriaden*.

Det har sikkert været adskillige Læsere paafaldende, at der til Navnet paa en anden fremragende fransk Konge, Ludvig den Fjortende, evig og altid, i enhver Fremstilling, knyttes det imbecile Ord: *Staten, det er mig (L'état c'est moi)*.

Kongen var et godt Hoved, og en Mand, der ikke gjorde

sig latterlig ved Pral. I Fald han ellers havde sagt Ordet, kunde det meget godt havt en ganske uskyldig Mening. I en Kres, hvor flere franske Ministre var til Stede, faldt f. Ex. en Dag for nogle Aar siden det Ord: »Vi kunde gøre dette, i Fald Regeringen tillader det,« hvortil Conseilpræsidenten smilende svarte: »Jeg er Regeringen, og jeg tillader Dem det.« Han var jo da for Tiden virkelig Regeringen, og han udtalte en Artighed, intet Praleri.

Men saaledes er Ordet jo ikke ment. Kong Ludvig, som forstod at iagttage Decorum, skal i rolig Opblæsthed have udtalt, at hele Staten gik op i ham.

Naturligvis har han aldrig sagt det. Det er blevet fortalt, at han skal have udtalt Ordet, sexten Aar gammel, 13. April 1655 til Parlamentet i Paris. Hans Tale var den Gang mandig og fast, men uden alt personligt Hovmod, og han sagde Ingenting om, at han var *Staten*. Det er ogsaa betegnende, at Voltaire, som ud fra ganske frisk mundtlig Overlevering skriver sit Værk *Ludvig den Fjortendes Aarhundrede*, hvori der fortælles mangen en levende og god Anekdote om Kongen, slet ikke kender det taabelige Ord, der nu evigt gaar igen i danske Skolebøger og danske Avisartikler.

Der gives betydelige historiske Personligheder, hvis Navn i vore Dage bogstavelig aldrig forekommer uden Tilføjelse af en Sentens, for hvilke de staar som Hjemmel. Saaledes tør jeg sige, at jeg i de sidste tredive Aar aldrig har set Axel Oxenstjernas Navn anført uden som Ophavsmand til den Sætning, han skal have skrevet til sin Søn: »Du véd ikke, min Søn, med hvor liden Forstand Verden regeres.« Til yderligere Bestyrkelse anføres Ordene gerne paa Latin: *An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur.*

Da jeg nu saa ofte havde set Sætningen anført, og følte mig overbevist om, at den naturligvis ikke havde noget med Oxenstjerna at gøre, lod jeg mig fra det Kongelige Bibliotek hente Axel Oxenstjernas samtlige Breve, og jeg læste opmærksomt saavel dem, der var paa Latin, som dem, der var paa Svensk og andre Sprog. Men Sætningen fandtes ikke.

Senere har jeg set, at Ordet stammer fra Pave Julius III, som svarede en portugisisk Munk, der havde Medlidenhed med ham, fordi han var bebyrdet med Herredømmet over hele den katolske Verden: »Hvis du vidste, med hvor lidt Forstand Verden regeres, saa vilde du undre dig.« —

Saa snart Navnet Cajus Julius Cæsar nævnes, saa kommer lidt derefter *Rubicon* og *Tærningen være kastet!* Disse Ord

skal Cæsar, idet han sporede sin Hest over Bækken Rubicon, have sagt paa Græsk, idet han citerede en Replik af Menander (*Anerriftho kybos!*). Slaar man nu efter i Cæsars Bog *Om Borgerkrigen*, bliver man — i Fald man hører til de Troende — overrasket, ja, forbavset ved, at Cæsar end ikke nævner Rubicon eller skænker denne Bæk en Tanke, at han, som dog var nærmest til at vide det, ikke selv kender noget til en Afgørelse ved Rubicon. Han, som jo da ogsaa, siden han brød op fra Gallien, har vidst, hvor han agtede sig hen, aner ikke, at han der paa Stedet skal have brudt ud i en Monolog og faaet Luft i et Citat.

Historien stammer fra Plutarchos, fortælles noget senere af Suetonius og menes at stamme fra Asinius Pollio, Horatses senere Ven, der har været blandt Cæsars Ledsagere. Borgerkrigen begyndte Aar 49 før vor Tidsregning, Plutarchos skrev vel 80 Aar efter den, saa hvad Cæsar skal have mumlet mellem Tænderne, først 130 Aar derefter er bleven opfattet af ham. Ordet har været længe under Vejs. Ikke desto mindre er Cæsar og Rubicon nu et uadskilleligt Par.

Saa snart i vore Dage Galilei nævnes, er det for at faa Anvendelse for Ordet: *Eppur si muove* (den bevæger sig dog), hvilket Ord den store Forsker skal have udtalt umiddelbart efter Afsværgelsen af sin Lære om Jordens Bevægelse omkring Solen (1633). Ordet er ikke desto mindre en Opfindelse, er lavet af en Abbed Trailh i Paris Aar 1761, altsaa 128 Aar efter Begivenheden.

Saa snart i et protestantisk Land Ordene Jesuiter og Jesuitisme nævnes, anføres ufejlbarligt ikke længe efter: *Hensigten helliger Midlet* som Sammenfatning eller Kraftuddrag af Jesuiternes Lære.

Forgæves har Jesuiterne hundrede Gange erklæret, at de aldrig har sagt disse Ord eller forkyndt denne Lære. Og de har Ret.

Forsøget paa at tillægge dem denne som andre farlige Meninger, synes at stamme fra Pascals berømte *Provinciales*, en Bog, der er skrevet paa et udmærket Fransk og med ikke ringe Vid, men hvis Fremgangsmaade er den ikke anbefalelsesværdige at tillægge Jesuiterne som Korps enhver uheldigt formuleret Sætning, der forekom i nogle obskure spanske og flamske Jesuiters den Gang brugte Haandbøger.

Ikke desmindre har heller ikke Pascal kunnet finde Sætningen hos nogen jesuitisk Skribent. Han kommer den nærmest, hvor han selv lægger en Jesuit den Vending i Munden: vi forbedrer Midlets Slethed ved Formaalets Renhed *(Nous corrigeons le vice du moyen par la pureté de la fin).*

Nylig tillagde en fortræffelig dansk Journalist den dog tilstrækkeligt mishandlede franske Dronning Marie Antoinette det Ord: »Naar Fattigfolk ikke har Raad til at spise Brød, saa kan de jo købe sig Kager.« Fire, fem Dage efter blev den samme Talevending tillagt samme Dronning af en ikke mindre fortræffelig dansk Indenrigsminister. End ikke i de hadefulde og skidne Stridsskrifter, der under Revolutionen udgaves mod Dronningen, tillægges der hende noget saa taabeligt Vaas. Men der findes ganske vist i adskillige Børnebøger en gammel Vademecums-Historie om en Prinsesse, der i lignende Tilfælde skal have sagt: Hvorfor spiser de da ikke Brioches?

Hvorledes malende historiske Ord bliver lavede i den nyere Tid, véd Enhver. Et klassisk Exempel er Cambronnes Ord ved Waterloo: Garden dør og overgiver sig ikke! (*La garde meurt et ne se rend pas*), som i sin Tid (1815) blev fabrikeret af Journalisten Rougemont. I Virkeligheden udtrykte Generalen sig, som bekendt, meget kortere i sit Svar paa Opfordringen til Overgivelse. Hans Ord, som paa Fransk gerne angives ved Prikker, det ene Ord *Merde!* lader sig meget vel trykke paa Dansk; derimod mindre godt Oversættelsen.

Af samme Paalidelighed er den døende Goethes Udraab *Mehr Licht!* der er blevet fremstillet som et Ønske om fremskridende Oplysning for Menneskeheden. Den Døendes sidste Ord var i Virkeligheden rettet til Svigerdatteren og lød: »Giv mig din lille Pote!« Det monumentale Slutningsord er fabrikeret af en Ytring henvendt til Goethes Tjener, som lød: »Luk dog den anden Vinduesskodde op, at der kan komme mere Lys herind!«

Lad saa dette være en Række notable, almenkendte Exempler. Det er ikke min Mening, at de kan kaldes ren Løgn eller at de beviser det Hang til Løgnagtighed, som jo forøvrigt utvivlsomt findes i Menneskenaturen.

Men de beviser, hvor vanskeligt det falder Menneskenes store Flertal at opfatte, hvad der virkelig sker eller virkelig siges, og hvor redebon deres Fantasi er til Omformning deraf efter en forud existerende Forestilling.

Exemplerne beviser endvidere Menneskenes næsten forfærdende Hang til at simplificere, til overfor en mangesidig Personlighed eller Sag at udrive et enkelt Træk eller en enkelt Ytring — mest en, som aldrig er bleven sagt — og se Sagens eller Mandens hele Væsen deri.

Exemplerne beviser, at dette almene Hang, til at fantasere og at simplificere, bunder i en dyb Kritikløshed. Det falder

kke et Gennemsnitsmenneske et eneste Øjeblik ind at betvivle ɔandheden af en almindelig anført, saakaldt historisk Udtalelse, ler tilmed gælder for særligt karakteristisk.

Og det utroligt *Abeagtige* i Menneskenes hele Væsen og Færd ør saa, at en saadan Ytring gentages og gentages bogstaveligt dillioner af Gange, indtil den antager Præget af Urokkelighed.

Rimeligvis vilde dog ikke alt dette Sandhedsfjendske have undet en saadan Styrke og Udbredelse, dersom ikke den eligiøse Opdragelse lige fra Barndomstiden havde lovprist Tro ɔm fortjenstfuld og stemplet Tvivl som forkastelig paa det øjeste aandelige Omraade

Da det historiske Grundlag for den evropæiske Folkereligion ikke taaler en kritisk Prøvelse, og Gejstligheden overalt lægger en gennemført Kritik af den religiøse Overlevering for Had, medens Regeringerne med deres i Reglen valne Holdning vel vogter sig for paa dette Omraade at give Fornuften nogen Opmuntring, saa bliver det Stil og udmærket Tone at tro og eftersnakke ogsaa paa Felter, der ikke har nogetsomhelst med Sjælefrelse at gøre.

Eftersnakkeri bliver Regel iblandt de saakaldte Dannede. En stor Del af de Dannedes Fornøjelse ved Selskabelighed beror jo som bekendt paa, hvad der kaldes Sladder, kritikløst repeterede Historier om Næsten paa et i Reglen saare svagt Grundlag. Men ogsaa Sladderen bygger paa Tro.

De historiske Ord er da for det meste ikke andet end uendelig gentaget, kritikløst gentaget, historisk *Sladder*.

FORTALE TIL DEN JAPANSKE UDGAVE AF HOVEDSTRØMNINGER

(1915)

Da fire Bind af de sex, der udgør dette Værk, var udkomne, udtalte Henrik Ibsen i et Brev til mig, der foreligger trykt, at jeg i det første af Bindene i altfor høj Grad havde bekæmpet Fordomme, der næredes i min Fødeby Kjøbenhavn. Jeg havde burdet henvende mig til hele Skandinavien, burde have havt Danmark, Norge, Sverig, Finland for Øje. Maaske

havde han Ret; men selve det Felt, han saaledes anviste mig som Virkefelt, var snevert. Det faldt ham neppe ind, at jeg allerede da, for 40 Aar siden, havde et meget større Publikum i mine Tanker, om jeg end først senere kom i dybere Forbindelse med det, og at Skandinavien ikke afgav en Læsekres, der kunde tilfredsstille en kritisk Forfatter af min Art, i Aarene mellem 1870 og 1880.

I Fald jeg i 1871, da jeg lagde Planen til denne Bog og begyndte dens Udførelse, havde kunnet tænke mig, at den om ikke lang Tid vilde foreligge helt eller delvis i en lang Række evropæiske Sprog, saa havde jeg taget ringere Hensyn til aandelige Tilstande i Skandinavien. Havde jeg imidlertid anet, at den til Trods for den heftige Modstand, den mødte, nogle og fyrretyve Aar senere vilde udkomme paa Japansk, saa havde Tanken derpaa meddelt Værket en mere storlinjet Simplicitet, en Ringeagt for Enkeltheder, der ikke kunde interessere udenfor Evropa, en Freskostil, som havde givet Arbejdet en anden og strengere Karakter. Arbejdet vilde være blevet mindre rigt paa deri forekommende Personligheder og Skrifter, men mere storladent i sin Holdning.

Nu finder den japanske Læser maaske ikke her den tydelige Oversigt, den simple sluttede Form, han havde Krav paa, han, der saa vidt jeg forstaar, sætter *Fynd* over enhver anden Egenskab hos Skribenten og ønsker Sagens Kærne, Sindsbevægelsens Væsen, meddelt i saa faa og malende Ord som muligt.

Meget forudsættes maaske her bekendt, der for det japanske Publikum burde være enten forklaret eller forbigaaet. Meget hævdes maaske her med Ild og Iver, som synes dette Publikum selvfølgeligt, fordi det ikke deler en eneste af de Fordomme og de Ortodoxier, som her bekæmpes. Og hvor meget af det, der i Aartusinder eller dog i Aarhundreder har sysselsat Evropa, har for Japan kun en Kuriositets-Interesse, f. Ex. den antike Modsætning mellem Jødedom og Kristendom, den senere Modsætning mellem Katolicisme og Protestantisme! Ingen af vort Aandslivs store Bevægelser har forplantet sig til Japan, Renæssancen saa lidt som den tyske eller schweizerske eller engelske Reformation, den franske Revolution saa lidt som Italiens og Nederlandenes Renæssance.

Jeg føler det med nogen Vemod: Meget af det, hvorved der i Værket dvæles, som Modsætningen mellem romersk Katolicisme og revolutionært Fritænkeri, eller mellem prøjsisk og østerrigsk Konservatisme paa den ene Side og tysk Liberalisme

paa den anden, eller mellem storbritanniske Vedtægter og engelske Digteres naturdyrkende Selvegenhed maa ligge den asiatiske Læser uendelig fjernt.

Men jeg føler tillige med nogen Stolthed, at dette japanske Folk, der med saa overlegen Kløgt tilegner sig al evropæisk Kundskab og Dannelse, det har Brug for, gennem mit Værk vil kunne opnaa Indsigt i, hvad der mellem Aarene 1800 og 1848 foregik i evropæiske Sind og udgjorde Evropas Aandsliv. Ingen Aandsmagt er her forbigaaet, ikke Politik, ikke Religion, ikke Literatur og Kunst. Følemaadernes og Tænkemaadernes Historie er afsat som Flodløb paa et Kort. Og da der søges tilbage til disse Føle- og Tænkemaaders Kilder i det 18. Aarhundrede, strækker den Oversigt, her gives, sig fra den sidste Menneskealder af det attende Hundreaar ud over den første Halvdel af det nittende.

Den japanske Læser ser paa de fleste sociale og literære Synsmaader, der skildres her, som Beboerne af en anden Klode vilde se paa Jordbeboernes Æresbegreber og de Tvistigheder imellem Folkene, der lader sig udlede af dem. Japaneren er i Virkeligheden selve den Siriusbeboer, til hvilken Forfatteren i Værkets Indledning appellerer. Han beboer en anden Verdensdel og et Land, der som en anden Klode i Aartusinder har været uden væsentlig Berøring med Evropa. Hans Civilisation har sit Udspring i Kina som vor i Grækenland og Rom og Palæstina. Han har *sine* Fordomme, men ikke en eneste af de Fordomme, med hvilke en Evropæer fødes.

Medens Japan i den sidste Menneskealder dybt har paavirket Evropas Kunst og Kunstindustri, er det især den evropæiske Teknik, der paa alle Omraader har interesseret Japan. Der gives vel neppe nogen teknisk Fremgangsmaade, som Landet i det fjerne Østen ikke har erhvervet sig. Det har dog ikke derfor vraget Evropas videnskabelige Metoder eller dets Landbrug, dets Opdragelsesvæsen, dets Skønliteratur. Selv et lille Land som Danmark har Japanerne studeret. De kender vort Mejeri, vort Agerbrug, vore Gær-Laboratorier, vore Folkehøjskoler, som er blevet efterlignede og indførte.

Den mest slaaende Bedrift, Japan i den nyere Tid har øvet, synes mig ikke Folkets Sejrvindinger over Kina og Rusland, men selve den i Verdenshistorien aldrig før sete pludselige Omvæltning, med hvilken Japan i Tresernes Slutning brød med sine Overleveringer, aabnede Riget for evropæisk Kultur, antog Engelsk som tvungent Hjælpesprog, afskaffede endog de

tidligere Tiders Klædedragt og i sit offentlige Liv indrettede sig paa Evropæisk eller Amerikansk.

Efter Alt, hvad der, siden Evolutionslæren dukkede op, var indprentet os Evropæere, maatte en saadan Revolution, der oversprang talløse Mellemstationer, mislykkes fuldstændigt og hurtigt blive afløst af en Reaktion, der i det Væsentlige tilbageførte gamle Tilstande. Men til Evropas Forbavselse lykkedes Revolutionen og røbede, at en langt hurtigere og fuldstændigere Tilegnelse af indvundne fremmede Resultater, end man hidtil havde kendt, meget vel var mulig. Vi havde erfaret, hvorledes man under Renæssancen havde tilegnet sig den antike Kultur, Literatur og Kunst, som saa længe havde været fortrængt. Men helt i Glemme var denne dog aldrig gaaet, og selve Tilegnelsen foregik ikke paa langt nær indenfor saa ringe et Spand af Aar som Forvandlingen i Japan, selv om denne naturligvis ikke udelukker, at Fortidens Værdier i al Stilhed bevares.

I dette Øjeblik, hvor Evropa opriver sig selv til Bedste for Nordamerika og Japan, maa det koldblodigste Folk i Østasien iagttage det gamle Evropas Selvmordsraseri med adskillig Forundring. Har det tidligere beundret Evropas Fremskridt i Videnskab og Teknik, saa maa det nødvendigvis nu faa temmelig ringe Tanker om den hvide Races Evne til Hævdelse af den første Plads og til Selvopholdelse i Almindelighed. Det bliver neppe med Evropa, men med Nordamerika, at der en Gang vil forestaa Japan en stor Kappestrid. Dog da Nordamerika kun er Evropas Aflægger, lader Amerikas Forudsætninger sig tilfulde studere i Evropa. Og Japanerne udforsker os med ti Gange større Iver end Evropæerne dem.

Jeg mistænker dem for, at de kun vil lære os saa nøje at kende for med Tiden at kunne overgaa os og overvinde Amerika. Saa vidt jeg kan skønne, bedømmer de f. Ex. evropæisk Poesi med Strenghed og finder i den langt mindre at beundre end vi. Den synes dem altfor ordrig og vidtløftig. De tillægger sig selv Evnen til en langt anderledes sammentrængt Udtryksmaade. Af evropæiske Vers skulde jeg tro, at Voltaires og Heinrich Heines korte Digte særligt maa falde i deres Smag. Jeg kan derimod vanskeligt forestille mig en Japaner beundrende Victor Hugo.

Maaske kan det lykkes en Kritiker at meddele Japanerne Smag for et og andet i evropæisk Literatur, der ikke lige strax vinder deres Bifald og som strider mod deres Vaner og Forkærligheder.

Hovedstrømninger indlededes med Genfortælling af den gamle Fabel om Ræven og Storken. Værket vilde aabne de forskellige evropæiske Nationers Blik for hinandens Fortrin, anrette Rævens Retter paa Storkens Bordstel og omvendt. Nu har Fabelen fundet en videre Anvendelse. Det vil nu for *Hovedstrømningers* Forfatter gælde, om han har anrettet evropæisk Aandsnæring paa saadan Maade, at den lader sig tilegne med japanske Spisepinde.

Min Oversætter, Hr. S. Fukushima, har tappert givet sig i Lag med Opgaven. Hans Evne er lige saa beundringsværdig som hans Mod. Thi han har tilegnet sig det danske Sprog saaledes, at han kan skrive det, og han har oversat Værket paa Japansk fra Dansk.

FRA EN AMERIKAREJSE

(Maj—Juni 1914)

I

Ombord.

Blandt Skibets Passagerer er der en ung Funktionær ved Hamburg-Amerika Linien, der følger dets Vej over Oceanet med Faderglæde. Det er Doktor i Ingeniørvidenskab Ernst Foerster, Leder af Selskabets Skibsbygningsafdeling. Han har konstrueret Skibet og ved dets Bygning gennemført en Række Fremskridt og Forbedringer, der har gjort det til det hurtigste Skib, som existerer, ganske fraset, at det er det største. Det skærer gennem Vandet som en Kniv. Alt, hvad der kunde forsinke, er undgaaet. Forstavnens Sider stiger lodrette i Vejret, og Skibet svajer først højt oppe ud for at give mere Plads. Naar Dr. Foerster har taget sin 82-aarige Fader, Astronomen, med sig over Havet, er det for at vise ham sit Værk (*Vaterland*) paa dets første Fart.

Et Skib som dette er en Lilleverden, der gør Indtryk paa Alle, men stærkest paa den, som er mest fremragende ved Iagttagelsesgave og Fantasi. Det turde af de Ombordværende Forfatteren Bernhard Kellermann være. Han har planlagt et Prosadigt om Kæmpedamperen, i hvilket han vil have Alt

med fra Postsækkene til Kulbeholdningen, fra Balsalen til Maskindômen og Fyrbødernes Rum. Fyrbøderne her har den haardeste Tjeneste. De har fire Timer, under hvilke de kaster deres Kul i Ilden, og otte Timers Fritid. Men de arbejder i et Helvede, i glødende Hede, otte Meter under Havet. Kokkene lider lige saa stærkt af Heden. De er 36 i Tal og har talrige Hjælpere, men maa det meste af Dagen, under Tilberedelserne af Frokost og Middag, staa foran den gloende Ovn. Medens paa *Imperator* (det lidt mindre Søsterskib) Fyrbøderne maa arbejde i Rum, hvor Varmen er 43 Grader Celsius, er det lykkedes her at nedsætte Rummets Varme til 36 Grader; dog i Korridorerne er Heden endnu større. I Skibets lavere Rum er imidlertid alle Vegne anbragt en ny amerikansk Opfindelse, en Hane, der, naar Temperaturen bliver for høj, udstraaler koldt Vand og afkøler Luften.

Dr. Foerster har udført ikke mindre end fem Modeller (i en Størrelse af sex Meters Længde), før han fandt den bedste Konstruktion. Længe har han prøvet sig frem for at undgaa de Mangler, der endnu klæbede ved *Imperator*. Mange andre har medvirket til Skibets Fuldkommenhed. Saaledes Ingeniør Frahm, der har opfundet et nyt Ligevægtssystem, de saakaldte *Schlinger-Tanks*, Vandbeholdere, der modarbejder Skibets Gyngen ved at lade Vandet strømme over til den Side, der løfter sig. Han er ligeledes Opfinder af en lille Maskine, der sidder paa den store (af 20,000 Hestes Kraft), som en lille Abe sidder paa en Elefant. Denne noterer den store Maskines Hastighed under Farten, fotograferer Hurtigheden, saa den for hver Time kan aflæses ved Ankomsten.

Anden Klasse paa dette Skib er finere indrettet, saavel hvad Spisesal som hvad Opholdsrum angaar, end første Klasse paa de fleste andre Dampskibe.

Heller ikke Mellemdækspassagererne kommer til kort. Det er mest russiske og polske Emigranter. De underholder sig godt i det milde Vejr, spiller Kort, flirter med deres kønne Piger, leger med deres Børn, ler og synger.

Skibet er saa stort, at man ikke kan besé det paa én Gang.

Aviserne har længst med Angivelse af alle Tallene meddelt, hvilke Bjerge af Proviant *Vaterland* medfører, dels saadan, der kun er beregnet paa den ene Fart, dels saadan, der — som f. Ex. Kartofler — forslaar til begge Rejser. Tallene klinger fantastisk; men de er sande. Provianten synes at kunne forslaa til en belejret By.

Man vandrer igennem de store Rum, i hvilke der vaskes,

Linned for Mandskabet, Duge, Servietter. Man vandrer gennem Besætningens renlige, vel udrustede Soveværelser, gennem Hospitalet, som bestaar af adskillige Rum, men hvori der heldigvis kun findes én Patient, en Sømand, der har faaet sit Hoved beskadiget. Man falder i Forundring overfor den umaadelige Kætting, der holder Ankeret. En Lænke kan et saadant Monstrum ikke mere kaldes. Hvert Led i den har et Omfang, der kunde dække et Menneskelegeme paa tvers.

Til Skibet hører foruden Sømændene en Hær af Stewarder. De er af forskellige Rangklasser. Der er Dæks-Stewarder; der er Tjenere ved Bordene; der er paa de forskellige Klasser Kahyts-Stewarderne, de mest betroede, der ikke sjældent foruden Engelsk og Tysk taler Fransk, Spansk og Portugisisk. De har taget Examiner. Adskillige af dem er Musikere og har derfor lettere Tjeneste. Skibets to Orkestre — ikke at forvexle med Orkestret i Ritz's Restaurant, Dæk B — bestaar mest af Folk, der, naar de ikke netop spiller »til Oplivelse« eller om Aftenen til Dans, tillige har taget Steward-Tjeneste. Enten saadan, at en Steward, som har musikalske Anlæg, optages i et Orkester, eller saaledes, at en Musikant for at forøge sin Indtægt og overhovedet for at blive antaget, lærer at gore Tjeneste som Steward. Musikerne i Ritz-Carlton-Restauranten, der staar meget højt som Restaurant, er kun Musikere.

En stadig Fare for Hamburg-Amerika-Linjen som for andre store Dampskibsselskaber er Muligheden af en Strejke fra hele Mandskabets Side umiddelbart før Afrejsen. Tidligere var det nok, at Bestyrelsen kom overens med Arbejdernes Organisation. Men i den senere Tid er det hændt, at man ikke har respekteret Organisationens Bestemmelser, strejker paa egen Haand.

Man burde have en Ingeniørs Kundskaber for at kunne nyde Skuet af den uhyre Maskin-Afdeling. Man beundrer Sindrigheden uden at kunne vurdere den overvundne Vanskelighed. Alle disse umaadelige Rør, hvor Vandet forvandles til Damp og Dampen atter til Vand, disse Rør, som paa én Gang indeholder saa meget Vand, som udkræves til at forsyne Hamborg for en Dag, disse Kølerum, hvor den øverste Halvdel af en Flade er varm, den nedre bedækket med Sne, de enorme Turbiner og alle disse Uhre med Visere, der meddeler den Opsynshavende, til hvilket Punkt Alt er i Orden, disse andre Uhre, der gengiver Chefens Ordrer, er Udslag af menneskelig Intelligens, som kun den, der har gennemgaaet en teknisk Skole, forstaar helt at værdsætte, Lægmanden be-

griber dem kun halvt, omtrent som den, der ikke er Musiker, daarligt forstaar Kompositionen af en Symfoni. Men han nyder godt af Resultatet: Skibets Fuldkommenhed, dets hurtige og sikre Fart.

Titanic's Bygmester, A. W. Carlisle, er med om Bord som Passager og udtrykker jævnligt sin Beundring for Skibet. Han havde Uheld med *Titanic*, men han er Opfinder af Skibsbygning i saa stor en Stil og har bygget mange andre udmærkede Skibe.

For anden Gang gennemgaaet Maskinrummene. Selve Maskindômen, som man kan gennemfare med Elevator, strækker sig gennem elleve Dæk og har altsaa en svimlende Højde. Besøgt *tredje* Klasses Rum, set den uhyre Spisesal, der har fire Hundrede Siddepladser, lys og luftig som den er. Hver Stol deri er en Lænestol, bredere end Stolene i Det kgl. Teaters første Parket. Jeg tog med mig tredje Klasses *Menu* for i Dag (20. Maj). Den lyder: *Frokost*: Kaffe eller Te. Mælkeris. Stegt Fisk, Marmelade, Ost, Smør og Brød. *Middag*: Italiensk Urtesuppe, Svinesteg, Surkaal, Kartofler, Kompot, Bagværk. *Eftermiddag*: Kaffe og Kager. *Aftensmad*: Ferske Pølser med Linser og Kartofler, Sildesalat, Ost, Brød og Smør. — En Billet til tredje Klasse koster kun 180 Mark. Tredje Klasses Kahytter er, som første Klasses Kahytter (i alt Fald for tyve Aar siden) var paa danske Dampskibe, fire Køjepladser og i Midten rummelig Adgang til et Marmorvaskebord.

Af Lokalerne er det vanskeligt at sige, hvilket der er smukkest. Maaske første Klasses Spisesal, der er bygget som en Basilika med bredt Midterskib og to Søjlerækker paa langs, der indbefatter Sideskibene. To Søjlerækker paa tværs afslutter Salen.

Maaske snarere Badelokalet, der er af rent ud imponerende Skønhed. Det er bygget som en gammel romersk Badehal. I det store Svømmebassin lyser det friske salte Havvand skinnende grønt i Solen. Alle Sidevægge er i pompejansk Stil. For Enden en meget smuk Bronce-Amor, vistnok af Canova. Ved Siden af Bassinet det hygiejniske Bade-Etablissement med elektriske Lyskur-Stole, med Finsen-Lysapparat o. s. v.

Vældigst af Alt er Styreapparatet, Elefanten kaldet, paa Grund af Tandhjulets umaadelige Omfang; det er en Metal-Organisation, som giver En et højt Begreb om den menneskelige Forstand, om hvilken Intuitionisterne taler saa letsindigt. Det er det største Styreapparat, der nogen Sinde er konstru-

eret. Det behersker med 300 Hestes Kraft det uhyre Ror, saa det bevæges med en Lethed, som var det en Vifte.

Allerede i April havde 40,000 Mennesker i New York skaffet sig Adgangskort til at besé *Vaterland*, naar det i Morgen ankommer. Blot de ikke tager for mange Erindringer med sig.

II

Det Masse-Eftersyn, der paa ethvert Skib, som nærmer sig New-York, finder Sted med Hensyn til Mellemdækkets Indvandrere, skal sikre Amerika mod Indførelsen af smitsom Syge og mod en Tilførsel af svækkede, nedbrudte Individer.

Tre Læger stiller sig op, og nogle Timer i Træk drives Flokken forbi dem. De undersøger samvittighedsfuldt og haardhændet, gaar grundigt til Værks, fjerner ikke blot beskyttende Tørklæder og Sjaler, men tager Øjenlaagene fra hinanden ogsaa paa spæde Smaabørn. De tvivlsomme stilles til Side for senere at gøres til Genstand for nøjere Undersøgelse. Inderst inde skælver vistnok disse for at blive tilbagesendte. Men tilsyneladende er de rolige, og virkelig fik den Dag, jeg var Vidne til Undersøgelsen, Alle Tilladelse til at gaa i Land. Dermed er jo forøvrigt ikke de Prøvelser, Myndighederne lader dem undergaa, til Ende. Ikke at tale om de andre Prøvelser, som derefter forestaar.

Imidlertid, Udvandrerne er jo i Reglen i den kraftigste Alder, og deres Kvinder og Børn er, om end ikke altid synderligt renlige, dog sunde. De er paa ethvert Skib fra forskellige Lande. Ved denne Lejlighed var Hovedmassen Ruthenere, efter Sigende fra Galizien, maaske dog i nok saa stort Tal fra Rusland. Thi hvor stærkt Ruthenerne i Galizien end beklager sig over polske Misbrug af Magten, kan disse dog aldrig sammenlignes med Undertrykkelsen af Ruthenerne i Rusland, hvor endog Trykning af Blade og Bøger i det ruthenske Sprog er ubetinget forbudt.

Forunderligt var det, i Fantasien at følge disse tusind Mennesker, der uden at kunne et Ord Engelsk stiger i Land paa en fremmed Jordbund med god Fortrøstning til Fremtiden, og at forestille sig dem en halv Snes Aar senere som amerikanske Borgere, der tjener deres Brød, har fuld Frihed til at tale og trykke deres Sprog, men allesammen har lært sig Engelsk, og hvis Børn saa voxer op med det engelske Sprog, ja i Skolen stræber at tale det saa amerikansk som muligt for ikke at drilles af de andre Børn som Udlændinge.

Her viser sig den amerikanske Regerings overlegne Forstand. Den tillader alle den store Republiks Beboere at tale, hvad Sprog de vil, og udgive Bøger og Blade i hvad Sprog de vil (medens f. Ex. den franske Republik har undertrykt og forbudt enhver lille italiensk Avis i Nizza). Følgen er, at de Indvandrede ikke har nogen anden Ærgerrighed end den at tale og skrive Engelsk. Ifald den prøjsiske Regering i Nordslesvig var optraadt med saa overlegen en Liberalitet, vilde det danske Sprog dèr været meget alvorlig truet. Republiken sammensmelter alle Evropas Nationaliteter, romanske slaviske osv., og tilsteder alle Evropas Religioner: Katolikernes Antal voxer bestandig, og der er i New York alene en Million Jøder. Den eneste Nation, der i Republiken ikke lader sig omsmelte eller indsmelte, det er betegnende nok Englænderne. Men de danner jo sprogligt ikke nogen Enklave. Alle de i Evropa undertrykte Nationaliteter aander op i Nordamerika, som de i Evropa daarligst stillede Maskinarbejdere eller Jordarbejdere ranker Ryggen dèr. Fristaterne virker paa Rumænere og Ruthenere, Italienere og Israeliter, Russere, Tyskere, Skandinaver som en Ungdomsbrønd. Det gaar til som paa Lucas Kranachs Maleri i Berliner-Museet: Som disse gamle Kvinder med hængende Bryster og skrøbelige Ben træder de evropæiske Nationaliteter ned i Ungdomsbrønden og stiger op af den lig de unge Piger med slanke Skikkelser og sikkert Fodfæste.

Hvad det Sproglige angaar, er der en Tanke, som påatrænger sig en Dansk. Det Sprog, som taltes i Danmark og Norge, og som skreves af Holberg, senere af Wessel, senere af Welhaven, var Dansk. Trods Udtalens smaa Afvigelser forblev Skriftsproget (lige indtil Retskrivningen) endnu i den første Halvdel af det nittende Aarhundrede, det samme. Dog alt som Selvstændighedsfølelsen i Norge tog til, blev det en Opgave for Nordmændene at faa det fælles Skriftsprog aldeles omkalfatret, det var jo nu Norsk ikke Dansk, indtil det sluttelig er kommet dertil, at selve dette helt omkalfatrede Skriftsprog betragtes som unorsk og erstattes med Landsmaalet, som Danske (og undertiden Norske) kun forstaar ved Hjælp af en Ordbog.

Norge har 2½ Million Indbyggere, Fristaterne har 100 Millioner; Fristaterne har løsrevet sig fra England ved en blodig Uafhængighedskrig, medens Norge fredeligt blev adskilt fra Danmark. Ikke desto mindre har Nordamerikanerne, i hvis Udtale og Blanding af Engelsk der er stærke Særegenheder,

med deres høje praktiske Fornuft ikke et Øjeblik tænkt paa at sønderrive det sproglige Baand, der forbinder dem med det uhyre britiske Rige; de har bevaret det fælles Skriftsprog, ja den fælles Retskrivning, hvor vilkaarlig den end er, aldeles uforandret. Ja, de har end ikke omdøbt Sproget og kaldt det amerikansk. De trænger ikke til slige Midler for at hævde en Selvstændighed, som ingen Magt og intet Menneske drager i Tvivl. Og man sige ikke: De er jo ogsaa indvandrede *Englændere*. Der er tyve Millioner Tyskfødte iblandt dem, ti Millioner Negere og talrige Millioner af andre Folkeslag.

Amerikanerne er som saadanne ikke smaalige. De har et vist Storsyn, der stundom gør Fyldest for det ikke saa stærkt udviklede Frisind.

Forunderligt nok anser de sig selv for at være særligt frisindede. I Nationalsangen kaldes Fristaterne næsten kælent: *Sweet land of liberty*. Det maa forstaas saaledes, at de er fri for mange Byrder, Evropas gamle Nationer slæber paa, Hof og Adel, Statskirke, Militarisme, Rester af Lehnstid og Livegenskab, eller Stavnsbaand, som det endnu findes i det ulykkelige Rusland. Men Militarismen kan indføres fra Evropa hvad Dag det skal være, og den kræves af Uroen for Japan. Afstanden mellem Rig og Fattig er større end i noget evropæisk Land, ikke at tale om den mellem Hvide og Negre. Lighed gives altsaa ikke, og Sindene er i Amerika ikke friere end andetsteds.

Der hersker Religionsfrihed, forsaavidt Staten og Kirkerne er adskilte. Men derfor indtager lige fuldt Religionen en herskende Stilling. Den gør det i den borgerlige Skole, der hver Morgen indleder Undervisningen med en Psalme, og i det borgerlige Selskab, hvor ved Columbia Universitetet f. Ex. et Middagsmaaltid for Professorerne og enkelte Gæster indledes med, at en Gejstlig læser Bordbønnen — som var man i Skotland. Der er i det amerikanske Samfund stærke Vidnesbyrd om de engelske Nybyggeres kraftige Puritanisme. Der findes endnu i Østen nogle Stater — vistnok fem — hvor det den Dag i Dag under Fængselsstraf er forbudt at kysse sin Kone om Søndagen. Paa Hotellerne i New York ligger — som paa Hotellerne i det Calvinske Genf — ved hver Seng en Bibel.

Der hersker saavidt skønnes i det offentlige Liv et strengt Decorum. I Kraft af puritansk Tradition misbilliges enhver anden Lyst end Erhvervelysten. Hos den typiske Forretningsmand er derfor Kønslivet næsten udslukt. Kvinderne lider

derunder, og det er derfor ikke sikkert, at Sædeligheden i Amerikas Storbyer staar højere end i den gamle Verdens. Men den kan, ifald Nogen har Interesse deraf, uden Varsel mobiliseres som intet andet Steds. Det vilde neppe i nogen anden By end New York have kunnet lykkes russiske Agenter at faa alle Hoteller til at lukke sig for Gorki og Fru Andrejeva, der havde været forenede i mer end en halv Snes Aar, blot fordi de ved den russiske Lovgivning var forhindrede i at gifte sig.

Et typisk Værk som den fortræffelige Henry James' gode Bog *The American* skildrer Helten som næsten kønsløs, og en moderne Roman som Theodore Dreisers *Jennie Gerhardt* viser nænsomt, men paa overbevisende Maade, hvor fordomsfuldt Selskabet stiller sig overfor en blot Uregelrethed i social Henseende, uden at tage Hensyn til Forholdets Skønhed og Soliditet.

I politisk Henseende er Frisindet heller ikke mere ubetinget end i det gamle Evropa. Den uretfærdige Anarkist-Proces i Chicago, der 1887 endte med de Anklagedes Henrettelse, skønt de kun indirekte ved Avisartikler kunde siges at have Del i Attentater, hvis Ophavsmænd ikke blev fundne, viste, at det politiske Frisind i Amerika som andetsteds gør Holdt, hvor Opportunismen kræver afskrækkende Forholdsregler.

De amerikanske Aviser dvælede flere Gange ved, at jeg ved Indløbet til New York, med Blikket hæftet paa Bartholdi's mægtige Statue af Frihedsgudinden spøgende havde sagt til nogle Journalister, der var komne for at udfritte mig: Ikke sandt? det er i den, I har nedlagt al den Frihed, I har? — Vist er det, at Gudinden særligt beskytter *Friheden til at erhverve*, den Frihed, som ligger Amerikaneren paa Hjerte.

Fristaternes Beboere er et Folk af Optimister. Gladsynet, som er deres Grundegenskab, betragtes derfor af dem ikke blot som en Dyd, men som en Pligt. De er Optimister i Troen paa, at Alt vil lykkes dem; de *overbyder* alle. De bygger højere Huse, end nogen anden har bygget; de graver de Kanaler, ingen anden har kunnet grave; de køber de Kunstværker, der er alle andre for dyre. De har iblandt sig Jordens rigeste Mænd.

De er Optimister, thi de véd, at de er de sande Realister og Praktikere; de overvinder de Vanskeligheder, som afskrækker andre. De er Optimister; thi de véd, at de er de sande Idealister. Deres Statsmænd er gennemtrængte af ophøjede, moderne Principer, er Friheds og Retfærdigheds Talsmænd

(se f. Ex. den amerikanske Minister Oscar S. Straus's lærerige Bog *The American Spirit*). De nærer den oprigtigste Selvbeundring. Endog den Omstændighed, at deres Demokrati er blevet ren Pengevælde, gør endnu intet Skaar i Optimismen. Ja, man kan sige, at Optimismen er Nordamerikanerens Religion. Han vil først føle sig rokket, naar han trues af en social Revolte.

Han føler sig baaren. Han er Dag ud, Dag ind, Vidne til en Vext, en Tiltagen, en Svulmen, en Fremgang, der er utvivlsom, siden den lader sig udtrykke ved Tal. Han ser ganske vist nedbrydende Naturkræfter i Virksomhed: Chicago brændte op, San Francisco sank sammen ved Jordskælv. Men Sligt er øjeblikkelige Standsninger, foreløbige Hindringer, der med rivende Hast overvindes. Og idet Amerikaneren ser Viljer voxe og virke omkring sig, udvikles hans egen Vilje, hamres og hærdes, til den bliver staalhaard.

Men hvad er Vilje, som ikke ledes af Intelligens! Det er da først og fremmest Amerikanerens praktiske Intelligens, som skærpes og som slibes mod andre skærpede Intelligenser. Ingeniører fra Evropa, der intet har opfundet i det gamle Land, bliver Opfindere, naar de omplantes paa Amerikas Grund. Og her lønner Virksomheden sig. Opfinderens naturligvis slettest, i Fald han ikke tillige er Forretningsmand. Men Forretningsmandens lønner sig her, hvor der endnu er saa meget aabent Rum, saaledes at han med Lethed ved Flid tjener en Formue.

I New York staar Skyskrabere paa fire og tyve Etager Side om Side med to Etagers Træhuse. Alt er endnu ufærdigt. Men det er Amerikas Lykke, at det er saa ufærdigt, endnu paa vide Strækninger neppe beboet, end sige opdyrket.

Amerika har den uhyre Styrke, at det er en Verden i Vorden.

III

Jeg tør uden Overdrivelse sige, at Spørgsmaalet, hvad mit Indtryk af Amerika er, i Løbet af den sidste Maaned er rettet fire eller fem Hundrede Gange til mig. Det er ikke blot enhver Interviewers første Spørgsmaal fra det Øjeblik en Fremmed sætter Foden paa den amerikanske Grund; men det er, naar selve Eliten undtages, det første Spørgsmaal, der i Selskabet rettes til En.

Der er noget højst Betegnende i dette. Det røber med ét

Slag Usikkerheden, hvori det amerikanske Kultursamfund endnu er stedt. Det gaar jo med et Samfund som med et enkelt Menneske. Har En sund Selvfølelse, saa sysselsætter den Tanke aldrig den Paagældende, hvad Pokker de andre tænker om ham eller hende. Faa Ting er mere ligegyldige for den stærke Personlighed.

Men som det halvfærdige, usikre Individ aldrig formaar at slippe Spørgsmaalet, hvad Indtryk det gør, stadigt plages af Forestillingen: Beundrer man mig? Eller ler man maaske ad mig? saaledes er ogsaa i et stort Hele Uroen for, om dette bliver tilbørligt beundret eller vurderet, et Svaghedens Kendetegn, selv om dette Hele i øvrigt maaske er af et Omfang som Evropa og overdaadig rigt paa Hjælpekilder af mangefold Art. Hverken i Frankrig eller i England spørger noget Menneske den Fremmede: Hvad tænker De om os?

Selve Spørgsmaalet besvarede jeg gerne indledningsvis til Intervieweren: Jeg har ikke set andet af Amerika end ti Tusind Reportere, og de tillader mig ikke at se andet eller mere end dem selv. Det var selvfølgelig Løjer; jeg tør sige, jeg i kort Tid har set en god Del. Men forstyrrende er det, at Gennemsnits-Amerikaneren ikke synes at have ringeste Begreb om, hvor nødvendig Ensomhed er, for at overhovedet et Indtryk kan forme sig. At man helst bør tænke, før man taler, er den amerikanske Journalist en ganske fremmed Tanke. Han venter, at man har sit hele aandelige Indhold paa rede Haand hvert Øjeblik uden Forberedelse eller Varsel, og han begriber ikke, at syv Hundrede Opringninger om Dagen jager alt aandeligt Indhold paa Flugt.

Dog i Amerika som andensteds er det Værdifuldeste det vanskeligst Tilgængelige. Lærerigst er det Stilfærdige, som aabner sig for faa. Og sikkert staar de højest Udviklede i Amerika ikke tilbage for Evropas i Intelligens, mens de overgaar dem i Energi. Det, hvori de endnu staar tilbage, er personlig Originalitet og Kunst.

Hvad selve den finere Kulturs Grundbetingelse angaar, saa er den jo i Amerika til Stede. Grundlaget er Pengene. Naar Florens og Venedig udfoldede Civilisationer, som Verden hverken før eller senere har overtruffet, saa beror det paa, at disse Steder først var mægtige Handelsbyer, hvor Rigdom ophobede sig, og at deres Rigmænd dernæst gav Formuer ud til Bygningskunst, Skulptur og Maleri. De amerikanske Universiteter er eller bliver meget snart de uden Sammenligning rigeste i Verden. Milliardærerne sætter deres Ære i at berige

iteter og Biblioteker. Jeg sad ved en Middag, som
ıf et stort Universitet, i Nærheden af en jævnt ud-
Mand med et ubekendt Navn, der i to Rater havde
ette Universitet tolv Millioner Dollars. Deraf gjordes
ngeste Væsen. Laboratorier, Observatorier osv. naaer
saadanne Forhold Fuldkommenhed. Og til allersidst
da den rent personlige Genialitet, der behøver saa
Forudsætninger for at trives. Den er, hvor den findes,
Evropas Elev.
lette umaadelige Marked, hvor den dygtige Forretnings-
jener tre Gange saa meget om Maaneden, som han i
formaaede at tjene om Aaret, bliver Kunsten let en
ıvare som en anden. Forlæggerne dominerer Litera-
'orretningsmændene Teatret. En enkelt ung Mand ved
chubert, der for 10 Aar siden kom til New York med
ırs i Lommen, ejer nu et Hundrede Teatre, hvoraf 18
York; han gør personligt det fortræffeligste Indtryk;
· Kunsten er Forholdet jo noget abnormt.
ligvis, Genialiteten baner sig Vej under alle Forhold,
ı den maa tillempe sig efter Stedets Væremaade. Et
r overmaade sarte Kunstspirer er jo neppe dette de
de Barbarers Virkefelt. Alligevel — hvor mange sarte
æffer man ikke, som har trivedes og ydet deres Bedste
ıder Maskinlarmen. Jeg vil nævne et Par Navne paa
e »skønne Sjæle«, der virker i en rastløs Forretningsby
icago.
:r en Mand som *William Morton Payne*, en stille Skri-
:r udøver Indflydelse til mange Sider og vurderes af
:r kender ham. Han er inde i al amerikansk og ev-
Literatur, saa inde deri, at han f. Ex. læser Dansk
som Engelsk eller Tysk og har skrevet Flyveskrifter
berg og Oehlenschläger saavel som skønne Sonetter
ard Wagner. Han repræsenterer Blomsten af fin ame-
Modtagelighed.
:r en Kvinde som Mrs. *Mary Hastings Bradley*. Hun
og smuk, af ædelt Blod. Hun hævder selv, at hendes
e er komne til Amerika med *Mayflower* (hvilket Skib,
Alle, der tror det, har havt Forfædre dèr, maa have
ıngt større end *Vaterland*). Hendes Skønhed er ikke
ıærdede amerikanske Art, minder snarere om en Blomst,
ı hæges og plejes. Hendes Aand synes lige saa sart;
hun aldrig har været ramt af nogen Ulykke, aldrig
laarlige eller fordærvede Mennesker, aldrig har set

andet af Livet, end hvad der var smukt og godt, da med andre Ord først hendes Forældre, senere hendes Mand har *sigtet* Verden for hende og holdt Bundfaldet i Afstand, saa har hun et harmonisk og stadigt tiltalende Verdensbillede for Øje og skriver Poesi i Overensstemmelse dermed.

IV

Trangen til Ensomhed turde, som antydet, være de finere Menneskers Adelspræg. Ellers priselige Lighedsbestræbelser viser sig forkastelige, naar de røber Manglen paa Sans for Ensomhed og for Ensomhedstrangen hos andre. Amerika synes mig Flersomhedens Land, i Fald en saa skrækkelig Glose for en Gangs Skyld turde være tilladt.

Et Replikskifte i Bjørnsons *Kongen* har altid stødt mig som mere vidtgaaende demokratisk end fornuftigt er; det er Stedet, hvor der kæmpes for, at der kun maa være én Klasse Jernbanevogne. Digteren syntes ikke at kunne tænke sig nogen anden Aarsag end Snobberi til, at nogen vil køre paa første Klasse. Det forholdt sig imidlertid ikke saadan; thi jeg erfor, at han selv altid tog Førsteklasses Billet. Han maa altsaa dog selv have sat Pris paa Muligheden af at komme til at køre alene og have begrebet, at indbildt Fornemhed ikke var den eneste Grund, hvorfor enkelte med Pengeofre købte sig fri for andre Menneskers Selskab.

Ubetinget berettiget er et Menneskes Krav paa Ensomhed i det mindste om Natten. Hvor sløv imidlertid endog den finere opdragne Del af Menneskeheden er paa dette Punkt, viser Indretningen af de forskellige Landes Sovevogne, endog af første Klasses. De prøjsiske tilfredsstiller ethvert Krav; i dem er den Rejsende afsluttet fra alle andre og helt alene. — I det internationale Selskabs Sovevogne, som desværre tidt nok ogsaa er i Brug i selve Prøjsen, deler den Rejsende Toiletværelse med en ham ubekendt Nabo. — I Frankrig som i Italien har første Klasses Sovevogne to Køjer, en øvre og en nedre. Den Rejsende indelukkes med en vildfremmed Mandsperson, maaske med sin Morder, efter stor Sandsynlighed med sin Tyv; thi ingen Lejlighed kan vel tænkes gunstigere for en Morder eller Tyv, end denne, hvor han er uforstyrret alene med sit sovende Offer, der nødvendigvis maa have en Del Penge paa sig. Naturligvis kan der — som Figura udviser — ske Overfald og Drab i Sovevogne ogsaa fra en Persons Side, der ikke deler Lukafet med En; men nemmest og mage-

ligst er det jo, naar man har Byttet lige over eller under sig, og Døren er lukket.

Hvor ganske Amerikanerne har sat Englændernes Trang til at isolere sig over Styr, det røber *Pullman Car* Systemet, der desværre udbreder sig ogsaa udenfor Amerika, nu f. Ex. er optaget mellem Neapel og Sicilien. Mindst otte Mennesker, Mænd og Kvinder mellem hverandre, faar hver sin Seng anvist i et langt Rum. Afklædningen og Paaklædningen maa foregaa i Sengen selv. De fjernest liggende har adskillige Minutters Gang til Toiletrummet, der er anbragt udenfor Hallen. Man har sin Næste lige ind paa sig, overfor sig, ved sit Hovedgærde, ved Fodenden af Sengen, og Intet skiller uden et grønt Klæde, der kan trækkes for. Man er daarligere anbragt end i gamle Dage til Søs. I det tyske Skib, (*Augusta Victoria*) med hvilket jeg efter Indbydelse rejste tilbage, havde jeg tre Værelser, altsaa alene lige saa megen Plads som her alle otte havde til Deling,

Om Comfort er der i slige Tog jo ikke Tale, derimod har man sin Opmærksomhed henvendt paa Hygiejnen. I Toiletværelserne er der ikke noget Glas at opdrive. Man vil undgaa Smitte. Den Tørstige kan i en Krog finde sig et Drikkebæger af Pap, der gør Fyldest og som kastes bort, i ethvert Tilfælde aldrig bruges af nogen anden. Underligt at tænke sig, der var en Tid, hvor det ansaas for en umaadelig Erobring, at Enhver i Menigheden fik Lov at drikke af Kalken, der i den katolske Kirke er Præsten forbeholdt. Forunderligt, at Hussiterne har sat Livet paa Spil under aarelang Oprørskrig med Feltraabet: Kalken og Sværdet! Og de lod forgæves deres Liv; Retten til at drikke af Kalken blev dem negtet. I vore Dage betragtes den fælles Kalk som Smittekilde og søges erstattet.

Pullman-Jernbanevognene er betegnende for Amerikanernes Vane til at leve i Flok, for Manglen paa Trang til at isolere sig. De kan kun tilfredsstille et Folkefærd uden den finere Fornemmelse, der faar En til at undgaa Trængsel. Amerikas mest udvortes slaaende Ejendommelighed er jo den, at det lige saa lidt har eller nogen Sinde har havt et Aristokrati, som det har havt en indfødt Bondestand, der paa evropæisk Vis i Tusind Aar har klæbet ved Jorden. Det har en uhyre Middelstand. Dens øvre Lag er blevet et Købmands-Patriciat, af hvilket et Rigmandsvælde i Kraft af Foretagelsesaand og Truster er opstaaet. Dens laveste Lag er blevet et Proletariat, hvis enkelte Medlemmer vel rent abstrakt har Muligheden til

at løfte sig i Vejret, men i Virkeligheden, alt som den Rige uhindret, endog af Samfundsopinion, faar Lov at brede sig og opsluge sine Konkurrenter, er henvist til paa usle Vilkaar at leve fra Haanden og i Munden. Hvor Staten er bange for og gaar udenom enhver socialistisk Stræben, bliver Privatkapitalisten snart eneraadig og enevældig. Har han Evne og Virksomhedsdrift, naaer han vidt.

Ensomhed søges af Mænd, der har Trang til at gruble, af Kvinder, der har Hang til at drømme, som Evropas.

I Amerika grubles og drømmes der ikke; der virkes.

Intet ligger Amerikanerinderne fjernere end som visse nordiske Kvinder at sidde drømmende med Hænderne i Skødet og vente paa *Æventyret* (med Æ).

De planlægger og iværksætter; de glemmer aldrig, at det gælder om at tjene Penge og flere Penge og dobbelt saa mange Penge, især om at lade en Anden fortjene dem til En.

Intet ligger da ogsaa Amerikaneren fjernere end rent teoretisk Grublen. Betegnende nok er den eneste amerikanske Filosofi *Pragmatismen*, d. v. s. Læren om, at den praktiske Virkning er det eneste Kendemærke for Sandheden og den eneste Maalestok for Værdien af et Ideal.

Da Taine i 1867 udgav sin *Graindorge* for at give sin Virkelighedssans og sit Sortsyn Luft, gjorde han sin teoretisk udviklede, men i Livets Skole fuldt opdragne Hovedperson til Doktor i Filosofi fra Universitetet i Jena og Hovedindehaver af Huset *Graindorge and Co.*, Svineslagteri og Olie-Compagni i Cincinnati. Det er betegnende for Forholdenes Lidenhed den Gang, at Taine lægger sin rige Forretningsmand disse Ord i Munden: »Jeg solgte i Begyndelsen to Hundrede Svin om Aaret, saa Tusinde, saa to Tusinde.«

Jeg maatte tænke paa disse Linjer, da jeg stod i Stockyard ved Chicago i *Armour & Co.s* umaadelige Etablissement, det, som fik saa slem en Medfart i Upton Sinclair's berømte Bog *The Junggle*, men hvor der nu hvert Minut arbejdes under Statskontrol af omhyggeligt undersøgende Læger, som stempler og forkaster ethvert angrebet Dyr.

H. G. Wells har i sin i øvrigt saa gode og skarpt iagttagende Bog *The Future in America* kun disse uretfærdigt nedsættende Ord om Armour's Virksomhed, der faktisk er *den største Forretning paa Jorden:* »Jeg saa ikke det blodige Skuespil, som opføres i disse *stock-yards*, som ernærer Verden, da eg rent ud sagt har en umaadelig Væmmelse ved Drabet af fastbundne og hjælpeløse Dyr. Jeg saa ingenting til dette

daarligt indrettede, daarligt tilsete Foretagende, skønt jeg atter og atter lugtede den usunde Stank deraf.«

Kun Vegetarianere synes mig at have Ret til at dømme saaledes.. Hvem der daglig spiser Kød, kan ikke uden en Smule Affektation være saa oprørt over en Slagtning, uden hvilken han selv vilde være ilde stedt.

Og Stockyard-Slagterierne, der jo staar i Forbindelse med alle Former af Kødets, Fedtets og Knoklernes Benyttelse og Tilberedelse, er beundringsværdige som Udslag af en enkelt Mands Energi.

Forretningen begyndtes i Aaret 1860 af Philip Armour uden Kapital. Nu slagter Chicago-Slagteriet 18,000 Svin, 8000 Stude, 10,000 Faar om Dagen, fabrikerer over 400 forskellige Produkter, fra Skinker til Conserver, Sæber, Kamme. Forretningen indbringer gennemsnitlig en Million Dollars om Dagen. Den ejer 15,000 Jernbanevogne. Den sysselsætter af Mennesker 11,000 i Chicago, paa Kontoret 1100, udenfor Chicago 21,000, desuden 2000 Jernbanearbejdere og 4000 rejsende Agenter osv., ialt 56,000 Mennesker. Armour & Co. gør Forretning i alle Jordens Lande.

Det uhyre Rum, som Stockyard optager, de umaadelige Baase, hvori Kvæget oppebier sin Død, giver den Besøgende en Anelse om Foretagendets Omfang. Selve Slagtningen er jo et fælt Haandværk. Naar man ser de ulykkelige Svin ophængt rækkevis ved Bagbenene, hører deres uafbrudte Skrig og ser dem føres forbi de med lange skarpe Knive ventende Slagtere, der med et Snit gennemskærer deres Hals, saa mindes man Bøddelbedrifterne i Frankrig 1793. Man vil vel i Fremtiden formaa at sikre Dyrene en smerteløs Død. Slaaende virker i disse endeløse Haller den fuldendte Orden og Renlighed, der er lige fremtrædende ved enhver af de talrige Gerninger, der gøres, mest tiltalende maaske ved Indpakningen af Conserves.

For alle Forretningens Funktionærer anrettes Middagsmaaltidet i en stor Restaurant i selve Hovedbygningen. Der var for en meget billig Penge rigeligt Udvalg af forskellige Retter. For Vin serveres *Grape juice* (Vindruesaft) i smaa Flasker, lukkede paa den for Amerika ejendommelige hermetiske Maade.

En Forretning som denne maa i sit hele Anlæg og sin Udformning være typisk for amerikansk Massedrift.

I Grunden er jo for øvrigt al særlig amerikansk Foretagsomhed Massedrift. Endog en Opfinder som Edison er i selve sin Egenskab som Opfinder af Fag ikke ensom, men Overhoved over en mægtig Forretning. Ganske vist lægger den sociale Lovgiv-

ning her ikke Baand paa en til det Yderste gaaende Individualisme. Dog Individualisme betyder i Amerika ikke den Enkeltes Isolerthed, men hans uindskrænkede Udvidekraft, hans Evne til at voxe til Hval, der sluger Smaafisk, og til at gaa i Flok med andre Hvaler for at organisere Opslugningen af Smaafisk. Individualismen fører her til Bemægtigelsen af alt Petroleum, alt Staal osv., saa Alverden maa give de Priser, der fastslaas. Staten har, saa vidt jeg véd, end ikke begyndt at overtage Jernbanerne; de ejes alle af Private, der tager saa lidet Hensyn, som det lader sig gøre, til det almene Vel.

Under saadanne Omstændigheder er Fristaternes virkelige Forfatning ikke det tilsyneladende Demokrati, men Rigmandsvælde, og det Væsen, der her som andetsteds gøres af Stemmeretten, virker forvirrende. Naturligvis vil det altid have en vis, ikke ganske ringe, Betydning hvorledes der stemmes. Sligt skaber en offentlig Mening, og denne Mening igen en Regering, som ingen Haandfuld Milliardærer i det lange Løb kan komme helt uden om eller helt beherske.

Men selve Stemmeretten byder saa faa Garantier. Fristaterne har jo ikke nogen ensartet Befolkning. Der er foruden de talrige Folkestammer af evropæisk Afstamning og foruden den aarlige Tilstrømning af en Million Indvandrere de ti Millioner Negre, som det aldeles ikke er lykkedes at indoptage.

Negrenes Stilling er et Problem, som ikke er løst. Efter at den umaadelige Borgerkrig i sin Tid blev ført (tilsyneladende) for at ophæve Slaveriet og sikre Negrene Ligeberettigelse, er Sindenes Udvikling hos de Hvide aldeles ikke gaaet i den Retning, som var ventet. I Unionen har de Sorte ikke Ret til at gifte sig med de Hvide. Teatre, Klubber, Jernbanevogne af første Klasse er ved Lov lukkede for de Sorte. I Nordstaterne lever Negrene mest i underordnede, tjenende Stillinger — der er naturligvis Undtagelser, dygtige Ingeniører og Agerdyrkere, enkelte store Forretningsmænd — i Sydstaterne er det dem forment at køre i Sovevogn med de Hvide, at have Køjeplads sammen med de Hvide, at sidde til Bords med de Hvide, og ved de offentlige Valg holdes de ved alle Slags bedrageriske Fif borte fra Valgurnerne, slaas og sparkes bort fra dem, i Fald Fiffene ikke nytter.

De formerer sig stærkere end de Hvide, de er formelt amerikanske Borgere som de Hvide. Amerikas Feminister, der ivrer for Kvindernes Valgret, vil ikke kunne negte Negerkvinderne den. Det er, i Fald Racehadet dæmpes, da altsaa

ingenlunde udelukket, at det politiske Udfald af Valgene i enkelte sydlige Stater en Gang kommer til at bero paa Negerkvinde-Stemmer.

Den Fremmede bliver i Nordamerika ufladelig spurgt, om han er for eller imod Kvinde-Stemmeret. Det vækker Forundring, naar han svarer, at han anser det for utilstedeligt at negte den, men at den efter hans Opfattelse i høj Grad vil styrke Gejstlighedens Indflydelse, en Anskuelse, der bekræftes ved den Iver, hvormed i Belgien det stærke klerikale Parti kæmper for Kvindernes Stemmeret. Ganske fremmed synes desuden den Tanke Feministerne, at de indvandrede Kvinder og Negerkvinderne maa undergaa en politisk Opdragelse, før de faar politisk Magt. Dog Negrene har i det mindste aldrig talt andet end Engelsk og har i vore Dage intet andet Fædreland end Amerika. Sprogligt mere fremmede er de talrige nylig Indvandrede, der f. Ex. i Colorados Miner udfører et Arbejde, i Sammenligning med hvilket det, der udrettedes af den græsk-romerske Oldtids Husslaver, var let. Under Uroligheder i Colorado i Aar viste det sig, at Arbejderne især af den Grund var saa ilde stillede, at de talte elleve forskellige Sprog, ikke kunde forstaa hverandre og derfor havde den største Vanskelighed ved at optræde i Fællesskab.

Den store Republik har stærkt begrænset sin Gæstevenlighed overfor Østasiens Folkeslag, Japanere og Kinesere. Endnu har den ikke afgørende indskrænket Gæstfriheden overfor evropæiske Stammers lavere Klasser, der altfor let synker til at blive et hjælpeløst, ilde behandlet og derfor truende Proletariat. Republiken kan maaske indsmelte eller fordøje dette; men den Omstændighed, at den helt har udespærret Japanerne som Indvandrere i disses Yndlingsland, Califonien, og helt har spillet Bankerot overfor Spørgsmaalet om Negrenes Ligestilling, giver En meget at tænke paa og viser Fremtiden mindre rosenfarvet, end den i Reglen ses. De Indfødte har faa Børn; de Indvandrede mange; Ungarerne f. Eks. formerer sig med det uhørte Tal af 46 Fødsler om Aaret for hvert Tusind.

I Amerika er de indfødte hvide Kvinder mere end i noget andet Land vel egnede til at gribe politisk ind. De er — trods al kvindelig Ynde — praktiske Forstandsmennesker, faste og hærdede som Staal, seende Virkeligheden lige i Øjnene. Fru Gudrun Løchen Drewsen har slaaende karakteriseret dem i en Afhandling i *Nordmands-Forbundet* (Oktober 1910). De spilder ikke Tid paa at omdigte eller omhaabe en given Situation, men tager Skæbnen, som den er, og forsøger at gøre

det Bedste ud af den. Den indfødte Amerikanerinde er som sagt aldrig nogen Drømmerske, som Evropæerinden tidt. Men hun er ikke derfor mindre sensibel. Hun paastaar, at i Amerikanerindernes Ansigt kan ikke altid hendes Sindsbevægelser læses, men de kan aflæses af hendes Fødder. Disse udtrykker Glæde, Vrede, Utaalmodighed, Triumf osv. Med andre Ord, Amerikanerinden føler, tænker og handler med hele sit Legeme som med hele sin Sjæl.

Kvindebevægelsen i England giver En det Indtryk, at saa stærkt det Politiske fremdrages, er dette i Grunden ingenlunde Formaal, men Middel. Den engelske Kvinde har saa længe følt Trykket af en uafrystelig Samfundsvedtægt, der holder hende nede, snører hende fast og berøver hende Frihed, saavel i Ægteskabet som udenfor det, at hun har tabt Taalmodigheden og for enhver Pris, selv ved de urimeligste Midler, vil opnaa den nu i fyrretyve Aar negtede politiske Stemmeret for igennem den overhovedet at hæve sig til social Frihed og social Lighed med Manden.

Den sociale Frihed og Lighed har Amerikanerinden i Overmaal. Naar hun virker for at opnaa Stemmeretten, mener hun netop den og kun den, og at hun skulde bruge eller kunne bruge den synderligt daarligere end mange Gange Manden, forekommer usandsynligt. Maaske vil hun i adskillige Tilfælde bruge den bedre, og da vil til den store Republiks mange Fortrin føjes en mindre ubarmhjertig Kamp for Livet og en flersidigere Humanitet.

TALER

TALE I ROM

(paa Fransk)

Castello dei Cesari 21. April 1913.

Man havde sagt mig, der her ikke vilde blive holdt nogen Tale. Roms Borgermester har ikke desmindre bragt mig den varmeste Velkomst.

Jeg føler mig højligt hædret ved hans Ord, overhovedet ved at befinde mig i saa udsøgt Selskab, der tillader mig at indaande den fine Blomst af det Romerske Samfund i Literatur, Politik, skøn Kunst.

Og jeg vilde til Tak gerne sige Dem, i hvor dyb Gæld jeg staar til Italiens Natur og Civilisation.

Italiens Natur — jeg har anet den, siden jeg som Barn læste Ordene hos Horats:

> Vides, ut alta stet nive candidum
> Soracte

Ak, jeg blev fulde 28 Aar gammel, inden jeg for første Gang med legemlige Øjne saa det snedækkede Soracte. Men Italiens Natur og Kunst skylder jeg disse mine Øjnes, mine Sansers Opdragelse, ligesom jeg skylder Italiens Civilisation Opdragelsen af min Modtagelighed for Indtryk af hvad der er skønt, endmere for hvad der er stort. Det Dejlige og det Storladne — det er tilsammen Skuet af Rom.

Lad mig bekende det og tillad mig at rose mig af det: Ogsaa jeg har diet Ulvindens Bryst. Ogsaa mine Læber er blevne indviede ved nogle Draaber af denne hellige Mælk. Oldtidens Rom, Renæssancens Italien, er mit aandelige Hjemsted. Ingen Oldtids-Romer har om Rom sagt et mere begejstret Ord end jeg, da jeg i min første Række offentlige Foredrag hjemme i mit Land sagde: »Forum Romanum, denne Plads, paa hvilken hver Kvadratfod har mere Historie end

hele det russiske Rige.« Naar Talen er om det ideale Rom, tør jeg fremmede Barbar vove Udtrykket: *Civis Romanus sum.*

Der er enkelte af Deres store Mænd, som jeg vilde have næret det heftigste Ønske om at se i Nærheden. Maaske har jeg forfejlet min Bestemmelse. Hvor gerne vilde jeg have været en af de unge Romere, en Præcilius, eller Publius Licinius Crassus, hvem Cicero anbefalede til Cæsar, mens han kommanderede i Gallien eller Spanien. Lykkelige unge Mænd, der fik Lov at sidde eller rettere ligge ved Cæsars eget Taffel og daglig hørte ham tale! Jeg vilde visselig ikke have handlet som de af Cæsars Clienter eller Cæsars Generaler, der forraadte ham og var med til at myrde ham. Hele mit Liv har jeg betragtet den 15. Marts som den tænkende Menneskeheds sande Langfredag.

Lad mig fra Renæssancetiden nævne to Navne af de tredive, jeg kunde anføre. Først Lionardo. Hans Skønhedsdyrkelse, der blev des mere intensiv, jo skarpere hans Sans for det Grimme var, hans videnskabelige Forskergave, hans tekniske Opfinderevne, hans omfattende Visdom har lært mig, hvad Højde Menneskeplanten kan naa, og hvor mægtig en Krone den kan udfolde.

Dernæst Michelangelo. Overnaturligt stor, højtidelig, værdig, som Ingen har været det, sublim, saa i hans Kunst ikke blot Ansigtet, men hele det nøgne Legeme giver Indtryk af noget Sublimt, fuld af Ringeagt for Virkelighedsefterligning og Smaakunst, et Friluftsgeni, som var ligegyldig overfor det omgivende Landskab, har han frembragt en Verden af lidende eller lidenskabelige Helte og Heltinder. Han er samtidig med Luther. Men, som Victor Hugo har sagt: Luther er gammelt Jern, Michelangelo ikke.

Selv en ringe Skribent som jeg vilde ingenlunde være den samme, om ikke Michelangelo, denne Mester i fire Kunstarter, af hvilke jeg ikke behersker nogen, havde været til og omformet Renæssancen. Han har gennemtrængt min Sjæl.

Castello dei Cesari er et smukt og romersk Navn for det Mødested i Rom, hvorfra man har den skønneste Udsigt. Jeg takker Dem særlig for Valget af dette Sted. Vi staar paa det højeste Punkt af en blandt de syv Høje, paa hvilke den gamle Verdens Hovedstad blev bygget, Aventinerhøjen. Vi ser i vor Nærhed Colosseum og Forum Romanum. Den Capitolinske Høj, der kun rager fire Meter højere i Vejret, aabenbarer sig overfor os.

Der gives intet Sted i Verden, hvor der 26 Hundrede Aar

igennem er foregaaet større Ting, end paa det Jordsmon, vi her har for Øje. Jeg, som saa mange andre, kender nogenlunde Deres Historie, kender noget nær Deres Kunst, Deres antike og moderne Literatur; altfor ufuldkomment alligevel.

Jeg maa trøste mig med, at man til Gengæld her ikke véd stort om de skandinaviske Lande. Rent personligt vilde jeg gerne have været noget bedre kendt i Italien, dengang da Sligt endnu voldte mig Glæde. Med Aarene bliver saare meget En ligegyldigt, især den Dunst, man kalder Ryet. Intet beholder i Længden sit Værd for En uden den gode personlige Modtagelse. Deres Modtagelse af mig idag er for mig i lille Maalestok hvad i gamle Dage for Sejrherren og for Digteren hans Kransning paa Capitolium var.

Da vor Borgermester her repræsenterer Capitolium, beder jeg ham modtage min Hyldest til Italien og Rom.

RUSTALE

(Kjøbenhavn, 23. September 1913.)

Det var i Aar i Februar i Toget mellem Messina og Palermo. Jeg havde vandret om i Messina, den af gentagne Jordskælv jammerfuldt nedbrudte By. Nu læste jeg i Toget til min Opmuntring en Artikel af en dansk Forfatter, den dybt religiøse Jakob Knudsen.

Der stod: »Noget af det Friskeste, der er sket i min Levetid, er Jordskælvet i Messina. Midt i Nutiden, der raadner op af Humanitet, viser han sig, som han er, den Gamle, evigfrisk, fuldkomment »inhuman«. . . . Han vil dog vise, ogsaa ved en extra Lejlighed, hvor daarligt de passer paa ham, de vamle Egenskaber, som hans verdsligsindede Dyrkere tillægger ham. Hundredtusind Mennesker, onde og gode, sunde og syge, rige og fattige, troende og vantro — væk er de! Knuste.«

Jeg læste det, og jeg glædede mig over dette nye kraftige Vidnesbyrd om, i hvor høj Grad de har Ret, der forkynder Fornuftens Upopularitet og den religiøse Følelses Tilbagevenden i vore Dage.

Jeg havde i nogen Tid siddet ene, da i Termini en ung Mand med aabent Ansigt og kraftig Skikkelse traadte ind i min Vogn. Han hilste og forestillede sig. Han var Græker, og hans Navn var Theseus.

Et heroisk Navn, sagde jeg. — Jeg vilde nødig gøre det Skam. — De er oprørt over en eller anden Minotauros og vil nedlægge ham? — Ja, der er en Minotauros, jeg vilde bekæmpe. — Til en Theseus hører en Ariadne. De har vel ikke allerede ladet hende sidde paa Naxos? — Jeg er ene, som De ser. Men jeg kender en Ariadne. — Har hun ført Dem ind i Livets Labyrint og givet Dem Ariadnetraaden i Hænde, saa De sikkert finder Deres Vej? — Ak nej, min Ariadne er ikke den antike. Den moderne Ariadne er *traadløs* som den moderne Telegraf. Ved Telegrafen betegner Traadløsheden et Fremskridt; men ved Ariadne? Hvad mener De?

Desværre sagde jeg, jeg frygter for, at Tilfældet er typisk. Vor Ariadne er traadløs. Det er i vore Dage sjældent Kvinden, der lægger Ledetraaden i vor Haand. Jeg tror, vi maa finde den selv, allesammen, Mænd som Kvinder. —

Den unge Græker steg ud i Palermo.

Det, vi kalder *Ledetraaden*, det, som fører sikkert ind i Tilværelsens Labyrinter og ud af dem, som leder til Sejr endog over den friskeste gamle Minotauros, der uden Blinken knuser Hundredtusinder mellem sine Kæber, det er, hvad man med et andet Ord kalder *Idealet*.

Undertiden faar et Lands Ungdom Ledetraaden formelig trykket i Haanden. Undertiden aabenbarer sig for et Lands Ungdom dens Formaal i en Lysglans, saa det ikke kan forfejles. Denne Ungdom staar da for et historisk foreskrevet Ideal. Saaledes den italienske Ungdom mellem Aarene 1820 og 1870. Parteret mellem fremmede og indfødte Voldsmænd led Italien Kvaler, der var fuldt saa haarde som Polens. Meget, saare meget, tydede paa, at det vedblivende vilde faa Polens Skæbne. Carbonariernes Oprør blev tilintetgjorte. Rom blev stormet af Franskmændene. Men Mazzini havde lært Ungdommen at ofre Arbejd, Frihed, Liv for denne ene simple Tanke, *Italien*, ét og uafhængigt. Saa fulgte Garibaldi og Cavour. Stykke for Stykke vandtes: Lombardiet først, saa Toskana, saa ved heltemodige Oprettelser Sicilien og Neapel, saa Venedig, saa Kirkestaten, indtil Idealet var virkeliggjort paa Jorden, og Italien, der ikke siden Romertiden havde været et uafhængigt Hele, stod der helt og frit.

sse Slægter med deres Martyrer i Titusindvis lykkedes
ıt leve og dø for et Ideal og se det virkeliggjort. Det
et *Frihedsideal.* Nu, da det ikke mer er Drøm og Læng-
er det hos den italienske Ungdom fulgt af et *Magtideal.*
:nerne, der saa nylig kæmpede for deres egen Frihed,
per nu for Magten, og den opnaas ved Undertrykkelse af
ere og Tyrkere i Tripolis.
ıgtidealet er den tyske Ungdoms som det moderne Itali-
Man stræber ogsaa i Frankrig at udfolde Mandighed
Middel til Magt. Det er næsten kun ulykkelige Landes
lom som Polens eller Finlands, der endnu ikke sværmer
Magt, men for Frihed.

vad er den nordiske Ungdoms Ideal? At bevare de nor-
: Landes Uafhængighed er en Opgave, men ikke netop et
.. Hvad vil den, Oplysning, høj Civilisation, Spredning af
ıeskelykke, Optugtelse til Heltemod? Den maa selv give
et.
ɔreløbigt bør de tre nordiske Magter og Folk se at holde
nen. I Aaret 1905 sendte en Spøge- og Spottefugl mig
nde Vers:

SKANDINAVISK FÆDRELANDSSANG

Tre vakre smaa Nationer
huser det høje Nord,
Hver tæller nogle Millioner
pæne Mænder og Koner,
selvglade smaa Personer,
hvis indbyrdes Afsky er saare stor.

Er Skandinaver lidt dorske,
iltert er dog deres Had.
Det ser man uden at forske,
Svensken foragter de Norske,
For Nordmænd er Danskerne Torske,
For en Dansk er en Svensker en rigtig Rad.

Svensken ser ned paa den Danske
som sølle, snaksom og snu.
For Dansken vil Nordmanden ganske
bondsk kun hans Sprog forvanske.
Svensk er for den fædrelandske
Nordmand fra Norge en Pest og Gru.

Tre dydige Smaafolk heroppe
spænder, sædelig purt,
Ben for hinandens Kroppe.
Hver er i Blodtørst en Loppe,
i Kæft en halsende Moppe,
saadan gør hverandre de Livet surt.

Digtet var underskrevet: *En Skandinav.* Det var, som Ewald siger, ingen Odeflugt.

Siden 1905 er Forholdet uden Tvivl meget forbedret, men ak! Det har talrige Gange været forbedret — for atter at forværres. Og Skandinavien findes ikke paa Kortet.

Der gives et underligt, trist Land, som heller ikke findes paa Kortet, hvor der er koldt i Skyggen og lidt koldere i Solen, hvor de slette Mennesker er dumme og glubske, og de gode Mennesker ikke tapre; hvor Kvinden hver Dag bliver lidt mindre kvindelig og Manden ikke hver Dag mere mandig. Det Land er til, skønt det ikke er afsat paa Kortet.

Den gamle Inddeling af Menneskeslægten i Officerer, Barnepiger og Skorstensfejere slaar ikke længer til. De Danske f. Ex. er enten Præster eller Journalister. Enten bekymrer de sig tungt om Næstens Moral, eller de lægger flagrende Lethed for Dagen. Begge Dele klæder dem desværre forbandet. Gør den Danske Krav paa elskværdig Fordomsfrihed, saa springer han ud af Vinduet for at vise sin Lethed. Er han derimod alvorsfuldt optaget af Næstens Skavanker, saa tilgiver han sig selv enhver Skrøbelighed overfor Kvinder og Kasser, men bliver aldrig træt af at fælde Domme over de andre, Domme, som skal gælde for alle Tilfælde. Det falder ham ikke ind, at Moralen stiller hvert enkelt Tilfælde for en indre Jury.

Den, der taler til Russer, burde jo kunne moralisere. Det er ikke netop mit Fag. Men jeg skal efter Evne forsøge:

Vogt Dem for alt for megen Whisky! Den sløver. Da Troen paa Djævlen begyndte at svækkes, satte man ham paa Whisky-Flasker og solgte ham. Saa fik Folk Troen i Hænde.

Vogt Dem for alt for megen Tobak! Den gør Luften kvalm og den sløver Tanken. Den forvandler nødvendig Omtanke til ligegyldigt Drømmeri.

Vogt Dem for Løg. Løg til Bøf, Løg i Salater, allevegne. Man taler om Lystmord. Løget er den sande Lystmorder. Det forpester Aanden og myrder saaledes Glæden ved Kysset.

Vogt Dem ikke for Kaffe, men for Troen paa, at De kan læse Deres Skæbne i Kaffegrumset. Vogt Dem for al den Overtro, der kaldes Tro — paa lignende sort Bundfald.

Vogt Dem for Spil. Børsmænd har gjort Danmarks grønne Sletter til et eneste stort grønt Klæde, hvorpaa der af alle Landets Dumrianer uafladeligt spilles og tabes. Følg De Anvisningen i *Faust:*

Such er den *redlichen* Gewinn
Sei er kein schellenlauter Thor!

Vogt Dem for grimme Udskejelser, men vogt Dem ikke for Kærligheden. Den har stor Betydning, bl. a. for Russen.

Kærlighed fremmer nemlig Indbildningskraften og gør den frugtbar. Elskov er som Værthusene i Spanien. Man finder dèr ikke andet, end hvad man selv bringer med.

Elskov er dernæst som Jernbanevæsenet. Dels fordi den stadig foranlediger Ulykker i ikke ringe Tal, dels fordi den vænner til Præcision.

Et Stævnemøde berammes jo altid til et ganske bestemt Tidspunkt, paa et ganske bestemt Sted. Imidlertid kommer som bekendt en af Parterne i Reglen for sent eller venter i en ganske anden Gade.

Derfor tabes bl. a. ethvert Slag. Et Slag er jo kun et Stævnemøde i større Stil, berammet til fastsat Tid og Sted, hvor da regelmæssigt paa et for sildigt Klokkeslet ganske andre Tropper end de dertil befalede og derfor ventede indfinder sig og støder paa nogle uforudsete Fjender — hvad da kaldes Verdenshistorie.

Derfor er endnu aldrig noget Slag blevet vundet, men ethvert Slag blevet tabt af den Part der marcherede galt eller kom for sent — hvorpaa Modparten erklærer sig for Sejrherre og beholder Valpladsen.

Noget Lignende finder Sted i Kærligheden. Lad den da være Dem en Skole i Præcision!

Vi taler med Ærefrygt om *det Uendelige*; Oldtidens Grækere talte med Afsky om *det Endeløse* (*Apeiron*), deres Udtryk for Vrøvlet.

Vogt Dem for Vrøvlet! Det er den nationale Bændelorm, der har voxet sig til en Midgaardsorm, som endnu ikke har fundet sin Thor. Vogt Dem for Vrøvlet!

Hos de mere storstilede Dumrianer i Danmark ligger det sjældent helt udenpaa. Det skimtes først som en lille ubetydelig Traadende, en af af dem, der kan stikke frem fra en ellers ulastelig Dragt. Det synes et Fnug. Men tager De fat i Traadenden, saa følger en hel Traadrulle, et helt Garnnøgle, der ruller sig op og triller for Foden som Graagarnsnøsterne i *Per Gynt:*

Vi er et Løsen
Du skulde stillet os.
Se, hvor Døsen
har ynkeligt pillet os!

Tilvejrs vi skulde
som skakende Røster,
og her maa vi rulle
som Graagarns-Nøster.

Vogt Dem for de Nøster!

Det er humoristisk at leve i en Tid, hvor Kvinden er bleven en traadløs Ariadne (med og uden Stemmeret), og i et Land, hvor Manden er i Stand til at spy Vrøvl i endeløse Kabler.

Vogt Dem til syvende og sidst for dem, der fortæller Dem om Videnskabens Bankerot og taler ilde om Forstanden, dem, der lærer, at Forstanden er et daarligt Værktøj, der kun kan spalte og sønderdele, mens det Højeste alene naas ved Intuition, blot findes ved Instinkt.

De Folk giver det gamle Raad: Vær Aladdin! Gaa du blot med Hænderne i Lommen, saa gør Lampens Aand Mirakler for dig!

Alle de afgørende Fremskridt i Videnskab og Teknik skyldes den prøvende, experimenterende Forstand, de tusind Gange gentagne Forsøg. Tal da aldrig overlegent om Videnskaben! Tænk aldrig ringe om Forstanden!

Dog tro endnu mindre, det er min Agt at tale nedsættende om Intuition og Instinkt. Intuitionen er det Første og det Sidste, Begyndelsen og Enden, men den er ikke Vejen, ikke Fremgangsmaaden. Intuition er ikke nogen Metode, og De som Arbejdende behøver en Metode.

Intuition og Instinkt er *Geniets* Virkemidler; de er ikke Redskaber for aandelige Arbejdere. Skønt den frembringende Genius, Opdager, Kunstner visselig behøver megen Forstand, er Syn og Naturdrift dog Hovedsagen for Geniet.

Geniet beundrer vi, men forsøger vi ikke at efterligne.

Der er f. Ex. i Malerkunsten adskilligt, som kan læres. Dog, der er nogle faa, som ikke behøver møjsomt at blande Farver, men som dypper deres Pensel i Morgenrøden, i Dæmringen, i Himmelblaaet, i Tusmørket, i Halvlyset, i Skyggebølger, og saa maler.

Der er adskilligt, som kan læres med Hensyn til god Retorik. Men der er nogle faa, hvis oratoriske Stils Brokade af og til brister i Folderne, saa Poesiens nøgne Skønhed ses derunder.

Der er enkelte, der har udforsket Naturen saa grundigt, at de har kunnet den udenad, som Michelangelo har kunnet fremstille overmenneskeligt skønne Mands- og Kvindeskikkelser *uden Model.* Han har formaaet at spille Naturen fra Bladet. Michelangelo laa dèr paa Ryggen paa sit Stillads for at male

Loftet i det sixtinske Kapel: men hans Hoved laa i selve Naturens Skød, og han genfrembragte Naturen, større og dejligere end andre saa den, Adam og Eva, Guder og Heroer. Han skabte Menneskelegemet om til det Sublime uden at forgribe sig paa Naturen.

Der har været en anden Enkelt, Shakespeare, som har staaet for selve Naturens Aasyn og har flettet dens Haar paa talrige unefulde Maader, alt som det bedst stemmede med hans Følemaade og tog sig ud i hans Kunst.

Der har været en Goethe, en Natur i Naturen, indviet i dens Mysterier, som man i det antike Hellas var indviet i de eleusinske. Han var *Seeren*, ikke som Spaamand, men i Nutid og Fortid. Han saa med sine blotte Øjne Plantens Udviklingshistorie, Knokkelbygningens Hemmeligheder, opdagede i et Snarsyn Forverdenens Forvandlinger.

Der har været et Væsen, saa højbaarent som Shelley, hvis Aand dannede en Stige mellem Jord og Himmel, hvor Sangens Engle gik op og ned. Hos ham fik selv den simple hvide Tanke Straaleglans fra hans damprige, regnbueformende Indbildningskraft. Himlens Porte aabnede sig for ham; han skred hen over Idasletten og spillede Boldt med Stjernerne, saa han beholdt Guldstøv paa sine Fingre.

Der har altsaa været Aander, hos hvem det foregribende Instinkt udrustede Kundskabens disciplinerede Tropper. Deres rappe Tanker blev som beredent Infanteri, som de Infanterister, man i Krig nu og da anvender som Hestfolk. De rammer med forbausende Hurtighed og Sikkerhed deres Maal snart til Fods, snart til Hest. Hos saadanne Aander slaar Kundskabens Prosa over i Gætningens Poesi, ligesom fra først af Gætning blev Kundskab.

De Filosofer derimod, der som visse franske og amerikanske Modefilosofer slet ikke selv har den Art Snarsyn, selv ganske mangler dette ufejlbare Instinkt, de saa selvforglemmende priser paa den sønderdelende Forstands Bekostning — deres videnskabelige Smedje har talrige ypperlige Redskaber, solide smaa og store Hamre; men den har ikke nogen Esse. De lægger deres Fantasier som deres Tanker kolde paa Ambolten. De naaer derfor ikke til at udtale Ord, der brænder og fænger, Tanker, der aander, som et levende Væsen aander.

Ifald De, unge Mænd og Kvinder, da ikke netop er Genier, som ikke har mine Vink behov, men ærligt stræbende Aandens Arbejdere, saa vogt Dem for al metodeløs Forskning, hold Dem til Fornuft og Videnskab!

TALE

(paa Engelsk)

i Royal Society of Literature.

London, 26. November 1913.

Det Londonske Royal Society of Literature har i et af sine Hefter offenliggjort den Tale, som Dr. Maurice A. Gerothwohl, Professor i sammenlignende Literatur ved Londons Universitet, den Aften holdt. Til Forstaaelse af det følgende hidsættes dens Indledning.

I Anledning af Deres første Foredrag her i London blev De i Gaar budt Velkommen af en gammel Ven, den udmærkede Kritiker af moderne evropæisk Literatur, Hr. Edmund Gosse, hvem vi sætter en Ære i at kalde vor Kollega. De vil i Morgen ved en Forsamling af vore fornemste engelske Forfattere blive hyldet af en anden Fører indenfor Shakespeare-Forskningen og den sammenlignende Kritik, Sir Sidney Lee. Som en mere beskeden Arbejder indenfor denne særlige Gren af Literatur og Kritik, hvor De og de to andre har ydet det Ypperste, føler jeg mig alligevel stolt af, at jeg i min officielle Egenskab af Professor i sammenlignende Literatur under dette Selskab tør føje min Hyldest til deres. Hr. Gosse har sagt, at England af alle Lande i Evropa var det sidste, der ydede Deres Geni og Kald som Kritiker Anerkendelse, men jeg føler mig overbevist om, at den Modtagelse, De finder her — hvor sent den end kommer — blot derved har vundet Dem flere og varmere Venner. Dog er jeg ikke vis paa, at De, trods Deres Fortrolighed med engelsk Følelse og Sprog, fuldt ud har forstaaet Betydningen af denne nationale Velkomst og af den dybe og udbredte Interesse for Deres store Livsværk og Personlighed, som den er Udtryk for. Aldrig har i nyere Tid en Kritiker — og tilmed en fremmed Kritiker — i den Grad sejret over vor indgroede og haardnakkede Fjendtlighed — en sand national Fjendtlighed — overfor Kritik og Kritikere, hvad enten i Literatur eller Drama. Vore Skuespillere holder ikke af Kritikere, vore Forfattere heller ikke, Publikum læser dem ikke eller ænser dem ikke i sin Fordring til rent underholdende Literatur og Drama. Og dog havde De, Dr. Brandes, endnu før De satte Foden paa engelsk Grund, opnaaet det umulige: en ubegrænset Popularitet blandt os alle. Man fristes til at spørge: Hvori ligger Hemmeligheden ved en saa enestaaende Sejr? Jeg tror, det ligger deri, at Deres Kritik er dybt menneskelig og universel. Deres Kritik er menneskelig, fordi den er Kritik af Liv saa vel som af Bøger, eller jeg skulde maaske snarere sige af Bøger og deres Forhold til Livet og Indvirkning paa Livet. Deres Kritik er universel, fordi den er uhindret af Hensyn til Land, Skole eller Stil, disse uundgaaelige Hensyn, som engelske og franske Kritikere paa forskellig Maade maa lide under, naar de bedømmer deres egen Literatur og især maaske ved Bedømmelsen af fremmede Landes. Denne Kritik er sjældent, hvad en saadan Kritik burde være — jeg taler ikke om nogen anden Kunstart — virkelig kosmopolitisk. Disse Kritikere tilhører en mægtig, stor og selvtilfreds Nation, de søger derfor ikke ud over deres egne Grænser; de rejser kun lidt — saa lidt i Virkeligheden som i Tanken — og de bestræber sig for at vurdere fremmed Literatur efter deres nationale Maalestok, medens de højlydt prote-

terer mod en lignende Omvurdering af deres egen Literatur fra mod-
at Side. Jeg mener, at engelsk Kritik af fransk Literatur og fransk
ritik af engelsk Literatur gerne er forudindtaget, medens engelsk
ritik af engelsk Literatur og fransk Kritik af fransk Literatur som
ftest er ufuldstændig. Den engelske Kritik kan ikke frigøre sig fra
or britiske Ølands-Moral; den franske Kritik kan ikke undlade at be-
ale sin Told til Pariser-Intelligensen, at yde sin Afgift til borgerlig
nusfornuft eller til Normalskole-Disciplens Hovmod og Paradoxi. De,
)r. Brandes, tilhører en Nation, der historisk og intellektuelt er frem-
agende, men som i Antal er lille. Som Kritiker var dette det bedste,
er kunde hænde Dem, og det er i høj Grad heldigt for os, som læser
)eres Bøger. Rigtignok har De nylig udtalt, at Engelskmænd ikke
æser Deres Bøger synderlig meget. Maaske er det saa i Almindelig-
ied, jeg véd det ikke. Men én Ting véd jeg, at Udtalelser af Dem
vermaade ofte anføres i vor Presse. Deraf fremgaar, at Deres Læ-
ere — hvor faa eller hvor mange De nu har — maa have læst Deres
Bøger ikke én, men tre Gange og kender Deres Meninger udenad, og
ogen større Hyldest kan jeg ikke tænke mig.

Da jeg, efter at have talt i Sheffield iforgaars og efter Ankomsten til London igaar ved Middagstid har holdt Foredrag Aftes Kl. 9 paa Engelsk i Caxton Hall, Kl. 11 paa Fransk i Marble Arch House, var det min Hensigt at hvile mig lidt idag. Men jeg bortførtes til Skuet af den store skønne Udstilling af Malerier fra det 18. Aarhundrede i Bondstreet og derefter til Beskuelse af Englands Mynt under Vejledning af selve Sir Thomas Elliott. Min Følelse, da jeg i Aften tog til Royal Society's Middagsfest, var just ikke Træthed — det lider jeg ikke af — men en vis Uro for efter saa mange brogede Indtryk daarligt at gøre Fyldest.

Saa blev jeg anbragt her i Kredsen af de ypperste Mænd, mellem Mr. Arthur Macquarie og Sir Edward Brabrock, med saa mærkelige Personligheder nær mig som Mr. Scaramanga-Ralli og The Right Honorable Sir Rennell Rodd, Englands Gesandt i Rom, der for ikke mange Maaneder siden var elskværdig nok til at vise mig det lille Hus ved den spanske Trappe, hvor Keats har boet, og som nu er indrettet til et Museum for Minder om ham, Shelley og Byron, det Hus, i hvilket jeg selv desværre alene var repræsenteret ved en tysk Piratudgave, et Brudstykke, den foretagsomme Forlægger vilkaarligt havde revet ud af en af mine Bøger.

Fra alle Sider kom venlige Blikke mig her i Møde; jeg modtoges som Ven. Saa rejste Mr. Arthur Macquarie sig og talte til mig med den Blanding af sart, feagtig, exotisk Poesi, der udmærker hans mig saa kære Digtning, og det lystige Vid, som findes hos en Mand, der med godt Humør har set

endog de fjerneste og mest afsides liggende Egne af den beboede Jord. Jeg agtede at svare, og vilde udtrykke noget af den Fornøjelse ved hans Veltalenhed, som fyldte mit Sind, men saa rejste Dr. Gerothwohl sig og holdt en stor Tale til mig, saa inderlig og hædrende, som var han en gammel Ven, der kun ved et Tilfælde aldrig før havde været i Berøring med mig. Saa talte den unge Herre dèr, hvis Navn jeg ikke opfattede, med formelig Begejstring, dog tillige saa sprudlende vittigt, at det endnu klukker i os alle, naar vi mindes hans Ord. Saa talte ikke mindre end fem andre Herrer, der overbød hverandre i hjertelige og smigrende Henvendelser.

Hvad kan jeg svare, ene til saa mange? Det som kunde bringe mig til at forstumme, er især, at disse Herrer til en vis Grad alle er mine Kolleger og dog alle besjælede af samme Overbærenhed med mine Mangler og samme uskrømtede Velvilje overfor hvad de betegner som mine Fortrin. Det er meget mindre vanskeligt at bevare sin Sindsro overfor de Udbrud af Misundelse og af Had, der maskerer sig som Overlegenhed, end det er, ikke at forvirres og forstumme under en saadan Styrtesø af Hengivenhed og Entusiasme.

I de nordiske Lande, jeg kender bedst, er det ikke min Vane at regne med Sympati. Jeg vilde udsætte mig for en Fejlregning, ifald jeg gjorde det. Dèr holder jeg mig i grundig Afstand fra saakaldte Kolleger. Jeg befinder mig i Danmark udmærket som Eneboer, og jeg finder det aandfuldt, at Frederik II af Prøjsen i sine ældre Dage gerne underskrev sig: Eneboeren fra Sans-Souci. Hvis det Ord *Sans-Souci* har nogen Mening i en Dødeligs Mund, saa er det blot i en Eneboers.

I England finder paa det literære Omraade en frugtbar Samvirken Sted. Det er ikke britisk Skik, at Nogen slaar sig op ved at overskælde og nedrakke en tidligere anerkendt eller mere anset Kollega.

Det beroer paa, at paa Literaturens som paa andre Omraader har Englænderen et Forbilled for Øje, han aldrig taber af Syne, men stadigt stræber at virkeliggøre, Idealet: *the gentleman*. Ordet er jo oprindeligt afledet af det franske *gentilhomme*; men det dækker ikke dette. Ved at overføres til de britiske Øer fik det franske Begreb, der stammer fra Riddertiden, nye Væsensmærker. I Frankrig svarer Ordet *gentilhomme* til en Klasse, i England betegner Ordet *gentleman* en Føle- og Handlemaade. I Frankrig har Ordet et historisk

Stempel, et forrevolutionært, i England et almenmenneskeligt Præg.

Hos de moderne, forfinede Franskmænd, ligegyldigt om af adelig Afstamning eller ej, er den fine Dannelses Kendetegn vel især disse: gennemført Høflighed, Artighed mod Damer, Elegance i Optræden, god Holdning og Tone i det selskabelige Liv, kort sagt den fuldkomne Høviskhed, fra først af mere udvortes Egenskaber, svarende til en Overlevering, indvundne ved god Opdragelse gennem Slægtled, Egenskaber, der efterhaanden er slaaede ind. Hos den britiske Gentleman er de fremtrædende Egenskaber vel nærmest disse: Frimodighed, aandelig Rankhed, Styrkens Blidhed, den Fornemhed, der bestaar i, at dette eller hint vilde den Paagældende aldrig nedlade sig til at gøre, lutter Egenskaber, der har udviklet sig indenfra og uvilkaarligt efterhaanden har givet den ydre Optræden sikker Form. Ordholdenhed, Trofasthed i Venskab, den Uvilje imod lav Handlemaade, som stammer fra højbaaren Tankegang, Afkald paa ufin Vinding, Afsky for smudsig kollegial Concurrence, det er den britiske Gentlemans primitive Egenskaber, og paa dem har et Selskab kunnet bygges som Royal Society of Literature.

Hvad selve den literære Kritik angaar, maa Professor Maurice Gerothwohl tro, at jeg dybt paaskønner de for mig hædrende Ord, han udtalte om det sammenlignende Studium af de forskellige Literaturer. Jeg beder ham være forvisset om, at jeg selv bedst føler og véd, hvor ufuldkommen — endog efter uafbrudt, mangeaarig Træning — min Evne til Overblikket er. Vil man erhverve sig en indtrængende Begriben af en hel Tidsalder, føler man snart sit Tag slappes overfor Foreteelsernes Mangfoldighed. Fordyber man sig i et Speciale, bliver man altfor let som den Soldat, der intet véd om Slagets Gang, kun ser, hvad der er ham nærmest. Dersom Kritikeren er samvittighedsfuld, kundskabsrig og kaldet, forstaar han vel nok hver enkelt Skikkelse bedre end de fleste andre; men han véd, at dersom visse Egenskaber, der af andre findes værdifulde, frastøder ham, eller visse Egenskaber, der lidenskabeligt misbilliges af andre, snarest tiltaler ham, saa kan Aarsagen være den, at der er Farver eller Afskygninger af Farver, hans Øje ikke ser, eller at hans Øje, som visse Maleres, ser flere og mere sammensatte Farver end det Øje, man kalder det normale.

Ifald det giver større Mulighed for uhildet Dom, letter Fordomsfrihed, at Kritikeren ikke tilhører noget af de store Folke-

slag, der har fæstnet deres Væsen i Selvfølelse og Selvoptagethed, saa fattes der ham til Gengæld den Mangfoldighed af Impulser, som fremmer og udvikler Den, der i et stort Samfund lever i stadigt Samkvem med Kaldsfæller, hvis Samtaler beriger og hvis Indfald befrugter.

De, mine ærede Kolleger af Royal Society of Literature, er i denne misundelsesværdige Situation, og idet jeg siger Dem min følte Tak for Modtagelsen i Aften, kan jeg ikke andet end, med et langt Livs Erfaring bag mig, ønske Dem af Hjertet til Lykke.

TALER

(paa Engelsk)

ved

Engelske Forfatteres Fest. London, 27. November 1913.

I

En Dag for mange Aar siden spurgte jeg Direktøren for Kvægtorvet i Kjøbenhavn, hvorfor Oxekødet i Danmark aldrig var i streng Forstand godt. Han svarede: Fordi hvad vi kalder Oxekød Nr. 1, i Virkeligheden er Nr. 4; de tre første Numre gaar til England og kommer overhovedet aldrig paa Markedet her.

Jeg fik da det Indtryk, at Englænderne spiste vort bedste Oxekød som en Slags Hævn for de Plyndrings- og Erobringstog, som de Danske i fordums Tid foretog til England. Men denne Kendsgerning indgød mig nogen Uvilje imod Deres Folk, en Blanding af Misundelse og Nag.

Den næste Følelse, der opstod i mit Sind overfor Englænderne, var Beundring. Jeg tænkte mindre paa deres Maaltider end paa deres Bedrifter. Jeg saa, de passede paa, allevegne at faa de bedste Stykker af Jordkloden og at de havde underlagt sig Oceanet. Jeg forstod en Englænders Selvfølelse, som William E. Henley har udtalt den i Versene:

> Mod Øst og Vest og Nord. hvor end der paa Jord stod Slag,
> som Mænd til en Fest vi foer at slaas under Viljens Flag.
> Vi vandred, vi sejled, vi drog, som Støtter af Ild eller Damp,
> Sønner af Viljen vi slog, vi kæmpede Viljens Kamp.

Til nu alle Navnes Navn, *England*, det Magtens Navn,
flammer fra yderste Syd til Nordpols Nat som en Baun.

Det er det England, jeg beundrer.

Men det England, jeg elsker, er af anden Art. Det er det England, som er Tilflugtsstedet for de Forfulgte, den Havn, hvortil Frihedens Forsvarere søger. Det Land, hvor der rejste sig en Storm af Forbitrelse imod det Ministerium, som havde ladet Mazzini's Breve aabne, det Land, hvor Gladstone's Artikler om Fængslerne i Kongeriget Neapel gav Bourbon'ernes Rædselsherredømme det første Stød; det Land som gav Kropotkin Ly, maaske især det Land, hvor Bryggerknægtene i Barclay's Bryggeri i London kastede Ungarns Bøddel, General Haynau, i Bryggerkarret, og hvor Minearbejderne i Newcastle gav Garibaldi en Æressabel.

Saadanne Handlinger vidner om mer end Civilisation, om Folkesjælens Evne til Harme og Begejstring.

Jeg skylder England dybe Indtryk. I Reglen er Gæld noget, som fattiggør, men aandelig Gæld er en sand Rigdom. Min Gæld til England er ikke til at maale; ikke desmindre voxer den bestandig; thi fra det Øjeblik, den er paadraget, bliver den en Del af min sikreste Formue.

De kender alle H. C. Andersens Eventyr om den grimme Ælling. Han har som bekendt tænkt paa sin egen Historie ved Ællingens. Men der gives andre grimme Ællinger end ham. Jeg selv har længe været en. Andersen var imidlertid forholdsvis lykkelig; thi den Svane, han blev, var en regelret, tam, hvid Svane, hvis Lykke bestod i at æde det Brød og de Kager, som Børnene kastede til den.

Jeg derimod blev til en af de underlige, lidenskabelige, sorte Svaner, som De ser svømme i St. James' Park, med stiv Hals og skarlagenrødt Næb. En Svane, der ikke er hvid, er i Andedammen et sandt Monstrum, og den føler sig derfor saa meget lykkeligere, naar saadan en stor hvid Svane som Sir Sidney Lee, saadan en fin hvid Svane som Mr. Edmund Gosse, hædrer den med deres Hyldest, og naar udmærkede Herrer og Damer, som i St. James' Park, foretrækker dens Svanesangs sidste Toner for Maagers Skrig og Ænders Snadren.

II

Da man anmoder mig om ikke at indskrænke mig til en Tak i eget Navn, men til at takke for den Skaal, der blev

udbragt for den danske Literatur, kunde jeg ønske, jeg formaaede, at indgyde vore engelske Venner her nogen Medfølelse med en dansk Forfatters Lod.

Hver Linje, en Englænder skriver, kan læses af nogle Hundrede Millioner Mennesker. Naar en dansk Skribent rejser blot to Timers Rejse Syd for Kjøbenhavn, er han udenfor det Omraade, hvor hans Sprog forstaas.

Men for en Skribent er Sproget næsten Alt.

En femte Rangs Forfatter, som læses i sit eget Sprog, tager let Luven fra en anden Rangs Forfatter — og anden Rang er saare høj — som kun læses i Oversættelser. Vi Danske har ikke havt Verdens Øre, har vel heller ikke fortjent det; men vi er fødte Kunstnere, og vi elsker vort Sprog over alt andet. Vi tilbringer bogstavelig vort Liv med at dyrke dette Sprog ved at befri det for fremmede eller ildelydende Ord og give det Farve, Rytme, Harmoni og Melodi. Vi forsøger, af hver Side og hver Sætning eller, hvis vi er Digtere, af hver Strofe og hvert Vers at gøre et lille kunstnerisk Hele — og saa bliver vi oversatte — dersom vi ellers bliver oversatte. Det vil sige at Klangfarve, Vellyd, hele Sprogets Arkitektur og al Sprogets Musik forsvinder. En Hud trækkes af, som var Talen om en Pølse, der skulde spises. Indholdet fyldes i en ny Hud, som var Talen om en Pølse, der skulde stoppes.

Der gives et gammelt Sagn om Apollon og Marsyas. Marsyas blev flaaet, fordi han var dristig nok til at ville kappes med Apollon. Hvor stor Brøden eller Indbildskheden var, er det vanskeligt for os at afgøre, men Straffen var i ethvert Tilfælde aldeles barbarisk.

Hvem véd: Maaske var Brøden slet ikke saa stor. Maaske var der ved Marsyas' Spil paa hans simple landlige Instrument, Rørfløjten, en naturlig Ynde, som var gaaet tabt i Apollons mer og mer akademisk-kunstfærdige Greb i Lyrens klassiske Strenge.

Lige meget! Engelske Læsere har hverken set en dansk Marsyas eller en dansk Apollon uden i flaaet Tilstand. Begge har ganske vist faaet nyt Skind, og har Forfatteren været heldig nok til at finde og vinde en sprogkyndig og kunstnerisk begavet Oversætter, maa han prise sin Lykke. Men det nye Skind er dog et Overtræk, der ikke er hans egen Hud og ikke nøje gengiver hans Skikkelses Form.

Verdensliteraturen er en mægtig Kirke. Englands Literatur er et helt Skib i denne Kirke. Den danske er i den kun et Kapel. Men Enhver, der har besøgt Italiens berømte Kirker,

véd, hvor stor Omhu der tidt er ofret paa et eller andet lille Kapel. Der kan være en hel Samling Kostbarheder. De finder dèr Billedhuggerarbejder af Mino da Fiesole, Terracottaer af Luca della Robbia, ypperlige ved Ynde og Finhed; undertiden findes som i San Gennaro's henrivende Kapel i Neapels Domkirke syv Altre, nogle og fyrretyve Søjler af mangefarvet Marmor og en falsk Michelangelo. Vi har ingen falsk Michelangelo, men en ægte Thorvaldsen. I vort lille Kapel er der sød Røgelseduft og Vellyd af Naturens store Orgel.

Paa dansk Civilisations Vegne siger jeg Dem vor Tak.

TALE

(paa Fransk)

i Polyglot Club London 29. November 1913.

Det aandelige Fremskridt bestaar især deri, at man sætter et levende Væsen paa den Plads, der indtoges af en Glose eller et Navn.

I altfor mange Aar har *Polyglot Club* for mig kun været et Navn, trykt i Spidsen for fristende Meddelelser angaaende stadige Sammenkomster, jævnlige Foredrag, Recitationer, Musikaftener, hvortil jeg Maaned efter Maaned var indbudt uden nogensinde at kunne gøre Brug af Indbydelserne, da Alt foregik i London og jeg var bosat i Kjøbenhavn.

Jeg er ligefrem lykkelig over endelig med mine to Øjne og ikke blot i mine Drømme at se Polyglot Club ikke mer som Prydelse over Breves første Side og i Spidsen for Programmer, men fuldt levende, bestaaende af dygtige Mænd og skønne Kvinder i Festdragt.

Deres Club har jo hædret mig, som jeg aldrig før er bleven hædret af nogen Forening. *De* bad mig for Aaringer siden træde ind i Deres Club som dens Præsident. Jeg var i sin Tid idetmindste lige saa overrasket derover som smigret derved. Jeg fortjente ingenlunde denne Ære, jeg ulærde Fyr, som vel kan siges at forstaa og tale en fem, sex Sprog, men taler de fleste højst ufuldkomment.

Dog Ideen med Deres Foretagende begejstrede mig. De dyrkede og dyrker det Altomfattende. De vilde i et civili-

satorisk Øjemed forene og sammensmelte alle Stræbende, hvem Sprog og Nationaliteter splitter.

De véd, hvor Menneskeheden holder i Nationalhadets og Sprogkampenes Tidsalder. I Europas Oldtid var, saasnart Civilisationen fik Fodfæste, to rigtudviklede, højst forskelligartede Sprog nok til alle Dannedes Behov. Latin blev efterhaanden Verdenssproget, og i det gamle Rom talte alle Dannede saa let Græsk som Latin, ja blandede Græsk i Latinen, baade naar de talte og naar de skrev et Brev. Hurtigt antog Gallere og Spaniere, saa tappert de end havde kæmpet for deres Uafhængighed, det latinske Sprog og den antike Civilisation. Og som de gjorde Vestasiater og Ægyptere og Numider.

Nu afskyer Menneskeracerne hinanden. Mænd af hvid Race lyncher grusomt Mænd af den sorte. Den gule Race og den hvide ser ondt til hinanden.

Alle Folkeslag har en overmaade levende Uvilje imod Nabofolket. Den britiske Nation, der er uden Naboer, er udsat for en indre Strid, der stundom udarter til Borgerkrig, imellem Englændere og Irer. Frankrig og Tyskland viser hverandre en noget kølig Høflighed. Tyrkiet lider ikke adskillige Balkanstater og elskes ikke af dem. Polakker og Finner har ikke Grund til at elske Russerne. Og de forskellige Sprog forfølges med Lidenskab, Polsk og Ruthensk af Russerne, Dansk, Fransk og Polsk af Tyskerne; allevegne bliver endnu som i Oldtidens barbariske Periode den Fremmede opfattet som Fjenden. Føj hertil Klassekampen; vi hører aldrig tale om andet end om Strejker og Lock-outs. Og føj hertil de Enkeltes Concurrence indenfor et hvilketsomhelst Fag; den bliver Dag for Dag mere hensynsløs og modbydelig.

I Polyglot Clubben gives der hverken fjendtlige Nationer eller hinanden forfølgende Sprog eller hinanden bekæmpende Klasser eller Rivalitet mellem Enkelte, der skal bryde sig Vej.

Her raader Menneskelighed, denne Menneskelighed, der i disse den sejrrige Nationalismes Dage overlegent betragtes som en barnlig Drøm fra det attende Aarhundrede. Indenfor disse Vægge er den en levende Virkelighed, som den engang vil blive Fremtidens Stormagt.

Det er en Originalitet, ja mere, det er stort og skønt, at være uden Nationalfordomme i et Aarhundrede som vort.

Dersom de gode Babyloniere i den fjerne Oldtid forud havde

kendt de Himmelskes Antipati imod altfor høje Taarne, saa vilde de sikkert nok ikke have bygget Babelstaarnet.

Denne de Himmelskes Vrede og Nidkærhed var overordentlig, uberegnelig, og det er altsaa den, vi skylder Sprogenes Antal og Udspredelse over Jorden.

De synes at have tænkt: »Hvad om vi byggede et Modstykke til hint Taarn! et ganske lille Tempel til Sammenslutning og Forening af dem, der taler alle disse mange Sprog! Maaske de Himmelske da vilde formildes.«

Og de Himmelske har ladet sig formilde. *De* har med Dem og for Dem alle de bedste Aander — og Aander er himmelske.

Videnskab og Poesi var fra først af universelle. Kunst og Musik var det ikke mindre. Hvorledes skulde Newton bære sig ad med ikke at være det? Voltaire var det som han. Goethe talte for hundrede Aar siden om den Verdensliteratur, han indvarslede.

De har grundet et lille Universitet i en Club, en Verden i en Nøddeskal. Men den, der siger Universitet, siger Universum.

Newton, Voltaire og Goethe smiler til Dem fra deres Himmel.

TALE

(paa Engelsk)

ved en Frokost i Overhuset 2. December 1913.

Det er en Ære for mig at befinde mig i den Kreds, hvori jeg staar. Den er lille, men udsøgt. Nogle af Englands aller ypperste Mænd er samlede om dette Bord: en Statsmand som the marquis of Crewe, leader of the House of Lords, Lord Privy Seal, the Earl of Cromer, der har forstaaet at regere Ægypten som Ingen før ham, the Lord Chancellor, Viscount Haldane, med hvem jeg har den Fornøjelse at mødes i Interessen for Hegel og for Lassalle, dernæst rent aandelige Storheder som Sir Edwin Ray Lankester, Zoologen fremfor alle, den udmærkede Historiker Mr. Evan Charteries, endelig saadanne fremragende Skribenter, der har vist mig hjertelig Velvilje før idag, Henry James, der altid var mig dyrebar og som, siden vi sidste Gang saas, fra Amerikaner er bleven Englænder, Herbert George Wells, hvem jeg misunder hans Fan-

tasi og beundrer for hans Fremsyn, endelig Edmund Gosse, min tidlige Ungdoms Ven, hvem jeg skylder mer end nogen anden med Hensyn til Indvielsen i britisk Aandsliv. Jeg har ham kær, og jeg elsker overhovedet mine Venner, som jeg har eller har havt dem tyndt strøede over Europa. Venskab stiftes jo i Regelen mellem Jævnaldrende, og dets egentlige Tid er vistnok den første Ungdom, da Sindene er aabne, Modtageligheden næsten ubegrænset, Meddelsomhed en Trang og Fortrolighed den naturligste Ting af Verden, saa snart der blot findes nogen Sympati og nogen gensidig Forstaaelse eller nogen fælles Stræben.

Saa gaar Aarene, og Venskabet varer, skønt Sindet har trukket sig sammen og Blufærdigheden er taget saa stærkt til, at fuld Fortrolighed er udelukket. Mænd, der lever i forskellige Lande, kun træffes med lange Mellemrum og sjældent har Tid til Brevskrivning, vedligeholder deres Ungdoms Venskab. Den ældre Mand staar nogen Tid som i et Net af Venskabsforbindelser. Der er som oprettet Ledninger, hvorigennem der stadigt gaar en Strøm mellem ham og Mænd rundt om paa Kloden, graanede som han. Det fremmer deres Forstaaelse af hinanden, at de omtrent i samme Alder, paa samme Udviklingstrin, har oplevet alle de store historiske Begivenheder i deres Levetid. Disse Venskabsforbindelser strækker sig som fine, usynlige Traade over Jordkloden, kun tænkte Traade, der ideelt holder Mændene sammen, og deres jævnlige Telegrafering til hinanden er traadløs.

Det som herved vækker Forundring og Eftertanke, er især, at den Enkelte har Venner, som indbyrdes er stærkt uenige, stundom endog er indbyrdes Modstandere. Han holder fast ved hver af dem, ligesom magnetisk, med den Side af hans Væsen, der er beslægtet med Vennens. Endmere opfordrer det til Eftertanke, at hver Enkelt end ikke behøver at være synderlig enig med sin egen Ven, og at disse to ikke desmindre føler sig forbundne. Overensstemmelsen beroer øjensynligt paa noget, der ligger langt, langt dybere end Meninger.

Men Aarene gaar, og Vennekredsen tyndes ud. Man mister Ungdomsvennerne i stedse større Antal ved Døden, altsom Kuglerne flyver tættere og man som i Stormskridt rykker den usynlige, uindtagelige Skanse nærmere, hvorfra den visse Død lurer og truer. Man mister Ungdomsvennerne ved alle Livets Skæbner, Genvordigheder, Misforstaaelser, Giftermaal, Afstande, sjælelige Forandringer og Forvandlinger, tidt uden Skyld fra nogen af Siderne.

Vi taber med Aarene Evnen til at vinde nye Venner. Tilsidst har vi maaske kun hist og her i fjerne Lande en enkelt tilbage. Men det er med Venner som med de kostbare Bøger, Sibyllen tilbød Tarquinius Priscus.

Deres Pris var ham for høj. Den tilintetgjordes da af Sibyllen en efter en, dog Prisen for de tilbageblevne var den samme. Tilsidst var der kun én tilbage. Men denne ene var lige saa kostbar som de alle tilsammen havde været.

Edmund Gosse er vel den eneste af min tidlige Ungdoms Venner, som endnu er tilbage. Han alene bliver da ligesaa dyrebar som de forsvundne.

TALER

ved de Danskes Fest i London (Grand Hotel, 6. December 1913).

I

Tale for Danmark.

For Dem, som lever her i Verdens mægtigste Land, faar Ordet *Danmark* en Klang, som det ikke let faar for dem, der lever i Landet og stadigt har det for Øje.

Afstanden forklarer, Savnet forklarer.

Men Kærligheden til Danmark beroer dog ikke paa Afstand og Savn.

Naar alle Danske elsker Danmarks Natur saa højt, dens Luft og Duft, dens Bølgelinjer, dens Farvespil paa Strand og Skyer, i Skov og ved Sund, saa er det fordi dette er den Natur, vi forstaar. Man kan ikke ret elske, hvad man ikke forstaar.

Jeg sad en Dag med J. P. Jacobsen i Tirol; begge var vi fortabte i Skuet af et svimlende højt Bjerg, hvis mod os vendte Sider var bevoxet med skiftende Vækster helt op til Snelinjen. Jacobsen udbrød: »Og saa forstaar man dog i Grunden ikke det ringeste af saadant et Bjerg. Man maatte have Aar til at leve sig sammen med det.« Han havde Ret.

Vi forstaar i Grunden alene den Natur, hvori vi er voxede op. Og vi elsker den, fordi vi forstaar den. Dens Pulsslag stemmer med vort.

Vi elsker dernæst Danmark, fordi dets Existens er saa truet. Vi har en Følelse for Landet, der er beslægtet med den, vi nærer for et os nødvendigt Væsen, hvis Liv trues af en Fare eller en Sygdom.

Der er noget smukt og uskyldigt i, at den dybeste Partispaltning i Danmark er den: Medens begge Partier vil bevare Landets Uafhængighed, ser det ene Parti Frelsen i Rustninger, skønt det véd, at Landet aldrig kan overvinde en Stormagt, medens det andet Parti frygter, at man ved krigersk Holdning netop sætter Landets Uafhængighed paa Spil, har Medfølelse med Menigmands Stønnen under det haarde Tryk, Krigsfrygten medfører, og fremfor Alt vil varetage Landets fredelige Interesser.

Vi lever jo i en halvt vanvittig Tilstand i Europa nu, i stadige Krige og Krigsrustninger. Benjamin Franklin har digtet en lille Historie om en ung Engel, hvem en ældre Engel tager med sig for at vise den Jorden; de kommer til Martinique, hvor de overværer et frygteligt Slag. Men, siger den yngre Engel, dette er jo ikke Jorden; det er Helvede. Nej, svarer den ældre Engel: I Helvede skyder Djævlene ikke paa hverandre indbyrdes.

Under saa uregelrette Forhold lægger hvert af vore Partier paa sin Vis sin Kærlighed til Danmark for Dagen.

Vi elsker Danmark som vor Moder, altsaa med en Kærlighed, der ikke behøver at give Grunde. Men skulde vi alligevel anføre en, kunde vi sige: Vi elsker Danmark for dets forholdsvis høje Kultur- og Udviklingstrin. Det er vel bekendt, at dansk Landbrug og dansk Industri i vore Dage staar højt. Det er overraskende, saa megen dansk Hjernekraft det lille Land exporterer. Store Handelsforetagender er satte i Gang fra Danmark. I Kunst, Literatur og Musik staar vi i Øjeblikket ikke udprægede i Europas Bevidsthed. Alle kender dog Thorvaldsen og H. C. Andersens Navne. Og glem saa heller ikke, hvor meget de Løver, der staar i det danske Vaaben har havt at kæmpe med. Først den nationale Brilleslange, Misundelsen, der spejder efter Fejl og Mangler, saa længe det gaar godt. Saa den nationale Klapperslange — nogle udtaler det Klafferslange — Skadefryden, saa snart det gaar galt. Endelig Aaret rundt, baade naar det gaar godt og naar det gaar galt, den nationale Midgaardsorm, Vrøvlet.

Læg saa ogsaa Mærke til, hvor mange der paa Grund af Sprogets Ubekendthed ikke kan naa frem til Anerkendelse, f. Ex. den Flok af udmærkede lyriske Digtere, sande Kunstnere, undertiden store Kunstnere, som Danmark ejer. Ikke et Menneske i England kender naturligvis Sophus Michaëlis' Navn. Og dog har disse Digtere, af vort Sprog med dets Millioner af klangløse E-Lyd formet en Lyrik, der hverken staar tilbage for den italienske eller den svenske, ja klinger nok saa smukt som begge disse.

Sammenlign Danmark med andre Lande, og De vil finde, at selv for de største har Landet visse Fortrin. Hvad er vi i Omfang mod *Rusland!* Men vor Regering fører ikke Krig mod Landets Ungdom. Medens den russiske Regering fængsler unge Entusiaster i Titusindvis, og klynger dem op i Tusindvis, lader vi enhver tænke som han vil. Har vi ikke Russernes Magt, saa har vi heller ikke deres tykke Uvidenhed, deres plumpe Barbari.

Da i *Finland* Kvinderne kom ind i Landdagen, deklamerede den først valgte Kvinde imod, at en ung nøgen Kvindeskikkelse, der forestillede Helsingsfors, var bleven stillet op i et Springvand paa et Torv: Man vilde altsaa indføre Udlandets sædelige Fordærv i Finland. — I Danmark betragtes det som saa naturligt, at en Statue er nøgen, at end ikke den mest Ulærde, end ikke den Dummeste, tager Forargelse deraf. Der er gammel kunstnerisk Kultur i Folket.

Se til *England,* som vi skylder saa uendelig meget. Det har Farmere, men det har ingen Bønder. Eller iagttag dets Kvinders politiske Fanatisme i Anledning af Stemmeretten. Vor sunde Fornuft har gjort sligt umuligt. Vi, som Nordmændene, giver Kvinderne Stemmeret, og Ingen misbruger den.

Tyskerne overgaar os ofte ved Dygtighed og Flid. Men vi har hos os intet Kastevæsen, intet Militäraristokrati. Vi har kun en lille Hær. Men naar Tyskland har saa vældig en Krigsmagt tillands og tilvands, er der Grund til at spørge, om det er Tyskland, der har Krigsmagten, eller Krigsmagten, som har Tyskland.

Ogsaa for *Frankrig* har vi Fortrin. I Frederik Poulsens *Under Hellenernes Himmel* lever Hovedpersonen i Athen i fransk Selskab. Den franske Gesandts Frue dèr er meget overrasket over hvad hun hører om, hvorledes det fri Samliv mellem Ugifte af de to Køn kan finde Sted i Danmark uden Anstød. Og Forfatteren fremhæver med Rette dette Forhold

hos os som et Udtryk for Kultur. I Frankrig betragtes et saadant Samliv som umuligt. Da den tidligere Justitsministers Hustru, Fru Cruppi, begyndte at stifte *kvindelige* Studenterforeninger i Frankrig, spurgte jeg hende, hvorfor de unge Piger ikke simpelthen kunde gaa ind i de unge Mænds Foreninger. Det betragtedes, ogsaa af hende, som aldeles umuligt. — Vi har om ikke netop koldere Blod, dog større Tillid til Friheden og større Tillid til Mændenes Holdning som til Kvindernes Tilbageholdenhed.

Denne Tillid er en Kulturblomst.

Der er, med andre Ord, ved Siden af adskilligt. som er ringe, meget, som er ypperligt i Danmark. Og dette lover godt for Fremtiden. Det er min Drøm, at dansk Civilisation vil kunne udvikle sig til noget enestaaende Fint og Udsøgt, saa det engang vil blive en Distinktion at være dansk.

Husk, vi har Aarhundreder, ja Aartusinder for os. Se hen til de to sidste Hundredaars Fremskridt. Vor Civilisation er kun lige grundlagt, men vistnok godt grundlagt. Nu kan og vil den voxe.

Det er sandt, at vi er saare faa. Men derfor kan vi blive baade stærke og fine.

II

Tale for Damerne.

Hr. Generalkonsul Faber, der i Aften har givet den hele danske Koloni i London denne storladne Fest, har ikke blot villet afholde den til Ære for mig, men har udtalt det indtrængende Ønske, at jeg skulde holde ikke mindre end to Taler, den ene selvfølgelig for Danmark, den anden for et tiltrækkende men omstridt Køn, om hvilket Euripides og Schopenhauer, Strindberg og Nietzsche har sagt meget ufordelagtigt, og som her i England paa Stemmerettens Vegne danner en fjendtlig Lejr imod Mandkønnet.

Ved de fleste borgerlige Middage kommer der som bekendt et Øjeblik, da en Herre med hvid Vest rejser sig og udbringer Damernes Skaal: »Sparsomt i Norden vi Blomsterne finde . . . . Blomsten hos os er den dejlige Kvinde osv.«. Jeg er desværre lidet borgerlig, og ikke alle Kvinder er jo dejlige;

un de allerfleste. De er ikke engang allesammen dejlige indendigt, om end de allerfleste mener det om sig.

Det er jo med Kvinder som med Skildpadde. Der gives › Slags: forloren Skildpadde og ægte Skildpadde. Saaledes gsaa forloren Kvindelighed og ægte Kvindelighed. Nu gaar er det Sagn om en Ret forloren Skildpadde, at den saaledes ›rtabte sig i Selvbeundring, at den tilsidst ansaa sig for en ›gte, levende Skildpadde. Saaledes skal det efter Sigende gsaa undertiden gaa med den forlorne Kvindelighed; den nser sig efterhaanden for ægte.

Nu arter denne ægte Kvindelighed sig jo naturnødvendigt aa forskellig Maade i de forskellige Lande.

Visse Grundtræk er dog fælles.

Jeg hørte engang en Spøg om Diplomater: Den lyder saaan: Naar en Diplomat siger: *Nej!* mener han: *Maaske!* Naar an siger: *Maaske!* mener han i Reglen *Ja!* Naar han siger: *a!* saa er han ingen Diplomat.

Denne lille Spøg naaede i Selskabet til en noget døv gammel lerre, der ikke opfattede alle Ordene, og fortalte den videre denne efter min Mening meget dybsindigere og mere engelske orm: Naar en Dame siger *Nej!* mener hun *Maaske!* Naar un siger *Maaske!* mener hun i Regelen *Ja!* Naar hun siger *a*, er hun ikke nogen Dame.

Dette er jo nærmest den engelske Opfattelse af Kvindelighed. eg troer, at i Danmark, hvor Conveniensen er mindre stiv g barsk, mener vi ikke, at den, som siger *Ja*, derfor ophøer at være Dame. Det er muligt, at ogsaa hos os den, som iger *Nej*, mener *Maaske;* men Manden bør da helst skaane ende for Overhæng; thi den, der vindes ved Overhæng, er ıgen solid Erobring. Hvad endelig angaar det lovende *Maake*, saa er dette ikke det Svar, de lidt stoltere iblandt os ilde smigres ved at høre.

Dog før vi lærer Kvinden at kende som Dame, lærer vi ende alle at kende som Moder. Som saadan er hun for os den al Sammenligning, hævet over Kritik. Siden lærer vi et smukke Køn at kende i alle Kvindelighedens Former og kikkelser, oftest som overbærende mod de Svage, beskyttende vage.

Saaledes ser vi Kvinderne bære over med deres Mænd. om Ordet lyder: Svaghed, dit Navn er Mand! Saadan ser i Kvinderne elske deres Børn: Svaghed, dit andet Navn er larn!

Der gaar et Sagn om at Kvinden ogsaa elsker de Stærke.

Men hun faar saare sjældent Lejlighed til at vise det. De fleste Kvinder venter Livet igennem forgæves paa at blive imponerede.

Der gives en hel Literatur om Kvindens Fejl. Men hun er sjældent synderlig værre imod os, end vi fortjener; vi er ikke saa elskværdige, at vi kan forlange ret meget af hende.

I vor Middelalder købte de trofaste danske Kvinder vore Konger tilbage med deres Smykker. Vore Konger havde nemlig da et ganske særligt Greb paa at lade sig fange dels i Krig dels paa Jagt. I Reglen lod de sig fange paa en dertil indrettet Ø ved Navn Lyø, og naar de sad i Fangenskab, saa maatte de løskøbes af Kvinderne. Denne Færdighed har senere Tiders Mænd bevaret. De lader sig jævnligt fange. Saa kommer den trofaste Kvinde og vil løskøbe, skønt Manden protesterer. Thi Kvinden er trofast, og er det aldrig i højere Grad end naar den troløse Mand vil være af med hende.

Vi ser alligevel bestandig Mænd gaa og smægte efter Kvinder. Man siger: det sikreste Middel til at helbrede en Mand for en Kvinde er at give ham hende.

Jeg tvivler derpaa, ifald Kvinden er værdifuld og passer for ham. Saa kan han vedblive at elske hende i ubegrænset Tid.

Der er jo ingen af os, som kunde opregne, hvad Gavn og Glæde han skylder Kvinden.

Naturen gav Manden hundredtusind Muligheder til Lidelse. Hver Nerve i hans Krop kan lide uendeligt. Til Gengæld gav Naturen ham nogle faa gode Ting: Østers, Kaviar, Vin og Kvinder.

Østerserne er undertiden raadne, Kaviaren udenfor Rusland i Reglen sur og salt, Vinen for det meste daarlig. Kun den ægte Kvinde er altid god.

Hendes Hjerte er vor Arne; hendes sunde Fornuft vor Støtte; hendes Ynde vore Øjnes Lyst; hendes Mund rimer paa vor; hendes Favn er vor Trøst og Tilflugt.

Lad saa dette være Skaalen for Kvinden, Takken til de tilstedeværende Damer.

TALE

(paa Engelsk)

i Playgoers Club, Manchester, 8 December 1913.

I godt Humør over det stormende, overstrømmende Bifald, der blev mig til Del under mit Foredrag i Universitetets herligt byggede Amfiteater, har jeg gaaet omkring i Deres By, set paa Sta-

tuerne af Bright og Gladstone, glædet mig ved den gotiske Bygningskunst i Townhall, endnu mere over den næsten lidenskabeligt varme Modtagelse, mine Landsmænd og Deres Lord Mayor gav mig ved den danske Lunch, og jeg har følt mig gennemtrængt af taknemmelige Følelser mod Deres gode, store og virksomme By, Manchester.

I gamle Dage var jo Forbindelsen mellem England, som da endnu ikke var Storbritannien, og Danmark af nogen historisk Betydning. De Danske gjorde Sørøvertogter til England og gav engang Landet en dygtig Konge.

Omdannede til Normanner — thi de normanniske Hertuger var bevisligt danske — erobrede de for anden Gang England.

Jeg frygter, at Danmark har givet England sit bedste Blod.

Hvis England nu styrer en stor Del af Jorden, mens Danmark kun er en ganske lille Stat, da turde Hovedgrunden være den, at i gamle Dage lod vi alle vore mest energiske Mænd sejle bort og beholdt alene de svagere og mindre besluttede tilbage.

Nu er Danmark for Dem kun Dronning Alexandra, Smør og Æg.

Hvad Literaturen angaar, har Danmark givet Storbritannien Æmnet til en af Eders betydeligste Oldtids-Digtninge, *Beowulf*, og til et af Eders ypperste Renæssance-Dramaer, *Hamlet*. Senerehen er *vi* blevne dybt og varigt paavirkede af britisk Aandsliv, Shakespeares Indflydelse naaede os omtrent 1760, lidt før end den gjorde sig gældende i Tyskland. Vor Holberg, Grundlæggeren af moderne dansk og norsk Literatur, stod under Paavirkning af Addison og Swift. Vi lærte af Locke, især gennem Rousseau, og af Milton, især gennem Klopstock. Senere fik Byron en dansk Efterfølger; Walter Scott stiftede i sin Tid Skole hos os som andensteds. Burns har inspireret vore Dialektdigtere.

Stuart Mill, Herbert Spencer, Darwin har gjort deres Indflydelse gældende paa Aanderne i vort Land som allevegne.

Det er mindre let at nævne Paavirkninger, der skulde være udgaaede fra Danmark og have naaet til Dem. Den rene Videnskab som Tycho Brahes eller Rømers har naturligvis været universel. Hans Christian Andersen har erobret de engelske Børn. Nogen Part har Danmark ogsaa havt i Henrik Ibsen, forsaavidt han neppe var tænkelig uden en dansk Forgænger, Kierkegaard, hvis Individualisme og Idealisme paa visse Punkter er beslægtet med hans.

Men vi føler det bedst; der er kun lidet betalt tilbage af den uhyre Gæld, hvori vi staar til Dem.

Ifald enkelte Nulevende, der er kendte her, kan komme i Betragtning, er hvad vi yder kun at betragte som den Forærering, en lille Dreng giver sin Fader. Faderen er godmodig og overlegen nok til at skjule for Barnet, at han selv er den Kilde, fra hvilken Foræringen stammer, da den er erhvervet for hans egen Kapital.

Mine personlige Bidrag til Deres Literatur er i ethvert Tilfælde et Barns Gave til Faderen. Des mere taknemmelig er jeg for at jeg er bleven modtaget af de Lærde i denne gode By ikke som en Rival, men som en fremmed Broder.

TALE

(paa Engelsk)

i Edinburgh 9. December 1913.

Sir Walter Scott har engang kaldt Skotland Albions bedre Halvdel. Ordet er maaske træffende; men det medfører den urigtige Forestilling, at Skotland er den kvindelige Part af Unionen. Dog skotsk Nationalfølelse er særligt mandlig. Dens Løsen er: Ingen udæsker mig ustraffet.

Da Nationalfølelsen for hundred Aar siden tog sit Opsving i evropæisk Literatur, var det Skotland som bragte de første Frembringelser af historisk Romantik til Verden. Thi i Skotland var Nationalismen forbundet med rige og ærværdige Minder om utæmmet Uafhængighed. Altid har den skotske Mand sagt med Burns:

> May liberty meet wi' success!
> May prudence protect her from evil!
> May tyrans and tyranny tine in the mist
> And wander their way to the devil!

Skotterne var aldrig synderligt talrige. De har sjældent overgaaet deres Modstandere i Talstyrke. Derfor er Trods bleven et af deres væsenlige Karaktertræk.

Hvor betegnende, at Skotterne i Middelalderen næsten stadigt tog Modpavernes Parti!

En sand skotsk Sang er i al dens Korthed Burns's:

I'll be merry and free,
I'll be sad for naebody,
If naebody care for me,
I'll care for naebody.

Kortfattethed, Fynd er skotske Egenskaber. Hvis De vil mindes Navnene paa de største Skotter, der har stemplet deres Lands, undertiden endog Europas, Civilisation for lange Tider, John Knox, David Hume, Thomas Reid, Adam Smith, Robert Burns, Walter Scott, Andrew Lang, saa vil De lægge Mærke til, at de alle har Enstavelses-Navne: Knox, Hume, Reid, Smith, Burns, Scott, Lang. Ogsaa den største tyske Filosof, hvis Navn kun har én Stavelse, Kant, var af skotsk Byrd.

Det virker sindbilledligt, de var alle fyndige Mænd, hvem Ordgyderi var forhadt.

Dersom Skotterne viser deres Fjender en rynket Pande og fremstaaende Øjenbryn, (er *beetle-browed* som de kaldes), saa er de til Gengæld gæstfriere end noget andet Folk mod deres Venner. Al anden Gæstfrihed bunder oprindeligt i Kedsomhed. Araberen i hans Ørken, Nordboen paa hans Herregaard, var i gamle Dage gæstfri, fordi deres Liv var kedsommeligt, uden Forandring og Afvexling. Den Fremmede hilstes med Glæde, fordi han kunde fortælle underholdende Nyt.

I Skotland er Folk gæstfri, skønt de aldeles ikke keder sig. Hede Kilder strømmer fra deres Sjæle og møder Gæsten. Jeg har intet morsomt Nyt at fortælle Dem, og De har modtaget mig, som havde jeg det. Deres Gæstfrihed danner den indre Modvægt til Deres Trods.

TALE

(paa Engelsk)

i London, ved *Shakespeare Reading Society's* Fest 17. December 1913.

Af de mange Taler til min Ære maa jeg særligt takke for Lady St. David's varme og ildfulde Ord. Naar man i denne Kreds, som har viet sig til Shakespeare-Forskning, og hvor jeg har den Glæde at se en Kenderinde af Shakespeare som Mrs. Charlotte Stopes ved min Side, saa enstemmigt udtaler sig til Fordel for mit Forsøg paa Shakespeare-Tolkning, saa troer jeg at Velviljen mod mig for en stor Del skyldes andre

Shakespeare-Fortolkeres Plumphed. En Elefant traf paa sin Vej et af Moderen forladt Strudsæg og satte sig paa det for at ruge det ud.

Det er en ringe Fortjeneste, at min Fremgangsmaade ikke har været denne.

Under den Splittelse, som for Tiden raader mellem alle Folkeslag og Menneskegrupper, er der en eneste Ting, som ener Menneskeslægten: Beundring og Ærefrygt for Geni.

Man kalder Geniets Værker udødelige. De er det ikke i sig selv.

Tusinder af de skønneste græske Statuer blev sønderhuggede af religiøs Fanatisme. Tusinder af den græske Literaturs bedste Værker, Mesterværker af Sofokles og Aristofanes og Simonides, er forsvundne ved Menneskehedens Ligegyldighed.

Vi har alle været grebne som af en dyb, personlig Sorg, da *La Joconde* var bleven stjaalet fra Louvre; vi frygtede Maleriets Tilintetgørelse. Vi føler os lykkelige over, at det i disse Dage er blevet fundet.

Med andre Ord, Geniets Mesterværker er betroede til vor Omhu. Alene vor omsorgsfulde Dyrkelse sikrer dem Udødelighed.

Iblandt de store Forenere og Sammenfattere af Menneskeslægten er den Genius en af de største, hvis Navn Deres Selskab bærer. Han er den angelsaxiske Stammes sande Konge, Konge ogsaa over den nordamerikanske Republik, og Konge over alle de Mennesker af hvilkensomhelst Race eller Stamme, som kender og elsker ham.

Han maa hyldes, opføres og læses, saa han aldrig kan gaa i Glemme.

Dette Selskab underholder den hellige Ild paa hans Alter.

TALE FOR SOPHUS MICHAËLIS

(Kjøbenhavn, 26. Januar 1914).

Det første, Sophus Michaëlis udgav i Prosa, var en lille Fortælling *Astrid*, en Hverdagshistorie om en fattig ung Pige, der bliver ansat i en Butik. Hun er fra først af strengt ærbar som strengt ærlig, lige saa god som smuk, bliver fristet

og efterhaanden nedbrudt. Det er en nydeligt fortalt Historie, og de tre Hovedpersoner lever.

Naar Historien dog er glemt, beror det vel paa, at den ogsaa kunde være af en anden end Michaëlis. Den bærer endnu ikke hans Særpræg. Og saaledes de øvrige Fortællinger fra den danske Samtid, der fulgte. Gode nok, men ikke stemplede dybt nok. Michaëlis havde da allerede udgivet Digte, der klinger rent. Men heller ikke disse Vers huskes. De bærer Mærke af Lyrikerens Haand, men ikke af Løvens Klo.

Dansk Hverdagsliv og danske Hverdagsmennesker var ikke Æmner for ham. Han egner sig ikke til at male Graat i Graat, men til at bruge alle Farver fra Sneens til Ildens. Hans Fantasi er lige hjemme i Italien og Rusland, i Frankrig og Ægypten, i Kina og Japan.

Jeg skulde tro, at han fik sin Indvielse, da han fra Datidens dansk-tyske Kultur droges til Romanismen, fik den udmærkede Mand, Kristoffer Nyrop, til Lærer og Vejleder, for første Gang blev udsat for sydlandsk Solbrand. Da aabnedes hans Sanser og befrugtedes hans Aand. Med ét var der en anden Rytme i hans Prosa. Pludselig havde han Stil.

Langt borte fra Kjøbenhavn og fra Nutiden ligger Æbelø i en Duft fra Riddertiden af Lind og Hyld, med en Klang af Sten og Staal: Legenden om Sølver og Gro, om Vildskab, Grumhed, Stolthed, Elskov; lutter Stil, lutter Holdning, saa megen endog, at Gro altid kun som Søvngængerske træder ind i Sølvers Fængsel og deler hans Leje, saa hun højligt forbavses, da hun ad Aare opdager, at hun skal føde et Barn. Er dette ikke lidt for megen Stil og Holdning og Dyd? Gro er en nordisk Madonna paa sin ubesmittede Ø, en Madonna af Michaëlis's Støbning, der ikke kender til syg Religion, men heller ikke til Synd. Nu, den, som sover, synder ikke. Men den, som elsker, synder heller ikke. Michaëlis kunde have indrømmet hende det.

Ved Læsningen af denne Ungdomsbog, der snart er tyve Aar gammel, føler man klart at ikke den omhyggelige og sandhedssøgende Virkelighedsiagttagelse, ikke den Sandhedskærlighed, for hvilken Genstanden er lige kær, om den tiltrækker eller frastøder, inspirerer vor Ven, nej én Magt over alle: Skønhedsdyrkelse, Skønhedsglæde. Han elsker det Skønne, han beundrer det Sublime.

Fra nu af faar ogsaa hans Vers stærkere Farver, originalere

Melodi. Det gælder jo om at skrive, ikke blot saa det behager, men saa det huskes, det vil sige, indbrænder sig uudsletteligt, vedbliver at sysselsætte, uforglemmeligt. Det opnaar en Digter ved at forvandle daglig Tale til Vellyd af himmelske Harper, ved at erstatte Sprogets slidte Skillinger med syracusanske Drachmer, ved at fjerne Overkalkningen af Modersmaalets Billeder, saa dets Fresker ses i luende Farvers Glans.

Det drøjt Grovkornede ligger ikke for Michaëlis. Naar Æmnet er storladent, skurrer det, dersom Sproget er hverdags og Synsmaaden udvendig.

Er det første Anslag mon ikke lidt falsk i *1812?* »Ned ad Paladstrappen *svippede* en *lille*, umaadeligt hastig Herre. Han plejede at lade sig til Syne som en Kanonkugle. Den løb mellem to bukkende Mure«.

Man bukker neppe for en Kugle, og Mure bukker ikke. Ordet *svippe* misklæder Napoleon. Atter og atter hedder det: den lille Mand, den lille Mand. — De Samtidige saa i ham den store Mand.

Nogle Digtere har mere Form, andre mere Farve. Nogle faar især Sproget til at synge, andre faar det især til at male. Michaëlis's Egenart er en ejendommelig Forening af Sprogets syngende og dets malende Væsen.

Der har vel før ham været Mænd med en Evne som hans, i Danmark vor store, i sin Levetid upaaskønnede, Aarestrup, i Frankrig Théophile Gautier og Heredia.

Men det er alligevel, som om Sprogets egen Fe havde lært ham at faa det til at synge, til at male, til at forme sig plastisk.

Om Colleoni:

> Han staar rejst i de bærende Bøjler.
> Med det yderste Led af sin Finger
> sin Ganger han tøjler.

Det er Skulptur.

Om Kamelerne udenfor Cairo:

> Der kommer som vandrende Høje
> af Hø i duftende Hæs.
> Op over Puklerne bøje
> sig Buer af nyslaaet Græs.

Det er Maleri.

Hvad er det for en Sommer
der gyldendiset kommer
og smiler for min Rude
og dugger for min Dør?
Den skønne Kyst derude
med grønne Skove vinker,
og Sundets Sølvstrøm blinker
og bølger bort i Sang.
Aa denne dybe Klang!

Det er Musik.

Sophus Michaëlis ser, som man undertiden i Italien ser Naturen, alle Naturting gennemvævede med gyldne Traade. Selv Cypresserne gemmer her Guldtraade i Folderne af deres Mørke (et Ord af Pater), som Sproget gemmer dem i Folderne af sit Klædebon.

Og det er med Guldstøv eller Guldtraad, at en Maler som Giorgione og en Digter som Michaëlis synes at arbejde og at faa Lærredet til at gløde. Hans Tilbagetog fra Rusland er et Maleri, Sne i Sol, Moskvás Ildskær paa Sne.

Og hos Michaëlis som hos Giorgione er den dybeste Ejendommelighed Sammensmeltning af Maleri og Musik. Tænk paa det for Giorgione typiske Billede, Concerten i Palazzo Pitti! Om dem begge gælder det, at Øjeblikket, som de fremstiller det — og hvad har vi Mennesker andet end Nu'et! — er fuldt af Værdi og Betydning, livsmættet, et fyldigt musikalsk Øjeblik. Livet selv er dem en Lytten til Musik fra Menneskers Læber, fra Strengeleg, der røres, fra Vand, som risler eller bruser, fra Tiden, som rinder.

De véd alle, hvorledes vort danske Sprog siden Olddanskens Dage har tabt i Vokalrigdom, i Vellyd og Kraft. Vokalfarverne (som jeg tør rose mig af at have lovsunget en Snes Aar før Arthur Rimbaud) det røde *a*, det mørkeblaa *u*, det gule *i* osv. blev sjældnere og sjældnere, veg Pladsen for det blege, tonløse *e*. Vi har Præsens Participium *ende* og den trøstesløse Endelse *else*. Vi Danske siger *Pi-e*, eller naar det kommer højt: *Pighe*, der minder om Englændernes Ord for en Gris, naar Italienerne siger *ragazza*.

Dog selv som farveløst nordisk Sprog kunde Dansken staa som et Træ i Rimfrost med tydelige og skjønne Linjer. De véd alle, at vor skødesløse daglige Udtale udvisker Linjerne, saa Sproget ligner den Grød, der er vor Befolknings Hovednæringsmiddel.

Hører De udenfor Landets Grænser uforberedt dette Sprog jasket talt paa en Jernbanestation, er det vel hændt Dem, at

De er bleven forfærdet. Hvad er dog dette? Er det vort Modersmaal, denne tonløse E-Grød, denne skrækkelige Æ-Vælling? Snart gøer det som Engelsk, snart bræger det som Plattysk, karakterløst og farveløst. I Guder! er det Dansk? Modersmaalet, vi elsker og dyrker?

Eller læs dette Sprog, naar det skrives jasket, sparket fuldt af tyske Udtryk og Vendinger, ufordøjede tyske Klumper, eller overtrukket med en saakaldt Pariser-Mundarts Simili-Elegance, eller opsminket med engelske Idræts-Udtryk og norske Skønhedspletter! De har jo alle set Jean de France sprogligt danse Tango i sine Forældres Gaard.

Hvad ligner vort gamle Sprog, denne Dværg blandt Kæmpesprogene, saaledes udvisket, sankende sig Næring under Fremmedes Bord, mere end den Fe, som samler Krummer, hvis Historie Nodier har fortalt, den dværgagtige lille Kvinde, der gammel og styg indsamlede Resterne af Skolebørns Frokost!

Da Sophus Michaëlis voxede til, traf han Feen, der samler Krummer. Han var god imod hende, og hun talte altid, som var hun dødeligt forelsket i ham. En Dag skænkede Feen ham sit Billede, et Tryllebillede, der slet ikke lignede hende, men forestillede Feen Belkis, den samme, som i Oldtiden var Dronningen af Saba, Indbegrebet af al Skønhed og al Ynde.

Det gik ham som Eventyrets Helt. Han lukkede i Brudenatten hermetisk Døren mellem sig og den ældgamle, udslidte Kvinde. Men neppe var Døren lukket, før Belkis, ung og dejlig, høj og rank, gik gennem den lukkede Dør og bøjede sig over hans Leje, saa det duftende guldgule Haar faldt forover.

Han sagde: Ak, Belkis, jeg er gift med Feen, som samler Krummer.

Hun svarte: Jeg er Feen, som samler Krummer.

— Nej! Det er umuligt, du er jo ingen Dverg, men den rankeste Skabning.

— Det kommer af, at jeg strækker mig, naar du rører mig med din Haand.

— Men den henrivende Aande, som udgaar fra dine friske Læber, den har Feen ikke.

— Nej, jeg er kun evigt ung, naar jeg mødes med den, som elsker mig, og som jeg elsker.

— Og dette pragtfulde, lokkede Guldhaar, som strømmer over dine Skuldre, Belkis! Det har Feen, som sanker Krummer, ikke.

— Der er Guldstøv i dit Blik, Guldtraade i dit Syn. Det er, som saa du alt gennem det gyldne Silkehaar, der indhyller mit Legem. —

— Men denne din Røst, Belkis, der er lutter Vellyd, Nattergalesang, den har Feen visselig ikke.

— Saadan ændres min Stemme ved Nattetid, naar du elsker og favner mig. —

Hverdagens udslidte Dansk blev under Michaëlis's Hænder fra Feen, der samler Krummer, til selve Belkis, skænkede ham Kunstnerglædens Salighed og os Kunstnydelsens *Solblomster*, *Palmer* og *Blaaregn*, *Livets Fest*.

TALE

i Bergen, 13. Februar 1914.

Jeg har følt, at de hjertelige Ord, De har sagt mig, ikke var Mundsvejr, og jeg takker Dem derfor.

Naar jeg i mit stille Sind søger, hvad der er det Ejendommelige ved Bergen og Bergenserne, finder jeg dette, at de foruden at være gode Nordmænd, hvad der er en Selvfølge, tillige er gode Europæere. Det er i vore Dage blevet et Fortrin, siden Nationalfølelsen fra at være en stille, inderlig Følelse, som befrugter, er i Færd med at blive en Magt, der gør Menneskene fjendske imod hverandre, og siden Religiøsiteten har ophørt med at være en indadvendt Følelse, som forpligter, og har faaet sit Udslag i forskellige Confessioners gensidige Afsky. Som bekendt maa de tyrkiske Soldater holde Vagt ved den hellige Grav, for at ikke Græskkatoliker, romerske Katoliker og Protestanter skal give sig til at slaas indbyrdes, naar de møder hverandre i Kirken.

I Oldtiden tillagde hver enkelt Nation sig de ypperste Egenskaber. For Grækerne var de øvrige Folkeslag Barbarer, for Romerne som den kendte Verdens Herrer var de øvrige Nationer Folk af meget lavere Rang. Jøderne var Guds udvalgte Folk og betegnede den uhyre Masse Beboere af de større Riger haanligt som Hedningerne.

I Nutiden er vi naaede til ganske det samme Punkt. Der gives mig bekendt i vore Dage ikke et eneste Folk, som jo

anser sig for Jordens ypperste. For Englænderne udgør Europas forskellige Nationer en Klump, de slaar sammen under Navnet Continentet. England er selvfølgelig det Egentlige. For Franskmændene staar det saadan, at den franske Mand og Kvinde er Civilisationens virkelige Skabning; alle andre kommer til Paris for at faa Lod og Del i Civilisationens Elementer. Tyskerne tvivler ikke paa, at deres Kejser har Ret, naar han uden falsk Beskedenhed siger: Vi Tyskere er Jordens Salt!

En Dag for mange Aar siden rejste jeg paa Jernbane med en lille belgisk Skolepige, laante hendes Geografi og erfor, at Belgien var Jordens interessanteste Land: intet var saa stærkt befolket i Forhold til sit Omfang, Belgien havde den mest udviklede Industri og stod lige højt ved Moral og Religiøsitet. — En Dag for en 10—15 Aar siden havde jeg Besøg af en norsk Professor, med hvem jeg vexlede nogle Ord om den stedse stigende nationale Selvbeundring. — Grundtvig, sagde jeg, fik de Danske til at tro, de var Guds Hjertefolk, og der gives vel i Norge ikke mange Bønder, som tvivler paa, at Nordmændene er det Folk, der staar højest. — Saa blev Professoren lidt rød i Kinderne og sagde: Jeg tilstaar, jeg deler denne Mening.

Islandsk Fædrelandskærlighed er stærk og ikke altid helt venligtsindet mod Danmark. I den islandske Fædrelandssang staar det vittige Ord, at det danske Land ikke har nogen Næse. Det er et Ord, som ikke kan anvendes paa Bergenserne og deres Omegn. Dels har De Fjelde med skarpe Konturer, dels har De et overmaade tydeligt Fysiognomi. Bergenserne er ikke bollede og bløde som enkelte godmodige og slappe Danskere, de har en meget udpræget Profil, en Næse, der har Tæft, hvad vi kalder Sporsans, og Modtagelighed baade for Duft og Stank.

Hvad Klimaet i Bergen angaar, saa har ondskabsfulde og forkastelige Mennesker udbredt den Myte, at det ofte regner i Bergen. Dette er en Bagvaskelse af den laveste Pøbel. Sandheden er, at Bergen har sin *Graavejrspoesi*. Her er ikke den Luft og det Lys, som i Egne, hvor der er svidende Sol eller skrigende Grønt. Her raader en Stemning som den, der har faaet Udtryk i Hollænderen Dubbels' Marinemalerier. Er noget ikke Bergensk, saa er det Farverne hos en Maler som Böcklin. Det kan jo hænde, at Farverne hos ham hviner imod hinanden. Her raader i Landskabet et dæmpet, forfinet Skær.

Maaske er Bergen ogsaa i kulturel Henseende den forfinede

norske By. Sammen med Graavejrsstemningen og en vis Sjælenes Forfinelse trives imidlertid her den praktiske Energi, som den Herre (Christian Michelsen), hvem jeg ved Skæbnens Gunst har faaet paa min højre Side, afgiver et Exempel paa.]

Det slaar En, at det, som skal du i Norge, det maa helst være født i Bergen eller dog, aandelig talt, være døbt her i Byen. Holberg lod sig føde i Bergen; Ole Bull og Edvard Grieg ligesaa; Gerhard Gran ligesaa. Ibsen og Bjørnson fik her deres aandelige Daab. Alverden i Norge har passeret Bergen, Jonas Lie, Gunnar Heiberg, mange flere, jeg i Øjeblikket ikke har paa rede Haand. Som Regel kan man sige, at det meste, som har Betydning for Norge, er gaaet ud fra Bergen eller er gaaet gennem Bergen.

Statsministeren her er Skyld i, at Norge blev et frit og nyt Rige. Det vilde neppe være sket uden denne gode Herre, i hvem Bergen har en saa væsenlig Del.

Der blev idag talt om Vigelands beundringsværdige, nye Fontæne, der med store Anstrengelser bæres oppe af Kæmper, som lægger Skuldrene til, uden at de maaske behøvede at tage sig Opgaven saa alvorligt.

Jeg tror imidlertid, at Bergen er en saadan stor Døbefond for aandelige Bestræbelser, et Baptisterium for Norge, som de skønne Baptisterier i Florents eller i Pisa er det for disse herlige Byer. Naar jeg ser hen paa vor Ven Teaterchefen, Hr. Ludvig Bergh, kan jeg ikke lade være at tænke paa, hvor megen kunstnerisk Energi og kunstnerisk Forfinelse der har havt sit Hjemsted i Bergen, og hvor mange af dem, som har glimret i Kristiania og andensteds, der har faaet deres kunstneriske Indvielse her.

Hele min gamle Ven, Direktør Johan Bøghs hjertelige Tale drejede sig om min Person. Jeg troer, vi kan lade mine Fortids-Bedrifter ligge. Thi jeg har af de mange smigrende og venlige Ord, som siges mig i disse Dage, lært at jeg ikke længer er mærkelig ved noget, jeg har tænkt eller gjort, men blot ved det, at jeg endnu er til. Man er forbauset over, at jeg kan gaa og staa endnu.

Jeg var her i Bergen for 34 Aar siden. Jeg har den Vane at komme her hvert 34. Aar. Jeg kommer igen i 1948; men til den Tid har jeg en hvid Pind i Munden og er usynlig. Det synes maaske lidet at komme hvert 34. Aar, men jeg vil dog bemærke at jeg er kommet, hver Gang man har fløjtet efter mig. Dette synes en ringe Ting at rose sig af; men jeg kan til Sammenligning fremhæve, at jeg virkelig ellers ikke kommer, blot fordi en By ønsker min Nærværelse. For nogle

Aar siden erfor jeg, at Byen Aachen havde indbudt mig, men jeg havde glemt at svare. Kønigsberg har indbudt mig; jeg svarede, at Rejsen syntes mig vel lang. Da jeg for nogle Aar siden talte i Breslau og kom til at sige, det egentlig var underligt, man havde indbudt mig gennem et Concert-Bureau og ikke personligt, fik jeg til min Beskæmmelse denne Oplysning: »Vi har skrevet gentagne Gange til Dem, men har aldrig faaet noget Svar.« Jeg er visselig ikke fornem, men af Nødvendighed skødesløs, og jeg faar saa mange Breve, at de fleste forbliver ubesvarede.

Naar jeg kommer til Bergen, er det, fordi Bergen ikke som de andre Byer, jeg nævnte, er en Stad, jeg kender fra Geografien. Hvor sjeldent jeg end viser mig her, mit Hjerte hænger ved Bergen.

TALE

i Kristiania 18. Februar 1914.

I Anledning af Studentersamfundets Jubilæum skrev jeg i *Minerva* et Par Linjer om de vexlende Æmner, man i min Levetid dèr havde drøftet. Jeg nævnte en Række, Statsraadernes Ret til at komme i Stortinget, det absolute Veto, Forholdet mellem Kønnene, Konsulatsagen, tilsidst ogsaa det lidt pudsige Spørgsmaal, om man skulde ære Ungdom eller Alderdom. Jeg mente, Intet forbød at ære dem begge, i Fald det ellers var nødvendigt at tage Stilling til slige Abstraktioner. Mine Ord var uden al Braad.

Ikke destomindre svarte et Par Maaneder efter Hr. Knut Hamsun i en meget heftig Tone, at Ungdom og Alderdom var ikke Abstraktioner, og at det var latterligt at høre en Mand, der havde tilbragt sine yngre Aar med »at skrige sig hæs« til Bedste for Ungdommen, nu som gammel ikke mere huske sin egen Gerning, men henvende sig til Jævnaldrende.

Der var nogle Unøjagtigheder i dette. Dels tilbragte jeg adskillige af min første Ungdoms Aar med Forherligelse af gamle danske Storheder i 80 Aars Alderen (som Hauch, Winther, Bødtcher) eller i 70 Aars Alderen (som H. C. Andersen

og Paludan-Müller). Dels har jeg aldrig opstillet det komiske Tvangsvalg: Vælg mellem at ære Unge eller Gamle! Som de fleste Unge var jeg f. Ex. tilbøjelig til at *ære* de gamle Kvinder, men til at elske de unge.

Man pointerer falsk, naar man hævder den Unges Ret, blot fordi han er ung. Han fortjener Sympati, i Fald hans Sag er den unge Sag, ikke i Fald hans Sag er den forældede. Naar Ungdommens Sag forraades af Ungdommen selv, som det mangfoldige Gange er set i Historien, saa kan det ikke kræves, at vi andre skal fornegte den af den Grund. Det var ingen Indvending mod Darwin, at han var gammel og de Præster, der ivrede mod ham, unge. I Frankrig er i Øjeblikket den opvoxende literære Ungdom under Maurice Barrès's Ledelse yderligtgaaende traditionsdyrkende og reaktionær. Det er en legemligt sund og ved Idræt udviklet Ungdom, den er lidenskabeligt fædrelandskærlig og har mange Fortrin, men den er uselvstændig, ufri og, som inderst inde kirkeligsindet, elsker den kun det, der er ærværdigt ved Ælde.

Fremskridtet foregaar jo ikke samlet, men spredt. Tidt er politiske Reformer foretagne under aandelig Reaktion, og omvendt. Fremskridtet har, tilsyneladende i det mindste, mange Afbrydelser. Det sker, som naar man kører til Kristiania fra Bergen. Snart lysende Solskin paa Sne, snart Farten gennem Tunneler, hvor Mørkets Fyrste hersker. Der gives i Verdenshistorien mange og lange Tunneler. Middelalderens Videnskabelighed var én lang Tunnel. Italiens Kunst i det 17. og 18. Aarhundrede var en anden; Fremskridtet bestod i, at der maltes bestandig daarligere, ogsaa af de Unge.

Der finder i vore Dage hos evropæisk Ungdom en stærk Reaktion Sted mod det nærmest foregaaende Tidsrums Begejstring for Naturvidenskaberne, ja for Videnskab overhovedet. Men det er ikke Videnskabens Skyld, at Enkelte har ventet sig mere eller andet af den, end den kan give. Det beror mest paa, at unge Folk giver sig til at studere, som hellere skulde sælge Fisk eller læse Dogmatik.

Til at hævde de Magter, der ligger i Strid med Dyrkelsen af Intelligens og Videnskab, behøver vi ikke Professorer som Bergson, dertil har vi Præster.

I den historiske Tid er Usikkerheden om det virkelig sagte eller skete ikke sjældent saa stor som angaaende det forhistoriske. Præsterne beraaber sig paa Jesu Ord, Guds Ord. Men vi kender dem ikke; de er nedskrevne altfor sent. Der var jo ingen Stenografer til Stede. Og naar vi ser, hvilke

Misforstaaelser der kan sættes i Omløb i vore Dage trods Stenografien, ved Hjælp af Stenografien, begriber vi, hvad Værd der kan tillægges Udsagn, nedskrevne 60 til 100 Aar efter, at de skal have været ytrede. Jeg sagde i sin Tid under en offentlig Disput i Kjøbenhavn om Mirakler: Jeg véd ikke, hvad der menes med et Mirakel. Et Fluidum, der er Vand, forvandles til Vin. Men dette Vin-Vand er mig saa uforstaaeligt som en *Varulv*, der paa én Gang skal være Ulv og Menneske. En katolsk Referent i *Kölnische Volkszeitung* meddelte dette saaledes: »Overfor Père Lange's glimrende Bevisførelse vidste hans Modstander ikke at redde sig ved andet Middel end det at kalde Jesu berømteste Mirakler for Varulve«. Forleden Dag i Bergen sagde jeg, som led af en stærk Forkølelse: »Man har sammenlignet mig med en Vulkan. Den eneste Vulkan, jeg ligner, er Dyndvulkanen Makaluba.« Det blev i det stenografiske Referat: »Jeg er ikke Ild, kun Dynd og Makulatur.« Paa saa usikker Grund hviler undertiden vor Tro paa at vide Besked om Samtidens Mennesker. Hvor kan vi da være sikre paa, at Ord, paa hvilke der bygges religiøse Systemer, men som klinger fornuftstridigt, virkelig har været talte!

To Magter staar fjendtligt mod hinanden: Fanatisme og Fornuft. Fanatikere nærer et dybt Had til Fornuften. Fornuften kræver Frihed, og dette Krav har fra min første Ungdom lydt i mit Øre som en Fanfare, istemt af en Lurblæser i højrødt. Faar den fornuftfjendske Reaktion Lov til uhæmmet og udæmmet at svulme, saa kan vi tage Regnbuen ned fra Himlen, dette Løfte om, at Syndfloden ikke skal oversvømme os paany.

Teologerne opfatter Fornuften som den Slange, der forleder os til at ville æde af Kundskabstræets forbudne Frugt; de vil gerne, at Kvinden skal knuse dens Hoved. Hun gør undertiden, ledet af dem, sit bedste. I Fornuftens Sted priser den nyeste reaktionære Filosofi Instinktet, som jo er Kvindens Stolthed, og hvori adskillige nu om Stunder tror at have en bedre Vejleder end i Fornuften. Men Instinktet, som puffer os bagfra, egner sig ikke til Fører, ikke en Gang for Kvinden, der vel gerne anser det for ufejlbart, men altfor let glemmer, hvor mange senere fortrudte Fejlgreb eller Fejltrin det faar hende til at begaa. Der gives nemlig ikke blot vejledende men falske Instinkter som det, der jager Møllet ind i Lyset eller faar Fuglene til at flyve mod et Fyrtaarns Lanterne, saa længe til de falder døde ved dets Fod.

De, der rejser sig mod Fornuften, deres store Navne er med store Bogstaver skrevne paa en Tavle. Dog en vaad Finger kan viske de Navne ud.

Fornuftens inderste Væsen som dens ydre Form er idel Skønhed. Lionardo var saa dejlig, fordi han var saa fornuftig. Lionardos Værker er dejlige ved al den Visdom, der er nedlagt i dem. Hans Frembringelser er, som Goethes, Skønhed der udtrykker Fornuft. Religioner og filosofiske Systemer afløser hinanden; men Skønheden bliver, evig, gaadefuld, den sande *La Joconde*. Den kan synes mistet, men den vender tilbage. Den Skønhed, hvis Væsen er selve den rige, gaadefulde Fornuft, kan en Stund fordunkles under Reaktioner, men aldrig forsvinde.

Den kommer igen, straalende og sejrrig som Ungdommen selv.

Ungdom og Fornuft synes Modsætninger. De er det ikke. Thi Fornuft er Frihed, Fremgang, høj Skønhed, alt det, som ligger Ungdommen paa Hjerte. Tilværelsens hemmelighedsfulde Skønhed kan, (som *La Joconde*, ogsaa kaldet Mona Lisa), ligesom Yduns Æbler kun stjæles for en Tid. Æblerne sikrer den sande, den evige Ungdom.

TALER

i Chicago*)

I

Til de danske Sangere fra Balkonen i Congress Hotel 23. Maj 1914.

Kære Landsmænd! Over min Vugge blev der af usynlige Væsner sunget: Saa tidt dit Navn i fjerne Lande nævnes, vil allevegne *Danmarks* Navn springe fra Folks Læber.

Spaadommen blev opfyldt. Saadan har det nu været i 44 Aar. Navnet Danmark vil komme til at lyde over min Grav som over min Vugge.

I Dag, paa mit Livs Højde, bringer De mig Navnet i den skønne danske Sang.

De havde villet bringe mig Fakler. Politiet havde Betænke-

---

*) Se The Danish-American Association: Georg Brandes' Visit to America, written and edited by C. H. W. Hasselriis. Chicago. Novbr. 1914.

ligheder. De har maattet omsætte Lys til Musik; det er to Magter, der begge opflammer.

Ilden lyser, Musiken smelter.

Jeg er ikke blød og havde været at beklage, om jeg var det. Men De har smeltet mig.

Der er især to Steder udenfor Danmark, hvor vort Modersmaal tales og synges: Her i det fri Amerika og et andet Sted, hvor Sprogets Vilkaar er trange.

Vi staar her i den uhyre Menneskemølle, hvor Folkeslagene males til Fremtidens Folk. De har idag hejst Danebrog paa Møllen. Vi staar her midt i Menneskeoceanet. Og De har ladet den danske Sang klinge over Havet, saa dets umaadelige Brusen og Støj ikke overdøvede den. De har vidnet om, at Danmark ikke gaar under i Folke-Oceanet. De har mindet om Landet fjernt i Øst, yndigt og rigt, men snevert, som De og jeg vel ikke evner at gøre større, men dog videre, og som De og jeg i Forening har udvidet.

Leve det vidtstrakte Danmark!

II

(Auditorium) 23. Maj 1914.

Naar De klapper saaledes ad mig, blot jeg rejser mig, spørger jeg mig, hvorledes De vilde modtage selve Kongen af Danmark, ifald han kom til Chicago. De kunde umuligt modtage ham med større Varme.

Ifald jeg skulde sige, hvad jeg sætter størst Pris paa i Danmark, saa vilde jeg nævne Smaamanden hjemme. Jeg kender ikke Nogen med et finere Væsen end et dansk Postbud. For en saare ringe Løn udfører han den vanskeligste og mest betroede Tjeneste, viser aldrig nogen Gnavenhed, naar han maa gaa belæsset med Breve og tunge sammenrullede Tryksager, naar han maa vente paa Kvittering for et anbefalet Brev; ja han nærer en formelig Interesse for den, til hvem han Dag ud, Dag ind, bringer en Masse Postsager, beklager sig aldrig over at En, der ikke lønner ham, gør ham Livet saa surt. I Frankrig har man Medfølelse med Postbudet, lader ham nøjes med at aflevere al Husets Post paa én Gang for neden til *Conciergen*. I Danmark gives der ingen Concierge; hos os kræves der af Postbudet, at han mange Gange om Dagen skal stige op og ned ad fire, fem Etager i hvert Hus, der hører til hans Rute. Altid er han høflig, opmærksom, paalidelig, velvillig, formelig taknemmelig for en ubetydelig Gave til Jul eller Nytaar. Hans aarlige Gage overgaar knap hvad en Mand, der er nødsaget

til at besvare mange Breve og sende mange Tryksager bort, giver ud om Aaret for Frimærker.

Eller tænk paa den danske Sporvognskonduktør. Hans Gerning er af en dræbende Ensformighed. Han er nødsaget til et Dusin Gange om Dagen at tilbagelægge samme Strækning, holde paa samme Holdesteder, underrette Passagererne forud om det kommende Holdesteds Navn. Hvor langsomt end de kørende forlader Vognen eller de paa Holdestederne ventende stiger ind — aldrig taber han Taalmodigheden. Er Pladsen knap og trænges Folk trods Reglementet sammen i stort Antal paa Bagperronen, saa han neppe kan faa Vejret paa sin Plads, ja undertiden end ikke kan indtage den — altid tager han Genvordigheden med et Smil som en ligegyldig Ting, og man tager fejl, hvis man tror, at der af det kørende Publikum er flere, end nu og da en ganske Enkelt, som giver ham nogle Ører over Taxten. Det danske Publikum, som kører med Sporvogn, er ikke overdaadigt; det har i Reglen kun én Interesse at holde hvert Pust af frisk Luft ude af Sporvognen. Det kalder Alt, hvad der ikke er Livretten, Næstens Aande, for Træk. Konduktøren, der er uden Nysgerrighed, ser tilsyneladende ikke mer end ganske flygtigt paa sin Passagér; men det hænder aldrig, at han to Gange forlanger Betaling af samme Person, hvor stærk Trafiken end er, og hvor mange der end uafbrudt stiger ud og ind. Og de, der daglig eller blot jævnlig tager med samme Vogn, dem kender han og gør dem af sig selv opmærksomme paa, naar de skal af. Dersom En plejer at besøge et bestemt Hus i den Gade, hvor Vognen kører, men en Dag vil holde udenfor et andet Hus, ser Konduktøren studsende eller overrasket eller let bebrejdende paa den Paagældende, der har bragt hans Forestillingskreds i Forvirring. Saa meget sysselsætter den stærkt beskæftigede Mand sig med enhver af sine jævnlige Passagerere.

Er den danske Dannelse i de højeste Kredse neppe saa høj som i de tilsvarende i større Lande, saa gaar den til Gengæld dybere ned. Menigmands Civilisation viser sig i slige Tilfælde som sund og grundig; den levner ingen Plads for Brutalitet. Og naar Jordbunden i et Folk er saa god, kan ogsaa finere Planter voxe højt.

Har nu De, mine kære Landsmænd, vundet noget ved fra Hjemmet at komme til dette store fremmede Land? Jeg er overbevist om, at De har vundet meget, som er kommet Dem selv til Gode, ogsaa vil komme til Gode for Danmark.

Det blev rigtignok sagt, at det ikke skorter paa Smaalig-

hed hos Danskerne herovre. Det vil altsaa sige, at den danske Smaalighed, denne indgroede Nationallyde, som Nissen er flyttet med. Men dersom der er dansk Smaalighed i Amerika, saa er det vist ogsaa den eneste, som trives her. Man har sagt adskilligt ondt om Amerika, men har altid været enig om at her var man ikke smaalig, *not petty*. Amerika maa da være en god Skole til at drive Smaaligheden ud.

Ogsaa med Hensyn til en anden Dyd er Amerika sikkert en ypperlig Skole. Jeg mener Hastighed, hvormed Punktlighed følger.

Der er et gammelt dansk Ordsprog: »Den, der ager med Stude, kommer ogsaa med«. I Danmark har man alfor længe kørt med Stude. Man gjorde det i Gorm den Gamles og Harald Blaatands Tid og blev desværre ved dermed, endog i de elektriske Vognes og Automobilernes Tidsalder. Maaske vil imidlertid de nye Færdselsmidler langsomt ændre Folkekarakteren.

Endnu strækker Langsomheden sig uheldigvis ind paa det politiske og sociale Omraade. Den herskende Magt er tidsspildende Vrøvl. Intet forekommer hyppigere end Ubesluttethed, Uselvstændighed, Mangel paa ethvert Initiativ. Har En en dristig Ide, finder han alle forudindtagne imod sig. Overfor en saadan Aandstilstand er den i de Forenede Stater herskende den store Opdrager. Her virker Dristighed ikke afskrækkende, men sympatetisk, og her opfordrer Alt til personligt Initiativ. I smaa Lande som Danmark er Ærgerrighedens Maal det at blive Embedsmand, og Embedsmanden agtes højere end den uafhængige og titelløse Mand. Derfor udretter i slige Lande fire Embedsmænd ikke mere end i Amerika én.

Da jeg kom herover, maatte jeg naturligvis paa Skibet udfylde det sædvanlige Spørgeskema: Kan De læse? Kan De skrive?

Disse Færdigheder var jeg jo i Besiddelse af. Men jeg maatte tænke paa de mange fattige Udvandrere, jeg saa paa Mellemdækket, Ruthenere, Polakker, Italienere, Folk af de forskelligste Nationer, som ikke kunde nogen af Delene, fordi deres Opdragelse og Dannelse var bleven forsømt. Det Beundringsværdige ved Amerika er, at saa bliver de malede i denne store Mølle, og i næste Slægtled bliver de friske Amerikanere, der har gaaet i gode Skoler og har Mod til praktisk at stige op gennem Samfundet, i Besiddelse ikke blot af de elementære Færdigheder, men af det Initiativ, enhver god Amerikaner har.

Visselig har disse Indvandrede baade haarde Kaar og mange Kampe at bestaa under Rigmandsvælden, der *gør* sit til at hindre deres Associationer. Det største moderne Rigmandsvælde lever og aander i Lyset, fordi det har Tusinder af Elendige under sig i Mørket. Det lever og aander i Frihed, fordi det har Tusinder af Slaver under sig, for hvis Trældom denne Frihed er købt. Men Trældommen er her aldrig lovfæstet, kun midlertidig, og den sociale Strid er her kun den ligefremme Kamp for Tilværelsen, det vil sige Kamp om Optagelse af ubrugt Energi, Kamp for ved Hjælp af Maskiner at udnytte den Energi, der ligger brak. Det er ikke Kamp med saadanne Hindringer, som holdt disse Stakler nede i deres evropæiske Hjemstavn. Dèr var det Kastevæsen, Fordomme, Fortids-Vrøvl.

Og nu, mine hjertenskære Landsmænd, vil jeg atter sige Dem Tak. Lad os paany mindes det gamle Land. Jeg vil bede Dem med mig løfte Deres Glas baade for det gamle og det nye Land. De er Hjem for to udmærkede Nationer. Og som der staar hos Heiberg: De kan rummes i samme Glas; de *gør* hinanden saa vist ingen Skade.

TALE

(paa Engelsk og Dansk)

Minneapolis, Odin Club, 25. Maj 1914.

Da jeg i Eftermiddags talte i University of Minnesota havde jeg den Glæde at henvende mig til 800 Tilhørere, medens der paa den første halve Snes Rækker af Amfiteatret sad 300 unge hvidklædte og smukke Kvinder, saa det var, som saa jeg ud over et Blomsterbed, bedækket med en Sværm af flagrende, hvide Sommerfugle. Jeg har sjældnere set et skønnere Syn, aldrig et, der var mere opmuntrende for en Taler.

Efter i Middags at have været indbuden til en fortræffelig Lunch paa Radisson Hotel med Byens Mayor Mr. Nyr og efter at have gjort en herlig Køretur langs Minehaha, nydt de mægtige Parkstrækninger og set Egnen, hvor Longfellow lagde Sceneriet til *Hiawatha*, var jeg vel forberedt til at tale for en saa stor og smuk Forsamling som den i Universitetet. Som De véd bedre end jeg, betyder Minehaha *leende Vand* og det

er mig faktisk her i Minneapolis og St. Paul som om Land og Vand, Mænd og Kvinder, Amerikanere og Skandinaver smilede mig i Møde. Allerede Skuet af Missisippi har bevæget mit Sind, som i sin Tid det første Skue af Nilen. Universitetets Præsident Dr. George E. Vincent, og dets Professor i Literaturhistorie Dr. Richard Burton har nu først sagt alt det Bedste, de vidste at sige om mig, til de tilstedeværende Skandinaver, saa har en Norsk-Amerikaner, en Svensk-Amerikaner og sluttelig en Dansk-Amerikaner bragt mig de varmeste Velkomsthilsener. Alle disse behersker det engelske Sprog langt bedre end jeg, alle har de havt Tid til forud at overveje de hædrende Ord, de vilde sige mig, medens jeg, der hver Dag er i en forskellig By, hver Nat er paa Rejse, intetsteds er en Time eller blot en halv Time alene, vanskeligt kan samle mig, især naar jeg fornemmer, man med nogen Forventning oppebier det Øjeblik, da jeg rejser mig for at tale.

De véd alle, at med Enigheden mellem de tre skandinaviske Nationer staar det i Europa ikke altid godt til. Der har for ikke mange Aar siden været Øjeblikke, hvor de syntes mest tilbøjelige til at kradse Øjnene ud af Hovedet paa hverandre. Her, hvor de Aarsager til Misstemning, der saa hyppigt opstaar i Europa, i de fleste Tilfælde maa siges at være faldne bort, kan Repræsentanter for de tre Folk meget lettere mødes og forene sig med hverandre, og, forsaavidt jeg kan skønne, er det ogsaa paa den store Republiks Grund lykkedes dem at finde hinanden og lægge hver sit Lod i Skandinavernes fælles Vægtskaal. Vejer vi overfor henved hundrede Millioner ikke meget hver for sig, saa er der for os des mere Grund til ikke at lade haant om den anseligere Betydning, vi naaer ved at optræde i Enighed og Fællesskab.

Den Enkeltes Liv er jo en flygtig og forbigaaende Fremtoning. Det Land, hvorfra han stammer, varer Aartusinder. Kun ved at udrette noget til Bedste for sit Land og derigennem for Menneskeheden faar den Enkelte en lidt varigere Betydning. Det er blot et spøgefuldt Smigreri, naar man, som Præsident Vincent, siger om en Enkelt: »He is a Dane who is bigger than his country.« Den Enkelte er imorgen forsvunden. En af Talerne anførte nys Longfellows skønne Ord:

Ships that pass in the night
And speak each other in passing,
Only a signal shown, and a distant voice in the darkness;
So, on the ocean of life, we pass, and speak one another,
Only a look and a voice: — then darkness again, and a silence.

Man kan ikke paa smukkere og sandere Maade udtale, hvor flygtig den Enkeltes Opdukken af Livsoceanet er. Et Signal, som følges af Mørke, et Raab af en Røst, som snart derefter for bestandig forstummer.

Vi klamrer os til Minuttet. Tre Gange har jeg talt i Minneapolis idag, Klokken er nu henved otte og Klokken 10,₀₀ gaar mit Tog.

Jeg har engang sammenlignet Livet med et Taarn, som Alle maa bestige. Højest regnet et hundrede Skridt fører derop. Men næsten Ingen naaer paa langt nær saa højt. Det gælder for Enhver, at saasnart han naaer et vist Trin, hvis Tal han ikke forud kender, glider han ud, styrter ned og knuses. At der gives et i Regelen ikke altfor højt Trin, der giver efter under hans Fødder, som var det Lemmen til en Faldgrube, saa han falder og forsvinder, det véd han forud. Han véd kun ikke, hvad Nummer Trinnet har, om det er det tyvende eller det tredsindstyvende eller et andet; men at et af de Trin, han betræder, giver efter med ham, det véd han sikkert.

Man skulde tro, at i en saa truet og usikker Existens de samtidigt Existerende udviklede nogen Medfølelse med hinanden, var hinanden til gensidig Hjælp. For Døden gives der ingen Medicin, men for de talløse Lidelser, Tilværelsen rummer og kan bringe hver Enkelt, gives der Lægedomme og Trøst. Er det saa ikke egnet til at vække Eftertanke, at ikke desmindre gaar største Delen af Individernes som af Nationernes Liv hen med efter bedste Evne at skade og ødelægge hverandre. Som om ikke Døden var det Eneste, hvorpaa man er sikker, søger Staterne ved evindelige Krige at forkorte Liv i Hundredtusindvis. Som om ikke Lidelsen var Livets store Onde, søger de Enkelte at volde hverandre saa mange Ydmygelser, Tilsidesættelser, Nederlag og Kvaler som blot overkommeligt.

Den samme Personlighed, der i visse Livsforhold og visse Timer er en lystig Fætter, en munter Selskabsmand, en elskværdig Spøgefugl, viser sig i andre Situationer som en uhæderlig Concurrent, en lav Bagvasker, en ondskabsfuld Forfølger, en troløs Ven. Og det samme Menneske, der som Chef i Fred eller Krig ikke er stort andet end en Morder og Bøddel, optræder i et godt Lag, ved et festligt Bord eller overfor vakre Damer, han vil behage, som fuld af pudsige, lattervækkende Indfald, som djærv, men aaben og godmodig, Manden med Hjertet paa rette Sted.

Saa sammensat er de Flestes Væsen, at Banditter i Regelen

anser sig for ærlige, og Usselrygge for det meste troer sig i deres Ret. Kan vi da undres over, at Mennesker uden ret at vide hvad de gør, ødelægger det kortvarige Liv for hverandre? Eller over at Folkeslagene gør hverandre Livet surt?

Vær glad ved Deres Lod, at De har slaaet Dem ned i dette store Land, hvor Mulighederne er talløse og Fordommene faa. Her viser Liv og Død sig ikke sjældent i Skikkelse af en Hvirvel og en Malstrøm. Men der er noget, som er værre end at fornemme en Hvirvels Sus om sit Hoved, det er at trædes ihjel af Gæs. Og der er noget, som er værre end at gaa tilbunds i en Malstrøm, det er at ædes op af Utøj. I smaa Lande er der fuldt af politiske Gæs og i smaa Samfund er der fuldt af journalistisk Utøj. Alt Tungt bliver i store Forhold lettere at bære, og for den, som har Udholdenhed og Held, er der en Mulighed aaben til Rigdom, Ry og Sejr, som lokker alle de ypperste og stærkeste Evner frem i Sjælen.

TALE

(paa Dansk)

i New York ved de Danskes Banket 7. Juni 1914.

Denne Dag har for mig ikke blot været en smuk Dag, men en bevæget. Jeg kom fra Soundbeach i Formiddag, blev paa Pennsylvania Station afhentet af en udmærket ung Dame, hvem jeg skylder meget, Miss Catherine D. Groth, og af en udmærket og elegant Forlægger Mr. Crowninshield, fik kun Lov at klæde mig om, og blev saa kørt tre Kvarter ud i Landet til et skønt Herresæde og dettes skønne Ejerinde. Der saa jeg ved en Lunch adskillige af de 400, de Herrer og Damer, som kroner Bygningen i de Forenede Stater; fik efter Tilbagekomsten nogle Minutter til Omklædning, og var til Dinner i Ritz med et lille ganske udsøgt, om end mig hidtil ganske fremmed, Selskab, i hvilket jeg følte mig saa veltilpas, at man atter og atter maatte telefonere fra Comedy Theatre, at nu blev Publikum utaalmodigt, for at faa mig løsrevet og kørt derhen. De selv har derefter været Vidner til mit Held, har set, hvorledes Folk stod i Venterække et Par Blocks ned ad Gaden. Over tusind Mennesker maatte gaa fra Teatret med

uforrettet Sag, deriblandt selve den danske Konsul, hvem jeg dog umuligt kan beklage, da han har havt Ulejlighed nok af mig, uden at skulle høre Foredrag af mig ovenikøbet.

Maaske opmuntret af den stærke Tilstrømning prøvede Professor Brander Matthews, min fortræffelige Kollega, i sin Indledningstale at give Publikum den højest mulige Forestilling om Kritikens Betydning og Værd; han hævdede, at i det gamle Grækenland gik der tre store Tragikere (Aischylos, Sofokles og Euripides) paa én stor Kritiker (Aristarchos), at i det klassiske Frankrig gik der ligeledes tre store Dramatikere (Corneille, Racine og Voltaire) paa én stor Kritiker (Boileau), at i Elisabethtiden gaves der mangfoldige Dramatikere, men ikke én Kritiker. Alt som han talte, blev jeg mere og mere gennemtrængt af Selvfølelse ved Tanken om en Kritikers uhyre Sjældenhed, og Højhedsvanvid var lige ved at sluge mig, da de tre, fire skønne Damer, med hvem jeg havde spist til Middag, smilte forstaaende til mig fra den Scenen nærmeste Loge, og jeg følte mig meget fristet til at le. Derefter opstod der et Spektakel i Teatrets Baggrund, saa vi paa Scenen frygtede, der var sket et Ulykkestilfælde, og vi blev først beroligede, da vi erfor, at det kun var den indtrængende Mængde, der ikke vilde lade sig afvise. Alt dette skyldtes den Kunst, hvormed Miss Catherine D. Groth havde sat det Hele i Værk, og jeg maa des mere prise hendes Kløgt, som hun derpaa selv skyndsomt forlod Salen, fritog sig for at høre Foredraget, og hellere indtog en roligt inspicerende Plads i Kassererens Kontor. Saa kunde jeg for min Del begynde, og nu, da jeg er undsluppet fra Teatret, har De, mine kære Landsmænd, samt mange udmærkede norsk- og svensk-amerikanske Damer og Herrer bænket mig i denne Sal, og jeg har i de tre nordiske Sprog hørt fem smukke og elskværdige Taler, der viser mig, hvor gode nordiske Patrioter de alle er, selv om de med Legeme og Sjæl er knyttede til den største Republik og den heftigst fremadstræbende By, der findes.

Der raader her dels en fælles nordisk Grundfølelse den, der har fundet sit Udtryk i *American Scandinavian Society*, hvis svenskfødte Formand, Hr. Aspegren, talte paa én Gang som Amerikaner og som Skandinav, medens den norske Konsul Hr. Lunde og den danske Konsul Hr. Bech paa deres Side godtgjorde, at overalt udenfor Europa er Skandinavismen en levende Virkelighed.

Hr. Eckard V. Eskesen og Hr. Emil Oppfer, som ikke talte paa Embeds Vegne, anslog de hjerteligste Toner overfor mig.

Jeg tør sige, at en saadan Velvilje fra Landsmænds Side som i det sidste Aar er mødt mig her og i England, er noget for mig aldeles nyt. For tyve Aar siden brugte jeg i et Foredrag om Nationalfølelse disse Udtryk:

»Medens den norske Forfatter altid i Udlandet har Norge i Ryggen, har den danske Skribent i Udlandet som Regel Danmark imod sig. Han angribes af navngivne Landsmænd i franske Tidsskrifter, af anonyme Kjøbenhavnercorrespondenter i Berlinerblade eller i tysk-russiske eller i hollandske. Den danske Forfatter har undertiden maattet sige til sig selv: Ja, var der ikke mine kære Landsmænd, kunde jeg endda naa frem«.

Havde jeg ved den Lejlighed villet udtrykke mig stærkere personligt, saa havde jeg kunnet nævne adskilligt andet. Redaktionskontorerne i Warszawa, i Paris og i Berlin har ligget inde med rigeligt dansk Materiale imod mig, naturligvis mest anonymt, 'eller undertegnet med Navne, der neppe gjorde Artiklerne mindre anonyme. Aldrig har man forsømt at underrette Udlandet om at jeg for det Første i Virkeligheden slet ikke var dansk, men af fremmed Afstamning, at jeg for det Andet ikke var Videnskabsmand, at jeg for det Tredie neppe var Forfatter, da man mangfoldige andre Steder end hos mig kunde læse, at Shakespeare var født og døde i Stratford on Avon. Jeg havde da altsaa af gode Grunde hele mit Liv været udelukket saavel fra Universitetet i Kjøbenhavn som fra Videnskabernes Selskab sammesteds.

Disse danske Meddelelser har dog ikke gjort noget Indtryk i Udlandet. Det er en Snes Aar siden, at *The American Academy of Arts and Sciences* i New York optog mig blandt sine yderst faa literære Æresmedlemmer; det er snart tredive Aar siden jeg blev Æresmedlem af den russiske Forfatterforening *Literaturens Venner* i Moskvå. Den hjemlige danske Presses Holdning vil — dersom man undtager det Blad, hvori jeg til enhver Tid netop selv skriver — blive den samme indtil min Død, som den altid har været.

Des mere overraskende, næsten overvældende, har mine Landsmænds Holdning overfor mig her og i Storbritannien virket paa mig. Den overstrømmende Hjertelighed, De især her i den nye Verden viser mig, tager al Veltalenhed fra min Tak; min Taknemmelighed er saa stor, at den hos mig fremkalder den smertelige Følelse af ikke at kunne gøre Dem nogensomhelst alvorlig Gavn til Gengæld for alt det Gode, De stræber at gøre mig.

Tro mig, min Taknemmelighed er følt, men da hverken De eller jeg er sentimentale, saa vil vi ikke dykke os ned i Føleri, ikke glemme den muntre Feststemning, som fra første Færd blev anslaaet.

Alle danske Talere baade her og i de mange andre amerikanske Byer, jeg har besøgt, har til mig varieret Vendingen: »Vi har ventet Dem i tredive Aar. — Atter og atter har vi forgæves søgt at faa Dem herover; tilsidst har vi tænkt, De havde noget imod at foretage Rejsen, og at det aldrig vilde blive til noget med Deres Komme«.

Jeg troer, det er denne oftere skuffede Forventning, jeg skylder den udmærkede Modtagelse, jeg har faaet.

De har, som jeg, mange Gange, især i Deres yngste Dage, været i Circus, naar en Berider skulde springe gennem de med Silkepapir udfyldte Tøndebaand. Ifald Berideren som duelig Mand strax uden videre springer gennem alle Tøndebaandene, forbliver Publikum koldt. Naar han er kommet Circus rundt, klappes der maaske høfligt en lille Smule. Kunstneren har nemlig forsømt at give Tilskuerne Indtryk af den overvundne Vanskelighed.

Ifald derimod Berideren, medens der knaldes med lange Pidske, og Tøndebaandene holdes frem for ham fra Skranken, og han selv slaar med sin Ridepisk paa Hesten, idet han krummer sig til Spring — ifald han saa finder Tøndebaandenes Stilling ugunstig eller føler sig uoplagt, tilsyneladende skræmmes, derfor atter og atter vinker af med Haanden, og Tøndebaandene trækkes tilbage — saa spændes Forventningerne, og man siger til sig selv: Mon han overhovedet kan? Mon han kommer nogenlunde fra det? — Naar han saa endelig, maaske først i tredie Omgang, tager sig sammen, vover Springet og lynsnart, som en Tiger, tager syv, otte lange heldige Spring i ét Træk uden en eneste Gang at snuble, endsige falde, (let og ledigt som var det Ingenting) — saa gaar der en Bifaldsbrusen gennem Rummet, der bliver til en Storm; den halve Sal rejser sig for bedre at se, og Applausen bliver efterhaanden en Orkan, der ikke synes at ville tage nogen Ende.

Saaledes har jeg i Amerika høstet et uforholdsmæssigt Bifald til Løn — ikke for mine Fortjenester men fordi jeg saa ofte har vinket af.

Til de Reportere, der fra Morgen til Nat har udfrittet mig om mine Indtryk af de Forenede Stater, har jeg gerne svaret at jeg her overhovedet ikke har faaet andet Indtryk end det af disse

samme Reportere. Og jeg maa sige, Journalisterne har vist sig udholdende. En Dame, jeg afviste, fordi jeg skulde rejse, kørte strax til Stationen og købte sig en Plads lige overfor min; en Herre, jeg bad gaa, fordi jeg nu skulde klæde mig om til Middag, spurgte blot artigt, hvor jeg skulde spise, og anmodede saa telefonisk, om en Medarbejder af *New York Times* ikke kunde blive indbudt sammen med mig, for at skrive op hvad jeg sagde ved Bordet; en anden lod sig give en Plads i min Loge i Teatret for at høre og opskrive hvad jeg sagde om Stykket osv.

Alligevel har jeg faaet bestemte Indtryk af Amerika, skønt jeg naturligvis har været her altfor kort. Men De vil forstaa den Bemærkning, at den korte, knappe Iagttagelse ikke altid er af det Onde. Hvis man ser en Bygning en enkelt Gang i en bestemt skarp Belysning, med tydelig Slagskygge over et Parti af Façaden, med skinnende Sol paa visse Figurer eller Ornamenter, da indpræger Billedet sig saa fast, at det staar uforglemmeligt i Sindet. Har man derimod set en offenlig Bygning Hundreder af Gange, paa alle Dagstider og ved Nat, saa har man i sin Erindring intet bestemt Billede af den. Paa samme Maade: Hvad man skal forstaa og tilegne sig, tør man ikke læse altfor ofte. Paa den Tid da Lamennnais, som Kirketroens Talsmand, var i Yndest ved Pavehoffet, tillod Paven ham at udbede sig en Naade. Den skulde blive bevilliget, hvad den saa gik ud paa. Lamennais udbad sig da at maatte være fri for at læse sit Breviar hver Dag, da han saa slet ikke forstod hvad han læste.

Er en overfladisk Betragtningsmaade forkastelig, saa har en hastig, men anspændt, opmærksom Iagttagelse visse Fortrin. Det har trods gentagne Opfordringer fra Udlandet vist sig umuligt for mig at beskrive Kjøbenhavn; jeg kender Byen altfor godt. Derfor hjembringer jeg et virkeligt Udbytte herfra tiltrods for alt det Tidstab, jeg her har lidt ved den Helvedesmaskine, der kaldes Telefonen, og ved de Repræsentanter for Mørkets Fyrste, der kaldes Reportere, som utrætteligt udspurgte mig om min Mening angaaende Forholdene i Mexico, hvor jeg aldrig har været, og om hvilken amerikansk Bog, jeg syntes bedst om, hvad jeg ikke véd. Men Sligt har ikke været andet end Myggestik under en smuk og sjælden Sommer.

For de skandinaviske Lande har de Forenede Stater hidtil været næsten al Udvandrings Maal, hvorhen de unge Kræfter søgte, hvem Fædrelandets Forhold var for smaa og for trange. Et umaadeligt Tab har det medført for de nordiske Riger, at

en saadan Strøm af ungt Vovemod og Foretagelseslyst regelret søgte bort. Nogenlunde opvejes Tabet dog maaske ved den Fordel, at ikke faa af de Bortrejste opnaaede langt bedre Livsvilkaar end de kunde have naaet i Hjemlandet. Desuden udvidedes de Tilbageblevnes Synskreds, naar de fra nærmeste Hold underrettedes om, hvorledes Menneskeheden, uafhængig af trykkende europæiske Traditioner, har indrettet sig her paa denne Side af Oceanet.

Det har ikke kunnet være anderledes end at hidtil det engelske Sprogs Tiltrækning allerede i andet Slægtled har vist sig saa stærk, at det gamle Sprog trænges tilbage eller forsvinder. Den store Republiks Tilegnelsesevne har aabenbaret sig som saa overmægtig, at den gamle Nationalitet fortæres. Alt som nordisk Civilisation imidlertid med Aarene tager til i Originalitet og Styrke, vil dette Forhold uden Tvivl ændres. Tiltrods for det hastigere Tempo, hvori Livet leves her, vil Forbindelsen med europæisk Civilisation i dens nordiske Form i Fremtiden holdes vedlige. Som der maaske vil komme den Tid, da Fristaterne opfatter det som deres Mission at være de smaa Nationers Beskytter, saaledes vil der kanhænde endnu tidligere komme den Tid, hvor f. Ex. de Danske, og fra Danmark Stammende, i Amerika vil sætte en Ære i at de har lange Rækker af Forfædre i Europa, en Ahnehal i det gamle Land, hvor Mindets indviede Lampe kaster sit Skær over et Galleri af store Skikkelser, hvis Navne ikke kan glemmes.

Ifald De i Deres Erindring bevarer det Værdifulde fra Slægtens Fortid, vil De ogsaa, de Danske som de øvrige Nordboer her, nære Tillid til de skandinaviske Folkeslags Fremtid. Den fremmes og den sikres efterhaanden, naar hver Enkelt gør sit Bedste, og naar der hersker usvigeligt Sammenhold imellem de Bedste.

GEORG BRANDES

NAPOLEON
OG
GARIBALDI

MEDALJER OG RIDS

ANDET GENNEMSETE OPLAG
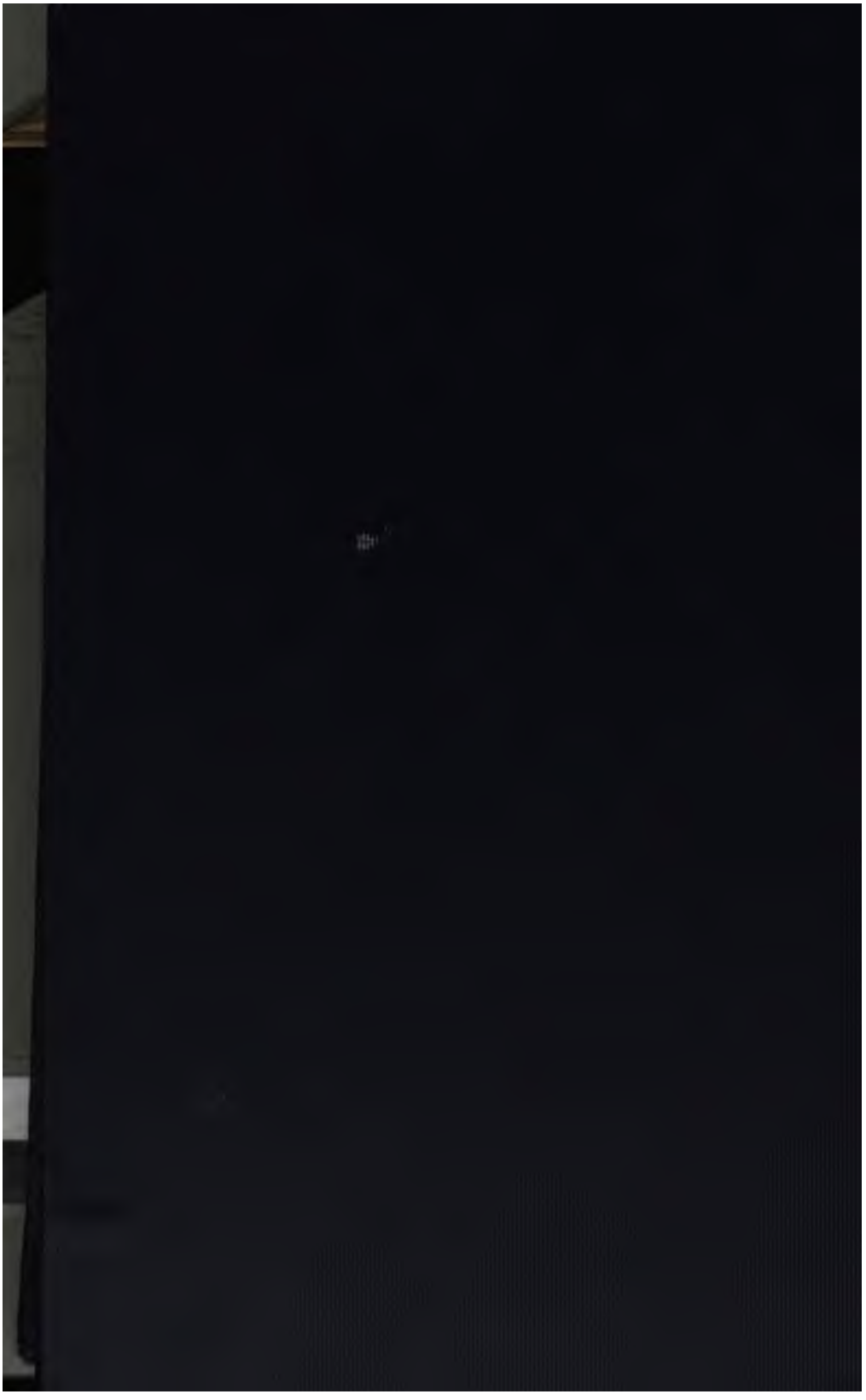
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCXVII